

Dr. Agora Zsuzsanna

**A kollektív narcizmus nyelvi jegyei
német nyelvű
történelemtankönyvekben
(1939-2016)**

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

Témavezető:

Dr. Vincze Orsolya

Prof. Erős Ferenc

**PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
PSZICHOLÓGIA DOKTORI ISKOLA
SZOCIÁLPSZICHOLÓGIA PROGRAM**

Pécs 2022

Albrecht Dürer: Melankólia (1514)

TARTALOM

Bevezetés.....	5
1. A narcizmus diszkurzusa a pszichológiában.....	8
1.1 A fogalom születése.....	8
1.2 Személyiségvonás-koncepciók.....	9
1.3 A személyiségzavar koncepciója.....	11
1.4 A narcizmus mint társadalomelméleti probléma.....	14
1.5 Narcizmus a csoportban.....	19
1.6 A kollektív narcizmus kurrens koncepciói.....	23
2. A narcizmus szerepe a csoportidentitás folyamataiban.....	26
2.1 Identitásfolyamatok a csoportban.....	26
2.2 A narcizmus szerepe a csoport-disztinktivitás kialakításában.....	29
2.3 A válság hatása a csoportok identitásfolyamataira.....	33
2.4 A narcisztikus trauma jelensége.....	40
3. A narcizmus mint identitásállapot.....	47
3.1 Érzelemszabályozás.....	47
3.2 Csoportközi attribúciók.....	56
3.3 Téridő-észlelés.....	58
4. A csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek empirikus kutatása.....	62
4.1 A narcizmus nyelvi jegyeinek kutatása a szakirodalom tükrében.....	62
4.2 A kutatás alapfogalmának tisztázata.....	65
4.3 A szociális reprezentációk és hiedelmek szerepe a csoportidentitás fenntartásában.....	66
4.4 A csoportalapú narcizmus kutatása a csoportról szóló narratívumokban.....	68
4.5 Narcizmus és tömegkommunikáció.....	69
4.6 Forrásanyagok és történelmi kontextus.....	73
4.7 A csoportalapú narcizmus narratív és nyelvi elemzésének kategóriái.....	84
5. Narratív elemzések.....	101
5.1 Vizsgálat: Regresszivitás.....	112
5.2 Vizsgálat: Csoportközi érzelmek.....	114
5.3 Vizsgálat: Csoportközi intenciók és felelősség.....	126
5.4 Vizsgálat: Téridő.....	139
5.5 Az eredmények kiértékelése.....	149
6. Nyelvi jegyek vizsgálata.....	152
6.1 Vizsgálat: Glorifikáció.....	159

6.2 Vizsgálat: Nagyító alakzatok	160
6.3 Vizsgálat: Abszolút értelmű névszók.....	167
6.4 Az eredmények kiértékelése.....	168
6.5 Faktoranalízis vizsgálatok.....	173
6.6 Az eredmények összegzése	180
Megvitatás	185
Felhasznált irodalom	188
Forrásanyagok jegyzéke.....	225
Mellékletek.....	232

Bevezetés

A narcizmus kollektív formájáról szóló diszkurzus ma reneszánszát éli. Noha a fogalom az angol nyelvű szociálpszichológiai szakirodalomban csak a kétezres években jelent meg, keletkezése ennél lényegesen korábbra datálható. A kollektív narcizmusról szóló diszkurzus indulása ugyanis a Frankfurti iskolához köthető, mely a monopolkapitalista fogyasztói társadalomról szóló elemzésekben a marxista alapú kritikai elméletet a pszichoanalízis eredményeivel egészítette ki. A fasizmus (pontosabban fogalmazva: nácizmus) kialakulásának lehetőségeit vizsgálva a szociológia, filozófia és pszichoanalízis eszköztárát ötvözték, interdiszciplináris szemlélettel kutattak és egy újfajta társadalomkutatás mellett érveltek. *A kollektív narcizmus a fasizmus és az autoriter karakter magyarázatára, a demokrácia ellenfogalmaként született meg az 1950-es években.* Alapjában véve tehát egy hetven évvel ezelőtti politikai filozófiai fogalomról van szó, mely maga is a társadalomkritika szolgálatában állt. A szociálpszichológiai kutatások ritkán foglalkoznak azzal a kérdéssel, hogy a kutatásban operacionalizált fogalom honnan is ered, inkább a fogalomnak a jelenség megragadásában betöltött funkciója nyer jelentőséget. Jelen esetben azonban érdemes ennek a kérdésnek is figyelmet szentelni, hiszen *a fogalom maga is a diszkurzus részévé válik, még ha a kutató ezt nem is reflektálja.*

A kollektív narcizmus tehát eredetileg a fasizmus jelenségre reflektált. A kérdés tehát az, hogy a szociálpszichológia reflektál-e a fogalom történelmi szemantikájára, azaz a kollektív narcizmusban továbbra is a demokrácia egyik fenyegető jelenségét látja vagy megpróbál differenciáltabb képet alkotni egy sokarcú jelenségről. A kollektív narcizmus ugyanis a pszichoanalitikus szakirodalom szerint egyáltalán nem homogén jelenség, hanem egy dimenzionális változó. A megnevezésben a 'kollektív' jelző csak annyit jelent, hogy sok embert érintő jelenségről van szó, vagyis az 'individuális' ellenfogalmaként értelmezhető. A társadalmi szinten megnyilvánuló narcizmusok azonban nagyon sokfélék lehetnek: vannak csoport alapú narcizmusok (pl. nemzeti, vallási, sport, foglalkozások etc.) és vannak olyan kollektív, azaz sok emberre jellemző narcizmusok is, amelyek nem csoporthoz kapcsolódnak, hanem olyan tárgyakhoz (pl. az autók, divat), amelyek lehetőséget teremtenek arra, hogy az egyén kiemelje, erősítse saját szociális értékét. A fogyasztói társadalom számos olyan „tárgyat” kínál az egyén számára, amivel a narcisztikus gratifikáció elérhető. Jelen dolgozat azonban a történelmi csoportok narcizmusát emeli az elemzések fókuszába, így kollektív narcizmus helyett pontosabb a *csoportalapú narcizmus* fogalmát használni.

Jelen kutatás fókuszában tehát a csoportalapú narcizmus és annak nyelvi manifeszt jegyei állnak. A szociálpszichológia a kollektív narcizmust egy hiedelemként határozta meg (Golec de Zavala et al., 2009), de jelen kutatás nem egy hiedelem, hanem egy sajátos, narcizmusnak nevezett pszicho-dinamika nyelvi manifeszt jegyeit keresi. Egy jelenség ugyanis nem feltétlenül azonos annak megnyilvánulásával, ahogy a szomorúság sem azonos a sírással, a félelem sem azonos a rémhírterjesztéssel, pusztán annak egyik megnyilvánulási formáját jelenti. Ezzel arra is szeretnék rávilágítani, hogy a „kollektív” narcizmus nyelvi jegyeinek kutatási kérdése nem válaszolható meg kizárólag a szociálpszichológia értelmezési keretében. Már csak azért sem, mert maga a fogalom is az analitikus pszichológia terméke, ebben az elméleti keretben született meg. A narcizmust Vamik Volkan a történelmi (nemzeti, vallási és etnikai) nagycsoportok identitásfolyamataiban egy sajátos pszicho-dinamikai jelenséggé értelmezi, melynek változó minőségei ill. állapotai lehetnek. Ez az, amit a nyelv szintjén, a csoportról szóló narratívumokban meg tudunk ragadni.

Ez persze nem jelenti azt, hogy a szociálpszichológia empirikus kutatási eredményeit figyelmen kívül hagyánk. Sőt, alapvetően ez a koncepció áll a kutatás fókuszában. A koncepcionális keretek bővítése azonban jó lehetőséget ad arra, hogy a kollektív narcizmus hiedelmét más perspektívából is megvizsgáljuk. Amennyiben ugyanis a csoportalapú narcizmust egy sajátos pszicho-dinamikai jelenséggé értelmezzük, akkor lehetőség nyílik arra is, hogy a narcizmust a csoportidentitás folyamataiban tanulmányozzuk. A tudományos narratív pszichológia alapvetésében abból indult ki, hogy egy csoport identitásfolyamatainak a nyelvben is manifeszt jeleit találhatjuk. Bár a kollektív narcizmus a saját csoport különleges értékébe vetett hiedelemen alapul, ez a hiedelem nem önmagában áll, hanem a csoportról szóló diszkurzus része. A nagycsoportokról szóló diszkurzusok alakításában pedig alapvető szerepe volt és van a tömegmédiáknak, melyek a kollektív narcizmusnak nemcsak termelői, hanem terjesztői is. Következésképp a tömegkommunikáció produktumai a csoportalapú narcizmus jelenségének adekvát forrását jelenhetik.

A dolgozat célja, hogy a tömegkommunikáció produktumain (ú. m. politikai beszédek és történelemtankönyvek) keresztül tárja fel azokat a nyelvi markereket, melyek a csoportidentitások konstrukciójában a narcizmus pszicho-dinamikát indikálják. A kollektív narcizmusok közül kizárólag a történelmi (nemzeti) nagycsoportok narcizmusát vizsgáltuk, ezen belül is döntően a német kultúrkörre fókuszáltunk. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a *narcizmus, mint pszichodinamikai jelenség milyen nyelvhasználati jellegzetességek mentén*

ragadható meg és a nyelvi jegyek tekintetében vannak-e differenciák. Más szavakkal a narcizmus vajon egy egységes pszicho-dinamikai jelenség vagy esetleg tovább is differenciálható, ahogy ez az individuális narcizmus koncepcióiban is ismeretes. A Szerző amellet érvel, hogy a kollektív narcizmus hiedeleméről alkotott szociálpszichológiai koncepciót érdemes lenne tovább differenciálni, amire már van törekvés. Reményeink szerint ehhez a folyamathoz jelen kutatás eredményei is hozzájárulhatnak. A nyelvi feltáró kutatásoknak ugyanis számos más „mellékes” eredménye is született, melyekről a dolgozatban a keretek szűkössége miatt nem esik szó, viszont jó alapként szolgálhatnak a későbbi kutatások számára. A narcizmus jelenségét nemcsak érdekes, hanem szükséges is kutatni ahhoz, hogy a róla kialakult szélsőségesen negatív képet finomítsuk.

1. A narcizmus diszkurzusa a pszichológiában

A narcizmus jelenségének kutatása szinte egyidős a pszichológia születésével, és a kezdetek óta arra a különös állapotra vagy jelenségre reflektál, amikor az egyén saját lényének csodálatába merülve elveszíti a külvilághoz és a benne élő embertársaihoz való kapcsolatát. Noha a téma szakirodalma eredetileg az individuum kapcsán foglalkozott a jelenséggel, a 20. század tömegmozgalmai és a két világháború közötti autoriter rendszerek vezéreinek hatása a narcizmus tömeges jelenségére irányították a figyelmet. A második világháború után indult el az a diszkurzus, mely a narcisztikus személyiség, csoport és ideológia kérdéseit vizsgálta. A múlt század második felében *a narcizmus társadalomkritikai metaforává* vált, a „gonosz”, a társadalmi „rossz” eredőjeként jelent meg a pszichológiai szakirodalomban. A kritika fókuszába a *tömegek narcisztikus kollúziója*, a *hatalom torzult jelenségei*, a *fogyasztói társadalom embertípusa*, és a *kívülről irányított ember* problémája került. A 20. század második felében aztán a társadalomkritikai hangsúly a narcisztikus „vezérről” a követők narcisztikus szükségleteire helyeződött át.

1.1 A fogalom születése

A fogalom eredete a 19. századra nyúlik vissza. A narcizmust a pszichiátriai szakirodalom alapvetően az autoerotika, a szexuális perverzió jelenségeként tárgyalta. Havelock Ellis (1898), brit szexológus-orvos volt az első kutató, aki azokat az eseteket, amikor a szexuális érzelmek helyét szinte teljesen az öncsodálat vette át, „Narcissus-szerű” eseteknek nevezte. Vele szinte egyidőben Paul Näcke (1899) az olyan magatartást, amikor az individuum úgy viszonyul a saját testéhez, mint egyébként más szexuális tárgyakhoz narcizmusnak nevezte és (Ellistől eltérően) patológiás jelenségként írta le. Az „-izmus” nyelvi forma arra utal, hogy Näcke a jelenséget egyfajta absztrakt és patológiás struktúraként értelmezte (Levy, Ellison & Reynoso 2011). A pszichoanalitikus elméletalkotók azonban szakítottak a szexuális perverzió koncepciójával. Otto Rank (1911) tollából született a narcizmus első önálló elemzése, melynek megállapításai alapként szolgáltak más korai koncepciókhoz. Rank a narcizmust az irigységgel és az öncsodálattal azonosította, kiemelve defenzív jellegét.

A narcizmusról szóló tudományos diszkurzus elindítása azonban Sigmund Freud érdeme. Neki köszönhető, hogy a pszichoanalízisen belül centrális témává vált, sőt a szelf-pszichológiában

új iskola létrehozását is eredményezte (Fromm, 1964, 199). *A narcizmus bevezetése* c. tanulmányában (1914) Freud eredetileg egy patológiás jelenségre keresett magyarázatot, arra, hogy a szkizofrénia esetében mi történik a visszavont libidóval. A külvilág tárgyairól visszavont libidó az egóhoz áramlik vissza.¹ Az ily módon létrejövő magatartást (szekunder) narcizmusnak nevezte el. A narcizmus-konceptióval tkp. arra tett kísérletet, hogy a pszichózisok értelmezését a libidó-elmélet alá vonja (Freud, 1914). Egységes narcizmus-konceptióról azonban nem beszélhetünk, hiszen azon túl, hogy Freud szerint a narcizmus a felszínen egy bizonyos magatartásban nyilvánul meg, az írásaiban a pszichoszexuális fejlődés univerzális szakaszaként (primer narcizmus), a tárgyválasztás egyik típusaként és a tárgykapcsolat egyik módjaként is írt róla (Pulver 1970). Centrális hajtóerőt tulajdonított a narcizmusnak az önértékelésben, és a pszichopatológiák egyes típusaiban is (szkizofrénia, perverzió, homoszexualitás, hipochondria), a felettes én kapcsán pedig a tömegpszichológia egyik aspektusaként is tárgyalta.

Ez a differenciálatlanság a későbbi kutatásokra is jellemző, és a terminológiai káosz ma is különös kihívás elé állítja a kutatókat. Pulver (1970) amellett érvelt, hogy a narcizmusról nem lehetett és nem lehet ma sem metaelméletet alkotni, csupán a részjelenségek ragadhatók meg. Ennek a feltételezésnek azonban a későbbiekben még olvashatjuk a cáfolatát is (ld. Wurmser, 1993). Annyit azonban összefoglalóan mégis elmondhatunk, hogy a freudi fogalom a narcizmust alapvetően dimenzionális jellegű pszichológiai állapotként ill. folyamatként feltételezte, és nem személyiségtypusként vagy -zavarként.

1.2 Személyiségvonás-konceptiók

A narcizmust, mint személyiségvonást elsőként Wälder (1925) konceptualizálta, és a következő jellemzőkkel írta le: leereszkedő, fölényeskedő, énközpontú, együttérzésre képtelen, szexuális viszonyaiban intimitáskerülő. Freud reagált erre az írásra, és maga is kísérletet tett a narcisztikus karakter jellemzőinek összeállítására (önálló, extravertált, intimitásra és szeretetre képtelen, agresszív). Ez a leírás nagyon hasonlít az akkori polgári férfiképre, mely tulajdonképpen megegyezett a katona ideáltipikus személyiségjegyeivel. Ez a típus a későbbi

¹ Freud ezen az álláspontján csak annyit változtatott, hogy 1922-ben a libido helyeként nem az egót, hanem az idét nevezte meg. (bővebben Fromm, 1980, II/199.)

évtizedek során is alapvetően maszkulin jegyekkel társult, a hisztéria pedig döntően a nők „betegségeként” konceptualizálódott. Vagyis ezekre a kategóriákra nemcsak kórképként, hanem egy korszak „negatív” társadalmi normájaként is tekinthetünk. Felismerhető benne a századforduló férfiideálja, mely a kortársak számára egyáltalán nem patológiás típusként jelent meg. A pszichoanalitikus munkákban megjelenő narcizmus-konceptiókra így akár társadalomkritikai metaforaként is tekinthetünk.

Wilhelm Reich (1933), aki Alfred Adler (1910) nyomán maga is hangsúlyozta a narcizmus maszkulin jellegét, a *fallikus narcisztikus karakter* fogalmával igyekezett ezt definitív módon megragadni. Reich ezen karaktertípusa kísértetiesen hasonlít az 1930-as évek barnainges verőlegényeinek leírásához (a Szerző megjegyzése). Főbb jellemzői: önbizalom, arrogancia, gőg, érzelmi hidegség és agresszivitás. A felszíni és belső jegyek egymással összhangban működnek. A narcizmus vagy nagyságfantáziákban manifesztálódik, ami látens kisebbségi érzésre utal, vagy kisebbségi érzésben, melynek háttérében rejtett nagyságfantáziák dolgoznak – állította Reich (1922). Ez a tipológia később átszűrődött az autoriter karakter Frankfurtiak által kidolgozott koncepciójába is. A narcizmus koncepciója tehát már a 20. század elején kapcsolatba került a fasizmus-magyarázatokkal, vagyis ideológiai színezetet kapott. Ennek ismerete fontos a narcizmus kollektív koncepcióinak ismeretéhez.

Később a narcisztikus karakter grandiozitását egyre inkább egy énvédő mechanizmus megnyilvánulásaként értelmezték, mint például Karen Horney (1939), Donald Winnicott (1965), és Annie Reich (1960) munkáiban. Horney (1939) is abból a premisszából indult ki, hogy a narcizmus egy személyiségvonás, melynek különböző típusait dolgozta ki (agresszív-expanzív, perfekcionista, arrogáns-bosszúvágyó). A patológiás grandiozitást (self-inflation) az egészséges önbizalom ellenpontjaként határozta meg és hangsúlyozta ennek defenzív jellegét. Winnicott (1965) szerint a narcisztikus személyiség védekezése a gyerekkori traumatikus tapasztalatokkal szemben, hogy egy „hamis” szelfet alakít ki, és ezzel azonosul. Annie Reich (1960) is úgy gondolta, hogy a narcisztikus személyiségnél a gyerekkori ismételt traumatikus élmények következményeként az önértékelés szabályozása patológiássá válik (állandó megerősítést követel és oszcillál). Az ily módon sérült személyiség ezért grandiózus fantáziákba menekül, melyek az erő és stabilitás képzetével védik a szelfet (Reich, 1960).

1.3 A személyiségzavar koncepciója

Ha egy személyiségvonás tartóssá válik, akkor már személyiségzavarként értelmezhető. A DSM definíciója szerint a személyiségzavarok „az egyén közelmúltbeli és hosszú távú működésére jellemző viselkedésmódok vagy jellemvonások formájában nyilvánulnak meg (általában serdülőkorban vagy a korai felnőttkorban kezdődnek).” (Andreasen és Black, 1997, 477). Fontos azonban kiemelni, hogy a személyiségzavarokat nem betegségnek, hanem a személyiség állandó tulajdonságának tekintik, más szavakkal normál személyiségvonások szélsőséges megnyilvánulását jelenti, amely a (szűkebb vagy tágabb szociális) környezet számára jelent állandó problémát és feszültséget. A narcizmusról alkotott koncepciókban egyre nagyobb teret nyert a patológia-szemlélet és az individuál-pszichológiai diszkurzus elemei utat találtak a társadalomkritika, filozófia és szociológia diszkurzusaiba is. A narcizmus egyre inkább a társadalmi „rossz” eredőjeként jelent meg. Magyarozatként szolgálhatott a fasizmus terjedésére, melyben nemcsak a karakter maga tematizálódott, hanem annak a szülői környezetnek a kritikája is, mely alapot adott a „torzult” karakterek tömeges megjelenésének.

A 20. század második fele, de legfőképp az 1960-as vége a narcizmus-elméletek virágkorát jelentette. Kernberg 1970-ben írt először a *narcisztikus személyiségstruktúra* jelenségéről és a patológiás narcizmus klinikai ismérveinek explicit leírását ekkor ismerhette meg a pszichiátriai szakma. A tárgykapcsolati modell alapjairól indulva a szelfet a korai tárgykapcsolatokból eredeztetve, a patológiás narcizmust a korai tárgymegszállások és a szelf kapcsolatában jelentkező zavarokból vezette le. A hetvenes években kialakuló *Kohut-Kernberg vitában* Kernberg a klasszikus ösztönelméleti pozícióból érvelt. A felnőtt narcizmusban patológiás fejlődést látott, és úgy gondolta, hogy a terápia célja nem a szelf „gyógyítása” (vö. Kohut), hanem a teljesértékű genitális szexualitás elérése. Kernberg a „meleg” gyermeki narcizmustól megkülönböztette a „hideg” felnőtt narcizmust, és a patológiás narcizmus okát nem a korai frusztrációkban látta, mint Kohut, hanem abban, hogy az anya a gyereket narcisztikus tárgyként kizsákmányolja. A narcisztikus gyerek, ha felnőtté válik, kizsákmányolóvá válik, mert így tudja elkerülni azt a romboló érzést, hogy valaha semmibe vették. A felnőtt narcizmust a gyerek defenzív reakcióiból vezette le, melyek célja, hogy kompenzálja az érzelmileg érvénytelenítő szülői környezet hatásait. A patológiás grandiózus szelf egy olyan szelf-reprezentáció, melyben keverednek a szelf reális és fantáziált (idealizált) aspektusai (Kernberg, 1970). Míg Freud úgy gondolta, hogy a kóros narcizmus nem gyógyítható, Kohut és Kernberg szisztematikus leírását adta a páciens-terapeuta viszonyoknak és differenciált terápiás módszereket javasoltak.

Kohut (1971) a narcizmust *egy dimenzióként értelmezte*, melynek egyik végpontja a gyermeki, primitív narcizmus, másik végpontja pedig az érett, adaptív, kulturálisan értékes felnőtt narcizmusa. Eriksonnal (1956) szemben a késő pubertás patológiás jelenségei helyett Kohut inkább a szelfkohézió változásairól beszél, amit nem csak a pubertás, hanem minden átmeneti periódus kísérőjének tekintett (Kohut, 1973). A szelf kialakulásának (narcisztikus fejlődés szakasza) periódusában szerzett tapasztalatok jelentik a későbbi narcizmus prototípusát, és ennek döntő jelentősége van az életünk minden átmeneti periódusában. A narcizmusra mint *a szelf egyik megnyilvánulási formájára* tekintett, de soha nem dolgozott ki egységes szelf-fogalmat. Kohut (1971) nevéhez fűződik a *narcisztikus személyiségzavar* fogalma is, de a jelenséget nem tekintette alapvetően kórosnak, hanem a gyermeki lelki fejlődésének valamely lépcsőfokán bekövetkezett elakadásnak. Úgy gondolta, hogy a narcizmus csak akkor válik malignussá, ha a szülők félreértik vagy mereven elutasítják a gyermek természetes, életkori szakaszainak megfelelő narcisztikus igényeit. A narcizmus normális fejlődése érett, reális önbecsülést eredményez.

Kohut (1973) szerint a grandiózus szelf (túlzó énlmény) és idealizált szülőimágó (a tökéletes szülő képe) azért alakulhat ki, mert a gyerek a fenyegető realitás ellen védi magát. A két legfenyegetőbb érzés egy gyerek számára az elhagyatottság és a kiábrándulás. Fontos, hogy a szülő ne zúzza szét a grandiózus szelfet, és az idealizált szülőimágót. Ha a szülő empatikus és tapintatos a gyerek elismerő visszajelzések iránti heves igényeire, és csak apró lépésekben ismerteti fel a gyerekkel saját korlátait és a szülő hibáit, akkor a gyereknek lehetősége van arra, hogy a grandiózus szelf reális önértékeléssé érjen. Ha azonban a szelf nem tudja ezeket a szükségleteket integrálni a lehasadt grandiózus szelf narcisztikus dühöt, később gögösségre való hajlamot eredményez. A probléma elfojtásos változata az önértékelés és kezdeményezőkézség gyengülését eredményezheti. Kohut (1971, 1977) szerint a narcisztikus személyiség nem képes önmagát egészségesen becsülni. Az elismerés iránt szükséglet korai elfojtása infantilis nagyzasos attitűdökben, korlátlan hatalomról, sikerről szóló fantáziákban és egy omnipotens bálvánnyal való kapcsolatban manifesztálódik. *Ez a „tökéletes másik” szükséglete*. A narcisztikus személyiség számára a másik ember egy szelftárgy, ami a szelf részeként működik, és a funkciója az, hogy az önértékelést szabályozza, segítse az identitás stabilizálását. Ha a másik vonakodik megfelelni ezeknek a funkcionális elvárásoknak, akkor ez narcisztikus haragot válthat ki (Pintér, 2001). Ilyen értelemben a narcizmus nem azt jelzi,

hogy egy ember önmagát mindenki másnál jobban szereti, hanem épp ellenkezőleg, valójában nem tudja magát reálisan becsülni.

A narcizmus típusai

Freud óta a narcizmus jelenségének sokféle magyarázata és leírása alakult ki a szakirodalomban, de ma alapvetően két megközelítés különíthető el a pszichológiai-pszichiátriai szakirodalomban. A narcizmust ma leggyakrabban egy olyan személyiségvonásnak tekintik, mely a csodálat igényében, nagyvási fantáziákban vagy viselkedésben nyilvánul meg, és az empátia hiánya jellemzi (Watson és Biderman 1993, Wink 1996). A DSM-V a narcizmust a személyiségzavarok kategóriájába sorolja, az antiszociális, a borderline és a hisztrionikus személyiségzavarral (melyekkel komorbiditást mutat) együtt a dramatikus, érzelmi zavarok csoportját alkotja (B klaszter). A DSM V meglehetősen statikus szemléletével szemben, mely valójában a grandiózus típust írja le, a *vonáselméleti* megközelítés a narcizmusra dimenzionális vonásként tekint, melynek egyik szélső értékét jelenti az NPD, másik végén viszont a narcizmus funkcionális, egészséges változatát találjuk (Lubit, 2002). Wink (1991) kutatásaiban megkülönböztette a *rejtett* (covert) és *nyílt* (overt) típusú narcizmust is. A nyílt típusra jellemző az arrogancia, a dominancia és az exhibicionizmus, míg a rejtett típus esetén inkább a kisebbségérzés, az értéktelenség és a bizonytalanságérzet kerül előtérbe.

Kernberg (1975, 1985) a narcizmus különböző szintjeit különítette el. A *magasszintű* narcizmus jellemzője, hogy a páciens képes arra, hogy elnyerje mások csodálatát. Az ilyen személyek életük során többnyire sikeresek, de idős korban problémát okozhat, hogy a grandiózitás vágya kevésbé elégíthető ki. A *közepes* narcizmusban a grandiózitás manifeszt jelei mellett az egyén intimitása is problémás, ez már a patológia határán álló tüneteket jelent. Az *alacsony* szintű narcizmusban már komorbid borderline vonások jelenhetnek meg és az egyént szuiciditás veszélyezteti. Önbizalma diffúz, a patológikus grandiózitás és az öngyilkosság között oszcillál. A legveszélyesebb azonban az egyénre és környezetére is a *malignus* narcizmus, amikor az egyén már az NPD jegyeit mutatja, viselkedésében antiszociális, paranoid, agresszív és szadizmus jellemzi.

A vonáselméleti alapú típusok mellett a klinikumban a narcizmus differenciálását jelentette a *grandiózus* és a *vulnerábilis* típusok elkülönítése (Gabbard, 1989). A vulnerábilis típus jellemzői: alacsony önértékelés, önkritika, szégyen, érzékenység elutasítása, szociális

visszavonulás. A grandiózus típusra ennek épp az ellenkezője jellemző: eltúlzott önkép, irigység, felsőbbrendűségi fantáziák, feljogosítottság, manipulatív magatartás. Levy (2015) legújabban megkülönböztet egy harmadik, kevert típust is, amelynek jellemzői: szélsőségesen önmagával foglalkozik, önmagával szemben teljesíthetetlen elvárásokat támaszt. A rejtett vs. nyílt és a grandiózus vs. vulnerábilis típusokat a szakirodalomban gyakran össze is vonják, így látszólag csupán két nagy típus különül el nyílt/grandiózus ill. a rejtett/vulnerábilis narcizmus.

1.4 A narcizmus mint társadalomelméleti probléma

Kohut az egyik tanulmányában (1973) a narcizmus jelenségének negatív megítélését olyan korszakos és kulturális tévedésnek nevezte, mint a századforduló szexualitással kapcsolatos kulturális és tudományos negatív attitűdjei. Freud szerepét azonban nem csak abban kell látnunk, hogy elindította a narcizmusról szóló diszkurzust, hanem abban is, hogy felvetette a narcizmus társadalmi vonatkozásait is. Legfőképp az a kölcsönhatás foglalkoztatta, mely az egyén és szocio-kulturális környezete között működik. A tömegpszichológia elméleti alapvetéseiből, később egy újabb diszkurzus formálódott arról, hogy *a szociális környezetnek, a szocializációs folyamatoknak milyen jelentősége van a személyiség narcisztikussá válásában.*

A tömegek narcizmusa

Freud a *Tömegpszichológia és én-analízis* (1921/1995) c. írását azért érdemes ehelyütt megemlíteni, mert itt találkozunk először a narcizmus társadalmi folyamatokban betöltött szerepének vizsgálatával. Freud a tömegekről szóló leírásában kiemeli, hogy ezekben a mesterséges (ld. egyház és hadsereg) vagy futólagos *tömegekben a narcizmus csökkenését* figyelhetjük meg. Mivel a szeretet/szerelem (Liebe) az egyetlen kulturális faktor, amely képes az egyént az egoizmustól az altruizmus felé terelni, így az önszeretetet is csak a másik iránti szeretettel/szerellemmel csökkenthető. Vagyis Freud a tömegpszichológiai folyamatokat párhuzamba állította a szerelmi választások dinamikájával. A választott tárgy a saját (el nem ért) éniideál helyettesítésére szolgál. Az egyén azért szereti a tárgyat, mert benne (önmaga vágyott) tökéletességét látja. Tehát az egyén saját narcizmusának kielégülését az *idealizáció* útján éri el (Freud, 192, 27).

Freud szerint a tömegpszichológiai jelenségeket az magyarázza, hogy az idealizáció folyamatában az én egyre igénytelenebb és szerényebb lesz, a szeretett tárgy pedig egyre

nagyszerűbb és értékesebb, mígnem a tárgy teljesen felemészt az ént (a tárgy behelyettesíthető bármely absztrakt ideológiával). A szerelmi viszonyokhoz hasonlóan a tömegpszichológia folyamatában, az éndeál helyére egy idealizált tárgy kerül. A szerelem/szeretet csak az én és a tárgy számára enged teret, mígnem az idealizáció folyamatában a tárgy felemészt az ént. Ez a magyarázata annak, hogy az egyén számára az önfeláldozás természetes következmény lehet és az egyén megbánás nélkül válhat bűntettek elkövetőjévé (Freud, 1921, 27). Vagyis ahhoz, hogy megértsük a tömeg tagjainak kötődését a szeretet (szerelembe esés) fokozatait kell megértenünk, más szóval azt, ahogyan az éndeál helyét átveszi egy tárgy, egy ideológia, mely akár az én teljes megsemmisülését eredményezheti.

A narcizmus tömegessége

Freud után a 20. század harmincas éveitől a pszichoanalitikus diszkurzus középpontjába azok a páciensek kerültek, akiknek gyenge vagy nem kellőképp integrált énje (Größenselbst) autoriter vezérek és normatív bürokratikus struktúrák függőségébe taszította őket. Diamond (2015) szerint valójában nem arról van szó, hogy a narcisztikus páciensek hirtelen tömegesen jelentkeztek a rendelőkben, sokkal inkább arról, hogy ezek az esetek kerültek a pszichoanalitikus figyelmének centrumába. A pszichoanalitikus narcizmus-elmélet elterjedése vont maga után a diagnózisok elszaporodását.

Kohut (1973) a narcisztikus személyiség jelentős társadalmi elterjedését a szocializációs változásokkal, legfőképp a családi struktúrák változásával hozta összefüggésbe. A 19. századi családban a tipikus középosztálybeli gyerek olyan környezetben nőtt fel, ahol sokan voltak körülötte. A gyerek érzelmileg „sűrű” környezetben nevelkedett, és így sok szülői gondoskodást, odafigyelést és szeretetet kapott. A 20. századi középosztálybeli családban azonban a családi határok összeszűkültek, a gyerek környezetében nemcsak kevesebb rokon volt jelent, hanem az érzelmi környezet is sivárabbá vált. A modernitás beköszöntével az interakciók sematikussá és felületessé váltak, ami fokozhatta az én narcisztikus instabilitását. (Kohut, 1979)

A gyermek családi szocializációjának problémáját a modernitás felnőtt társadalma csak tovább fokozta. Míg a 19. és 20. század fordulóján Freud elméleteiben az egyén alapvető problémája a vágy és a tiltás belső harca, a „*bűnös ember*“ problematikája kap hangsúlyt, addig a 20. század jellegzetes karaktere már a „*tragikus ember*“, aki mellőzöttségben nőtt fel, értékeiről nem vagy

alig kap visszajelzést, hiteles példaképeitől megfosztották. A modernitás emberének korszakos alapélménye a kiszolgáltatottság. Mivel nincs, vagy túl kevés a külső megerősítés, ezért az egyén énjét folyamatosan a széthullás fenyegeti. Szélsőséges esetben annyira nem érzi magát valós, élő teremtménynek, hogy saját határait kísértve szerezzen tapasztalatot önmaga valóságáról és koherenciájáról. A narcisztikus sértettség oka, hogy a társadalomban a külső elismerés mindig messze elmarad a narcisztikus személyiség elvárásaitól, mert a narcizmus önmagában nem patológiás jelenség.

A narcizmus negatív társadalmi megítélésének forrását Kohut (1973) a keresztény nyugati kultúra emberképében látta, mely elítéli az egyén egoista törekvéseit és az altruizmust teszi követendő normának. Csakhogy ennek következményeként *az elnyomott, és nem módosult narcisztikus struktúrák aktivizálódnak, amikor kifejezésük útjába a társadalom akadályokat gördít*. Ennek legszélsőségebb esetét a náci Németország korlátlan grandiózus célok szolgálatába szegődésének példáját hozza. Nyugodtabb történelmi periódusokban a grandiózus szelf készítetéseinek szociális megnyilvánulásait a társadalom tagadja, tiltja. Csakhogy a becsvágyunkat nem tagadni kellene, hanem meg kellene tanulnunk elismerni ezeket a készítetéseket. Csakis ez vezet ahhoz, hogy mértékletes mégis örömteli énézés alakuljon ki, megmaradjon lelkesedésünk, tudjunk lelkesedni példaértékű emberek iránt és megpróbáljunk magunk is követni a példájukat (1973).

Kohuttal szemben, aki a narcisztikus személyiségben a narcisztikus társadalmi folyamatok közvetlen leképződését látta, Kernberg (1978) abból indult ki, hogy az intézmények és az intrapszichés folyamatok között dialektikus kölcsönhatás van. Az érdekelte, hogy a társadalmi és kulturális intézmények mennyiben járulnak hozzá a patológikus vs. normál narcisztikus személyiségvonások kialakulásához és az is, hogy egy csoport vezetőjében a patológiás és normál narcisztikus személyiségvonások mennyire dominálhatnak (Diamond, 2009). A mindent kontrolláló hatalom a tömegkultúra médiumain keresztül képes arra, hogy *tömeges regressziót* teremtsen. A regresszióba került én és felettes-én pedig az egyén számára sokkal inkább paranoid és narcisztikus választásokat határol be, mint a humanisztikus ideálokét. Kernberg (2003) a tömeges regresszió alakításában központi szerepet tulajdonított a vezér kóros narcizmusának. Ő az, aki képes arra, hogy a tömegek regresszióját felhasználva akár genocídiumot idézzon elő. Kernberg koncepciójában tehát az erőszak és a társadalmi folyamatok között a narcizmus kapcsolatot hoz létre.

A Frankfurter Schule képviselői a narcizmus tömeges jelenségét *társadalmi folyamatok intrapszichés kristályosodási pontjaként* értelmezték, vagyis abból indultak ki, hogy minden társadalom rá jellemző mintákban szabályozza az egyén ösztönkésztetéseit és kapcsolati vágyait, és ez bizonyos karaktertípusok kialakulásához vezet. A kritikai elmélet képviselői, (mindenekelőtt Horkheimer) a monopolkapitalizmus rendszerét kritizálva magyarázatot kerestek arra, hogy az egyén miért hajlandó arra, hogy totalitárius rezsimek kritikátlan szolgáivá váljon. E jelenség magyarázatára került be a pszichoanalitikus elméletből a narcizmus koncepciója. Horkheimer (1936), Adorno (1967,1968) és Lasch (1979/1984) a narcisztikus személyiségzavar tömeges megjelenését baljós jelként értékelték, ami a kapitalista társadalom karakterstruktúrájának gyengülését és az én fragmentálódását jelzi.

A narcisztikus karakter elterjedésének társadalmi okát a Frankfurter Schule képviselői egyrészt az *apai autoritások* (stabil azonosulási lehetőség) *hanyatlásával*, és ennek következményeként az anya-gyerekek kapcsolat deformációjával magyarázták, másrészt a korszak családstruktúrájának megváltozását és a gazdasági termelés folyamatainak változását hangsúlyozták (Diamond, 2009). Az apai autoritás hanyatlásának másik fontos következménye az egyén külső autoritásokhoz való viszonyának átalakulása is. Adorno szerint a tömegtársadalom alanyai hajlamosak arra, hogy egy idealizált vezérrel preödipális vagy narcisztikus módon azonosuljanak (összeolvadjanak), és a vezért saját személyiségük, ill. éniideáljuk meghosszabbításaként kezeljék. Adorno és Horkheimer (1944) szerint a 20. századi tömegember differenciálatlan és *gyenge szelfje* alapvetően narcisztikus mintákat követ, mert az internalizáció helyét a narcizmus vette át. A kollektív narcizmus – a Frankfurter Schule szemében – tulajdonképpen a társadalom győzelmét jelenti az individuum felett, aki elveszti autonómiáját, fúziószerű azonosulási lehetőségeket keres, és rabszolgaként veti magát az irracionális autoritások karjaiba (Diamond, 2009, 192).

A Frankfurter Schule utópisztikus képe egy olyan társadalomról, melynek az egyén autonómiájára kell épülnie, leginkább Marcuse munkájában nyert alakot, aki *a narcizmus progresszív és regresszív formáit* különítette el abból a szempontból, hogy mennyire szolgálja az egyén szelfjének kiterjesztését. *Eros and Civilisation* (1955). c. munkájában Narcisz és Orfeusz imágója egy új realitáselv archetípusaivá váltak (az alkalmazkodó Ödipusz-típussal, és a teljesítményorientált Prométeusz-típussal szemben). Marcuse (1955) szerint a valóság, mely

fenyegetően áll szemben az énnel, nem az egyetlen és nem is az eredeti valóság. A valóságnak ui. van egy olyan elfedett formája, mely már az uralkodó realitáselv előtt is létezett. Ez a valóság a primer narcizmusban maradt elrejtve, ahol az énnel még nem kellett védekeznie és alávetni magát. Kohuttal (1971) szemben, aki a koherens szelf ideáljából indult ki, és a társadalmi rend keretein belül megvalósíthatónak vélte, Marcuse (1955) azt állította, hogy a társadalmi represszió kapitalista keretei között a szelf csupán *egydimenziós* létre kárhoztatott. Ugyanakkor a narcizmus a saját határok kiterjesztését is implikálja, általa képes az egyén a külső világ befogadására. Narcisszusz tehát pozitív szimbólum is, mert önkiteljesítő szerepe van, szemben áll a teljesítményelv uralmával, a kapitalista termelés/fogyasztás/munka kultúrájával (Joó, 2013).

Christopher Lasch könyve (*The Culture of Narcissism*) nemcsak szociológiai és pszichológiai tanulmány a 20. század végi amerikai társadalomról, hanem egyike volt a legnagyobb visszhangot kiváltó társadalomkritikai műveknek. Lasch (1979/1984) kritikája szerint *a fogyasztói társadalom alanyai nem megbecsülésre vágyanak, hanem dicsőségre*, azt szeretnék, hogy körülrajongják őket, más szóval inkább irigyeljük, semmint tiszteljük őket. Kultúrkritikai érvelésének középpontjában a narcisztikus kultúra sztárkultusza, a fogyasztóvá válás, a szépség és fiatalság kultusza, a sikeren alapuló önértékelés, a saját én középpontba állítása került. A következmény pedig egy olyan társadalom, amelyben a másik ember iránti érdeklődés egyre inkább súlyát veszti, a kötődések és a szeretet meggyengül, és a valódi teljesítmény helyett csak a látszat válik fontossá.

E fejezet célja az volt, hogy egyrészt rávilágítson arra, hogy maga a narcizmus is egy diszkurzus része, másrészt pedig érzékeltesse azt, hogy egy pszichológiai fogalom koncepciója is hordozhat ideológiai elemeket. A kutató számára ez lehetőséget ad arra, hogy saját kultúrájának kereteiből ki tudjon lépni, reflektálva saját elfogultságait is. Hiszen bármennyire is egyetértünk a fasizmus elleni érvekkel és bármennyire is úgy tűnik, hogy ennek pszichés dinamikájában a narcizmus kollektív formái komoly szerepet játszanak, mégis a fókuszta távolabbra kell állítanunk. Mégpedig olyan távolságra, ahonnan a narcizmus dimenziójának teljes spektruma láthatóvá válik. A következő fejezetekben lehetőségünk lesz arra is, hogy a Frankfurtiak kollektív narcizmus-koncepcióját részletesen is megismerjük és ezen alapinformációk ismeretében mutassuk be a szociálpszichológiai koncepciót. A célunk az, hogy ezekből a „mozaikokból” működő struktúrát hozzunk létre, hiszen a nyelvi jegyek kutatásához egy olyan

narcizmus-fogalomra van szükség, amely az empirikus kutatások számára is operacionalizálható.

1.5 Narcizmus a csoportban

Erich Fromm, az analitikus szociálpszichológia megalapozója különbséget tett egyéni és csoportnarcizmus között. Az egyéni narcizmussal szemben, amit az ember innát sajátosságaként posztulált, a csoportnarcizmust egy társadalmi karakterforma megnyilvánulásaként értelmezte, melynek megjelenése alapvetően a szocializációval függ össze. Mivel a csoportnarcizmust egy (szociálisan) funkcionális formának tekintette, ezért úgy gondolta, hogy meg is meghaladható (Funk, 1998). A *csoportnarcizmus* az egyén narcizmusának egy lehetséges manifeszt formája, ilyen értelemben pedig nem más, mint *az egyén saját narcizmusának átvitele egy társadalmi csoportra* (nemzet, egyház, ideológiai csoport). A csoportnarcizmus előnye, hogy *emeli a tagok önértékelését, és erősíti a csoportképződést* (Fromm, 1973). A csoportjukat túlzottan idealizáló egyének azt állítják, hogy az ő csoportjuk mind közül a legjobb, legértékesebb vagy legkülönlegesebb. Elsősorban a pozitív oldalát látják és emelik ki, míg más csoportoknál erősen hangsúlyozzák a negatív tulajdonságokat. Az ilyen jól látható formák mellett azonban az esetek többségében a narcisztikus késztetések rejtett formában jelennek meg, például a szülők, a gyerek vagy valamely saját csoport (vallás, sport, nemzet stb.) mértéktelen csodálatában (Fromm, 1973). A rejtett narcizmus előnye, hogy a környezet nemcsak tolerálja, hanem értékeli és csodálja az egyén átlagon felüli szociális elkötelezettségét (pl. gyermeki pietizmus, lojalitás, közösségért vállalt elkötelezettség mind-mind társadalmilag elismert magatartások). A szociálpszichológia ma a narcizmusnak ezt a típusát a kommunális narcizmusnak nevezi, és ma is kutatott jelenség (bővebben Gebauer et al., 2012).

A csoportnarcizmusokban Fromm (1973) szerint ugyanaz a dinamika működik, mint az egyéni narcizmusban, vagyis a (csoportjára) narcisztikus egyén a biztonságérzetét saját (csoportjának) *tökéletességéből és felsőbbrendűségéből* meríti. Ehhez a szubjektív meggyőződéshez mindenk felett ragaszkodik, *mert saját értékének és identitásának érzése erre épül*. Következésképp, ha a narcisztikus értékelképzeléseket fenyegetve érzi, akkor ez egzisztenciális jellegű fenyegetést indikál. A narcisztikus ember a lekicsinylő beszédre, kritikára, és megszégyenítésre intenzív haraggal vagy dühvel reagál, és soha nem bocsájt meg annak, aki a narcizmusát megsebezte. A bosszú érzése sokkal intenzívebben munkál benne, mint ha ellopták volna valamilyen

tulajdonát, vagy megsebesítették volna. Ha Fromm ezen gondolatait a csoportra vetítjük, akkor a csoportjára narcisztikus egyén számára nincs nagyobb sértés, mint ha megsértik a *csoport tökéletességéről és értéktöbbletéről alkotott elképzelését* – ez az, ami számára identitássérülést okoz. Fromm arra is felhívta a figyelmet, hogy ez a dinamika túlzott önértékelésű közösségeket hoz létre, és *legfőképp olyan társadalmi rétegek számára jelent különleges vonzerőt, ahol az emberek valamilyen negatív társadalmi megkülönböztetést szenvedtek el*. Számukra a narcisztikus büszkeség kielégülést jelent. A csoportnarcizmus további árnyoldalát jelenti, hogy egy olyan társadalomban, *ahol nagyfokú elégedetlenség van, a csoportnarcizmus erősítése a bajok kompenzációjaként szolgálhat*. Mivel pozitív társadalmi értékekre apellál (ld. patriotizmus, hit, lojalitás, elkötelezettség) tkp. szabadon és korlátlanul kifejezhető, így a csoportmanipuláció egyik könnyen instrumentalizálható eszköze lehet. Az egyén énértékének növekedését eredményezi, hiszen a csoporttagok nagy része úgy gondolja, hogy a csoporttagsága teszi értékessé, így saját személyének eltúlzott értékét is kézenfekvőnek és helytállónak tartja. A csoportnarcizmust *erősíti a társadalmi konszenzus*, ez teszi lehetővé azt, hogy a csoport önmagáról alkotott fantáziáját realitássá alakítsa. (Fromm, 1984)

A csoport alapú narcizmusok jelenségével a Frankfurti Iskola más képviselőinél (pl. Horkheimer, Adorno, von Schulze, Marcuse) is találkozunk, de itt a társadalmi vonatkozású jelenségek leírására a *kollektív narcizmus* fogalma használatos. A különbség abban határozható meg, hogy ebben a diszkurzusban nem csak a csoport áll a középpontban, hanem a kapitalizmus rendszere és a fogyasztói társadalom is. Adorno elméletében a modernitás (tömeg)emberének egyetlen lehetősége, hogy gyenge énjét kompenzálni tudja az által, hogy a tömeghez kapcsolódik. *Mivel önértékelését nem tudja a környezetéből meríteni, mert a társadalom túl kevés vagy többnyire negatív visszajelzést ad, ezért egy idealizált személy/vezér/csoport (képzelt) tökéletességébe kapaszkodik, és énjét kollektív módon nagyítja fel* (Schvaren, 2014). Frommmal szemben Adornot nem a narcizmus kialakulásában szerepet játszó szubjektív mechanizmusok érdekelték, hanem az a társadalmi kontextus, amelyben létrejön és jelentőséget nyer. A narcizmus paradox dialektikájának lényege, hogy *a kapitalista társadalom a narcizmust vonzóvá teszi és fokozza* (pl. fogyasztói igények gerjesztése), *ugyanakkor a kielégülés lehetőségeit erősen korlátozza*, ami az egyénben reflektálatlan belső konfliktusokat eredményez (légy önmagad, de valójában nem lehetsz önmagad). A mindennapok narcisztikus csalódásait és az önfenntartás társadalmi bizonytalanságát az ember egzisztenciális félelemként éli meg. Ez a félelem ugyan nem jelent reális félelmet (reális félelem az, amelynek ismerjük a forrását), de

bármikor azzá alakulhat, azzá alakítható. Az egzisztenciális bizonytalanságot az egyén szubjektíve félelemként éli meg, de nem ismeri fel ennek valós forrását. Ahhoz, hogy ezt megtehesse, az egyénnek reflektálnia kellene saját társadalmi helyzetét (Adorno, 1955). Erre azonban nem mindenki képes, ezért az emberek többsége a társadalmi valóság értelmezéséhez felkínált kész sémákkal él. Maga a *kollektív narcizmus is egy ilyen sémának tekinthető*, hiszen értelmezési és cselekvési mintát biztosít az egyénnek. Ezek a kész sémák ugyan segítenek abban, hogy az értelmezhetetlenségből eredő félelmeket kompenzálják, megvédenek a valóság alapos vizsgálatának kényszerétől, de a problémát csak elkendőzik és nem vezetnek tartós pszichológiai jólléthez.

A modern társadalmakban felhalmozódó elviselhetetlen érzések (félelem, csalódás, megalázottság, szégyen stb.) kezelését szolgálják a vallások és az ideológiák. Ezek kész sémákat kínálnak a világ értelmezéséhez. Pszichológiai hatékonyságukat az jelenti, hogy a felhalmozódó negatív érzéseket képesek észlelni és strukturáltan tükrözni. A folyamat alapmechanizmusának leírását megtaláljuk Bionnál az anya tükrözési funkciójában (Rêverie). Ahhoz, hogy a csecsemő képes legyen elviselni a negatív érzelmi állapotokat, szüksége van az anya tükrözésére, aki mint egy „konténer” felfogja, begyűjti a gyerek kaotikus érzelmeit és „megemésztve” (strukturáltan) tükrözi vissza. A gyerek számára így válik elviselhetővé az elviselhetetlen, vagyis a mentális fragmentáltság alapélménye a másik ember tükrében nyer koherenciát. Adorno társadalomkritikája erre a tárgykapcsolati alapmechanizmusra épül. Amellett érvelt, hogy a nacionalizmusnak társadalmi szinten az egzisztenciális félelemként megélt narcisztikus veszteségek elviselhetővé formálásában az anyai tükrözéshez hasonló funkciója van. Az erős narcisztikus ösztönkésztetések kielégítésének társadalmilag tolerált módja, ha a narcisztikus libidó valamilyen tárgyra irányul, amely képes kielégíteni ezeket a késztetéseket. Ez a tárgy Németországban Hitler lett, általánosabb értelemben azonban maga a nemzet eszméje (Adorno, 1951. A nacionalizmusban a nemzet mint narcisztikus tárgy jelenik meg: a „nemzeti hiúság” tárgya (Adorno, 1959).

A kollektív narcizmusnak fontos társadalmi funkciója van, mert a modern ember saját sorsának alakulása miatt büntudatot és tehetetlenséget él át. A kollektív narcizmus segít abban, hogy ezeket a negatív érzelmeket kompenzálni tudja. Egy nagyobb kötelékbe integrálja, amelyben megvan mindaz, ami benne nincs meg, de egy csoport képviselőjeként maga is részesülhet a többletértékből (Adorno, 1972). A modern kor embere a narcisztikus sérüléseknek végtelenül kiszolgáltatott lenne, ha nem lenne lehetősége arra, hogy a hatalom és a csoport

nagyszerűségével azonosulva saját tökéletességéhez pótlékot találjon. A fasiszta propaganda épp erre épít. A hallgató számára a narcisztikus nyereség teljesen nyilvánvaló, hiszen pusztán az által, hogy egy értékes csoporthoz tartozik, máris jobbnak, értékesebbnek és tisztábbnak embernek érezheti magát, mint a kívülálló (Adorno 2006).

A háború után Adorno a fasizmus (nácizmus) visszatérésének lehetőségét a kollektív narcizmus töretlen tovább élésével magyarázta. Úgy gondolta, hogy a veszélyt nem azok a szélsőjobb csoportok jelentik Németországban, amelyek nyíltan antiszemita és demokráciaellenesek, hanem azok az általánosan elterjedt személyiségstruktúrák, amelyek a náci indoktrináció nyomán a demokráciát belülről fenyegették (Adorno, 1960). Az autoriter karakter ugyanis lényegét tekintve nem tudja magát függetleníteni a közösségtől, mert személyiségének fő jellemzői (azonosulás a hatalommal, rigiditás, konvencionizmus, konformizmus) épp erre épülnek. Németországban a nemzetiszocialisták uralma alatt a kollektív narcizmust a végletekig fokozták, a rendszer bukása pedig ennek a narcizmusnak súlyos sérülést okozott. De a sérülés nem azért következett be, mert a németek felismerték kollektív narcizmusuk pusztító hatását és megküzdöttek vele, hanem azért, mert megtörtént, és mindenki számára nyilvánvaló volt. (Adorno, 1960).

Adorno a második világháború után Németország fő problémáját nem a gyászra való képtelenségben látta (vö. Mitscherlich & Mitscherlich, 1967), hanem *a kollektív narcizmussal terhelt felettes-én sértettségében* (Adorno, 1960). Számára a kollektív narcizmus az egyetemes emberi gonoszság forrása. A „sárkány”, mely csak szunnyad, de bármikor felébreszthető. A 3. Birodalom bukása ugyanis nem hozta magával a kollektív narcizmus eltűnését, csak kifejezhetőségének szabott korlátot. A felszín alatt ez a pszichés forrás továbbra is megmaradt, fenyegetve az amúgy is törékeny demokráciát. A Frankfurtiakat ezért komolyan foglalkoztatta az a kérdés, hogy milyen módon lehet a németeket „kikúrálni” a kollektív hiúság téveszméjéből. Adorno az egyéni felvilágosítás mellett érvelt, mert ez lehetőséget ad a tudattalan tartalmak felszínre emelésére. Az iskolai oktatásnak következésképp nem az antiszemitizmus jelenségét kell megértetnie, hanem az antiszemita ember sajátos működését. A kritikai attitűd azt jelenti a gyakorlatban, hogy a múlt feldolgozásával párhuzamosan az egyén önreflexiók képességét is fejleszteni kellene. Tehát a felvilágosítás akkor lehet igazán eredményes, ha hozzájárul az egyén öntudatának és énjének erősödéséhez (Adorno, 1960). Horkheimer azonban attól tartott, hogy a direkt moralizálás a kollektív narcizmus további sérülését okozhatja, ezért hasznosabb lehet,

ha a felvilágosítás az oktatásban az embertelen rezsimek összehasonlításának pedagógiai módszerével történik.

1.6 A kollektív narcizmus kurrens koncepciói

A Frankfurti iskola nagy elméletalkotóinak halálával az autoriter karakterről és a kollektív narcizmusról szóló diszkurzus hosszú időre eltűnt, mígnem a radikalizálódó nacionalizmusok újra felkeltették a kutatók érdeklődését a kollektív narcizmus iránt. Napjainkban azonban már nem a politikai filozófia, hanem a szociálpszichológia területén folyik a diszkurzus. Golec de Zavala és munkatársainak 2009-ben megjelent tanulmánya a kollektív narcizmus rég elfeledett fogalmát újra a kutatások fókuszába állította, de már empirikusan is operacionalizált formában. Bár írásaikban keveset hivatkoznak a Frankfurti iskola szellemi előzményeire, az ideológiai attitűdök nagyon hasonló jellegzetességeket mutatnak. A kollektív narcizmust a saját csoport nagyságáról szóló hiedelem melletti érzelmi elköteleződésneként, egy hiedelemként határozták meg. A koncepció magyarázatként szolgál arra, hogy *a saját csoport iránti érzelmek hogyan alakítják a külső csoportokkal szembeni agresszióra való hajlandóságot*. A kollektív narcizmus koncepció magyarázattal szolgál a csoportközi konfliktusokra és a saját csoporttal szembeni kritikátlan attitűdre is.

A kollektív narcizmus a szociális identitás paradigmája felől közelítette meg a csoporttagsághoz kapcsolt narcizmus jelenségét. A Frankfurti iskoláról nyert ismeretek birtokában jól látszik az, hogy ez a koncepció is fasizmus-diszkurzus fő témáit járta körbe. A kollektív narcizmusról kiderült ugyanis, hogy együtt jár a *nacionalizmussal, a szociális dominanciával, az autoritarianizmussal, antiszemitizmussal, vak patriotizmussal és a saját nemzeti csoport glorifikációjával* (Golec de Zavala, 2011b), *az összeesküvés-elméletekkel és a relatív depriváció hiedelmével* (Marchlewska, 2018). A felszíni agresszivitás mögött azonban egy defenzív szociális identitás húzódik. A kollektív narcizmus ugyanis együtt járást mutatott az *alacsony kollektív önértékeléssel, a fokozott fenyegetettség észleléssel, a megbocsájtásra való képtelenséggel és a katonai agresszióra való hajlandósággal* (Golec de Zavala et al., 2009). Vagyis a kutatások pontosan azokat a kérdéseket járták körbe, amelyeket a Frankfurtiak már az 1950-es években feltérképeztek. A kollektív narcizmus mérésére kidolgozták a Kollektív Narcizmus Skálát (CNS), melynek itemjeit a Narcisztikus személyiségleltárból (NPI) (Emmons, 1987; Raskin & Terry, 1988) és Millon multiaxiális klinikai leltár (MCMI-III)

személyiségpszichológiai tesztjének itemjeiből válogatták ki és írták át csoportszintre (Golec de Zavala et al., 2009).

A vonásméleti megközelítéssel szemben Vamik Volkan (1994; 2001; 2004; 2009; 2018; 2015) a nagycsoportok identitásfolyamatainak pszichoanalitikus szakértője a narcizmus „kollektív” jelenségét *egy dimenzióként* posztulálta és nem a csoporttagok szociális identitásában, hanem a *csoportfolyamatok szintjén* írta le. Volkan koncepciójában a narcizmusnak alapvető jelentősége van nagycsoportok identitásfolyamataiban. Mivel egy széles spektrumon mozgó jelenségről van szó, ezért alapvetően nem patológiás jelenségként koncepcionalizálta, hanem *az inkohéziós állapotok indikátoraként*, mely minden olyan időszakban felerősödhet, amikor a csoport válságot él át. A nagycsoport-narcizmusnak így van pozitív, csoportidentitást erősítő ill. negatív, külső csoportokkal szemben agresszív formája is. A narcisztikus védekező mechanizmusok tehát nemcsak a csoporttagok szintjén jelenhetnek meg, hanem maga a csoport is tud narcisztikusan működni. Az inkohézió állapotában a csoport tagjai hajlamosak olyan vezetőt választani, aki személyes narcizmusával pozitív példaként erősíti a kohéziót. Ez a narcizmus azonban ölthet patológiás formát is, amikor a vezér paranoid módon üldöztetési eszméktől hajtva maga is a külső csoportok üldözésére ösztönzi a csoport tagjait.

A két koncepció között jól látszik a különbség. Eltérnek abban, hogy a szociálpszichológiai koncepció vonásként tekint a kollektív narcizmusra a pszicho-dinamikus elmélet viszont elsősorban csoportdinamikai jelenségként. Különbséget találunk abban a tekintetben is, hogy a szociálpszichológiai koncepció a kollektív narcizmust alapvetően negatív, demokráciát fenyegető jelenségként tárgyalja, ezzel szemben a pszicho-dinamikai elmélet egy dimenzióként kezeli, melynek van pozitív és negatív formája is. A harmadik különbség, hogy a narcizmust eltérő paradigmák mentén differenciálják. A szociálpszichológiai koncepció elkülöníti a kollektív narcizmust a saját csoport iránti elfogultság (pozitivitás) azon formájától, amely nem jár együtt a külső csoportokkal szembeni negatív attitűdökkel. A kollektív narcizmust jelzi, amikor a saját csoport iránti pozitivitás és a külső csoportokkal szembeni negativitás együtt jár. A pszicho-dinamikus elmélet is leírja ezt a jelenséget, de a narcisztikus dinamikában külön minőségként kezeli a paranoid jellegzetességeket. A szociális identitás elméletén alapuló koncepció nem tesz különbséget a csoportok között, ami lehet gang, futball csapat és történelmi nagycsoport is. Volkan kizárólag a történelmi nagycsoportok folyamataira fókuszál, és kiemeli, hogy ezek azért térnek el más csoportoktól, mert a nagycsoportidentitás a személyes identitás

magjához kapcsolt (más szociális csoportoktól eltérően). Ez a sajátossága pedig azért lehet releváns a narcizmus-kutatás számára, mert az inkohézió állapotában a tagok egzisztenciális fenyegetést élnék meg.

A történelmi nagycsoportok, ganglek és futball csapatok mellett azonban a szervezetekről szóló szakirodalomban is találunk olyan kutatásokat, amelyek a narcizmus csoportos jelenségével foglalkoznak. Ezek a tanulmányok átmenetet jelentenek a fent említett paradigma között, mert a kutatások fókuszában a narcisztikus védekező mechanizmusok állnak, melyek megjelenhetnek szervezeti szinten és a szervezet tagjainak szociális identitásában is (Brown, 1997; Duchon & Drake, 2009). A koncepciók között alapvető hasonlóság van abban a vonatkozásban, hogy a narcizmus manifeszt megnyilvánulása a csoportokban mindig olyan helyzetben jelenik meg, ahol a csoport tagjai valamilyen fenyegetettséget érzékelnek és erre a fenyegetettségre nagyon hasonló pszicho-dinamikával reagálnak bármely csoport tagjai. Jelen kutatás számára ez a közös nevező jelentett útmutatást. Abból indultunk ki ugyanis, hogy bármely szinten is vizsgálódunk, ugyanazt a pszicho-dinamikát kell keresnünk. A narcizmus alapjában véve a csoportok közötti kis különbségek kiemelését jelenti, és ezeket a (nem ritkán minimális) különbségeket a csoport tagjai túlzó mértékben nagyítják fel. A szociális összehasonlítás célja a pozitív szociális identitás, a csoport pozitív imázsának elérése. Ez a pozitív különbség még inkább kiemelhető akkor, ha a tagok a külső csoportok értékét egyidejűleg drasztikusan csökkentik, ahogy ezt a kollektív narcizmus-koncepció posztulálja. A pszicho-dinamika elmélet ugyanezt a jelenséget az idealizáció és leértékelés fogalmaival írja le. Vagyis az elméletek felszíni különbségeik ellenére jelentős hasonlóságot is rejtnek, hiszen ugyanazt a jelenséget vizsgálják más-más perspektívából. Jelen kutatás célja a koncepciók összebékítése, és ez által a nyelvi jegyek kutatásához egy sokkal szélesebb elméleti merítési lehetőség megteremtése.

2. A narcizmus szerepe a csoportidentitás folyamataiban

2.1 Identitásfolyamatok a csoportban

Azok a kérdések, hogy „Kik vagyunk?” és „Mi különböztet meg minket másoktól?” bármely csoport számára esszenciális kérdések. Ahhoz azonban, hogy egy csoport hosszú távon fenn tudjon maradni két további tényező is lényeges. Az egyik, hogy a csoport legitimitását a külső csoportok is elfogadják, a másik pedig, hogy a csoporttagság pozitívan járuljon hozzá a tagok önértékeléséhez. A szociális identitás elmélete (Tajfel, 1981, Tajfel & Turner, 1986) szerint az egyének identitásuk értékét jelentős mértékben azokból a csoportokból nyerik, melyeknek tartósan a tagjai. Ha csoport értékelése pozitív, akkor ez az egyén számára pozitív önértékelést és a valahová tartozás biztonságát nyújtja. A szociális identitás azonban nem abszolút, hanem relációs kategória: a saját csoport értékét más, vele azonos típusú külső csoportoktól való pozitív megkülönböztettség adja (László, 2012). Ezt a pozitív érzést Fromm (1964) narcisztikus energiaként írta le a hatvanas években és Tajfelhez nagyon hasonló következtetéseket vont le: egy csoport csak addig tud hatékony lenni, amíg a tagokat narcisztikus energiával tudja ellátni. A csoportok és tagjaik számára is egzisztenciális jelentőségű mind a külső, mind a belső megerősítés, e két forráshely alapvetően járul hozzá az identitás stabilitásának érzéséhez.

Brown (1997) szerint annak, hogy a pszichoanalitikus narcizmus-koncepciót a csoportok identitásfolyamataira is alkalmazzuk két járható útja van:

1. Az egyik, hogy *a narcizmust a kollektív viselkedések megértéséhez metaforaként* használjuk, ebben az esetben a narcizmus dinamikája nyer nagyobb hangsúlyt.
2. A másik, hogy *a narcizmust a csoporttagok szociális identitásában kognitív létezőként* közelítjük meg, ebben az esetben a szociális identitás elmélete lehet a kiindulópont.

A Szerző véleménye szerint mindkét megközelítés lényeges ismeretekkel segítheti a kutatást, feltéve, ha megfogadjuk azt a tajfeli figyelmeztetését, mely szerint a szociális identitás alakulásában nem csak kognitív folyamatok játszanak szerepet, hanem az érzelmek is, és egy konkrét jelenség vizsgálatánál soha nem vonatkoztathatunk el annak kontextusától. László (2012) szerint ennek a kontextusnak különös jelentősége van az olyan nagycsoportok esetében,

melyeknek közös történelmi pályája van. Volkan (1999) ugyancsak arra figyelmeztet, hogy az etnikai, vallási és nemzeti nagycsoportok működése más jellegzetességeket mutat, melyek oka a közös sorsban, közös történetben keresendő.

Az identitás pszicho-szociális koncepciójának leírása, a személyes identitás általánosan elfogadott koncepciója Erikson nevéhez fűződik (1950/2002), aki az egyén testi, és pszichés fejlődését az aktuális társadalmi kontextusba illesztve írta le. Az individuum fejlődésében nyolc szakaszt különített el, melyek mindegyike sajátos biológiai változásokkal jár és minden szakaszban speciális szociális kihívásoknak kell megfelelni. Az énidentitás az egyes szakaszokon végig haladva formálódik, de ez a folyamat egyáltalán nem problémamentes, gyakran kíséri krízis. Ebben a folyamatban *reflexió és megfigyelés* egyszerre vannak jelen. Az egyén megfigyeli, hogy mások őt hogyan észlelik és ez a reflektált kép beépül az identitásba. Az önmagáról és a mások által alkotott kép között *folyamatos kölcsönhatás* van (Erikson, 1968). Az identitás ily módon egyaránt magába foglalja az egyén folyamatos belső önazonosságát, és a csoporthoz tartozás meghatározó jegyeit (Erikson, 1975, 124). Az identitás ezen két aspektusa megvilágítja számunkra, hogy miért olyan nehéz megragadni. Egy olyan folyamatról van szó ugyanis, amely egyszerre zajlik az egyén legbelsejében és a közösség kultúrájának magjában. Mindkét identitás egyszerre és egyidejűleg van jelen (Erikson, 1968, 18). Az identitás tehát nem egy statikus zárt belső rendszert jelent, hanem *egy pszicho-szociális folyamatot*, amely a jellemző vonásokat mind az egyénben, mind a társadalomban fenntartja (Erikson 1966, 87). Ebből következően az identitásalakulás folyamatát kísérő krízisek mind az egyén (Marcia, 1966) mind a csoportok életében (László, Ehmann & Vincze 2011; László & Vincze 2004) megjelenhetnek és tartós következményekkel járnak.

Az identitás szociális vonatkozását emelik ki a szociális identitás (Tajfel 1982) és a szociális kategorizáció elmélete (Turner, Hogg, Oakes, Reicher, Wetherell, 1987; Turner, 1999). A szociális identitás azon szociális kategóriák, ill. csoporttagságok összességét jelenti, melyekbe az egyén beletartozik. Az önmeghatározásban azonban csak látszólag különülnek el a személyes identitás és a szociális identitások. Tajfel (1986) ugyanis a szelfet egy többszörös identitáson alapuló (összetett) és a mindenkor szociális valóság változásaira érzékenyen reagáló (dinamikus) konstruktumként fogta föl. Az önkategorizáció Turner-féle elméletében (1985) ezek a kategorizáció különböző absztrakciós szintjeként integrálódnak. Az exkluzív önkategorizáció a személyes identitás esetében nyer jelentőséget, az inkluzív önkategorizáció pedig a szociális identitások konstrukciójának folyamatában. Ez utóbbinak három szintjét

különítette el: személyközi, csoportközi és az emberiség szintje. A személyes és szociális identitás között Breakwell (1983, 1986) szerint is folyamatos dialektikus kapcsolat van. A személyes identitás a szociális identitások szummájaként értelmezhető, a szociális identitás pedig a múltbéli személyes és a szociális identitások interakciójának termékeként (Breakwell 1983, 12).

Az identitás történeti diszkurzusának elemzéséből azonban az is kiderül, hogy az identitáskonstrukció folyamata két lényegi dimenzióban megy végbe, szimultán formálódik az *azonosságok* és a *nemazonosságok mentén* (Agora, 2018). Tajfel (1969) szerint társadalmi azonosságunkat, helyünket és értékünket a társadalmi hierarchiában a kategorizáció folyamatain keresztül tudjuk meghatározni. Nemcsak a minket körülvevő világ tárgyait és eseményeit rendezzük kategóriákba, hanem önmagunkat is elhelyezzük a szociális valóságban (Tajfel & Turner, 1979). Ez a kognitív folyamat automatikusan megy végbe, és az által, hogy redukálja a valóság komplexitását, jelentősen gyorsítja a világban való eligazodásunkat is. Amikor valaki egy bizonyos szociális kategória tagjaként észleli magát és másokat, akkor a csoport tagjait a csoport bizonyos jellemzői alapján tulajdonképpen behelyettesíthetőnek észleli (Ellemers & Haslam, 2012, 381). A szociális kategorizáció folyamatában az azonosulás nemcsak azt jelenti, hogy tudatában vagyunk a csoporttagságunknak, hanem azt is, hogy ennek érzelmi és értékjelentősége is van a számunkra (Tajfel, 1974). Minél inkább azonosul valaki egy adott csoporttal, annál motiváltabb lesz a csoport pozitív imázsának fenntartásában, erősítésében és a más csoportoktól való különbözés hangsúlyozásában (Ellemers & Haslam, 2012, 382).

A kollektív narcizmus jelenségének megértésében éppen ez a dimenzió nyer jelentőséget: *a nemazonosság*, azaz a disztinktivitás, metaforikusan a csoportok individualitásának konstrukciója. Bár az identitás-kutatások általában az identitás valamely aspektusát emelik ki, a disztinktivitás azonban az egyik olyan centrális komponens, melyről szakmai közmegegyezés uralkodik (Doeselaar & Klimstra, 2018). Az egyediség elmélet (Snyder & Fromkin, 1980) szerint a megkülönböztethetőség, azaz disztinktivitás, minden emberi önmeghatározás alapidimenziójának tekinthető. Sőt a pszicho-szociális működés tekintetében számos kutatás szerint az önészlelésben a megkülönböztető elemek sokkal nagyobb mértékben járulnak hozzá az önmeghatározáshoz, mint az identifikációk (Vignoles, 2011; Doeselaar & Klimstra, 2018; Becker et al., 2012), ezen túl pedig alapvető jelentősége van a pszichológiai határok konstrukciójában is (Freud, 1921; Blos, 1967). Ugyanakkor a szakirodalomban az is olvasható,

hogy a különbségek szélsőséges konstrukciója mindenképpen kihat a pszichoszociális funkciókra. A disztinktivitás hiánya, a túlzott azonosulás az egyénnél mindig pszichotikus állapotot jelez (Apter, 1983; Blos, 1967; Erikson, 1968; Kernberg & Caligor, 2005). Másrészt negatív érzelmeket generál az is, ha valaki extrém disztinktivitást él át, mert ez növeli a pszichológiai távolságot egyén és környezete között (Snyder & Fromkin, 1980).

2.2 A narcizmus szerepe a csoport-disztinktivitás kialakításában

A szakirodalom a narcizmusnak az identitásfolyamatokban betöltött szerepét elsősorban a pozitív identitás fenntartásának *defenzív* (Cichocka, 2016), és *maladaptív* (Wurmser, 1993; Brown 1997; Kohut, 1973; Kernberg, 2015) stratégiájaként írja le. A szerző azonban emellett érvel, hogy ezek a megfigyelések a narcizmus identitásfolyamatokban betöltött szélsőséges eseteire reflektálnak és figyelmen kívül hagyják a narcizmusnak az *identitásmotivációkban* betöltött szerepét.

Ahogy az előző fejezetben bemutatásra került, a csoportok identitáskonstrukciós folyamataiban nemcsak az identifikációknak van jelentősége, hanem a *megkülönböztetheőségnek* is. Az a motiváció, hogy identitásunkban a másoktól való különözés értelmét megalapozzuk és fenntartsuk, a *disztinktivitás* elvén alapul, mely a *kontinuitás*, *hatékonyág* és *önértékelés* mellett a negyedik identitásmotivációt jelenti (Breakwell 1986). Az egyediség elmélet szerint, alapvető emberi szükséglet, hogy magunkat másoktól megkülönböztessük, egyedinek érezzük (Snyder & Fromkin, 1980). Az ember egyszerre vágyik arra, hogy tartozzon valamilyen csoporthoz és arra, hogy megkülönböztethető legyen. A két célt akkor tudja összehangolni, ha a kettő között viszonylagos egyensúly van. A túl nagy különözés (stigmatizáció, izoláció veszélye) és a túl nagy hasonlóság (összehasonlítás lehetősége elvesz) is problémát okoz, ezért a középút (optimális disztinktivitás elve) jelenti a megoldást (Brewer, 1991; 1993). Egyén és csoportok is egyaránt törekedhetnek arra, hogy egyediségüket kialakítsák, hiszen a disztinktivitás önmagában is kulturális értékkel bír – legalábbis a nyugati kultúrákban, ahol az individualitás jelentős szociális potenciált képvisel. A szociálpszichológiai elméletek mellett ezért érdemes egy rövid történeti exkurzust tenni, hogy lássuk, hogyan vált az individualitás a mi kultúránkban társadalmi értéké.

Európában a 17. századig az individuum fogalma alatt valami olyasmit értettek, ami másoktól elkülönül, önmaga által létezik és további egységekre nem osztható (in-dividuális), mert a részekre bontással tkp. a lényege is megszűnne. Akár egy váza, melyet ha darabokra törünk, akkor elveszti váza mivoltának lényegét. Ugyanezt az elképzelést vonatkoztatták az emberre. Az individualitás garanciáját az ember megismételhetetlensége („egyszerisége”) és a lélek halhatatlanságának dogmája jelentette (Luhmann, 2005, 121). Az én kérdésének meghatározásában azonban a 17. század óta Európában egy fordulat ment végbe, mely az egyént kivonta a szakrális és szekuláris autoritások kötelékéből és önmaga értékére emelte. A 18. század végére az ember olyan entitássá formálódott, amely nem istentől vagy a természettől fogva individuum, hanem a világ és önmaga megismerése útján önmagát határozza meg.

A felvilágosodás ellenében formálódó romantika embereszménye azonban a tudatosság helyett az érzések és az emberben lakozó személyiség jelentőségét magasztalta. A személyiség egyedülállóságának meg kellett nyilvánulnia az önreflexióban (ld. érzelmek megjelenése a személyes naplókban) és a külsőségekben is (pl. az öltözködés egyediségében). *A megkülönböztethetőség garanciáját ugyanis az identitás mások számára is megtapasztalható lényege jelentette.* Később az önmeghatározás, az autonómia, az emancipáció és az önmegvalósítás lehetősége a nyugati kultúrában az individuummal szembeni elvárássá alakult. Az egyénnek már nemcsak azt kellett meghatároznia, hogy ő maga kicsoda, hanem egyediségét is demonstrálnia kellett. A 19. század elején azután az individualitás két fő komponense, *az ember egyediségének értéke* (a romantika öröksége) és *az ember szabadságának és önmeghatározásának értéke* (a felvilágosodás öröksége) a modernitásban olvadt össze.

Az egyediség elvárása azonban nemcsak az egyén vonatkozásában jelent meg 18. századtól, hanem a nagycsoportok alakulásában is. A „*népek individualitása*” (azaz pozitív megkülönböztethetősége) eredetileg Herdertől (1744 – 1803) származó fogalom, mely később a nemzeti eszmék gondolati premisszájává vált. A neves költő és kultúrfilozófus szerint ugyanis egy nemzet nem egyenlő a tagok összességével, hanem egy olyan „*individuális egész*”, melynek megkülönböztető jegyei vannak, mint például a nemzeti „*maximumok*”, melyek a nemzeti kultúra tökéletességének csúcspontjait jelentik (Koselleck, 1992). A „*kollektív individualitás*” elgondolhatósága tehát közel egyidőben jelent meg az egyéni individualitás 18. században kiteljesedő diszkurzusával, valójában két párhuzamosan alakuló diszkurzusokról van szó (bővebben Luhmann, 2005). Az egyén számára ez tulajdonképpen a társadalmilag elvárt személyes individualitás megvalósításának kollektív útját jelentette, hiszen az individualitással

rendelkező csoporthoz tartozás egyúttal az egyén individualitásához is hozzájárult. Fromm (1973) csoportnarcizmus-fogalma meglátásunk szerint implicite erre a jelenségre is reflektál.

A narcizmus tehát egyén és csoport esetében is az individualitás megalkotásában, vagyis a különbségek konstrukciójában nyer különös jelentőséget. Ahhoz, hogy egy csoport identitása alakot nyerjen, a csoporttagoknak a tagok csoportról alkotott reprezentációiban is meg kell jelennie, vagyis a csoportnak el kell különülnie más csoportoktól (Vignoles, Chryssochoou & Breakwell, 2000). Ahogyan az én kialakulásában alapvető jelentősége van a tükörképnek (Lacan, 1966/1993), a másik embernek, úgy a csoportidentitás kialakulása is feltételezi a releváns másik, azaz tükröző csoportok közreműködését – állítja Altmeyer (2011). A szociális összehasonlítás a legstabilabb és leghatékonyabb eszköze az önértékelés erősítésének, amennyiben az összehasonlítás dimenziójában nincsenek nagy különbségek (Festinger, 1954; Wills, 1991; Seta, Seta & Donaldson, 1991). A releváns külső csoportok értékítéletét Volkan (2003) is a nagycsoportok egyik lényeges identitás-pilléréként emeli ki. A disztinktivitás azonban csak akkor tud hozzájárulni az identitás értelméhez és a csoportérték erősítéséhez, ha szociális elismerést (legitimitást) nyer (Codol, 1987.) szerint azonban a kollektív narcizmust épp az a hiedelem tartja életben, hogy a külső csoportok nem értékelik eléggé a saját csoportot, vagyis hiányzik a külső megerősítés (Golec de Zavala et al., 2009; Cichocka, 2016). Következésképp a tükröző pozitív megerősítés hiányában a csoportok identitása instabillá válhat (Altmeyer, 2011).

A releváns külső csoportokkal való összehasonlítás folyamatában létrejövő új csoportidentitások egyik példája a jugoszláv utódállamok születése a délszláv háború nyomán. Amikor a Tito által kényszerrel összetartott nagycsoportból (Jugoszlávia) kiváló etnikai csoportok saját identitást alakítottak ki, akkor *már nem a hasonlóságok, hanem a különbségek nyertek jelentőséget*. A délszláv államok esetében jól követhető, ahogy a csoportközi összehasonlítás lépésről lépésre megteremtette a tagok számára a pozitív azonosulás lehetőségét. A szerbek saját csoportjuk grandiozitását történelmi harci teljesítményükből (rigómezei/koszovói győzelem a törökök ellen 1389-ben) konstruálták meg a horvátokkal és a bosnyákokkal szemben. A horvátok számára a másik két rivális csoporttal szembeni fölény alapját a nyugati kultúrához tartozás jelentette. A muszlim bosnyákok számára, akik ebben a harcban az abszolút vesztesek voltak, a csoportidentitás egyetlen narcisztikus forrása az áldozatszerep lett. A legtöbbet szenvedett nép morális fölényét azonban később az iszlámhoz tartozás büszkesége váltotta fel (Volkan, 1988; 1997; 2006; 2009; 2015a).

Ezek az esetek egy nagycsoport dezintegrációját mutatják be, amikor a különbségek kapnak hangsúlyt, és újabb csoportok jönnek létre, elhatárolva magukat a hasonló, de konkurens csoportoktól. Whetton (2006) hasonló megfigyelést tett egy másik szociális kategória, a szervezetek működésében. Kiemeli, hogy a pozitív szervezeti identitás megkülönböztető, elkülönítő, csoportértéket emelő narcisztikus stratégiái ott nyernek különös jelentőséget, *ahol a környezet alapvetően versengő*, mint például a piaci vagy a választási környezet. Vagyis a csoportindividualitás (mint pozitív megkülönböztethetőség) kialakítását a pártalakulások és pártküzdelmek esetében is a narcizmus folyamatai alakítják. A nagycsoportok vonatkozásában ugyanilyen versengő környezetnek kell tekintenünk még a nemzetek születését, az imperializmus korszakának gyarmati versenyét, a piaci versenyt, a hidegháborús korszak fegyverkezési versenyét, és a világűr meghódításáért napjainkban is folyó nemzetek közötti rivalizálást. Altmeyer (2011) megfigyelését tehát ki kell egészítenünk azzal, hogy a narcizmussal kísért csoportidentitás-konstruktív folyamatokban a külső csoportok nem csak relevánsak, hanem *rivalisként* is megjelenhetnek. A csoport disztinktivitásának szükséglete tehát egy olyan kulturális alapjelenség (Gudykunst, 1988; Vignoles, Chryssochoou & Breakwell, 2000), melynek lehet rivalizáló és antagonisztikus fölénykonstrukción alapuló megnyilvánulása is (Whetton, 2006; Altmeyer, 2011).

Noha a szociális identitások konstrukciójában az azonosulásnak és a megkülönböztetésnek egyformán jelentősége van, a szociálpszichológiában a nemazonosság dimenziója sokkal kevésbé kutatott. A narcizmus jelenségének megértéséhez azonban épp ez a terület nyer relevanciát. A narcizmusnak ugyanis a csoportok megkülönböztethetőségének (azaz individualitásának) konstrukciójában, a pozitív csoportértékek és a csoportkohézió fenntartásában van lényegi szerepe (Volkan, 2003; Altmeyer, 2011); nemcsak a csoportok születésekor nyer jelentőséget, hanem minden olyan esetben, amikor a csoportidentitás válságba kerül, fenyegetett. Amikor egy nagycsoporton belül nem a hasonlóságok, hanem a különbségek nyernek egyre nagyobb jelentőséget a csoporttagok szociális identitásában, akkor ezt jelzi, hogy a csoport tagjai fenyegetettséget érzelnek. A differenciálódással egyidejűleg alcsoportok alakulnak ki, melyek szintén „individuais” identitásként tekintenek magukra – állítja Altmeyer (2011). A reakciók skálája azonban meglehetősen széles spektrumon mozog, a kis különbségek rivalizáló narcizmusától egészen a kollektív hübrisz és paranoia hasító állapotáig. A narcizmus dinamikájából következően a vezető és a csoport tagjai is arra

törekcsenek, hogy az identitásfenyegetést elhárítsák, a csoport imázsát és a tagok szociális identitásának pozitív értelmét továbbra is fenntartsák.

2.3 A válság hatása a csoportok identitásfolyamataira

Az emberek a csendesebb, kevésbé stresszes társadalmi időszakokban az identitás kérdéseinek jellemzően nem tulajdonítanak különösebb jelentőséget egészen addig, amíg nem éri őket valamilyen fenyegetés (Volkan, 2003; Breakwell, 1984). Mivel a narcizmus és az identitásfolyamatok között szoros összefüggés van, ezért a kollektív narcizmus is akkor válik jól érzékelhetővé, amikor az identitás pozitív értelmét veszély fenyegeti. Heinz Lichtenstein (1964) szerint *a narcizmus tulajdonképpen az identitás egyensúlymotorja, alapvető jelentősége van az identitás pozitív értékének fenntartásában* (Resch & Möhler 2015). Ezzel összhangban Volkan (2015) és Weigert (1967) is kiemelik, hogy *a stabil identitáshoz egészséges, jól működő narcizmus kell*. Volkan (2011) a narcizmust alapvetően a *szelfszabályozás alapműködésével* kapcsolja össze.

Ehhez hasonlóan Stolorow és Lachmann (1980) a narcizmust funkcionális, rendszerelméleti szempontból közelítették meg és nagyon hasonló következtetésre jutottak. Stolorow (1975) *a narcizmust az önértékelés fenntartásáért felelős szabályozó rendszerként* értelmezte. Metaforikusan egy termosztáthoz hasonlította, melynek funkciója, hogy a hőmérsékletet (értsd: önértékelést) a külső és a belső világ közötti egyensúly fenntartásával szabályozza. E koncepció értelmében *narcisztikusnak tekinthető minden olyan mentális aktivitás, amely a szelf-reprezentáció szerkezeti kohéziójának, időbeli stabilitásának és pozitív érzelmi színezetének fenntartására szolgál*. Az önértékelés tehát nem önmagában áll, hanem az identitásstruktúra szerves része, és a szociális környezettel való kölcsönhatásokban alakul. Mivel alapvetően kontextusérzékeny reakciókról van szó, ezért a narcizmus mértéke is a külső körülmények szubjektív kiértékelésének függvényében kell, hogy alakuljon. Stolorow rendszerelméleti perspektívájában a narcizmus tehát nem patológiaként jelenik meg, hanem dimenzióként, ahol az egyik végpontot az identitás alapfolyamatai jelentik, a másik végpontot pedig a krízisidőszakok.

Az én idealizált aspektusainak fenntartásában alapvető jelentősége van a narcisztikus védekező mechanizmusoknak. A fogalom maga a pszichoanalitikus szakirodalomból ered. Freud a „Gyász és melankólia” (1917) című munkájában már körvonalazta a narcisztikus

tárgyválasztás jelenségének alapjait és következményeit. Ennek lényege, hogy ha az idealizált tárgy sérül, és ez tárgyvesztéssel fenyeget, akkor a tárggyal való narcisztikus azonosulás segít abban, hogy ne kelljen lemondani az idealizált tárgyról, és a veszteséggel járó negatív érzelmeket ne kelljen átélni. Az ilyen esetekben megjelenő *narcisztikus regresszió* „haszna” az egyén számára, hogy az idealizáció továbbra is fenntartható. A legelső védekező mechanizmus, amely a regressziót kíséri, az *idealizált tárgy veszteségének tagadása*, ez azonban nemcsak explicit tagadás, hanem *kognitív torzítás, racionalizálás* és egyszerű hazugság formájában is megjelenhet (Millon et al., 2012). A narcisztikus védekező mechanizmusok formáiról és funkciójáról a pszichoanalitikus és a klinikai szakirodalomban is olvashatunk. A szakemberek között egyetértés van abban, hogy a narcisztikus védekező mechanizmusok:

1. a legkorábbi énvédő mechanizmusok,
2. fő funkciójuk az én idealizált aspektusainak fenntartásában van,
3. lehetnek tudatosak és tudattalanok,
4. védenek a szégyen és büntudat negatív érzéseinek átélése ellen is, melyek az én idealizált aspektusainak veszteségét kísérhetik (Casement, 1990), továbbá
5. gyakori kísérői a totalisztikus törekvéseknek (Alper, 2003; Wurmser, 1993).

Az idealizáció szélsőséges esetben hasítással (*splitting*) is fenntartható, amikor az én „abszolút jó” és a releváns másik „abszolút rossz” értékelést kap (Wurmser, 1993; Lubit, 2002). Ebből következik az is, hogy minél fontosabb az én ideális aspektusának fenntartása, annál inkább *tagadni* kell az ennek ellentmondó körülményeket (Wurmser, 1993). A kleini hagyományra épülő tárgykapcsolat-elméletek képviselői, a hasítás jelenségét a patológiás narcizmus alapidinamikájához kapcsolták. Kernberg a jelenséget az én gyengeségére, Kohut viszont a szelf struktúrájában létrejövő vertikális hasításra (nagyszerű vagyok vs. hitvány vagyok) és az énrészek közötti elégtelen kapcsolatra vezette vissza. Továbbá logikus, hogy ha az egyik oldal csak „jó” lehet, akkor a negatívumokért (bűnért) vállalt felelősség is kizárólag „másokat” terhelhet. A felelősség-attribúció ezen sajátos formája (*blaming*) is a narcisztikus elhárító stratégiák egyik megnyilvánulásának tekinthető.

Az individuál-pszichológiai szakirodalom tehát ad némi támpontot a narcisztikus védekező mechanizmusokra vonatkozóan és jól látható az is, hogy ezek a mechanizmusok az *identitás értékdimenziójában* nyernek elsődleges jelentőséget. Ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül az intenzitás mértékét sem, hiszen a fenyegetettségre adott reakciók terjedhetnek a szimbolikustól egészen a masszív traumákig és pánikállapotokig. Kérdés a továbbiakban az,

hogyan a narcisztikus védekező mechanizmusok hogyan jelennek meg csoportszinten és milyen hatással vannak a csoportközi viszonyokra.

A narcisztikus szabályozás mechanizmusai több szinten is megjelenhetnek. Ismerünk *csoportszintű stratégiákat*, melyek top down, a kommunikációs csatornákon keresztül terjednek el a csoport- vagy szervezeti kultúrában (Brown, 1997; Duchon & Drake, 2009; Bar-On, 2007; Kernberg 2003a), másrészt pedig személyes és szociális identitásuk pozitív értékének fenntartása érdekében a *csoporttagok maguk is élhetnek narcisztikus énvédő stratégiákkal*. Breakwell (2015) egyébként nem tesz különbséget az identitások között, mert érvelése szerint idővel minden szociális identitás személyes identitássá válik, a felosztás valójában mesterséges. Ez a rendszerszintű megközelítés a narcizmus dinamikájának kifejtéséhez is optimális alapot szolgáltat, hiszen a pszichoanalitikus énídeál fogalma egyáltalán nem mond ellent az identitás hiedelmekre épülő tartalom- és az énídeállal összetartozó értékdimenzió modelljének. Lehet, hogy más dinamikákat találunk akkor, ha egy csoportról, mint entitásról beszélünk, és mást, ha a tagok reakcióit vizsgáljuk, mégis a kettő rendszerszinten szorosan összefügg.

Ahogy az egyénnek úgy a csoportoknak is lehetnek narcisztikus igényei – állítják Duchon és Drake (2009). Bár az egyes szociális kategóriák (pl. pártok, szervezetek, intézmények, államok) nem nevezhetők szó szerint narcisztikus entitásoknak, mégis a működésükben megjelenhetnek narcisztikus jellegzetességek. Kis- és nagycsoportok, szervezetek és intézmények egyaránt törekszenek arra, hogy tagjaik számára a szociális kategóriával való pozitív azonosulást segítsék (Moses, 1990; Brown 1997, Duchon & Drake, 2009). *Olyan koncepciókat, imázsalkító stratégiákat alkalmaznak, melyek hozzájárulnak a tagok pozitív szociális identitásának fenntartásához* (Ashforth & Mael, 1989; Douglas, 1987; Dutton, Dukerich, & Harquail, 1994; Kramer, 1991). Fromm (1981, II, 210f) szerint egy csoport megmaradásának alapfeltétele, hogy a tagokat el tudja látni narcisztikus energiával, csoporthiedelmeiket (a csoport elfogadottsága, fölénye, fontossága a saját életükben) fenn tudja tartani.

A szociális imázs, vagyis az egyénről ill. csoportról alkotott kép, alapvető szerepet tölt be a szociális státusz konstrukciójában és fenntartásában (Mosquera, Uskul & Cross, 2011) és meghatározó szerepe van az egyén szociális identitásában is. Minél nagyobb mértékben járul hozzá az egyén számára a csoporttagság a szelfről alkotott koncepció értelméhez, annál inkább törekedni fog arra, hogy saját csoportját releváns külső csoportokkal összehasonlítva pozitív szociális identitást alakítson ki vagy tartson fenn – állítja a szociális identitás elmélete (Tajfel,

1981). Az egyén releváns szociális identitása ugyanakkor az önértékeléshez is hozzájárul (Crisp & Turner, 2010). Ha a csoporttagsághoz kapcsolt pozitív elvárás nem teljesül (ami kihat az egyén önértékelésére is), akkor a saját csoport felértékelésnek, és a külső csoportok leértékelésének különböző stratégiái lépnek működésbe. *Ezek a stratégiák alapvetően a szociális identitás védelmét szolgálják.* Az alacsonyabb státuszú csoportok tagjai szociális identitásuk értékét emelő stratégiákat választanak, míg a státuszban magasabban pozicionált csoportok tagjainak számára a magasan pozicionált érték fenntartása lesz a motiváció alapja (Tajfel, 1978).

A szervezeteknek és csoportoknak azonban nem csak az a célja, hogy defenzív stratégiák segítségével megvédjék a csoportidentitás pozitív értékét, hanem az is, hogy fenntartsák a szociális kategória legitimitását (Brown, 1997). A nemzetek példáját folytatva egy nemzet létét nem csak az fenyegetheti, hogy külső csoportok a területére behatolnak és katonai agresszióval megtámadják, hanem az is, ha a csoporttagok nem fogadják el az adott szociális kategória legitimitását (pl. a nemzet prioritása helyett a kommunizmus nemzetköziségét hirdetik vagy kozmopolita liberális elveket vallanak). Ez ugyanis a nemzettel erősen azonosulók számára a csoport létét (jelen értelemben: legitimitását) fenyegető veszélyként értelmezhető. *A csoport fennmaradásának feltétele tehát az is, hogy mind a külső csoportok, mind a tagok elfogadják a szociális kategória legitimitását.*

A szakirodalomban több tanulmányt is találunk, amely amellet érvel, hogy a szociális identitást ért kihívásokra, csalódást okozó teljesítményekre szervezetek, intézmények is reagálhatnak narcisztikus módon. Sőt, ezek az archaikus énvédő mechanizmusok válhatnak a szervezeti kultúra részévé (Brown, 1998; Duchon & Drake, 2009), és a (tömeg)kultúra alapmintájává is (Catt, 1986; Lasch, 1979/1984). Ha ez így van, akkor feltételezhető az is, hogy a narcisztikus védekező stratégiák nem feltétlenül individuális pszichés diszpozíciókból erednek, hanem a szociális környezet hatásának következményei (Volkan, 1998; Geoghegan, 2016). A szociális identitás pozitív értékének védelmében megjelenő narcisztikus egodefenzív stratégiák azért válhatnak a szervezeti vagy csoportkultúra tartós jellemzőjévé, mert minden csoport kialakít egy rá jellemző kultúrát, ami az észlelés, gondolkodás, érzések és cselekvés sajátos rendszerét eredményezi. Egy kultúra részének lenni azt jelenti: hinni, amit mások hisznek, tenni, amit mások tesznek. A csoportkultúra arra vonatkozóan is orientációt ad, hogy a csoport tagjai hogyan tudják megvédeni és fenntartani pozitív szociális identitásukat (Trice & Beyer, 1993). Ilyen értelemben beszélhetünk *narcisztikusan működő rendszerekről* is.

Stein (2003) a szervezeti narcizmus négy fő jellemzőjét írta le: Az első az a hiedelem, hogy (1) a szervezet különlegessége nem mérhető más szervezetekkel. Ebből következően (2) feljogosított (3) minden információ megszerzésére, hogy az (4) alacsonyabb értékkel rendelkező más szervezetekkel szemben érdekeit bármely áron érvényesítse (Ganesh, 2003). Brown (1997) a tagok perspektíváját vizsgálva a szociális identitások pozitív értékének fenntartásában hat narcisztikus mechanizmust különböztetett meg: A (1) *tagadás* funkciója, hogy a csoportgondolkodás hatására a tagok is hajlamosak a csalódással fenyegető tényeket vagy felelősségüket a negatív következmények vonatkozásában tagadni. A tagok osztják és maguk is aktívan konstruálják a szervezet (2) *grandiozitásáról* szóló hiedelmeket és fantáziákat. A (3) kudarcokért külső autoritásokat *vagy külső tényezőket tesznek felelőssé*, és (4) a *racionalizálás* ill. a (5) *feljogosítottság* stratégiájával élve (6) *zsákmányolják ki* a csoport vagy szervezet tagjait. Amint látszik, a szervezeti pszichológiában is meglehetősen negatív kép alakult ki a narcizmusról.

A szervezetekről szóló szakirodalom ismeretei azonban, noha ezekre is csoportként tekinthetünk, nem emelhető át minden további nélkül a nagycsoportok kutatásába. A szervezeti dinamikák leírásából ugyanis alapvetően hiányzik az idő dimenziója. Ez a szakirodalom egyáltalán nem foglalkozik a szervezeti identitás kialakulásának történetével, inkább a narcisztikus menedzsment irányából ható top down folyamatokra fókuszál, és nem keresi a működési sajátosság forrásait a szervezet történetében. Továbbá kellő távolságtartással kell kezelnünk azt is, hogy a narcizmust szélsőséges és maladaptív jelenségnek minősíti. A narcizmus csoportszintű jelenségeinek kutatásakor azonban más problémákkal is számolnunk kell. László (2012) érvelése szerint a szociálpszichológiai identitás-elméletek, így Tajfel (1981) szociális identitás elmélete és Turner, Hogg, Oakes, Reicher & Wetherell (1987) szelf-kategorizációs elmélete, nem terjednek ki az identitás minőségeinek és állapotainak magyarázatára. Egyetlen kivételként említi Breakwell (1986) identitásfolyamat-elméletét, amely a csoportidentitás sérüléseire vagy fenyegetettségére adott megküzdési módokkal foglalkozik.

A nagycsoportok identitásfolyamatai és a csoportközi konfliktusok dinamikája azonban más szempontból is eltér a tajfeli és breakwelli szociális kategóriákban zajló dinamikáktól. Ennek okát legalább három pontban foglalhatjuk össze. Az első, hogy *a nagycsoport identitása szorosán összefonódik a tagok magidentitásával*, hiszen ezek az identitásminták már a

gyermekkorai szocializáció során adaptálódnak (Mack, 1983; Volkan, 1990; 2003; 2009; 2015a). Ebből következik, hogy *a nagycsoport léte vagy nem léte minden tag számára egzisztenciális kérdés is*. A harmadik sajátosság pedig, hogy *a nagycsoport identitását nem lehet egyszerűen levetni*, vagyis a pozitív szociális identitás fenntartásának érdekében a csoportváltás stratégiája csaknem lehetetlen – állítja Volkan (2003). Végül további megkülönböztetésre ad alapot, hogy más szociális kategóriákkal szemben *a nagycsoportokban transzgenerációs hatások is érvényesülhetnek az identitáskonstrukciós folyamatokban*. Vagyis a nagycsoportokban munkáló narcizmus kutatásakor ezek a szempontok nem hagyhatók figyelmen kívül.

A narcizmusnak, mint az előző fejezetekben már bemutatásra került, alapvető jelentősége van a csoportok pozitív megkülönböztethetőségének kialakításában. A pozitív önkép fenntartása azonban mindig jelentős energiát követel a tagoktól, válságos időszakokban pedig ez még fokozottabban érvényesül. Mivel a történelmen nem lehet fehér ruhában végigsétálni, minden történelmi nagycsoport életében vannak olyan események, amelyek negatív hatása minden csoporttagot érintenek. Ilyenek például a háborúk, melynek végén általában két dolog történhet a harcba indulók vagy győztesként vagy vesztesként kategorizálódnak. A valóságban azonban ezek a szerepek többnyire keverednek, ami ugyancsak nehezíti a kutató munkáját (Bövebben Balogh, Takács & Valastyán, 2019; Balogh & Valastyán, 2019; Fülöp & Kővágó, 2018). A világtörténelemben aligha volt olyan emberöltő, amikor nem volt a világ valamely szegletében háborús kataklizma, így a valóságban a nemzetek nemcsak áldozatok, hanem tettesek is. Egy nemzet tagjai a múltban bekövetkezett negatív eseményekhez különböző attitűdökkel közelíthetnek.

Volkan (2004a) metaforáját kölcsönözve induljunk el onnan, hogy az identitás olyan, mint egy szépen elkészített torta, melyet a hozzánk érkező vendégeknek szeretnénk felkínálni. De mit teszünk akkor, ha egy szeletre véletlenül ráborul a salátaöntet. Mi legyen az elrontott szelettel? Egy ilyen baleset kivédésére több stratégia is lehetséges. Az egyik, hogy a sérült szeletet egyszerűen leválasztjuk a tortáról, és úgy teszünk, mintha nem is létezne. A hiány nyilván fel fog tűnni, de ha a vendég „legitimálja”, vagyis ő is úgy tesz, mintha nem létezne, akkor a tagadás „realitássá” alakítható. A másik lehetőség, hogy a tortát alaposan megporcukrozzuk és így kínáljuk fel; vagyis a megszépítés stratégiájával élünk. Ha az eredmény kellőképp émelyítő, akkor van esélyünk arra, hogy a vendég nem fogja észrevenni a salátaöntetet. Persze az sem biztos, hogy még egy szeletet kér majd a tortánkból. A porcukor, mely szolgálhat a narcizmus

metaforájaként is, tulajdonképpen abban segít, hogy ne érezzük a salátaöntet kellemetlen savanyúságát és a torta koherenciája (legalábbis a külvilág számára) továbbra is megmaradjon.

Amikor egy nagycsoport „becsületén” folt esik, akkor a tagok egyre inkább azzal foglalkoznak, hogy a csorbát kiköszörüljék. Ez a tagok számára különösen fontos, hiszen – ahogy már az előzőekben ezt részletesebben is kifejtettük – a nagycsoportidentitás tkp. a „magidentitás” része, és mivel nem választhatók szét, ezért a nagycsoport identitásának fenyegettségét a csoporttagok maguk is egzisztenciális fenyegetésként érzik – állítja Volkan (2003). Amikor pedig a tagok szélsőséges identitásfenyegetést élnek meg, akkor két alapelv lép működésbe:

- (1) a nagycsoport identitását fenn kell tartani és
- (2) meg kell erősíteni a csoportközi pszichológiai határokat (Volkan, 1997; 1999a; 1999b).

Triest (2003), Volkanhoz hasonlóan, *a csoportregresszió jelenségét a csoporthatárok strukturális sérüléséből eredezteti, és ebből vezeti le a primitív védekező mechanizmusok megjelenését.*

Az észlelt identitásfenyegettség jelenti az externalizációs folyamatok pszichés alapját, melynek során a nem kívánatos identitáselemeket a másik csoportra vetítik. A nagycsoportok között elkezdődik a sárdobálás, vagyis a másik csoport identitása elleni támadás. Identitásfenyegettség esetén a kis különbségek narcizmusának dinamikája nyer jelentőséget (Volkan, 1988; 1997; 1999a; 2003). A saját csoport értékeinek kidomborítása és a másik csoport értékének drasztikus csökkentése tulajdonképpen arra szolgál, hogy a nagycsoport identitáshatárait kiélessítsék, és ez által megerősítsék. A csoportnarratívumokban a csoport különleges értékének kiemelését szolgálhatják a választott trauma és a választott dicsőség történetei (Volkan, 1999a). A választott dicsőség történetei a saját csoport értékének kidomborítását szolgálják, a választott trauma történetei pedig a külső csoport(ok) hosztilis szándékait és kegyetlenségét beszélik el. A csoportértékek közötti távolítás (polarizáció) segít abban, hogy a csoport képes legyen saját identitáshatárait helyreállítani. A csoporthatárok sérülése azt a tudattalan képzetet kelti, hogy a nagycsoport szétfolyhat, feloldódhat a „más népek tengerében”. A narcisztikus védekező mechanizmusok érzelmi funkciója, hogy képesek oldani az ebből fakadó szorongást és félelmet. Lasch (1981) szerint *a narcizmus a leghatékonyabb stratégiája annak, hogy a félelem kínzó érzését ne kelljen átélni.*

E ponton felmerülhet az a kérdés is, hogy vajon a narcizmus mennyire tekinthető megküzdésnek. A megküzdés a stressz kutatásból levezetett fogalom, melynek legfőbb jellemzője, hogy realitásorientált és adaptív, célja a külvilághoz történő alkalmazkodás vagy annak megváltoztatása. Az én tudatos része működteti, helyzetenként változó, rugalmas, a jelenre orientált, kreatív „stratégiák” jellemzik. Az elhárító mechanizmusokat az különbözteti meg a megküzdéstől, hogy *múltbéli eseményekhez kötődnek, tudattalanok, torzítják a valóságot, és működésükre nagyfokú rigiditás jellemző*. A megküzdés viszont jövőorientált, rugalmas, nagyrészt tudatos és a reális környezeti feltételekkel összhangban végrehajtott cselekvéseket jelent (Haan, 1977; Taylor, 1999). Az elhárító mechanizmusok a pszichoanalitikus koncepció szerint az élettörténetileg kialakult személyiség szerkezetben gyökereznek és a korai védekező „mechanizmusok” ismétlése jellemzi, ezért gyakran diszfunkcionális működést jeleznek. *A narcisztikus védekező mechanizmusok funkciója elsősorban az intrapszichés stabilizálás, a konfliktusok semlegesítése, a negatív érzelmek tudatosulásának megakadályozása.*

A narcisztikus védekező mechanizmusok csoport szintű vizsgálata tehát azért is érdekes lehet a szociálpszichológia számára, mert erősen feltételezhető, hogy nemcsak az egyén, hanem a (nagy)csoportok szintjén is indikátorként jelzik a kohéziót és az önértékelést szabályozó folyamatok változásait (vö. Kohut, 1971; 1977; Stolorow & Lachmann, 1980; Parson, 1993; Wöller, 2006).

2.4 A narcisztikus trauma jelensége

Mást jelent azonban a „puszta” fenyegetettség és más következményekkel járhat egy trauma. A személyiségpszichológiában már bevett fogalom a *poszttraumás narcizmus*, mely a traumatizáló élmények gyakori velejárója (Parson 1993; Johnson 1995; Ronningstam 2005). Ulman és Brothers (1988) szerint a PTSD szimptomatikájában alapjában véve a narcisztikus egyensúly helyreállításának képtelensége fejeződik ki. Ugyanakkor Simon (2002) rávilágít arra is, hogy nem feltétlenül kell fizikai erőszaknak történnie ahhoz, hogy egy személy traumát éljen át. Schermer (2001) szintén kiemeli, hogy traumatikus reakciót nem csak a test fizikai határainak megsértése válthat ki, hanem a szelf határainak sérülése is. Amikor az egyén mások cselekedetei nyomán *szégyent, megalázottságot és haragot* él át, akkor narcisztikus énvédő mechanizmusokkal reagálhat, mely szimptomáiban nagyon hasonlít a PTSD-re. Simonnak

(2002) azonban sikerült kidolgoznia a trauma alapú narcisztikus szimptómák (angolul trauma associated narcissistic symptoms, röviden TANS) differenciál-diagnosztikáját. Lényeges különbséget jelent, hogy a PTSD szélsőséges egzisztenciális fenyegetettség esetén alakulhat ki és fokozott félelemállapotok kísérik, a TANS kialakulásakor azonban az egyén a grandiózus szelf fenyegetettségét vagy sérülését éli át és nem feltétele a fizikai sérülés. A különbség a következményekben is jól követhető, mert a TANS kísérő érzelme nem a félelem, hanem a harag. Simon (2002, 32) a következőképpen foglalta össze a PTSD és a TANS differenciáldiagnosztikáját:

Táblázat 1

A PTSD és a TANS differenciálása

Clinical variable	TANS	PTSD
Traumatic stressor	Interpersonal, mild to severe; threatens grandiose self	Extreme; threatens physical/mental survival of self or others
Immediate response to stressor	Mortification, humiliation, rage	Intense fear, helplessness, horror
Nightmares of traumatic event	Usually absent	Usually present
Reexperiencing traumatic event	Ruminations, revenge, no behavioral reenactments	Flashbacks, intrusive recollections, possible behavioral reenactments
Avoidance	Shame, humiliation	Reexperience, anxiety, depression
Numbing	Withdrawal to protect grandiose self; emotional reactivity	"Damping down" of painful feelings, memories, thoughts
Increased arousal	Rage-driven	Anxiety-driven
Primary symptom responses	Shame, humiliation, embarrassment, rage	Reexperiencing of trauma, anxiety, withdrawal, numbing, depression
Responsibility	Blame of others	Guilt ("If only I had . . .")
Impact on self	Deflation	Demoralization
Rage	Threatened grandiose self; persistent, syntonic	Irritability, episodic outbursts, fear of loss of control; dystonic
Misdiagnosis	PTSD	Adjustment disorder, other anxiety or depressive disorders
Diagnosis (correct)	Adjustment disorder, anxiety or depressive disorder, narcissistic personality disorder/traits	PTSD, comorbid conditions
Treatment	Supportive, empathic, aimed at restoring narcissistic equilibrium; medications for anxiety, depression, rage	Psychopharmacological, cognitive-behavioral, cathartic, supportive
Clinical course	Variable, depending on narcissistic vulnerability and stressor	Tendency toward chronicity
Litigation	Exacerbates rage; patient usually actively pursues, seeking revenge, "scorched earth"	Exacerbates symptoms; patient usually averse, but seeks reparations

*The table illustrates comparative differences between TANS and PTSD. It does not imply a diagnostic equivalency between TANS and PTSD.

A narcisztikus reakciók és az identitássérülés ill. -fenyegetettség között tehát szoros kapcsolatot tételezhetünk. A pszichiátriai szakirodalomban több helyen is olvashatunk egészen szélsőséges esetekről. *A narcisztikus trauma jellemzően olyan élethelyzetekben jelenik meg, ahol az emberek identitásuk totális feladására kényszerülnek.* A holokauszt-kutatások tükrében ma már

tudjuk, hogy egyes foglyok, akik a táborokba kerülve csoporttagságuk okán identitásuk teljes megsemmisítésének tapasztalatával szembesültek (Bettelheim, 1999), maguk is narcisztikus kimerültséget, regressziót éltek át, melynek következtében éniideáljuk súlyosan sérült (Jucovy, 1994). Narcisztikus agresszoraikkal való azonosulásuk (Jucovy, 1994; Klimova, 1960; 2007; de Graaf, 1998; Baron et al.,1993) esetenként ugyan segítette őket abban, hogy túléljék az életveszélyes helyzeteket, azonban a veszély elmúltával az azonosulás tartósan fennmaradt, és későbbi életükben maguk is fokozott narcizmussal reagáltak (empátianélküliség, az agresszor felsőbbrendűségének elfogadása, önmaguk vádolása, ill. olykor maguk is agresszorral váltak) (Klimova, 1960).

Hasonló jelenséget tártak fel a vietnámi veteránokkal folytatott klinikai vizsgálatok is (Parson, 1993; Johnson, 1995; Ronningstam, 2005). Parson (1982) megfigyelése szerint a fiatal veteránok poszttraumás narcizmusának három fő forrása volt. Az egyik maga a katonai környezet (harctéri stressz, a katonai indoktrináció hatása), mely saját szelfjük teljes feladására kényszerítette őket. Sokan azonban a legnagyobb sérülést akkor élték át, amikor elvesztették a bajtársukat, akit szinte „ikertestvérként”, saját szelfjük kiterjesztéseként észleltek (Parson 1993). A bajtársak elvesztését a klinikai szakirodalom szerint több katona is narcisztikus sérülésként élte meg és nem tárgyvesztésként (Kolk, 1987). A narcisztikus sérülések harmadik forrása lett a hazatérő katonák negatív otthoni fogadtatása. Áldozatukért nem elismerést kaptak, hanem kritikát vagy gúnyt, és nem kaptak segítséget ahhoz sem, hogy visszailleszkedjenek a civil mindennapokba.

Az első világháborús katonáknál Freud (1919) – akkor még a narcizmus elméleti kiforrottságának hiányában – a sérült „önszeretet” eseteiről számolt be. A narcisztikus stressz alapját ezekben az esetekben az jelentette, hogy az érintett (affektív, kognitív fizikai, szociális, kulturális és spirituális) életfunkcióinak radikális beszűkülését *személyes kudarcként élte meg*, úgy érezhette, hogy személyközi kapcsolatai csődöt mondtak. A háború, a vereség és a katonák áldozatának el nem ismerése a maskulin identitást alapjaiban rombolta le, hiszen a korszak polgári kultúrájában az a férfi, aki saját érzésvilága és reakciói felett nem képes kontrollt gyakorolni, nem lehetett „igazi” férfi (értsd: katona). Ezek az információk lényegesek annak megértéséhez, hogy mi zajlott le Németországban az első világháború alatt és után. A narcisztikus trauma ugyanis nemcsak egyedi eseteket jelenthet, hanem tömeges megjelenését tételezhetjük ezekben a válságos esztendőkből.

Parson (1993) és Freud (1919) leírásai jól illenek azokra az első világháborús német katonákra is, akik hazatérve nem elismerést, hanem megaláztatást éltek át (Agora, 2020). Bár nagy részük örült annak, hogy végre hazatérhet, mégis volt mintegy 400 ezer olyan férfi, aki lelki értelemben nem volt hajlandó letenni a fegyvert, és élete célja az lett, hogy a nemzettől kicsikarja a neki járó elismerést (Krumeich, 2018). Többnyire az alacsonyabb rangú tisztii állományba tartoztak, közülük a legismertebb és legaktívabb, aki a hadseregben századosi rangig vitte, Ernst Röhm, aki az SA későbbi vezetője lett. Bár ők jelentették a kisebbséget, mégis a lehangosabb, legfenyegetőbb és legismertebb csoporttá váltak, sőt arra is képesek voltak, hogy a társadalom teljes irányítását átvegyék. Ez csak egy példája annak, hogy az egyén elismerésének hiánya hogyan válhat a kollektív cselekvések kiindulópontjává. *Az elismerő tükrözés és idealizáció hiánya nemcsak az egyéni, hanem a társadalmi szinten is primitív grandiózus szelf-fantáziákat kelt életre* (Parson 1993), más szóval a narcisztikus énvédő mechanizmusokat kelti életre.

A trauma olyan lelki megrázkódtatást jelent, amely alapjaiban áthatja alá az egyén valósághoz fűződő kognitív és érzelmi viszonyát. Ahogy Lust Iván (2009) írta, a trauma tapasztalata lerombolja az életet irányító kulturális és lélektani előfeltevéseket és gondolkodási, érzelmi bénultsághoz vezet. Mivel egy trauma totális „támadást” jelent valamennyi identitáselv tekintetében az identitás sérülését idézi elő (Breakwell 1986). A kollektív traumák sajátossága, hogy nemcsak a személyes, hanem a csoportidentitás sérülésével is járnak (Bar-On, 2007; Volkan, 2003; 2009; 2015) és megváltoztathatják az egész csoport működését. Hopper (1997) megfigyelései szerint azok a nagycsoportok, melyek tagjai valamilyen közös traumán mentek át, és ennek következtében megsemmisüléstől való félelmet és mély tehetetlenségérzést éltek át, a *kohézióhiány bipoláris formáját* mutatták. Ilyenkor a (pszichológiai) nagycsoportok tagjai az aggregáció (aggregation) és a tömegesedés (massification) tudattalan folyamatai között oszcilláltak. Az aggregáció fogalma arra utal, hogy a csoport pusztán a tagok szummájaként működik, vagyis visszahúzódnak, nem érznek felelősséget egymás sorsa iránt, a szociális kapcsolatok meggyengülnek. A tömegesedés jelensége egy ezzel ellentétes folyamatot indukál, az egyén ilyenkor arra törekszik, hogy összeolvadjon a tömeggel, melynek haszna, hogy védi a traumatikus élmény következtében fenyegető belső fragmentációtól és magára maradáástól.

Volkan (2003) szerint annak is jelentősége van, hogy a traumatizáló esemény értékelése szándékos vagy nem szándékos. *Narcisztikus traumának* nevezi az olyan kollektív traumát, melyet a nagycsoport tagjai *külső csoportok ártó szándékának tulajdonítanak és emiatt közös megaláztatást, szégyent, esetleg dehumanizációt éltek át*. A narcisztikus mechanizmusok felerősödésének oka, hogy a nagycsoport az identitássérülést (tudattalanul is) helyre akarja

állítani. A nagycsoportokban megjelenő kohézióhiány jelenségeit Volkan (2003; 2004a) – saját bevallása szerint adekvát fogalom hiányában – a regresszió fogalma alá sorolta. Vagyis a *nagycsoportok narcisztikus regressziója mindig a csoportkohézió és a csoportfunkciók zavarát jelzi*. A regresszió – akár narcisztikus, akár paranoid típusú –, mindig azt szolgálja, hogy a csoport fenntarthassa, védje vagy helyreállítsa az identitását (Kernberg, 2003a; Volkan, 2003; 2009; 2015a). Tipikus tünetei Volkan (2003) szerint:

1. a primitív mentális mechanizmusok megjelenése (internalizáció és externalizáció),
2. a csoporthatárok átpsichologizálódása (a csoport identitásának védelmét erősítik),
3. a csoportok közötti kis különbségek felnagyítása, melyek egyre inkább megváltoztathatatlan határokká merevednek.
4. Felerősödnek a csoport egyediségét (individualitását) hangsúlyozó aktivitások és
5. egy politikai vezér aktíválhatja a választott trauma és választott dicsőség reprezentációit, amivel lehetőséget ad a csoporttagoknak arra, hogy a múlt narratíváival megerősítsék a csoporttagság értelmébe vetett hitüket.

A narcisztikus védekező mechanizmusok segítenek abban, hogy a tagok számára fenyegető negatív érzések (tehetetlenség, kiszolgáltatottság, megalázottság, akadályozott gyász, rejtett vagy nyílt harag és irigység) átélése helyett a csoportidentitás pozitív értékdimenziójához tartozó érzelmeket éljenek át: úgy, mint büszkeség, összetartozás, öröm és szélsőséges esetben dominancia.

Amikor egy etnikai, vallási vagy nemzeti *nagycsoport identitását olyan sérülés éri, ami teljes összeomlással fenyeget*, vagyis maga a szociális kategória létezése forog kockán, akkor a *narcisztikus védekező mechanizmusok szélsőséges formái jelenhetnek meg* (Volkan, 1993a, 1993b, 2003, 2009). A destruktív narcizmus megjelenése akkor is valószínű, ha a nagycsoport korábbi hatalmi pozícióját, státuszát drasztikus veszteség éri. A trauma harag- és a feljogosítottság-érzéssel töltheti el a tagokat, hogy megtorolják a sérelmet és a nagycsoportok hierarchiájában a saját csoport újra elfoglalhassa az őt megillető státuszt (Hopper & Weinberg; Volkan, 2004). A *narcizmus egyik legárulkodóbb jele azon hiedelem* megjelenése, hogy a saját csoport a külső csoportokhoz képest *jelentős fölényben* van. Ennek a fölénynek az alapja lehet szinte bármi (morális felsőbbrendűség, kiválasztottság, teljesítmény stb), ez mindig szociális konstrukció eredménye. A nagycsoport tagjainak a többi nagycsoport hierarchikus rendszeréről

alkotott hiedelmeiben a saját nagycsoport kerül az élre (pl. „Deutschland über alles” vagy „les français d’abord”).

A kollektív narcizmus hiedelme a *saját csoport felsőbbrendűségéről és az elismerés hiányáról* szól (de Zavala et al., 2009; de Zavala, Dyduch-Hazar & Lantos, 2019). Ez a meggyőződés akkor válik igazán veszélyessé, ha a nagycsoport tagjai (kimondva vagy kimondatlanul) osztják azt a hiedelmet is, hogy *az alacsonyabb rendű „Mások” beszennyezik, árnyékot vetnek a nagycsoport felsőbbrendűségére*. A régi, sérült nagycsoportidentitás megújulását szolgáló purifikáló cselekvések arra irányulnak, hogy a nagycsoport megszabaduljon a régi, értéktelenné és kényelmetlenné vált identitáselemektől. A megtisztulási folyamat elsősorban a szimbólumok szintjén megy végbe, viszont ha a negatív identitáselemek már nem szimbólumokat, hanem embereket jelentenek (dehumanizáció), akkor a csoport megtisztításának szándéka már a genocídium veszélyével fenyeget (Volkan, 2003; 2009; 2015a). Wurmser (1993) ezt a jelenséget a mitikus gondolkodás megjelenésével hozza összefüggésbe.

Ha egy csoport tagjai nem tudnak megküzdeni a valóság kihívásaival, és a *csoporthoz tartozás alapvető értelmét éri sérülés* – ami Viglones és munkatársai (2002) szerint az ötödik identitásmotivációt jelenti –, akkor jelenhet meg, ha egy csoport tagjainak egy része mitikus világba menekül. A mitikus gondolkodás (Cassirer, 1923; Wurmser, 1993) manifeszt jele (1) a polarizáció, és a belőle fakadó (2) abszolútumok megjelenése. Vagyis a világ és szelf élményének hasadása az ideálokhoz való kényszeres ragaszkodásba torkollik (Wurmser, 1993, 79). Minél intenzívebb a „hasadás” élménye és az értékek polarizációja, annál nagyobb teret nyernek a tudattalan elhárító mechanizmusok. Minél fokozottabban élik át a világ kontrollálhatatlanságának érzését, annál kényszeresebben ragaszkodnak az ideálok fenntartásához. Amikor egy értékelképzelés (egy ideál) abszolút értéket nyer, akkor szükségszerűvé válik minden olyan mozzanat tagadása is, amely nem illik az abszolút értékkel felruházott ideálhoz. Vagyis az abszolút ideállal szembeállított „ellenideál” is abszolút minőséget nyer.

Noha a narcisztikus védekező mechanizmusok legfőbb funkcionális előnye, hogy a megbillent érzelmi stabilitás gyorsan kompenzálható, és megkímél az idealizált tárgy vesztségével járó negatív érzelmek átélésétől, ez azonban nem jelenti azt, hogy a pozitív és negatív érzelmekkel kísért identitásrészek közötti pszichológiai koherencia, más szóval a 7. identitáselv (Jaspal & Cinnirella, 2010) is helyreállt volna. Nagycsoportok közötti hosszan tartó, makacs konfliktusok

után a nagycsoport-identitás rekonstrukciójának sikere a konfliktus utáni időszakban attól függ, hogy a csoport mennyire képes az önreflexióra és dialógusok indítására a saját (pozitív és negatív) identitásrészek, illetve a saját csoport és külső csoportok között (Bar-On, 2007). Az ilyen típusú konfliktusok következménye azonban éppen az, hogy nem dialogikus, hanem a *monolitikus identitás-konstrukciós folyamatok indulnak el*.

A monolitikus identitáskonstrukció azt jelenti, hogy a csoport saját identitását az ellenségnek nyilvánított másik csoport ellenében fogalmazza meg és minden rosszat erre a csoportra vetít. Vagyis saját identitását egy másik csoport tükrében – Altmeyer (2011) fogalmával „*narcisztikus módon*” – alkotja meg. A *polarizáció* hatására a külső csoport abszolút rosszként, míg a saját csoport abszolút jóként jelenik meg. Ez a stratégia krízishelyzetekben valóban funkcionális, hiszen erősíti a csoportkohéziót, azonban ha ez a válság elmúltával békeidőben is fennmarad, a csoportok közötti megbékélés akadályává válhat. A tettes vs. áldozat dichotómiára redukált önképet ugyanis fel kellene váltania egy komplexebb, kevésbé monolitikus csoportidentitásnak, amely képes az identitás pozitív és negatív aspektusait integrálni és a külső csoportok perspektívájának is teret adni, a külső csoportot leértékelő attitűdökkel felhagyni (Bar-On 2007). Erre azonban a traumatizált csoportok gyakran nagyon hosszú ideig nem képesek. Az áldozatiság perspektívája több évtizeden, sőt akár évszázadokon át is fennmaradhat és ún. *kollektív áldozati szerephez vezet* (Baumeister és Hastings, 1997; Devine-Wright, 2003; Bar-Tal, Chernyak-Hai, Schori, & Gundar, 2009; László 2012). A csoportkohézió elhúzódó zavara esetén a narcisztikus védekező mechanizmusok beépülhetnek a csoportkultúrába és mindennapi plauzibilitásként a csoporttagok valósággal való megküzdésében reflektálatlan kulturális mintává rögzülhetnek. Ilyen értelemben pedig már a *narcisztikus identitásállapot* kialakulásáról beszélhetünk.

3. A narcizmus mint identitásállapot

A csoportokban a narcisztikus regresszió, azaz a csoportidentitás inkohéziós állapottá rögzülését a narcisztikus védekező mechanizmusok állandósulása jelzi. A védekező mechanizmusok célja a csoportidentitás határainak és értékének helyreállítása. Ezek a sajátos mechanizmusok megjelenhetnek az *érzelemszabályozás*, az *attribúciós sajátosságok* és a *téridő-észlelés* változásában is. E fejezet célja, hogy részletesen is bemutassa, milyen hatással van a narcizmus a csoportközi észlelésre és az attribúciós folyamatokra.

3.1 Érzelemszabályozás

Az identitásállapotok egyik legfontosabb aspektusa az érzelemszabályozás. A csoportalapú érzelmek (Smith 1993; Doosje, Branscombe, Spears, és Manstead, 1998) koncepciói abból indulnak ki, hogy az egyén nemcsak személyes élményei, de különböző szociális kapcsolatait ill. a csoporttagokkal való azonosulása következtében is átélhet bizonyos érzelmeket. Ezek az érzelmek a csoportok és a csoporttagok önmeghatározásához is hozzájárulhatnak. A történések rövid távon sajátos érzelmi atmoszférát alakítanak ki és a szocializációs folyamatokon keresztül alakul ki a csoportra jellemző érzelmekultúra (Rivera, 1992). A történelmi nagycsoportok esetében egyes érzelmek akár évszázadokon keresztül is kísérhetik a csoporttörténet reprezentációit, ezért László (2005; 2011) a történelmipálya-érzelmek fogalmának bevezetését javasolta. A csoportidentitást kísérő érzelmek jelentős hatással lehetnek a csoportközi észlelésre (Brewer, Kramer, 1985; Petty & Cacioppo, 1986; Bodenhausen, 1993) és a csoportközi konfliktusokban a megbékélést előmozdító vagy hátráltató tényezővé válhatnak (Bar-Tal, Halperin & Rivera, 2007). Információval szolgálnak arról, hogy az adott nagycsoport hogyan küzdött meg a veszteséggel, vereséggel, a külső vagy a saját csoportok által elkövetett bűnökkel, hogyan tekint a sikerekre és az identitáskonstrukció folyamatai mennyire reflektálnak a valóságra ill. a mítoszokra.

A csoportközi érzelmeket az különbözteti meg a személyes érzelmektől, hogy a csoporttal való azonosulással függenek össze, a csoporttagok közösen osztják ezeket az érzelmeket; szerepük van a csoporton belüli és a csoportközi viszonyok szabályozásában is (Smith et al., 2007). A csoportközi érzelmek elmélete (Mackie, Devos & Smith, 2000; Mackie, Maitner és Smith, 2009; Mackie és Smith, 2002, 2015; Smith és Mackie, 2006, 2008; Smith, Seger & Mackie, 2007) szerint a csoportközi helyzetek értékelése jelentős hatással van az egyén érzelmeire is.

Amikor egy kontextusban egy adott szociális identitás aktiválódik, akkor az egyén az eseményeket inkább az adott csoportra, mint az egyénre személyesen gyakorolt hatásuk szempontjából értelmezi. Minél jobban azonosul az egyén az éppen aktivált szociális identitással, annál szélsőségesebben fogja értékelni a csoport szempontjából releváns eseményeket. Az adott helyzetben létrejövő csoportközi érzelmek a helyzet kognitív jellemzőinek szubjektív értékeléséből jön létre (Roseman, Spindel & Jose, 1990), vagyis a csoportközi érzelmeket a csoportalapú értékelés váltja ki.

Az érzelmeknek meghatározó szerepe van abban is, hogy az adott csoport tagjai a csoportok közötti hierarchiában hogyan észlelik saját és a releváns külső csoportok helyét és értékét. A szociális identitáshoz kapcsolt érzelmek keletkezésében, alakulásában meghatározó szerepe van a releváns külső csoportoknak is. A tőlük érkező érzelmi visszajelzések orientációként szolgálnak a csoporttagok számára arról, hogy a csoportok között milyen hierarchikus sorrend alakult ki és ebben a hierarchiában a csoportnak milyen státuszt tulajdonítanak. A kollektív narcizmus hiedelmével élő egyének saját csoportjuk státuszát jellemzően sokkal magasabbra értékelik mint a releváns külső csoportok értékítélete. A „vágyott” és a kurrens csoportstátusz között észlelt negatív diszkrepancia, a relatív depriváció (Marchlewska, 2018), melynek leküzdésére a körülmények – objektíve vagy szubjektív okokból – nem mindig adnak lehetőséget. Ilyen esetekben különös jelentősége van az önértékelés erősítését támogató érzelemszabályozási folyamatoknak, hiszen nagy mértékben hozzájárulhatnak az észlelt státusz emeléséhez.

A narcisztikus egyének számára különösen fontos a társadalmi hierarchiában elfoglalt státusz, ezért a narcisztikus egyének folyamatosan monitorozzák a környezetüket, hogy saját és mások státuszáról is információt szerezzenek, sőt keresik az olyan helyzeteket, ahol szociális státuszuk értékét emelni tudják (Graspa et al., 2019; Cichocka, 2016). Az érzelmek ebben a folyamatban információs forrásként funkcionálnak, az egyén nemcsak észleli a mások által róla alkotott érzelmeket, hanem maga is kimutat bizonyos érzelmeket. Ebben a nonverbális kommunikációs folyamatban mindkét fél informálódik arról, hogy kinek milyen szociális státuszt tulajdonítanak (Steckler & Tracy, 2014). Az érzelmeknek következőképp releváns szerepe van a társadalmi hierarchiában való eligazodásban; egyrészt motiválják az egyént a magasabb státusz elérésére ill. fenntartására, másrészt nonverbális információval szolgálnak az egyén/csoport szociális státuszáról. Bár kontextustól függően csaknem minden érzelmek alkalmas erre, mégis vannak olyan érzelmek, az ún. *státuszérzelmek*, amelyeknek kifejezetten a társadalmi hierarchiához

kapcsolat van jelentősége (Schwartz & Clore, 1988). Vannak olyan státuszérzelmek, melyek az alacsony státuszhoz kapcsolódnak (pl. irigység, megvetés, undor) és vannak olyanok, amelyek a magas szociális státusz indikátorérzelmei (pl. büszkeség, dicsőség, csodálat). A státuszérzelmek a csoportalapú narcizmus folyamataiban is lehetőséget teremtenek arra, hogy a csoportok saját státuszuk vonatkozásában a csoport felsőbbrendűségéről és/vagy relatív deprivációjáról alkotott hiedelmeiket a külső csoportok számára az érzelmek útján is kommunikálják.

Pozitív csoportalapú érzelmek

Jelen kutatás abból a premisszából indul ki, hogy az érzelemszabályozás tekintetében különbség van a narcisztikus és a nem narcisztikus csoportfolyamatok között. Ez a különbség leginkább abban ragadható meg, hogy a narcisztikus védekező mechanizmusok az érzelmi egyensúly megteremtésében játszanak szerepet. A narcizmus megjelenése azt jelzi, hogy a csoport kurrens és idealizált státusza között jelentős eltérés van (Graspa et al., 2019; Cichocka, 2016) és a csoport tagjai erre az észlelt relatív deprivációra érzelmi kompenzációval reagálnak (Golec de Zavala, 2018). Ez azt jelenti, hogy jellemzően olyan érzelmeket tulajdonítanak a csoportoknak, amelyek a csoportstátuszt értékelik és kevésbé jelennek meg az alap és autentikus érzelmek, más szóval olyan érzelmek, amelyek nem státuszrelevánsak.

A kollektív narcizmus és a csoporttal való elégedettség olyan hiedelmek, amelyeket az egyén szociális identitásának státuszáról és értékéről alkot (Golec de Zavala, 2019b). A csoporttal való elégedettség (ingroup satisfaction) az a hiedelem, hogy a saját csoport és a csoporttagság okot adnak arra, hogy büszkék legyünk (Leach et al., 2008). A *büszkeség* érzése valamilyen szociálisan értékelt teljesítményhez kapcsolódik (Tracy & Robins, 2004; 2009), fontos szerepe van az egyéni identitás társadalmi normákhoz igazításában, és egyúttal teljesítménymotiváló hatással is bír (Steckler & Tracy 2014). A szociális státusznak azonban két eltérő formáját tárták fel a kutatások. Az egyik a *dominancia*, mely a magas státuszt erőszakkal, fenyegetéssel teremti meg (Watson et al., 1984; Ashton-James & Tracy, 2012). Ez a forma együtt járhat mutatott a narcizmussal (Golec de Zavala, 2011b). A *presztízs* alapú státusz azonban valós teljesítményen, képességen, tudáson alapul és az autentikus büszkeséggel jár együtt (Henrich & Gil-White, 2001). A kollektív narcizmus kutatások a büszkeségnek ezt a két típusát nem különítették el, a kutatásokból mégis következtethetünk arra, hogy a narcisztikus és az autentikus büszkeség hasonló módon jelenik a csoportalapú érzelmeknél is. A narcisztikus nemzeti büszkeségről az

derült ki, hogy együtt jár az antiszemitizmussal (Golec de Zavala c Cichocka, 2012) és az is kiderült, hogy nem a pszichés jóllét és elégedettség indikátora (Golec de Zavala, 2019b). Persze ez nem azt jelenti, hogy a csoportjukra narcisztikus egyének nem élnek át büszkeséget, hanem azt, hogy csak addig, amíg az elégedettséghez a csoport sikerei alapot szolgáltatnak (Golec de Zavala et al., 2019b).

A történelmi, nemzeti nagycsoportok életében a csoport státuszának kiemelését szolgálhatja a *dicsőség* érzése, melyről szintén erősen feltételezhető, hogy inkább a narcisztikus szociális identitásokra jellemző. A szociálpszichológiai kutatások a nemzethez való kötődésnek eltérő formáit tárták fel: a *glorifikáció* a nemzettel való azonosulásnak azon formája, melyben a csoport nagyságába vetett hit centrális jelentőségű, a *kötődés* viszont olyan azonosulási mód, melynek központi érzelme a csoport iránti szeretet (Roccas, Klar és Liviatan, 2006). A kollektív narcizmusról tudható, hogy nem ritkán nacionalizmussal és glorifikáló attitűdökkel kapcsolódik (Golec de Zavala, 2011b; 2019a). Ezzel szemben a patriotizmusra nem a státuszérzelmek, hanem az öröm, szeretet és remény érzései jellemzőek (G. Tendayi & Raff, 2008). A dicsőség a magyar nyelv értelmező szótára szerint „valamely kiváló tett, teljesítmény, kimagasló érdem erkölcsi eredményeként keletkezett fényes hírnév, köztisztelet”, „a nemzet életében fényes, dicső, nagyszerű korszak és a vele kapcsolatos hősi erény, vitézség, erkölcsi vagy hatalmi nagyság”. Ez az érzés alkalmas arra, hogy a csoport múltjából emeljen ki olyan régmúlt sikeres eseményeket, amely egyedi módon definiálják a csoportot. Válságos időkben a nagycsoportok számára a *választott dicsőség* képei segítenek abban, hogy az esemény emlékezeti reprezentációjának reaktiválásával a csoport tagjai elhiggyék, most is ugyanaz a dicsőséges forгатókönyv zajlik majd, mint egykor a „dicsőséges” múltban (Volkan, 1998; 1999b; 2003; 2004a; 2006a; 2015a). A csoport dicsőségében való sütkérezés (Bask in Reflected Glory), hatékony módja annak, hogy az egyén szociális identitásának értékét emelje (Cialdini & DeNicholas, 1989; Lee, 1985), de elsősorban az alacsony önértékeléssel rendelkező egyénekre jellemző (Aberson, 1999).

A történelmi csoportok kollektív narcizmusának kapcsán a vizsgálatokban helyet kapott egy olyan érzelm is, amely ma inkább szubkultúrákra jellemző, a polgári társadalomban viszont (legfőképp a porosz kultúrában) a 19. század második felétől egészen a második világháború végéig a társadalmi elismertség legfontosabb érzelme volt: a *becsületérzés*. A becsület az egyén társadalmi, erkölcsi értékéhez, ill. az egyénnek, mint személynek kijáró társadalmi megbecsüléséhez kapcsolódó érzés. A „megbecsültség” az által is elérhető, ha az egyén

valamely társadalmilag elismert csoporthoz tartozik – írja Pallas Nagylexikona. A becsületérzés így vonatkozhat az egyén személyes vagy csoporttagságából eredő megbecsültségére is. A szociálpszichológiai kutatások szerint a becsületkultúrák hagyománya ma jellemzően az alacsonyabb társadalmi státusszal rendelkező csoportoknál fordul elő. Henry (2008) alacsonystátusz-kompenzáció elmélete szerint a becsületkultúrák tagjai az önértékelésüket ért fenyegetésekre nagyobb valószínűséggel adnak agresszív választ (ld. még Horowitz & Schwartz, 1974; Jenness et al., 2007). A kollektív narcizmus és a becsület közötti összefüggésekkel még nem foglalkozott a kutatás, ezért az itt folyó vizsgálatok erre vonatkozóan is új információkkal szolgálhatnak.

A státuszérzelmekkel szemben az autentikus kötődést és patriotizmust indikáló alapérzelem a szeretet, jelen kutatásban a *hazaszeretet*, melyet a kötődés alapérzelmének tekintünk és a pszichológiai kutatás különböző típusait különbözteti meg. A haza iránti szeretet megjelenhet patriotizmus és nacionalizmus formájában is (Kosterman & Feshbach, 1989). Noha mindkettő a pozitív kötődés egy-egy formájának tekinthető, mégis van különbség közöttük, mégpedig a külső csoportokkal szembeni attitűdökben. A kutatások szerint a külső csoportokkal szembeni negatív csoportközi attitűdökkel és intoleranciával kizárólag a nacionalizmus hozható kapcsolatba. Golec de Zavala, Cichocka és Bilewicz (2013) kutatásai szerint a saját csoport iránti pozitív érzelmek attól függően mutatnak a külső csoportokkal szembeni negatív attitűdöket, hogy a csoport iránti szeretet narcisztikus vagy nem narcisztikus jellegű. A csoportban lelt öröm és a büszkeség olyan pozitív csoport alapú érzelmek, melyek ha a külső csoportok elismerésével kapcsolódnak, akkor érett, nem narcisztikus kötődésre utalnak (Golec de Zavala, Cichocka és Bilewicz, 2013). A narcisztikus, defenzív szociális identitás esetében a külső csoportokkal szemben sokkal több negativitás figyeltek meg (Cichocka, 2016).

Negatív csoportalapú érzelmek

A kollektív narcizmus empirikus kutatási eredményei azt mutatták, hogy a narcizmusra negatív érzelmi hangoltság jellemző (Golec de Zavala, 2019b) mind a saját csoport, mind a külső csoportok vonatkozásában (Cichocka, 2016). Ezek a vizsgálatok azonban ez idáig nem foglalkoztak azzal, hogy itt pontosan milyen érzelmekről van szó. Ahhoz, hogy az elemzésekben ezeket az érzelemszabályozást a negatív érzelmek tekintetében is vizsgálni tudjuk, szükség volt feltáró kutatásokra is. Ez az érzelemcsoport ugyanis lényeges

információval szolgálhatnak a csoportok identitásfolyamataiban megjelenő narcizmus minőségéről és érzelmi forrásairól.

A történelmi nagycsoportok, nemzetek identitásában meghatározó szerepe van a csoport történetének, melynek pozitív és negatív eseményei jelölik ki a történelmi pálya identitást megalapozó pontjait. Ezt a pályát a csoportra sajátos, ún. pályaérzelmek kísérik, melyek szintén hozzájárulnak a csoportidentitás egyediségének konstrukciójához. A csoport szimbolikus presztízisének és/vagy fizikai területének vesztesége egyaránt negatívan érinti a csoportidentitást. A csoport tagjai azon túl, hogy az ilyen tapasztalatokat intenzív félelem, tehetetlenség, harag és megalázottság érzés kísérheti, a tagok számára egzisztenciális félelmet hív életre, hiszen a magidentitás a történelmi nagycsoportok esetében soha nem független a csoportot ért egzisztenciális fenyegetettségektől (Volkan, 2015a). Ezek az események jelentős hatással vannak a csoport státuszára is, hiszen a csoportközi konfliktusok következménye, hogy az egyik győztes, a másik csoportra viszont a vesztes szerepét osztják. Ezek a folyamatok nem hagyják érintetlenül a csoporttagok szociális identitását sem, hiszen a szociális identitás pozitív értelme ilyen esetekben nem tartható fenn problémamentesen. A negatív érzelmek vonatkozásában is eltérő folyamatokat jeleznek a státusz- és az alapérzelmek.

A traumára vagy veszteségre az egyén identitásának újjászervezésével válaszol. A gyászfolyamatban a veszteség feldolgozásának meghatározott szakaszai vannak, a heves érzelmi reakcióktól a veszteség tagadásán át a veszteség elfogadásáig (Kübler-Ross, 1969). A gyász munka sikeressége vagy sikertelensége rávilágít arra is, hogy az identitást ért sérüléseket az egyén hogyan dolgozta fel, mennyire volt képes elfogadni a veszteséget, azaz mennyire alkalmazkodott a valósághoz. A *szomorúság* a gyász beteljesedését jelzi, lehetővé teszi, hogy a realitás felé haladjunk és visszataláljunk identitásunkhoz, újraépítsük azt. Nem ritka azonban, hogy a gyász valamilyen okból akadályozott (például ambivalens tárgy, váratlan veszteség, igazságtalanság etc.), ilyenkor az identitás regenerációja nem megfelelően megy végbe, a veszteség továbbra is kínzó, a külső valóság pedig fenyegető marad. A fájdalom és szorongás csökkentésére az egyén (narcisztikus) elhárító mechanizmusokat vehet igénybe, ami átmenetileg segít ugyan a negatív érzések elviselésében, de nem zárja le a gyászfolyamatot (Volkan, 2008). A történelmi traumák lezárását akadályozhatja, ill. nehezíti, ha a csoport tagjai a veszteséget a külső csoportok felelősségének tulajdonítják, ilyenkor a harag érzése gátolhatja a csoportközi megbékélést (Scherer, 1997). A haragnak azonban státuszvonzatai vannak.

Turner és Brown (1978) kutatásai rávilágítottak rá arra, hogy az alacsony státusszal rendelkező csoportok tagjai több csoportközi elfogultságot mutatnak, ha ezt a státuszítéletet nemcsak negatívnak hanem jogtalanoknak is tartják. Ellemers és munkatársainak (1993) kutatásaiból pedig tudjuk, hogy a jogtalanok ítélt alacsony csoportstátusz intenzív *haragot* kelt, és erős azonosulást indukál a saját csoporttal és a stabilitás függvényében kompetitív csoportközi magatartást indukálhat. Pincus, Cain és Wright (2014) a felháborodást és a belőle fakadó feljogosítottság érzést a grandiózus narcizmussal hozzák összefüggésbe. A haragnak centrális jelentősége van abban is, hogy az egyén megőrizze és erősítse az önbecsülését, megvédje magát a támadásokkal szemben (Lazarus, 1991, 222). A harag reaktív, társadalmi igazságtalanságra adott válasz jellegét emelik ki Rozin és munkatársai (1999). Különös jelentőséget nyer olyan helyzetekben, amikor egy csoport relatív hátrányt észlel, melyre gyors és hatékony megoldást keres. A harag kimutatása ugyanakkor társadalmi jelzőrendszerként is funkcionál, hiszen azt jelzi, hogy az aktuális bánásmód vagy eljárás jogtalan ill. igazságtalan, ezért meg kell változtatni (ld. Tyler, 1994). A másikat nem tisztelő, vagy másoknak kárt okozó, másokat kizáró bánásmód azt indikálja, hogy *az egyént alárendelik. Ha az érintett erre haraggal reagál, akkor ezzel azt jelzi, hogy az alárendelést nem fogadja el* (Steckler & Tracy, 2014).

Az érzelemszabályozás még kritikussá válik olyan csoportközi helyzetekben, amikor a státuszkülönbség azért alakul ki, mert az egyik csoport tagjai megalázták a másik csoport tagjait. Akit megaláztak, úgy érzi olyan igazságtalanság történt vele, melyre nem szolgált rá, és aki megalázta több hatalommal, magasabb szociális státusszal bír (Trumbull, 2008). A *megalázottságnak* erősen romboló hatása van az identitására, hiszen a sértettet megfosztja annak pozitív értékétől (Hartling & Luchetta, 1999), és ezért joggal tekint magára áldozatként. A megalázottság narcisztikus sérülést, sőt tartós traumát okozhat. Trumbull (2008) szerint a megalázottságot el kell különítenünk a szégyentől, mert a megalázottságnál a szelf értékének vesztesége mások ártó szándékaként értelmezik, és a következmény lehet bosszúérzés ill. agresszió. A krónikus megalázottság következménye rendkívül káros az ember önértékelési rendszerére. Az agresszorral való azonosulás (A. Freud, 1946), a narcisztikus harag (Kernberg, 1976; Kohut, 1972) és a lélekgyilkosság (Shengold, 1991) koncepciói a krónikus megalázottságra adott énvédő reakciók legszélsőségesebb formáit írják le. Leidner, Ginges és Sheik (2012) a megalázottság csoportközi hatásait vizsgálva ugyancsak kimutatták, hogy a megalázott csoport tagjai intenzív haragot élnek át, amely alacsony büntudattal és intenzív tehetetlenségérzéssel jár együtt. Volkan (2003) szerint a megalázottság érzése a nagycsoportok narcisztikus traumájának indikátorérzelme.

A traumatikus élményeken túl a negatív csoportalapú érzelmek forrása lehet az is, hogy az adott csoportot a külső csoportok nem kezelik értékének megfelelően. A kollektív narcizmus hiedelmével élő egyének csoportjukat a releváns külső csoportokhoz képest hátrányosabb helyzetben lévőnek érzik, és ezt a hátrányt jogtalanak tartják (Marchlewska, 2018). A relatív depriváció azt „megfosztottságérzést” jelent, amely a modern nyugati társadalmak státusszal kapcsolatos ellentmondásaiból fakad (Sherif, 1980). Merton (1980) szerint a relatív elégedetlenség legfőképp abból ered, hogy az adott társadalmi csoport tagjai a magasabb státuszt elért csoporttagokat választják viszonyítási pontként, és önmagukat egy anticipált magasabb státuszhoz mérik. Fromm (1981/VII) és a kollektív narcizmus legújabb kutatásai (Cichocka, 2016) is a narcizmus megjelenését a csoporttal való elégedetlenséggel hozták összefüggésbe. Az egyének szociális identitásuk értékének meghatározására a szociális összehasonlítás stratégiájával élnek. Ennek az összehasonlításnak az eredménye azonban nem mindig pozitív, ezért különböző stratégiákat alakítanak ki arra, hogy szociális státuszukat emeljék. Breakwell (1984) részletesen írja le ezeket.

A narcisztikus védekező mechanizmusokat indikálja, ha az egyének saját értékük emelésére mások értékét drasztikusan csökkentik (Cichocka, 2016). A csoportok önértékelésének alakulásában jelentős szerepe van a külső csoportok értékítéletének is. A narcizmus állapotában ennek a szociális „tükörnek” fokozott jelentősége van (Altmeyer, 2011). A kollektív narcizmus hiedelme arra épül, hogy a saját csoport értéke különleges, amihez pandantként kapcsolódik az a hiedelem is, hogy más csoportok kevésbé vagy egyáltalán nem értékesek. Nem ritka stratégia, amikor a csoportok identitásuk erősítésére olyan csoportokat választanak ki ellenidentitásként, melyek negatív szociális státuszáról viszonylagos közmegegyezés uralkodik. A csoportközi összehasonlítás narcisztikus reakciókat indukálhat, ha az összehasonlítás eredménye negatív a saját csoportra nézve. A csoport tagjai ez esetben olyan stratégiákat fognak választani, mellyel az alacsonyabb státusz emelhető, vagyis a csoportközi fel- és leértékelés folyamatai indulhatnak el. Két csoportalapú érzélem jelzi azt, hogy az identitás értékének helyreállításában intenzív narcisztikus pszicho-dinamika van jelen: az irigység és a megvetés.

Az *irigység* mindig szociális összehasonlítás eredményeként jön létre (Pincus, Cain, Wright, 2014), és azzal a kognitív kiértékeléssel jár, hogy „mi” hátrányban vagyunk, vagyis a csoportközi összehasonlítás eredménye a saját csoportra nézve negatív. A hátrányos helyzet észlelése arra motivál, hogy a hátrányt valamilyen módon kompenzálják (White et al., 2006;

Segal, 1983). Ennek többféle stratégiája is lehetséges. Az egyik, hogy az irigységet átélő maga is olyan aktivitásba kezd, amellyel a státuszhátrányt kompenzálni tudja (Crusius & Mussweiler, 2012). A narcisztikus stratégiára viszont jellemzőbb, hogy az irigyeltek státuszát, forrásait vagy jóllétét próbálja meg kisebbiteni (Salovey & Rodin, 1984), ily módon ér el szubjektív státusznövekedést. Ez esetben azonban nem valós hátránykompenzációról van szó, hiszen a hátrányos helyzetet nem szünteti meg. A stratégia lényege inkább a negatív érzés (irigység) elhárítása, kizárása a tudatból. A narcisztikus, defenzív szociális identitás értékének fenntartására szolgál a saját csoport értékének túlzó felnagyítása, melynek célja, hogy a konkurensnek tekintett csoportokban irigységet váltson ki (Cichocka, 2016). Vagyis az irigy ember stratégiája lehet az irigység felkeltése másokban.

A szociális összehasonlítás eredménye azonban nemcsak a saját, hanem a külső csoportokra nézve is lehet negatív. A *megvetés* (contempt) kimutatása affektív információval szolgál arról, hogy a „megvetett” alacsonyabb státuszt érdemel. Egyes csoportokat megvethetnek azért, mert kevésbé tartják őket kompetensnek (ld. szegények és drogfüggők megvetése; Fiske et al. 2006) vagy szociálisan, morálisan alacsonyabb értéket tulajdonítanak nekik. *A megvetés kimutatása azonban szolgálhat arra is, hogy az egyén magasabb státuszra tegyen szert* (legalábbis szubjektíve). Több kutatásban is olvashatunk arról, hogy a megvetés nyílt kimutatása együtt jár a magasabb szociális státusz megszerzésének szándékával (pl. Matsumoto 2008; Keltner & Haidt 1999). Ezt a narcisztikus szociális identitás stratégiájának kell tekintenünk, mely az észlelt imázsfenyegetésre az irigységhez hasonlóan érzelmi kompenzációval reagál. Fromm (1981/I) a narcizmus sajátosságaként írja le, amikor az egyén a külvilágot, vagyis mindent, ami nem ő maga, morálisan leértékeli és saját narcizmusa vonatkozásában fenyegetésként észleli.

A fenyegetettséget jelző *félelem* és szorongás tehát a csoportalapú narcizmus esetében nem a fizikai fenyegetettség váltja ki, hanem az identitás értékének, a csoport imázsának fenyegetettsége (Golec de Zavala et al., 2009). Ez pedig jellemzően a modern ember félelme. A 19. század előtt a születési alapon hierarchizált rendi társadalmakban a társadalmi státuszvesztéstől való félelem bár jelen volt, de még nem volt meghatározó. Ez a jelenség a modernitás kultúrájához kapcsolódik, ahol az ember az önfenntartás társadalmi bizonytalanságát egzisztenciális félelemként éli meg; legfőképp azért, mert minden olyan fenyegetést egzisztenciálisan él meg, ami szociális identitásának magját érinti (Agora, 2021). Ahogy Heinz Lichtenstein (1961) írta, az emberek könnyebben mondanak le az életükről, mint az identitásukról. A narcizmus ebben a kultúrában olyan optimális megoldási „sémát” (Adorno,

1955) kínál, mely által az egyén gyorsan tudja érzelmi egyensúlyát helyreállítani, a narcizmus látszólag védelmet nyújt azon negatív érzelmek és ambivalenciák ellen, melyek a pozitív önképet fenyegetik (Lasch, 1981). A narcisztikus védekező mechanizmusok ily módon kulturális sémaként funkcionálnak. Segítenek abban, hogy a mindennapi identitás-fenyegetettségéből eredő félelmeket kompenzálják, megkímélnek a valóság alapos vizsgálatától is, de valójában csak az érzelmi egyensúly megteremtését célozzák, nem vezetnek tartós pszichológiai jólléthez.

3.2 Csoportközi attribúciók

A csoportközi attribúció fogalma arra utal, hogy a csoportok tagjai hogyan magyarázzák a saját és más csoportok tagjainak viselkedését (a viselkedés eredményeit és következményeit) (Ho & Lloyd, 1983). A csoportközi attribúciók vonatkozásában a kutatások számos alapismerettel gazdagították a tudományt. A csoportközi attribúciókra általánosan jellemző, hogy a tagok több preferenciát mutatnak saját csoportjuk iránt, mint a külső csoportokra vonatkozóan (Taylor & Jaggi, 1974; Hewstone, 1990). Bár a csoportközi viszonyokban már eleve kódolva lehet a végső attribúciós torzítás, ami azt jelenti, hogy a saját csoport sikereit és a külső csoportok kudarcait általában belső tényezőknek tulajdonítják, ezzel szemben a saját csoport kudarcait és a külső csoportok sikereit leggyakrabban külső okokra vezetik vissza (Pettigrew, 1979), a narcizmusra ettől mégis némileg eltérő minta jellemző a szakirodalom szerint.

Egy vesztes háború és egy megalázó békeszerződés nyilvánvalóan olyan események egy nagycsoport életében, amelyek számos negatív érzelmet indukálnak. A szociális identitás posztulátuma szerint a csoportok tagjai jellemzően arra törekszenek, hogy csoporthoz tartozás érzését pozitívan éljék meg. A negatív csoportközi események utáni identitáspozicionálás azonban nem mindig problémamentes. Leggyakrabban akkor alakulhat ki konfliktus, ha a releváns külső csoportok ettől eltérő perspektívát osztanak az eseményekről (Dresler-Hawke & Liu, 2006). Ennek konkrét esetét leljük az első világháborút lezáró Versailles-i béke kapcsán, ahol a vesztes német fél magát áldozatként és erkölcsi győztesként pozicionálta, míg az Entente a kizárólagos tettes szerepét osztotta a németekre (Agora, 2020). A kollektív narcizmus esetében éppen az ilyen típusú attribúciós eltérések hívhatják életre a védekező mechanizmusokat.

Az 1970-es évek attribúciós vizsgálatai igazolták, hogy az egyének hajlamosak siker esetén énkiemelő stratégiákkal élni, azaz saját sikerüket diszpozíciós okoknak tulajdonítani, ezzel

szemben kudarc esetén inkább énvédő mechanizmusok jelennek meg, vagyis a külső, szituációs tényezők kerülnek előtérbe. (Bradley, 1978; Miller & Ross, 1975; Ross, 1977; Snyder, Stephan & Rosenfield, 1978). Olyan teljesítményhelyzetekben, ahol az értékelés eredménye alapvetően az egyén teljesítményétől függ és a helyzet releváns az egyén szelf-koncepciójában, a legfontosabb szempont jellemzően a szelf pozitív imázsának erősítése és fenntartása (Stephan & Gollwitzer, 1981). Amikor az attribúciós torzítás fókuszában a szelf értékének védelme áll és az egyén célja, hogy megvédje magát a szégyen és az „elégtelenség” negatív érzéseitől, akkor Hartouni (1992) szerint *narcisztikus attribúciós torzításról* beszélünk. Holdren (2004) a vizsgálatokat a grandiózus és vulnerabilis alcsoportok tekintetében is vizsgálta és arra az eredményre jutott, hogy a *pozitív események bekövetkezését* mindkét kísérleti csoport hajlamos volt *belső okokra visszavezetni, negatív események kapcsán* viszont a *grandiózus ksz-ek több védekező jellegű* (külső, instabil) *attribúcióval* éltek, a *vulnerabilis* csoport viszont hajlamos volt a negatív esemény bekövetkezésében *több személyes kontrollt* tulajdonítani és a globális attribúciók is fokozottabban jelnetek meg. Mindez összefügg a felelősség elosztásával is, hiszen ha a negatív események alakulását külső okoknak tulajdonítják, akkor ez azt is jelenti, hogy az egyént nem terheli felelősség az esemény bekövetkezése miatt.

A narcisztikus attribúciós stílusról azonban azt is feltételezik, hogy elsősorban a vulnerabilis változathoz kapcsolható és több hosztilis attribúcióval jár (Miller et al., 2017; Golec de Zavala, 2018; 2019a). A kutatások szerint a negatív események magyarázatában a *vulnerabilis* kísérleti személyeknél nemcsak *több belső attribúció* jellemző, hanem fokozottan jelenik meg a külső csoportok *intencióinak hosztilis* attribúciója is. Ez azt jelenti, hogy a vulnerabilis kísérleti személyek a kétértelmű helyzeteket hajlamosabbak voltak mások szándékos rosszindulatának tulajdonítani (Crick & Dodge, 1994; Nasby, Hayden & De Paulo, 1980; Ashley & Frei, 2018; Dickinson & Pincus, 2003; Krizan & Johar, 2015; Miller et al., 2011). A hosztilis attribúciós torzítás egyúttal több haragot és a szociális interakciókban nagyobb hajlandóságot jósolt az agresszióra is (Bailey & Ostrov, 2008; Kokkinos, Karagianni & Voulgaridou, 2017; Wilkowski & Robinson, 2008). Csoportközi szinten a szociálpszichológiai kutatások is hasonló eredményeket hoztak (Golec de Zavala & Cichocka, 2011; Golec de Zavala 2018; 2019a; Golec de Zavala, Peker, Guerra, & Baran, 2016; Golec de Zavala, Dyduch-Hazar & Lantos, 2019; Golec de Zavala, Cichocka, & Iskra-Golec, 2013; Marchlewska et al., 2018).

3.3 Téridő-észlelés

A szelf kohéziójának változása mindig hatással van a tér és az idő észlelésre is, ezért a téridő vizsgálatának különös jelentősége van az identitásállapotok feltárása szempontjából (ld. Pólya, 2004; Ehmann, 2004; László, 2012). Adekvát tükre lehet annak a mentális folyamatnak, melynek során egy csoport tagjai megküzdnek a valóság kihívásaival. Az identitás inkohéziójának állapotát jelzi a nagycsoportok életében a regresszió, amikor a csoport, az egyénhez hasonlóan egy korábbi pszichés fejlődési szintre esik vissza (Volkan; 2004a, 2008; 2015a), olyan helyzetekben jelenik meg, amikor a valóság túl nagy terhet ró a csoportra és ez meghaladja a tagok pszichés kapacitását.

A narcisztikus regresszió hatása a téri észlelésre

Az emberi létezésnek mindig van téri dimenziója (Heidegger 1962), ami vonatkozhat egyrészt a dolgok téri kiterjedésére és az őket elválasztó terekre, másrészt arra a belső pszichés térre, melyet virtuálisan létezőnek érzünk. Amikor a csoportidentitás narcisztikus állapotára jellemző téri észlelés sajátosságait akarjuk megérteni, akkor abból indulhatunk ki, hogy a csoport önelképzeléséhez is kapcsolódik egyfajta „gestalt”. Gestalt alatt értem egy reprezentáció térbeli-időbeli szerveződését vagy mintázatát, amelyben a részek és az egész között stabil kapcsolat jön létre (Reiser, 1934).

Winnicott (1969) a szelfnek ezt a gestaltszerű téri reprezentációját egy kör metaforájával érzékeltette. Ezen a körön belül vannak azok az energiák és tárgyak, melyek az egyén belső valóságát konstruálják (Winnicott, 1969). Ha megnéznénk ennek a belső térnek a térképét, akkor nagyon hasonlítana a hidegháborús Berlinre, ahol a várost egy fal osztotta ketté. Ez a fal szimbolizálja azt a zónát, ahol a tárgyakkal kapcsolatos feszültségek sűrűsödnek. A határ megtartása a magasabb szintű integráció jele, mert lehetővé teszi a két terület közötti érintkezést. Ilyenkor az egyén észleli a feszültséget okozó ambivalenciát, de nincs szüksége hasításra, képes elviselni a vele járó feszültséget. Alacsonyabb szervezetségi szinten azonban az ambivalencia elviselhetetlen feszültséggel jár, ebben az esetben a két térfél között kialakuló „szakadék” már borderline mechanizmusokat indukál. Ilyenkor a „jó” és a „rossz” tárgyrepresentációk olyan távolra kerülnek egymástól, hogy az egyén egyáltalán nem érzeli ambivalenciát, vagyis a feszültség átélésétől a hasítás védi meg (Volkan, 1981; 1999). Az idealisták szerint – írja Winnicott (1969) – vannak olyan emberek, akiknél nincs határvonal

ebben a belső térben, mert szerintük a szelf ezeknél az embereknél csak jóindulatú tárgyakat tartalmaz, az üldözött tárgyak másik kör(ök)ben (azaz másokban) jelennek meg.

A kör metaforája Volkan (1999) szerint a nagycsoportok identitásfolyamatainak leírásában is használható. Ezen a körön belül is megvannak a jó és az üldözött tárgyak, melyeket egy határ választ el egymástól. Amikor a nagycsoport traumát él át, akkor a sérülés a csoport önazonosságát, identitását is érinti, hiszen a tagok számára gátolja a csoporttal való pozitív azonosulás lehetőségét, vagyis sérül a csoporttagság értelme. A narcisztikus sérüléshez azonban nincs szükség fizikai sérülésre, elég az is, ha a csoport létezésének jogosultságát, a csoport szociális értékét tagadják vagy szignifikáns csoportok egyszerűen ignorálják, úgymond semmibe veszik az adott csoport tagjait. Ez utóbbit nevezhetnénk *a szociális láthatatlanság traumájának* is. Az ilyen kihívások bármely csoport számára narcisztikus sérüléssel fenyegetnek.

Mivel a narcisztikus működés egyik funkciója a csoport megkülönböztethetőségének (individualitásának) fenntartása (Volkan, 2008), ezért narcisztikus fenyegetettség hatására a nagycsoportokban két alapelv lép érvénybe.

- (1) A nagy különbségek helyett a *kis különbségek* nyernek jelentőséget, melyek pszichológiai tartalommal telítődnek és *a csoportidentitás alappilléreivé válnak*.
- (2) A másik alapelv szorosan összefügg az elsővel, nevezetesen létfontosságúvá válik a *pszichológiai határok kiélesítése*.

A kis különbségek felnagyításának funkciója, hogy a csoporthatárokat megerősítse és növelje a pszichológiai teret a csoportok között. Amikor a határok pszichologizálódnak, akkor ez gyakran fizikailag is látható válik. Például a nagycsoport fizikai határait egyre erősebben őrzik és elkezdik ritualizálni, ahogy ez a Berli fal esetében történt (Volkan, 1999).

Mindezen információk fontos alapként szolgálhatnak annak megértéséhez, hogy milyen mechanizmusok hatnak a téri észlelés vonatkozásában, amikor a csoportok narcisztikus regresszióba kerülnek. A csoportközi határok kiélesítése, a polarizáció és projekció segítenek abban, hogy a negatív identitásstartalmaktól a csoporttagok „megszabaduljanak”. Narcisztikus identitásállapotban a „rossz”, negatív, fenyegető identitásstartalmak a külső csoportok oldalán jelennek meg és minden idealizált érték a saját csoport oldalán. Vagyis az ambivalencia okozta

feszültségek nyomán megjelenő csoportközi „távolítás” a belső pszichológiai térben is reprezentálódik.

A narcisztikus regresszió hatása az időészlelésre

Hartocollis (1978) szerint emberi tapasztalat nem létezhet időtapasztalat nélkül, és maga a szelf is csak akkor válik megtapasztalhatóvá, ha van idői és téri dimenziója. Az is ismeretes, hogy az objektív idő és annak szubjektív észlelése között diszkrepancia lehet. A pszichiátriai kutatások szerint a kronologikus idő és a megélt, vagy más szóval szubjektív idő közötti diszkrepancia fontos indikátora lehet a mentális folyamatoknak (Gorman & Wessmann, 1977; Ehmann, 2004). Lewis (1932) szerint az időtudat zavara többé-kevésbé minden mentális zavarban megjelenik. Ennek egyik legfőbb okát a valóságban bekövetkező változások mértékében és/vagy minőségében kell keresnünk, hiszen az idő észlelésének ontogenezisét már Freud (1923) is a realitáshoz való viszonytal kapcsolta össze. Hinrichs (1984) szerint az időhöz való viszonyunkban mindig az élethez és a valósághoz való viszonyunk tükröződik. Boldog pillanatokban úgy érezzük, mintha repülne az idő, mert az intenzíven megélt tapasztalat kitágítja az idő észlelését. Ezzel szemben a traumatikus élmények épp ellenkezőleg hatnak az idő észlelésére.

Ha a trauma szándékos agresszió következménye, akkor az esemény átélésének pillanata is elviselhetetlenül hosszúra nyúlhat és ez kihat az esemény utáni időtartam észlelésére is. Ha a traumatizáló esemény nem pillanatnyi, hanem időben elnyúló, akkor ez a hatás még fokozottabban jelenik meg. A trauma tapasztalata tehát zsugorítja az elmúlt idő észlelését, különösen a trauma után eltelt időszakaszét, mert az áldozat úgy érzi, mint a tragédia tegnap történt volna. A narcizmus állapotában – Kernberg (2008) szerint – azonban nemcsak a trauma óta eltelt idő zsugorodik, hanem a teljes időspektrum. Megváltozik a jövőhöz való viszony is, mert a regresszió állapotában az egyén a múlt egy bizonyos (számára elfogadhatatlan) eseményénél ragad le, ami gátolja abban, hogy a jövőre fókuszáljon, nyitottá váljon az új tapasztalatok befogadására.

Hartocollis (1972; 1978) megfigyelése szerint borderline és narcisztikus állapotokban az idő fragmentálódik, múlt és jövő lehasadnak a jelenről. A melankólia szakirodalmában választ kapunk arra is, hogy ezeknek a lehasadó idősíkoknak hogyan változik a kapcsolata a narcisztikus regresszió állapotában. A múltban bekövetkezett narcisztikus tárgyvesztés

ugyanis kihat a jelen és a jövő észlelésére is. A melankólia állapotában az érintett azt észleli, hogy a traumatikus veszteség pillanatában az idő, ott és akkor megállt. Ez az észlelés pedig sajátos kapcsolatot hoz létre múlt és jövő között. A melankóliába merülő ember számára a jövő nem létezik, számára csak „jövőbeli múlt” van. Az élet veszteségek, hiányok, mulasztások láncolata, örök beteljesületlenség, örök elégedetlenség – írja Földényi (2015). A jövő történései csakis a múlt tapasztalataival összhangban állva képzelhetők el. Vagyis, ha egyszer vesztesek voltunk, akkor azok is maradunk és ha egyszer nagyok voltunk, akkor a jövőben is annak kell lennünk.

A narcisztikus veszteség elszenvedéséhez azonban nem kell nagy társadalmi traumákra gondolnunk, elég hozzá a szociális identitások hétköznapi eróziója is (Lepenes, 1988). A kollektív melankólia oka lehet a társadalmi kontrollvesztés, az észlelt cselekvési korlátok és a politikai kudarcok tapasztalata is. Csoportalapú narcisztikus sérülés érheti azonban a csoportidentitást akkor is, ha a tagok szignifikáns veszteséget éltek át, melyet a tehetetlenség, szégyen és megaláztatás érzései kísértek. Ez a jelenség a különösen nagy vérvesztéssel és sok áldozattal járó háborúk után figyelhető meg. Narcisztikus jellegű veszteségre utal, ha a csoport tagjai nem tudják elválasztani magukat az elveszett tárgytól, ami Freud (1917) szerint a tárgykapcsolat ambivalens jellegét indikálja. Csoportszinten ilyenkor az örök gyász (perennial mourning) reakcióját figyelhetjük meg. A nagycsoport tagjainak az álmaiban ez gyakran dermedtségként jelenik meg (Volkan, 2007), amit szimbolikusan a folyó idő befagyasztásaként is értelmezhetünk. A melankólia tagadja az idő múlását, mert amikor az ember megpróbál olyanná válni, mint amilyen egyszer volt, akkor tulajdonképpen tagadja az idő múlását. A melankólia ideje az időtlenség (Freud, 1917/1997).

4. A csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek empirikus kutatása

A kollektív narcizmus nyelvi jegyeinek feltárását célzó kutatásokban abból a premisszából indultunk ki, hogy a narcizmusnak a nyelvhasználat sajátosságaiban is meg kell jelennie. Kiindulásként a pszichometriai kutatásokat tekintettük át, megvizsgáltuk azt, hogy az individuális narcizmus nyelvhasználati jellegzetességeire vonatkozóan milyen kutatások folytak eddig és ezeknek lehet-e olyan eredménye, amelyet jelen kutatásban is hasznosítani tudunk.

4.1 A narcizmus nyelvi jegyeinek kutatása a szakirodalom tükrében

A narcizmus nyelvi jegyeinek kutatásáról szóló szakirodalmi munkákat áttekintve két kurrens kutatási terület rajzolódott ki. Az első a pszichoanalitikus terápiában, a másik pedig a Sötét Triád kapcsán a pszichiátriai szakirodalomban követhető nyomon. Legújabbban azonban a kognitív pszichológia elméleti premisszáiból indulva robusztus kvantitatív mérésekről is olvashatunk, melyek célja a narcisztikus személyiségre jellemző szóhasználati jellegzetességek feltárása. Ezen kívül a szakirodalomban találunk ugyan kutatásokat a nyelvi jellegzetességekre vonatkozóan, de egyáltalán nem állítható, hogy ez a probléma élénk érdeklődésre tartana számot. Döntően olyan tanulmányokat olvashatunk, amelyek a narcizmus nyelvi manifesztációját a narcisztikus személyiségjegyekkel hozzák összefüggésbe. Az elemzett forrásanyagok között találunk élettörténeti interjúkat (pl. Fast & Funder, 2010), spontán monológokat (pl. Raskin & Shaw, 1988), Twitter-bejegyzéseket (pl. Preotinc-Pietro et al. 2016), és pszichiátriai interjúkat (pl. Hancock, Woodworth & Porter, 2011).

A narcizmus nyelvi jegyeinek kutathatóságához az adott tudományos alapot, hogy a Big Five és a nyelvhasználati sajátosságok között sikerült összefüggést kimutatni (Fast & Funder, 2008; Ireland & Mehl, 2014; Kern et al., 2014; Schwartz et al, 2013; Yarkoni, 2010). A narcizmus nyelvi jegyeit feltáró kutatások egyik része kis mintán történt (Fast & Funder, 2012; Hancock, Woodworth & Porter, 2013; Holtzman, Vazire & Mehl, 2010), a szerzők egy másik csoportja viszont a big data módszer lehetőségeit próbálta meg kiaknázni (Holtzman et al., 2018; Sumner, Byers, Boochever & Park, 2012; Preotinc-Pietro, Carpenter, Giorgi & Ungar, 2016; Bogolyobova, Panichera, Tikhonov, Ivanov & Ledovaya, 2018). A kis és nagy mintán végzett kutatások általában a LIWC (Linguistic Inquiry and Word Count) elemző programot használták. Ez ma a leggyakoribb eljárás a szóhasználati sajátosságok feltárására a szociál- és

a személyiségpszichológiában. Ez a szövegelemző program James Pennebaker és munkatársainak (2001) fejlesztése, integrált szótárral rendelkezik és 87 kategóriában tud bizonyos szövegtartalmakat kiszűrni.

A narcizmus nyelvi jegyei után kutató, kis mintán végzett első kutatások fókuszában a személyes névmások használata állt. Raskin, a narcisztikus személyiség-elemzés tesztjének (Narcissistic Personality Inquiry/NPI) egyik kidolgozója Bach (1977) kutatási eredményeit alapul véve abból indult ki, hogy a narcisztikus személyiségvonással rendelkező egyének hajlamosak arra, hogy a kommunikációs folyamatban a nyelvet egocentrikus módon (önértékelésük erősítésére) használják, és kevésbé érdekli őket a másikkal folytatott (allocentrikus) kommunikáció. Következésképp a narcizmusra az E/1 névmás használata valószínűbb, mint a TSZ/1 névmásé (Raskin & Shaw, 1988). Egyetemistákkal (N=48), kis mintán végzett kutatásukban spontán monológok nyelvi anyagát vetették össze az NPI skálán mért értékkel és azt találták, hogy a névmások közül valóban kettő mutatott szignifikáns korrelációt: az E/1 pozitív, a TSZ/1 pedig negatív együtt járást mutatott.

Fast és Funder (2012) szintén kis mintán folytatott kutatása Raskin és Shaw (1988) eredményeit alapul véve a nemek közötti nyelvhasználati differenciákat is megvizsgálták. A kutatási eredményekből az derült ki, hogy a szelf-referenciális kifejezések (I, me, my, myself stb.) gyakorisága nemenként eltérő együtt járásokat mutat. Nőknél a szelf-referenciális szavak használata szignifikánsan és pozitívan korrelált az NPI exhibicionizmus dimenziójával, viszont az önállóság faktorra ellentétes együtt járást mutatott. Ugyanakkor kimutatható volt az együtt járás a szelf-referenciális szavak gyakoribb használata és a depresszív hangulat, negatív érzelmek és a bizonytalanság között. A férfi ksz-ek esetében más eredmény született, itt ui. az autoritás mutatott pozitív korrelációt és szignifikánsabb volt a negatív korreláció az önállósággal. A szelf-referenciális szavak használata nem a depresszió szimptomáival, hanem a narcizmussal mutattak együtt járást.

Ezeket az eredményeket azonban a későbbi kutatások részben cáfolták, részben igazolták. Problémát jelentett továbbá az is, hogy a generalizálhatóság elvárásának nem tudtak megfelelni. A nagy mintán végzett kutatások sem tudták megerősíteni a kis mintán végzett kutatások eredményeit, inkább csak szaporították a kérdőjeleket. Carey (2015), valamint Holtzman és munkatársai (2019) falszifikálták az E/1-ről felállított tézist. Ezek a kutatások ugyanis az E/2 személyes névmás gyakoribb használatát tárták fel. Vagyis a személyesnévmás-használat

kérdése továbbra is nyitva maradt. Holtzmanék kutatásából (2018) a robusztus mennyiségű forrásanyag szószintű elemzése után még az derült ki, hogy a narcisztikus személyiségjegyekkel leginkább a sport téma és a káromkodások korreláltak. A legmarkánsabb negatív korrelációt pedig a félelem és bizonytalanság kifejezései mutatták.

Sumner és munkatársainak (2012) a Sötét Triád személyiségvonásainak nyelvi nyomai után kutatva Twitter-bejegyzések elemzését végezték el. Ebben a kutatásban a narcizmussal hozzák kapcsolatba a TSZ/1 személyes névmás (mi, minket miénk) használatát, a számok (pl. száz, ezer) gyakoribb használatát, a szexuális tartalmakat (szerelem, incesztus), és a barátsággal kapcsolatos fogalmak gyakoribb használatát (haver, barát). A narcisztikus személyiségskálán mért értékek itt is negatív korrelációt mutattak a bizonytalanságot kifejező névszókkal (talán, esetleg, szerintem), a tagadószavakkal (nem, soha), a mennyiségjelzőkkel (sok, kevés) és az E/1 személyes névmással. Az érzelmek tekintetében kevesebb félelmet, szomorúságot és több haragot találtak a narcisztikus mintákban. Bár a Twitter-használat és a Sötét Triád vonások között megítélésük szerint valóban sikerült kimutatni szignifikáns statisztikai korrelációkat, ez azonban nem jelenti azt, hogy az adatok prediktív jelentőséggel bírnának.

Volkan, akinek nagycsoportidentitásra vonatkozó koncepciójára már az előzőekben többször is utaltunk, csak néhány megjegyzést tett a narcisztikus nyelv jellegzetességeit illetően, ezeket főként a terápiás tapasztalatból merítette. Említi a „*hihetetlen*” melléknév (Volkan & Ast 1994; Volkan, 2011) ill. a *felsőfokú melléknevek* gyakori használatát (Volkan 2011). Bach-hoz (2006) hasonlóan kiemeli az énfelnagyítás jelenségét, de azt nem az E/1 személyes névmás használatához kötötte, hanem bizonyos érvelési stratégiákhoz mint pl. amikor a beszélő saját személyét egy magas szociális státusszal bíró személyhez, csoporthoz vagy absztrakt fogalomhoz kapcsolta. Ez a kapcsolat lehet „kontamináló” jellegű (pl. őt is abban a kórházban ápták, ahol az amerikai elnököt) vagy „összeolvadást” jelző (amikor egy politikus magát a nemzettel azonosítja). Ez utóbbinak lehet a nyelvi markere például a TSZ/1 használata, vagy a csoport, mint cselekvő, akarattal bíró entitás megjelenítése (pl. ez a nemzet akarata). Ezek a nyelvhasználati jellegzetességek azonban elsősorban a grandiozitáshoz kapcsolódnak (Volkan, 2011), legfőbb funkciójuk az önértékelés szabályozása (Bach, 2006).

A fenti rövid bemutatásból látszik, hogy az eddigi kutatások a narcizmus nyelvét egy személyiségvonáshoz kapcsoltan vizsgálták, és ebben a perspektívában nem mondhatjuk, hogy sikerrel jártak, hiszen egyik kutatás sem szolgáltat olyan eredményekkel, amelyek egyértelműen

és általános érvénnyel igazolták volna bizonyos nyelvi jegyek kapcsolatát a narcizmussal. A következtetés, melyet ezekből az empirikus kutatásokból levonhatunk, hogy a mechanikus szószámlálás és a big data módszerek eddig nem tudták megragadni a jelenséget. A kutatáseljárásnak azonban nemcsak kvantitatív, hanem kvalitatív módja is lehet, ami nem túl gyakran alkalmazott módszere a szociálpszichológiai kutatásoknak. Tekintettel a folyamat időigényességére, ez nem is olyan meglepő. E módszer előnye, hogy előre meghatározott kategóriák helyett a szöveget magát bírhatjuk szóra. Feltételezhető az is, hogy egy pszichodinamikai jelenséget feltehetően nem független szavak jeleznek, hanem a szavak között kell lennie kapcsolatnak is. A fenti kutatásokban meglepő, hogy egyetlen munka sem kérdezett rá a szavak közötti összefüggés értelmére. Az eredmények tehát ebből a szempontból is csak további kérdéseket vetnek fel.

4.2 A kutatás alapfogalmának tisztázata

A nyelvi jegyek feltárása előtt az első lépés, hogy tisztázzuk milyen fogalommal dolgozunk. A kollektív narcizmustól jelen esetben búcsút kell vennünk, mert ahogy a bevezetésben már kifejtésre került, ez a fogalom egyrészt történelmileg és ideológiailag determinált, másrészt pedig túl tág ahhoz, hogy jelen empirikus kutatásban operacionalizálható legyen. A narcizmus kollektív, azaz sok embert érintő problematikáját két perspektívából közelíthetjük meg. (1) A narcizmus megjelenhet a csoportok működésében, ebben az esetben a csoport narcisztikus működéséről beszélünk, amelynek adekvát megnevezése lehet a *csoportnarcizmus* fogalma. Ezzel szemben (2) a *csoportalapú narcizmus* a narcisztikus védekező mechanizmusok megjelenését a csoporttagok szintjén ragadja meg, vagyis a szociális identitás perspektívája jelenik meg benne. Ebben az esetben azzal érvelhetünk, hogy *a narcisztikus védekező mechanizmusok a csoporttagként való kategorizálást követően a csoport perspektívájának átvételével jönnek létre*, és jelentőségüket a *szociális identitás pozitív értelmének helyreállításában kell látnunk*. Minket most ez az utóbbi perspektíva érdekelt, mely a csoportról szóló narratívumokban empirikusan is feltárható.

A csoportalapú narcizmus középpontjában mindig az a hiedelem jelenik meg, hogy a saját csoport jobb, több, morálisan értékesebb, mint más csoportok, de ezt a releváns külső csoportok nem ismerik el. A csoporthoz tartozás pozitív értelmének fenntartása azonban nem ritkán komoly érzelmi befektetést követel a tagoktól. Amikor egy nagycsoport tagjai a szégyen és megaláztatás érzéseit a külső csoportok ártó szándékának következményeként élik át, Volkan fogalmával narcisztikus traumát szenvednek el, akkor különös jelentőséget nyernek a *csoportidentitást helyreállító kommunikációs folyamatok, melyek teret adnak az eseményről kialakult szociális*

reprezentációk elterjedésének (Augoustinos & Innes, 1990). A szociális reprezentációk egyik sajátos csoportját jelentik a *közös hiedelmek*, mint pl. a kollektív narcizmus hiedelme. A szociális reprezentációk jelentőségét azonban az is kiemeli, hogy a hiedelmek útján képesek hozzájárulni a már meglévő identitás-struktúra fenntartásához, kritikus időszakokban pedig ahhoz, hogy a csoportkohézió és a tagok szociális identitásának pozitív értelme ismét helyreálljon.

4.3 A szociális reprezentációk és hiedelmek szerepe a csoportidentitás fenntartásában

A szociális reprezentációk (Moscovici, 1961) jelentőségét nem csak abban kell látnunk, hogy sokan osztják, hanem abban is, hogy *hozzájárulnak a már meglévő identitás-struktúra fenntartásához*, ami a *csoportkohézió megteremtésében* nyer jelentőséget. Fontos szerepük van továbbá a pszichológiai határok konstrukciójában, hiszen nem lehet identitást alkotni a „mi” és „ők” határainak reprezentációja nélkül. A szociális reprezentációk hálózatában jönnek létre azok a jelentések, amelyek az identitások szövetét és anyagát adják (Jovchelovitch, 1996). Az identitás tehát egyfajta reprezentációs konstrukció is, mely (a reprezentációk más formáihoz hasonlóan), ami a kommunikációs folyamatok kölcsönhatásaként jön létre (Rommetveit, 1984), ebben sűrűsödik össze az az ismeret, ami támogatja, facilitálja az egyén integrációját a társadalmi környezetbe (Lewis és Brooks-Gunn, 1979; Markova, 1987).

A csoportidentitások konstrukciójában különös jelentősége van azoknak a *közösen osztott hiedelmeknek* (a szociális reprezentációk egyik sajátos csoportjának), melyek prototipikusan definiálják a csoportot és ez által a csoportidentitást is (Bar-Tal, 2000). A csoporthiedelmek *egyedi és formális módon definiálják a csoportidentitást*, tartalmazzák azokat a releváns hiedelmeket, melyeket a tagok osztanak, *expliciten fejezik ki a csoport lényegét és racionális alapot szolgáltatnak a csoporthoz tartozás pozitív értelméhez*. A közös hiedelmek kötőanyagként szolgálnak a tagok szociális identitásai között, megalapozzák a csoport létjogosultságát és megszabják a csoporthatárokat. Ennek alapvető feltétele, hogy a saját csoportról más reprezentációk alakuljanak ki, mint a külső csoportokról. A hiedelmeknek tehát a közös történet mellett nagyon fontos szerepe van a történelmi nagycsoportok önmeghatározásában is.

A kollektív narcizmus hiedelmére a saját és külső csoportok vonatkozásában egy sajátos mintázat jellemző, hiszen arra a meggyőződésre épül, hogy *a saját csoport kivételes és privilegizált bánásmódra jogosult, de a külső csoportok ezt nem értékelik kellőképpen* (Golec de Zavala, 2018; Golec de Zavala, Cichočka, Eidelson, & Jayawickreme, 2009). A csoport megkülönböztetésének alapjaként sok minden megjelenhet (különleges teljesítmény, különleges szenvedés, isteni

kiválasztottság stb.), a választott értékdimenzió mindig az aktuális (történelmi) kontextustól függ. A kollektív narcizmus hiedelme a csoportnak azt a vágyát jeleníti meg, hogy a csoport *hangsúlyosan és pozitívan megkülönböztethető* legyen a többi csoporttól, függetlenül attól, hogy mi jelenti a csoport kiváltságos helyzetét, de egyúttal jelzi azt az aggodalmat és *bizonytalanságot is, hogy ez a vágy veszélybe kerülhet* (Cichocka, 2016; Golec de Zavala, Dyduch-Hazar & Lantos, 2019).

A csoporthiedelmeknek a csoportkohézió fenntartásában is komoly szerepe van, hiszen a csoportok tagjait nem csak a közös szociális identitás kapcsolja össze, hanem az az elvárás is hogy a csoportot definiáló hiedelmeket a tagok elfogadják. Minél többen osztanak egy hiedelmet, annál megalapozottabbnak tűnik (Bar-Tal, 2000). Minél több szociális megerősítést kap az egyén egy adott hiedelemről, annál objektívabbnak tűnik számára és annál magabiztosabban képviseli a hiedelmet (ld. Festinger konszenzuális validáció, 1950). Wittenbrink és Henly kutatásai (1996) azt igazolták, hogy a külső (és a saját) csoport(ok)kal kapcsolatos hiedelmeink megerősítéséhez *mindig mások sztereotipikus hiedelmeit használjuk vonatkozási és értékelő keretként*. A csoport összetartása tehát akkor lehetséges, ha a közös hiedelmek stabilak. Konszenzus hiányában, ha egyes tagok erősebben vagy akár fanatikusan ragaszkodnak a csoporthiedelmek saját értelmezéséhez, a csoport hasadása fenyeget.

Ha nincs közmegegyezés a hiedelmek tekintetében, akkor a csoport tagjai szubjektív bizonytalanságuk csökkentésére *a társas befolyásolás és a meggyőzés eszközeivel élnek*, azaz megpróbálják egymást meggyőzni és a megbomlott konszenzust helyreállítani (Bar-Tal 2000, 5). A társadalmi elitek, intézmények, vagy pártok képviselői általában is arra törekcsenek, hogy hiedelmeikről meggyőzzék a csoport (társadalom) tagjait. Az egyén identitásfolyamataira ugyanis alapvető hatással vannak a szociális befolyásolás folyamatai (oktatás, retorika, propaganda, meggyőzés stb.). Ezek az egyén identitásának tartalmi és értékdimenziójában is keretként jelennek meg, a szociális reprezentációkban (Moscovici, 1963), társadalmi normákban és szociális attribúciókban vannak lehorgonyozva (Breakwell, 2015). Alakítják a hiedelemrendszereket és magyarázattal látják el a csoport tagjait a szociális folyamatokat illetően.

Liu és Hilton (2005) szerint *a csoporttörténet reprezentációjának jelentős hatása van a csoportidentitás értelmére és a jelen kihívásaira adott válaszokra is*. A kollektív emlékezet ugyanis kontextust és támogatást tud adni azoknak a preskriptív normáknak, amelyek legitimálják a szerepeket és a közös akciókat. A csoporttörténet reprezentációja a „történelmi pálya” mentén szerveződik, ami azért releváns a nagycsoportok tagjainak szociális identitásában, mert az

események emlékezeti reprezentációja a csoport jellegzetes érzelmi megküzdési módjait is tartalmazza (László, 2005; 2008a; 2008b). A narratívumokban a csoport sikereinek és kudarcainak emlékezeti reprezentációjából kiolvasható, hogy a csoport tagjai hogyan látják ezekben a csoportközi konfliktusokban a saját és a külső csoportok szerepét. Láthatóvá válnak az érzelmi válaszok és a kiolvasható a megküzdés minősége is. A csoportok történetét kísérő szerepek (áldozat vagy tettes) és érzelmek (pl. harag, félelem) hosszú évtizedeken, akár évszázadokon keresztül is fennmaradhatnak a kollektív emlékezetben.

4.4 A csoportalapú narcizmus kutatása a csoportról szóló narratívumokban

Kérdés azonban, hogyan tárható fel empirikus módon a csoportalapú narcizmus a kommunikációs folyamatban. Ehhez a célhoz kézenfekvő lehetőséget kínál a szövegek narratívumként való értelmezése. A történelem narratívákat kínál – írja Liu és Hilton (2005) –, melyek megmondják, kik vagyunk, honnan jöttünk és merre kellene mennünk, kijelölik azt a pályát, melynek mentén a csoportidentitás lényege megalkotható; meghatározzák a más csoportokhoz való viszonyt és megmutatják, hogyan kell megküzdenni a jelen kihívásaival. Ha pedig a narratívumokban a megküzdés módjai kódolva vannak, akkor értelemszerűen a narcisztikus védekező mechanizmusoknak is meg kell jelenniük. A csoport saját történetéről alkotott reprezentációjából nemcsak az olvasható ki, hogy mi történt, hanem az is, hogyan küzdöttek meg a csoport tagjai egy a kihívással. Ezek a minták és értékelképzelések a következő generációk számára is orientációs értékkel bírnak. A csoporttörténet reprezentációja ily módon alapvetően járul hozzá a csoport jelenbéli identitásának konstrukciójához, annak tartalmi és értékdimenziójához egyaránt (László, 2003; Liu & László 2007; László 2008a; 2008b; 2012).

A történelem reprezentációi tehát a nemzeti identitás pszichológiai jellemzőiről is informálnak: stabilitásról vagy sérülékenységről, megküzdési képességről, autonómiáról vagy dependenciáról (László, 2008a; 2008b; Liu & László 2007), de megjelenhet benne a külső csoportok véleményének elfogadása vagy elutasítása is, hiszen minden csoport története csoportközi viszonyok rendszerébe ágyazott. A tudományos narratív szociálpszichológia módszere optimális lehetőséget kínál arra, hogy a csoportidentitás és a csoportnarratívumok közötti összefüggéseket feltárjuk és következtetéseket vonjunk le arra vonatkozóan, hogy milyen szerepet játszik a történelmi pálya reprezentációja a csoporttagok jelen életében. A történelem narratív természetéből kiindulva (White, 1992/1997) a történelmi eseményekről szóló szövegekre a történelmi nagycsoportok identitásának hordozójaként tekint és a narratív pszichológiai tartalomelemzés módszerét alkalmazva következtet a csoportidentitás állapotaira. (László 2012).

László (2012) és Volkan (2015) egyaránt felhívták a figyelmet arra, hogy a nagycsoportok, mint pl. a nemzeti csoportok identitásának emlékezeti reprezentációjának alakításában az aktuális politikai eliteknek komoly szerepe van. Vagyis egy történelmi esemény emlékezeti reprezentációja a kollektív emlékezet tartalmainak és a csoportalapú érzelmek instrumentalizációjának következményeként is megváltozhat. Épp a náci párt története jelent eklatáns példát arra, hogy a nagycsoporton belül egy szűk társadalmi csoport hiedelmei a hatalomra jutással a kommunikációs csatornákon keresztül totális nagycsoportmintává alakítható (Agora, 2020). Ezzel összhangban a nagycsoporton belül a csoportot ért trauma attribúciója és kísérő érzelmek is eltérőek lehetnek. A szociális reprezentációk jelentőségét abban is látnunk kell, hogy a csoporttagok számára befolyásolási lehetőséget teremtenek az által, hogy a megküzdési stratégiák megválasztásához és megvalósításához forrást szolgáltatnak. (Breakwell 2015).

4.5 Narcizmus és tömegkommunikáció

A szociálpszichológiai szakirodalom szerint a kommunikációs folyamatban megjelenő narcizmus legfőképp *a tömegpszichológiában és a propagandában* nyer jelentőséget. A narcisztikus tömegregresszió kiváltásában Kernberg (2003a; 2003b), Schneider és Weinberg (2003) valamint Volkan (2015) is alapvető jelentőséget tulajdonítottak a tömegkommunikációs eszközöknek, sőt Moscovici (1985) szerint maga a média hozza létre a tömegpszichológiát. A tömegmédiák ugyanis az által, hogy a célcsoport tagjait jónak, értékesnek, fölényben lévőknek, dominánsnak írják le, míg másokat kevésbé értékesnek, szélsőséges esetben agresszívnek, bosszúvágyónak, de ártó szándékukból következően mindenképpen veszélyesnek, mindenképpen primitívebb pszichés mechanizmusok megjelenését váltják ki (Schneider & Weinberg, 2003, 133). Az egyetlen nyelv, amelyet a tömeg megért, az a nyelv, amely kikapcsolja az értelmet és csak a szívhez szól, a valóságot abszolút rózsaszínre vagy abszolút feketére festi – írja Moscovici (1985).

A kollektív narcizmus legújabb kutatásaiban Golec de Zavala, Dyduch-Hazar és Lantos (2019) *a kollektív narcizmust a populista retorika magjaként határozták meg*. A populizmusról röviden annyit kell tudnunk, hogy az identitáspolitikák azon típusa (Müller 2016), amely a demokrácia alapjain autoritáriánus rendszer kiépítésére törekszik (Finchelstein, 2017), tulajdonképpen a fasizmus modern formája. A prepopulista (fasiszta) mozgalmak kizárólag a ressentiment attitűdjére építettek (értsd: szocializmus- és liberalizmusellenesség, elitellenesség, és anti-intellektualizmus), és csak hatalomra jutásuk után váltak globális politikai paradigmává. A populizmus képviselői az elitellenességet még ma is abból a meggyőződésből vezetik le, hogy

mindenki mással szemben erkölcsi fölényben vannak, ők jelentik a csoport (pl. nemzet) „igazi” képviselőit és hozzá tehetjük: úgy gondolják, hogy ők képviselik a csoport hiedelmek legitim narratíváit, az értelmezés monopóliumát is. Amikor magukat a nemzet egyedüli legitim képviselőiként definiálják, akkor ezzel szemben mindenki mást, aki ezt kétségbe vonja, ellenségnek tekintenek (bővebben Canovan, 1999).

Marschlewska és munkatársai (2018) szerint a populista retorikában a csoportidentitás defenzív módon konstruált, mert azon a meggyőződésen alapul, hogy a saját csoport (szubjektív) hátrányát mindenképpen kompenzálni kell. A *relatív depriváció* észlelése együtt jár azzal a hiedelemmel is, hogy a saját csoportnak kevesebb jut, mint más csoportoknak (Runciman, 1966; Walker & Pettigrew, 1984). Ez a szubjektív észlelés sokkal hatékonyabb indikátora a populista mozgalmak iránti szimpátiának, mint a csoport objektív státusza (Pettigrew 2017; Winiewski, Jurczyszyn, Bilewicz, & Beneda, 2015). Marschlewska (2017) szerint a populista szónokok a relatív depriváció retorikai instrumentalizációjával képesek manipulálni és motiválni a szavazóikat, és így implicite vagy manifeszt módon a helyzet jogtalanágát igazolják, melynek felelőse mindig egy vagy több külső csoport (megszemélyesítés ld. Adorno 1978/2016). A csoportidentitásnak így vannak legitim képviselői (Mi) és vannak illegitim bitorlóit (Mások). Nem ritka a saját csoport értékének narcisztikus felnagyítása, glorifikációja.

A populizmusra jellemző retorikai sajátosságok vonatkozásában egyetértés van abban a tekintetben, hogy a populista szónokok több érzelmet szólaltatnak meg mint nem populista kollégáik (Engesser, Fawzi, & Larsson, 2017; Salmela & von Scheve, 2017; Lehner & Wodak, 2020;) és az érzelmeken belül is sokkal több negatív (harag, félelem, undor, szomorúság) mint pozitív érzelmet (öröm, lelkesedés, büszkeség, remény) használnak a kommunikációjukban (Widmann, 2020). A pozitív érzelmek, mint például az *öröm, dicsőség és büszkeség* gyakran nem a saját pártjukhoz, hanem a nagycsoporthoz (pl. nemzethez) kapcsoltnak jelennek meg (Salmela & von Scheve, 2017). A nem populista pártokra azonban kevésbé jellemző a nemzet dicsőségében való sütkérezés, inkább az *öröm, remény, lelkesedés és büszkeség* érzéseire apellálnak (Widmann, 2020). Lényeges még az is, hogy a negatív érzelmek a populista szónokok beszédeiben döntően a külső csoportokkal kapcsolatban jelennek meg (Engesser, Fawzi és Larsson, 2017; Widmann, 2020).

Az érzelmek és a csoportértékek (túl)hangsúlyozása lehet manipulációs stratégia is, melynek célja a tömegek megnyerése bizonyos csoportcélok szolgálatához (Adorno, 1978/2016; Volkan,

2015; Marschlewska 2018; de Zavala, Dyduch-Hazar & Lantos, 2019). A politikai propaganda fogalma legszélesebb értelemben véve magában foglal minden olyan top down kommunikációt és manipulációt, amelynek célja a propagandát kifejtők elvárásainak és reprezentációinak terjesztése (Markova, 2008). A propaganda a célközönség attitűdjeinek befolyásolását leggyakrabban a csoporttagok számára jelentőséggel bíró szimbólumok manipulációjával éri el (Laswell, 1927). Az intézményeknek saját céljaik vannak, és a propaganda hozzájárul e célok eléréséhez: segíthet a meglévő status quo fenntartásában vagy elősegítheti valamilyen új rend vagy ideológia bejáratását is (Moscovici & Marková, 2000). A nagycsoportok identitásfolyamatait vizsgálva azonban azt is ki kell emelnünk, hogy a *tömegkommunikáció csatornáin keresztül terjesztett propagandában megjelenő szociális reprezentációk, hiedelmek és csoportérzelmelek a csoporttagok szociális identitására és azonosulási hajlandóságára is hatással vannak.*

Adorno (1978/2016) a fasiszta propaganda mintázatáról írt tanulmányában *a narcizmusnak az azonosulásban játszott szerepét* emelte ki. Ezt Freud (1921) legfontosabb tömegpszichológiai felismerésének nevezte. Amellett érvelt, hogy a fasiszmus nem pszichológiai diszpozíciók eredményeként jön létre, hanem a propaganda sikeresen határol el egy olyan pszichológiai terrénumot, amelyből jól lehet forrásokhoz jutni. Egy ilyen pszichológiai terrénumot jelenthet a csoportalapú narcizmus, melynek forrását a pozitív tükrözés hiánya és a relatív depriváció észlelése jelenti, más szavakkal a csoporttagok szociális értékük tekintetében (szubjektíve vagy objektíve) nem kapják meg a nekik járó elismerést. A csoportalapú narcizmusra épülő populista propaganda ezt a hiányt aknázza ki, hiszen általa válhat a hétköznapi, gyakran kudarcokkal sújtott „kisember” számára a társadalmi elismerés, pozitív tükrözés és hátránykompenzáció célja elérhetővé. Az *azonosulás narcisztikus nyereséggel kecsegtet*, hiszen a narcisztikus hiedelem osztása azzal a szubjektív előnnyel jár, hogy csoporthoz tartozás már önmagában is értékemelkedéssel jár. Egyszerű, gyors és hatékony módja tehát az önértékelés erősítésének, hiszen valós teljesítmény nélkül juttat státusznövekedéshez.

Ez a jelenség azonban egyáltalán nem meglepő, hiszen az önértékelésünkre alapvető hatással va, hogy azok a csoportok, amelyek tagjaként kategorizáljuk magunkat, számunkra milyen értéket képviselnek elmélete (Tajfel & Turner, 1979; Tajfel 1986). Amikor az egyén valamely csoport tagjaként kategorizálja magát, akkor tulajdonképpen a csoport tulajdonságait is magára veszi, hiszen ezeknek a tulajdonságoknak mindig társadalmi értéke van. Ha az egyén osztja a csoportra jellemző tulajdonságokat, akkor azonosul, ha nem, akkor az elkülönülés stratégiái

aktiválódnak. A szociális kategorizáció folyamatában az azonosulás nemcsak azt jelenti, hogy tudatában vagyunk a csoporttagságunknak, hanem azt is, hogy ennek érzelmi és értékjelentősége is van az egyén számára (Tajfel, 1974). *Minél inkább azonosul az egyén egy adott csoporttal, annál motiváltabb lesz a csoport pozitív imázsának fenntartásában, erősítésében és a külső csoportoktól való különbözés hangsúlyozásában.* (Ellemers & Haslam, 2012, 382). A csoportalapú narcizmus ebben a kettős viszonyrendszerben nyer jelentőséget.

A meggyőzésben különös szerepe lehet a politikai vezetőknek is (Kernberg, 2003a; 2003b, Schneider & Weinberg, 2003; Volkan, 2015) legfőképp olyan kritikus időszakokban, amikor a nagycsoport tagjai erős fenyegetést érzelnek. A vezetőnek ugyanis optimális lehetősége van arra, hogy saját emlékezeti reprezentációját terjessze el a csoport történelmi pályájának eseményeiről. Ehhez optimális eszközt kínálnak a tömegkommunikációs médiumok (Volkan, 2000). Vagyis a kommunikációs csatornákon keresztül akár egyetlen ember reprezentációja is normatív mintává alakítható, és így a reprezentációban megjelenő kollektív narcizmus hiedelme is válhat a nagycsoport identitásának releváns elemévé. Ennek a megállapításnak jelen kutatás szempontjából is relevanciája van, hiszen a csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek feltárásakor nem abból kell kiindulnunk, hogy a narcizmus nyelvi manifesztációja a tömegkommunikációban a beszélő pszichés diszpozícióiból vezethető le, hanem abból, hogy *a beszédaktusban a szónok a nagycsoportidentitásnak egy olyan reprezentációját osztja meg, és terjeszti el a tömegkommunikáció csatornáin keresztül, amelynek magját a kollektív narcizmus hiedelme jelenti.*

Feltételezhető továbbá az is, hogy ez a hiedelem nemcsak a proposíciók szintjén manifesztált, hanem egyfajta stílust is eredményez, melynek jól elkülöníthető jellegzetességei vannak. Ha premisszaként állítjuk, hogy *a csoportalapú narcizmus hiedelme egy identitásnorma centrális elemét jelenti, akkor azt is feltételezhetjük, hogy a norma működése stilisztikai következménnyel jár* (Labov, 1966; Simon, 2012). A csoportalapú narcizmust kísérő stílusról feltételezhető, hogy eltér a semleges nyelvtől, és olyan sajátos stílusmintát jelenít meg, amely egy bizonyos szociokulturális normarendszerhez kapcsolódik. *A nyelvi jelek tehát, melyeket szeretnénk feltárni, ezen a normarendszeren belül jelennek meg a beszélő kommunikációs céljainak, a címzettek és a nyelvi funkció függvényében* (Hymes, 2001; Bell, 1984). Mivel a szociokulturális normarendszerben működő stílus az önazonosság és az azonosulások kifejezője is, ezért feltételezhető, hogy a narcizmus mint identitásállapot a szereplők kommunikációs stílusában a nyelvi jegyek szintjén is sajátos módon jelenik meg. De Fina (2003) kutatásaiban felhívja a

figyelmet arra, hogy a csoportra jellemző retorikai és stilisztikai jellemzők a tagok élettörténetében is megjelennek.

Vagyis amellet érvelünk, hogy a csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek kutatásakor megalapozott egyfajta stílust feltételezni, melyet nevezhetünk narcisztikus nyelvhasználatnak vagy Catt (1986) fogalmával a *kommunikáció narcisztikus stílusáról* is. Létezik ugyan a 'narcisztikus retorika' fogalma, amit Anglin (2018) olyan nyelvhasználatként határoz meg, melynek célja a teljesítmény és az autoritás kiemelése és legitimációként szolgál arra vonatkozóan, hogy egyes személyek miért jogosultak bizonyos privilégiumokra. A narcisztikus retorika viszont elsősorban az intencionális aspektust emeli ki, a kommunikáció narcisztikus stílusáról viszont azt feltételezzük, hogy egy identitásállapot kísérője, mely a tömegkommunikáció csatornáin keresztül a csoportról alkotott hegemónikus szociális reprezentáció részeként a hétköznapi kommunikációs folyamatokban is megjelenhet.

Kétségtelen, hogy a csoportalapú narcizmusnak komoly szerepe lehet a választók megnyerésében is, ennek azonban elsősorban választási periódusokban van jelentősége. *Az a narcisztikus kommunikációs stílus viszont, melyet itt és most fel akarunk tárni, a csoportról alkotott szociális reprezentációhoz kapcsolódik és egy hiedelem kísérője, vagyis nem választható el attól a szocio-kulturális környezettől, melyben létrejött.* A narcizmus ugyanis válhat a csoportkultúra tartós jellemzőjévé (Catt 2009; Lasch 1979/1984; Alford 1988; Fine 1986), a kultúra struktúráiba ágyazva megjelenhet szociális és nemi szerepekhez kapcsoltan is (Anglin et al., 2018). Következésképp a mindennapi kommunikációs folyamatokban a csoportalapú narcizmus a szociális identitások aktív alakítója is lehet. A narcisztikus kommunikációs stílusról továbbá azt feltételeztük a szakirodalmi leletek alapján, hogy alkalmas a narcisztikus regresszió kiváltására.

4.6 Forrásanyagok és történelmi kontextus

Az empirikus kutatásokban abból indultunk ki, hogy a csoportalapú narcizmus kommunikációs stílusát a szociális reprezentációkhoz kapcsoltan vizsgálhatjuk. A nagycsoportidentitás és ezen belül is a csoportot ért narcisztikus trauma emlékezeti reprezentációjának érzelmi és attribúciós implikációit a tudományos narratív pszichológia alapjairól indulva a narratívumokon keresztül vizsgáljuk.

Mivel a csoportalapú narcizmus a populista retorika egyik jellegzetessége, így először is olyan politikusok beszédeit választottuk ki, akik valószínűleg éltek ezzel a kommunikációs lehetőséggel és olyan politikusokat is, akik feltehetően nem vagy kevésbé éltek a narcizmus attraktivitásával. A beszédelemzések korpuszába négy politikus 13-13 beszéde került be. A kulturális homogenitás kutatói célját szem előtt tartva négy politikus közül három közép-európai kortárs volt (Hitler, Mussolini, Dollfuß), jól ismerték egymást és a két világháború közötti időszak aktív politikai szereplői voltak. Ezen minták között így „korszakbeli” hasonlóság tételezhető. A választás azért esett Hitlerre és Mussolinire, mert a populista retorika előfutárainak tekinthetők, következésképp erősen feltételezhető, hogy használták a csoportalapú narcizmus kommunikációs stílusát (Finchelstein, 2017). Továbbá Volkan (2015) arra is felhívta a figyelmünket, hogy a ’vezér’ saját narcizmusának a csoportnarcizmus folyamatait facilitáló hatása van. E két diktátorról valóban találunk erre vonatkozó szakirodalmat. Dollfuß-ról azonban nincs ilyesfajta információnk. A negyedik politikus, Angela Merkel ellenpéldaként került kiválasztásra, mert a beszédeiben nem jelenik meg sem a különleges csoportérték hiedelme, sem az összeesküvés-elméletek és nem leljük nyomát a relatív depriváció jelenségeinek sem. A politikusok kiválasztásánál tehát nem az jelentette a fő szempontot, hogy a beszélő maga „narcisztikus”-e vagy sem, hiszen abból a premisszából indultunk ki, hogy a narcizmus egy dimenzió, ezért feltételezhetően minden politikusnál megjelenik valamilyen mértékben.

A kiválasztott beszédek kivétel nélkül a nemzeti nagycsoportnak szóló beszédek voltak. Hitler esetében a 13 beszéd a náci uralom teljes spektrumát lefedi. 1933 és 1945 között a január 30-án elmondott ünnepi beszédek kerültek kiválasztásra (ez volt a náci párt hatalomra jutásának napja). A 13-as korpuszegységek alapját ez jelentette, hiszen Hitler beszédeit mindenképpen vizsgálatra érdemes anyagként határoztuk meg. Mussolininél tehát a korpuszok száma adott volt. A választást itt behatárolta az a tény, hogy a német nyelven publikált Mussolini-beszédek csak egy bizonyos időszakot ölelnek fel (1914-1924). Következésképp a vizsgálatba emelt beszédek nem ölelik fel a hatalomban töltött évek teljes spektrumát. Dollfuß-nál hasonló korlátokba ütköztünk, mert a beszédeiről megjelentetett egyetlen forrásanyag tematikusan szerkesztett, vagyis ez esetben a 13 korpuszanyag tematikus struktúráát követ. Merkel beszédei szerencsére könnyen elérhetők az interneten, ez esetben is olyan beszédeket igyekeztünk kiválasztani, amelyek a kancellári időszakot lefedik. A beszédek részletes adatait a Források jegyzéke c. rész tartalmazza.

Hitler esetében a választásnak kettős indoka volt: az egyik, hogy a pszichiátriai szakirodalom szerint a német szónok személyiségében több szakember is narcisztikus személyiségzavart, vagy legalábbis erőteljes narcisztikus jegyeket állapított meg (Langer 1972; Abse & Ulman 1977; Stierlin 1980; Lange-Eichbaum W, Kurth W. 1992; Fromm 1973/2001; Miller 1980; Volkan 2004; Kernberg 2015). Bár Adornéhoz (1978/2016) hasonlóan amellet érvelünk, hogy a narcisztikus kommunikációs stílus alkalmazásának nem feltétele a narcisztikus személyiség, mégis erősen feltételezhető, hogy akit narcisztikus személyiségzavarral diagnosztizáltak, annak kommunikációjában ez a sajátosság is nagyobb valószínűséggel jelenik meg. A másik, jóval fontosabb indok, hogy a náci párt által képviselt rasszista ideológia a más népek feletti kontroll legitimitását a németek (árja) faji felsőbbrendűségéből vezette le. Vagyis a csoportalapú narcizmus különleges csoportértékről alkotott hiedelme a náci ideológia magját jelentette. Marchlewska (2018) szerint pedig ez a tartalom leginkább a populista retorika termékein keresztül vizsgálható.

Wilhelm Reich (1972) Napóleon mellett *Mussolinit* is a fallikus narcizmus karaktertípusába sorolta és hasonlóképpen ítéli meg a Duce személyiségét Hans Woller (2016) német történész is. A hitleri nemzetiszocializmussal összevetve a csoportalapú narcizmus szempontjából két releváns hasonlóságot látunk. Az egyik a maszkulin identitás dominanciája, a másik pedig a faji felsőbbrendűség, mely Mussolini számára ugyanolyan evidencia volt, mint a náci felsőbbrendűség hiedelmében. Vízióiban nemcsak az Imperium Romanum újraélesztése szerepelt, hanem az is, hogy ebben a nemzeti alapon újra konstruált birodalomban az olaszok jelentik majd a felsőbb rendű „fajt”. Az 1938-as olasz fajvédelmi törvény a fasiszta Olaszország árjásításának első állomása volt csak. Vagyis Mussolini esetében is abból indultunk ki, hogy egy narcisztikus karakterjegyeket mutató vezér és egy kollektív narcizmus jegyeit hordozó csoportideológia narratívumait fogjuk elemezni.

Mussolini fasizmusa pozitív példaként jelent meg Engelbert *Dollfuß* (1892–1934) osztrák politikus számára, akit az autoriter rendi állam megalapítójaként szokás említeni. Dollfuß személyiségét illetően nem találunk utalást arra, hogy narcisztikus személyiség lett volna. Az ő személye inkább abból a szempontból érdekes, hogy egy olyan nagycsoportidentitást képviselt, amely a kis különbségek narcizmusára épült. Az „osztrák” identitást a porosz protestantizmus és a német-germán „pogányság” ellenidentitásaként határozta meg. Az osztrák csoport értékfőbbletét számára a kereszténység képviselte. Dollfuß rendszerének ideológiai alapja a Quadragesimo Anno pápai enciklikában megfogalmazott alapelvekre épült, melynek lényege,

hogy a világ csak úgy találhat utat egy szabad és humánus rend felé, ha tiszteletben tartja a szubszidiaritást, mint a föderalista államrendszer lényegét (Bossle, 2021). Dollfuß politikai tevékenységének gyakorlata azonban egyáltalán nem ezt az elvet követte, vagyis a kommunikált nagycsoportidentitás és annak gyakorlata között van némi diszkrepancia (Dreidemy, 2014). A három politikus együttes vizsgálata azért is indokolt, mert nemcsak kortársak voltak, hanem „szomszédok” is, akik egymással aktív diplomáciai kapcsolatokat áptak, egymás politikai koncepcióira folyamatosan reflektáltak.

A negyedik politikus, Angela *Merkel* egyáltalán nem illik a populista szónokok sorába, ezért az elemzéseknél is azt vártuk, hogy ellenpontként jelenik meg a „kortárs hármas” identitásmintáit és kommunikációját illetően. Merkel a CDU képviselőjeként tizenhat éven át képviselte az egyesített Németországot. Az ellenpéldaként való kiválasztást több szempont is indokolta: Az egyik, hogy női politikus és a DSM eddigi variánsai valójában fehér férfiakra készültek (Ladd et al., 1997). Továbbá Merkel egy egészen más identitáshelyzetben töltötte el kancellári éveit. A Weimari évek súlyos megosztottsága, a német nemzeti nagycsoport identitásválságával szemben (Schivelbusch, 2001) a 21. századi Németország nagy lépéseket tett a csoportkohézió és a múltfeldolgozás tekintetében (Dresler-Hawke & Liu, 2006). Merkel nem osztja a kollektív narcizmus hiedelmét, legalábbis politikai beszédeiben ennek nem találtuk nyomát és nem sorolják a populista politikusok közé. Merkel beszédei azonban nemcsak abból a szempontból jelentenek releváns választást, mert ellenpéldaként szolgálhatnak, hanem ezért is, mert így ugyanazon nemzeti nagycsoport két teljesen eltérő politikusi minőségét hasonlíthatjuk össze.

A politikus beszédek optimális elemzési lehetőséget kínáltak a grandiózus narcizmus nyelvi jegyeinek feltárásához. Ezzel szemben a tankönyvi mintát egy olyan korpuszanyagként állítottuk össze, amely egy nemzeti traumáról szól, pontosabban szólva a német nemzet narcisztikus traumájáról, a Versailles-i békeszerződésről. Ettől a mintától azt vártuk, hogy mivel minőségileg teljesen eltérő narratívumokról van szó, ezért alkalmas lehet arra is, hogy a nemzet dicsőséges múltját megjelenítő politikai beszédekkel szemben egy olyan esemény reprezentációját is feltárjuk, amely a csoportidentitás sérüléséhez kapcsolódik, vagyis inkább a vulnerabilitás vizsgálatára a lehetőséget. A tankönyvi korpusz egyik része NSZK, másik része viszont NDK (1949-1989) tankönyvi szövegekre épül, ami azért lényeges, mert a korpuszt egy kettéválasztott ország mindkét részében vizsgálni tudtuk. A tankönyvi korpusz egy része még az 1945 előtti években keletkezett, vagyis a 3. Birodalom időszakából származik. Az

elemzésekkel tehát képet kapunk arról, hogy a csoportalapú narcizmus hogyan jelent meg a hitleri években, az azt követő évtizedekben az NDK orosz típusú diktatúrájában, ill. az NSZK szövetséges kontroll alatt készült tankönyveinek mintáiban és mi változott az egyesítés (1989) után. Vagyis a Versailles-i trauma emlékezeti reprezentációját longitudinálisan is vizsgálni tudtuk, mind a narratív struktúrák, mind a nyelvi jegyek tekintetében.

A tankönyvi választást indokolta, hogy a történelem-oktatás, mint a múltból alkotott reprezentációk közvetítésének médiuma a szociális befolyásolás egyik hatékony médiumát jelenti. Központi szerepet játszik abban a szocializációs folyamatban, amelyben az új generáció a nemzet tagjaivá válnak az által, hiszen osztoznak mindazon a tudáson, ami a csoport identitásának kognitív alapját szolgáltatja (László & Fülöp, 2010). A tankönyvek, mint a múlt elbeszélésének kanonizált, intézményes narratívumai a nagycsoport identitását is formálják (Wertsch, 2002). A múlt „hivatalos” és ilyen értelemben legitimnek tekintett reprezentációját és a történelmi tudatosság elsődleges forrását jelentik (Angvik & Borries, 1997; Roediger, Zaromb & Buttler, 2009), ezen túl pedig normatív identitás-mintát közvetítenek. A kutatástól azt várjuk, hogy fényt derít a „kollektív narcizmus” kontinuitásáról szóló adorno-i tézis érvényességére is.

A kontextus bemutatása

A vizsgálati célból kiválasztott nagycsoport esetünkben a német nemzeti nagycsoport. A választást nemcsak az indokolta, hogy a Szerző e témában már előzetes kutatási ismeretekkel rendelkezik, hanem az is, hogy a kollektív narcizmus fogalmának története Adornonak és a Frankfurtiaknak köszönhetően tulajdonképpen a német eset interpretációjából ered. A kollektív narcizmus a fasizmus ill. náciizmus szinonimájaként jött létre a diszkurzusban. Míg Adornoék az 1950-es években írták le a narcisztikus védekező mechanizmusok megjelenését, addig a Szerző – történelmi kutatásai alapján – amellet érvel, hogy ez a történet sokkal korábban vette kezdetét. Az a trauma ugyanis (Hitler és a második világháború elvesztése), melyet a Frankfurtiak leírtak, egy sokkal korábbi narcisztikus traumára vezethető vissza, mégpedig az első világháború veszteségére és az azt lezáró Versailles-i békére. Ezzel persze nem állítjuk azt, hogy e történet mögött ne lehetne egy hasonló trauma, mely ismétli magát, mégis keretet szabva a vizsgálatnak, kizárólag ezt a „választott” traumát tárgyaltuk.

Volkan (2003; 2004c; 2015a) a nagycsoportok narcisztikus és paranoid regressziójának három ismervét írta le: választott dicsőség, választott trauma és rituális megtisztulás (ld. 1.3 fejezet). A választott trauma egy olyan esemény reprezentációját jelenti, amikor a nagycsoport valamilyen drámai veszteséget szenvedett el, és a tehetetlenség, megaláztatás vagy sértettség érzését élte át. Fontos még, hogy a csoport tagjai ezt a traumát valamely külső csoport vagy csoportok ártó szándékának tulajdonítják (Volkan, 1991; 1992; 2004c; 2015a). A választott dicsőséggel szemben a választott trauma örökíthető, azaz a trauma reprezentációját a második és harmadik generáció képviselői is osztják. Ebből következően a választott trauma, és a benne rejlő narcisztikus sérülés reprezentációjának vizsgálata egy longitudinális vizsgálat számára is adekvát anyagot kínál.

A német nemzeti identitás sérülései: az első trauma

Wolfgang Schivelbusch (2001) a 19. századi német és francia elitek történelmi tapasztalatait összehasonlítva kiemeli, hogy mind a wilhelmiánus, mind a bonapartista elit hősi múltat ápolt és mindkét elit erőteljesen támaszkodott a retorikára a hősi múlt ápolásában. Abban is hasonlítottak, hogy a nemzetükről alkotott romantikus kép fenntartásához modern technológiákat használtak. E hasonlóságok mellett azonban jelentős különbséget jelentett, hogy a német-francia háború végén az 1870-es francia összeomlás és a Német Császárság kikiáltása Versailles-ban nem okozott identitásválságot a franciáknak, mert a 200 éves európai hegemonia elég alapot adott a nemzeti büszkeség érzésének fenntartásához. Ezzel szemben *a németek hosszútávú emlékezete a nemzeti alsóbbrendűségről szólt*. Bár azt hitték, hogy a császárság és az egységes német nemzetállam létrehozásával (1871) a nemzeti nagyság tartós állapotát érték el, az első világháború vereségével ez a hiedelem súlyosan sérült. A franciáknak volt forradalmi sémája egy ilyen identitásválság kezelésére. Nemzeti háborút hirdettek a külső ellenséggel szemben, felidéztek a forradalmi múltat, a tömegeket harcra hívták a nemzet védelmére és deklarálták, hogy a vereségért az előző rezsim viseli a felelősséget. A Német Császárságban azonban nem volt ilyen forгатókönyv, a forradalmi hagyomány helyett a rendszer megdöntése nem aktívan, hanem passzívan történt, a hadsereg egyszerűen leállt, a katonák elpárologtak, és a szociáldemokrata párt sem akart forradalmat. A háború végén ez a tehetetlenség és passzivitás egyfajta szabadeséshez vezetett.

Az első világháborút lezáró Párizs környéki békék nemcsak a németek, hanem más vesztes országok kollektív emlékezetében is mély nyomot hagytak. Nemcsak azért, mert új gazdasági

és etnikai határokat húztak, és ezek a határok sokszor figyelmen kívül hagyták az érintettek egzisztenciális érdekeit, hanem azért is, mert valóban megalázó körülmények között, a jóvátételre ítétek megkérdezése nélkül diktátumként kerültek elfogadásra. Németországban nagy felháborodást váltott ki a nemzet háborús felelősségéről szóló 231. cikkely is, mely kimondta, hogy:

"A szövetséges és társult országok kormányai kinyilvánítják, Németország pedig elismeri, hogy Németország és szövetségesei a háború okozóiként az összes veszteségért és kárért felelősek, melyet a szövetséges és társult államoknak és azok állampolgárainak a Németország és szövetségeseinek által rájuk kényszerített háborús támadás következtében el kellett szenvedniük." (1925)

Vagyis a békeszerződés Németországra és szövetségeseire nemcsak a *kizárólagos háborús bűnös* szerepét osztotta, hanem *az összes háborús kár megtérítésére is kötelezte*. A németek, úgy a politikai vezetés, mint az utca embere megaláazónak tartották azt is, hogy a német haderőt minimálisra kellett csökkenteni és az összes gyarmatot elvették Németországtól azzal az indokkal, hogy egy „barbár” nép nem alkalmas arra, hogy kolóniákat vezessen (bővebben Conze, 2018).

Stephan Marks (2007) freiburgi pszichológus náci ifjúsági szervezetek egykori tagjaival (HJ, BDM) és SS-tagokkal készített interjúiból az is kiderül, hogy a béke idején fiatalságát töltő férfi generációban (1906-1926 között születettek) a Versailles-i „megaláztatás” mély érzelmi nyomokat hagyott. Az érzelmi elutasítás következtében Volkan (2003; 2009; 2015; Volkan, Ast & Greer, 2002) fogalmával választott traumává vált, és a következő generáció(k) számára transzponálódott. A trauma transzgenerációs folyamatát több példán keresztül is követhetjük a könyvben, most azonban egyetlen példát mutatunk be, Eduard Gebhard beszámolóját, melyből kiderül, milyen érzelmeket váltott ki a Versailles-i békeszerződés, miért jelentett narcisztikus sérülést, és hogyan került át az esemény reprezentációja a következő generáció emlékezetébe. Gebhard, egykori Napola-diák és a Waffen-SS tagja négy évvel a háború befejezése után született és így nyilatkozott a békeszerződésről:

„Apám az első világháborúban maga is kivette a részét a frontharcokból, Flandriában súlyosan megsebesült és ez engem mélyen megrendített. Számomra Versailles mindig is

a kulcsot jelentette, erre sokszor felhívták a figyelmünket, még jó anyám is, aki maga is szenvedett tőle. Németországot védtelenné tették, bizonyos értelemben megfosztották a becsületétől [...] Úgy éreztem megaláztak bennünket, Németországot [...] Ez járt akkoriban a fejemben, és egymás után faltam a háborús könyveket. A Versailles-i szerződés miatt nem lehettek repülőink, bezzeg körös-körül a szomszédjainknak igen. Nekik egy csomó harci repülőjük, meg bombázójuk volt. Nekünk semmi. Nem lehettek tankjaink se. A többieknek bezzeg lehetett, és csak ez járt a fejemben, és iszonyúan igazságtalannak és megalázónak tartottam. Így nőttem fel, és teljesen belelkesedtem, mikor Hitler szavai eljutottak hozzám. Ő azt ígérte, hogy visszaadja a németeknek a becsületüket és a jogaikat. Teljesen belelkesültem. Versailles végigkísérte az egész későbbi életemet. Ez volt a hajtóerő ahhoz, hogy visszaszerezzük a szülőföldünk elvesztett jogait. Az én utam ezért az elejétől fogva ki volt jelölve.” (Marks, 2007, 88)

A békeszerződés, mint megaláztatás és szégyen jelent meg Hitler beszédeiben, a napilapokban, a plakátokon, a dalokban, a tömegkommunikáció szinte minden termékében és az iskolai oktatásban is. Az első világháború és a békeszerződés emlékezete a nácik hatalomra kerülése után iskolai tananyag lett. A történelem-tankönyvekben az első világháború kitörésének okát a franciák bosszúvágyával, az oroszok mérhetetlen hódítási vágyával, és az angolok hideg, számító kalmárszemlével magyarázták. Ellenükben Németország (az áldozat) a létéért és a szabadságáért harcolt (Bendick, 1997). Tübingiában például, amikor 1932 októberében a nácik kerültek a tartomány vezetésébe egy rendeletet adtak ki, mely szerint a hét utolsó tanítási óráján a tanárnak fel kellett olvasnia a Versailles-i szerződés 231. cikkelyét a következő bevezetéssel: „Hallgassátok meg azt a cikkelyt, melyet Németország ellenségei forraltak ki, hogy bennünket örökre megalázzanak.” Erre az osztálynak kórusban kellett válaszolnia: „A német szégyen lelkünkben égjen a becsület és szabadság napjáig!” (Idézi: Dörte, 1994, 242). Ez volt a németek első narcisztikus sérüléssel járó nemzeti traumája.

A német nemzeti identitás sérülései: a második trauma

A trauma megismételte önmagát, mert a második világháború az elsőhöz hasonlóan vereséggel zárult. A fő különbséget az jelentette – pszichológiai szempontból –, hogy ezt a vereséget már nem lehetett veretlenségként kommunikálni. 1918-ban még el lehetett hitetni az emberekkel, hogy Németország nem szenvedett döntő vereséget, hiszen valóban nem volt olyan döntő csata, ami ezt eredményezte volna. A békeszerződést pedig a 231-es cikkely és az ország gazdasági

„kifosztása” miatt szinte mindenki megalázkodónak tartotta. A második világháború után azonban a „vezér” öngyilkosságával a vereség teljesen nyilvánvalóvá vált és az is, hogy egy nép magát minden más nép fölé helyezve egy embertelen diktátort istenként idealizált. A náci rendszer bukása után a kollektív narcizmus újra súlyos sérülést szenvedett, de nem azért, mert a németek szembesültek a kollektív narcizmus pusztító hatásával, hanem azért, mert az eredmény mindenki számára nyilvánvaló volt (Adorno, 1960). Erről a narcisztikus traumáról már részletes társadalomtudományi kutatás készült.

A Frankfurter iskola Csoportkísérlete volt az első tanulmány, amelyet az IfS (Institut für Sozialforschung) az 1950-es újra alapítása után elindított (Pollock, 1955). Az anyagokat 1950/51 telén gyűjtötték, és újdonságát nem csak az jelentette, hogy a kritikai elmélet, és a pszichoanalízis összekapcsolásával interdiszciplináris terepre léptek, hanem az is, hogy ez egyúttal módszertani megújulást is jelentett a szociológiai kutatások számára. A kutatás célja az volt, hogy közvetlenül a második világháború után (amerikai kérésre) megsondázzák a szellemi-politikai „klímát”, különös tekintettel a kollektív bűn (háborús bűnök, zsidók elpusztítása) és a nemzetiszocialista ideológia kontinuitásának kérdéseire. Tulajdonképpen ez volt az első, jelentős empirikus történeti pszichológiai kutatás Európában.

A módszer, melyet a kutatás alatt folyamatosan tökéletesítettek, a 'csoportkísérlet' elnevezést kapta, ami nem sorolható sem az esettanulmány, sem a laboratóriumi kísérletek típusába (Pollock, 1955, 6), bár mindkét kutatáseljárásból kölcsönzött bizonyos elemeket. Az esettanulmányhoz hasonlóan a kutatók arra törekedtek, hogy a mindennapi élet valóságát a lehető legjobban megközelítsék. A kísérleti személyeket nem egyszerűen felkeresték az otthonukban, hanem a kísérlet céljából összehívták őket. A helyszínek olyan helyek voltak, ahol az emberek egyébként is spontán beszélgetésekbe kezdenek, pl. vasúti várótermek, kávéházak, egyesületi helyiségek, éttermek. A kísérleti személyek kiválasztásánál törekedtek arra, hogy szociológiai és ideológiai értelemben nagyjából homogén csoportokat hozzanak létre, de ügyeltek arra, hogy a résztvevők ne egy-két személy ismeretségi köréből kerüljenek ki, és több városban is kipróbálják. A kísérlet legfőbb célja az azonosulási folyamatok feltárása és az énvédő mechanizmusok empirikus feltárása kvalitatív elemzésekkel.

A kutatás négy hipotézissel indult:

1. Az emberek véleménye és attitűdjei olyan témák vonatkozásában, melyek a közvélekedés részévé válnak, nem izoláltan alakulnak ki, hanem az egyén és a

társadalom közötti kölcsönhatásban. Lehet, hogy ez a tudás csak látens formában van jelen, és csak akkor nyer alakot, ha az egyént kénytelen megalkotni a saját álláspontját. Ennek feltárására a valósághoz nagyon hasonló helyzetet kell létrehozni, amikor ezeket az attitűdöket együttesen lehet aktiválni és az egyénnek meg kell fogalmaznia az álláspontját.

2. Mivel az egyén véleménye és attitűdjei soha nem függetlenek a személyiség struktúrájától és érzelmi életétől, ezért ez empirikus kutatásnak a reakcióképzés teljes spektrumát kell vizsgálni.
3. A véleményre vonatkozó kérdések megválaszolásának útjában tudattalan akadályok is állhatnak, ezért az újonnan kidolgozott módszerek ezeket az akadályokat is el kell hárítani.
4. Azok a tartalmak, melyek artikulációja az egyén belső ellenállásába ütközik, gyakorta racionalizálás formájában kerülnek felszínre. A kutatásnak ezeket a racionalizálásokat nem csak felszíni, hanem látens tartalmaik tekintetében és fel kell tárni.

Öt évvel a második világháború befejezése után, 1950 telén, 1800 kísérleti személy 8-16 fős kiscsoportokban folytatott kb. kétórás vitát olyan kérdésekről, melyekre a hagyományos vizsgálati módszerekkel nem sikerült kielégítő válaszokat kapni. Olyan kísérletet helyzetet akartak teremteni, ahol az emberek spontán és szabadon fejthették ki a véleményüket, és az asszociációs folyamatok is követhetők legyenek. A résztvevőknek hangszalagról egy levelet olvastak fel, majd a kísérletvezető megvitatta a csoporttal az elhangzottakat. A kérdések érzékeny társadalmi kérdéseket feszegettek, hiszen a cél az volt, hogy az elhárító mechanizmusokat és a racionalizáló stratégiákat aktiválják.

A kísérletvezető azt az utasítást kapta, hogy a vita tartalmát ne befolyásolja, csak formálisan vezesse a beszélgetést. Bár több módszert is kipróbáltak, végül amellett döntöttek, hogy a vitát csak vezetik, és a kv. kap egy asszisztens, aki vázlat-szerűen lejegyzeteli az elhangzottakat és a résztvevők reakcióit, és a hanganyagot rögzítették is. A viták második részében a kísérletvezetők standardizált érvekkel dolgoztak. Azt is vizsgálták, hogy a vitában kialakított vélemények a ksz.-nél mennyire bizonyultak stabilnak, ezért minden negyedik kísérletbe vont személyt 4 ill. 6 héttel később újra megkérdeztek, de ez nem volt reprezentatív kísérleti csoport. A stimulust egy fiktív nyílt levél (Colburn-levél) jelentette, amelyet egy amerikai őrmester írt a Németországban töltött öt évi szolgálata után az egyik újságnak. A bevezetőben azt írja, hogy az ő véleménye megalapozott a németekről, mert első kézből ismeri őket, és fontosnak tartja,

hogy a sok badarsággal szemben, amit róluk írnak, hiteles információval szolgáljon. A leírás pozitív jellemzéssel indul, pl. érdeklődnek a technika iránt, de persze még el vannak maradva tőlünk. Gyakran úgy beszélnek megszállóikkal, ahogy elvárják tőlük. Ezek a behatárolások csak azért kerültek a szövegbe, hogy ne essenek túlzásokba, a ksz-ek viszont narcizmusukban provokálva érezték magukat. Tulajdonképpen minden apró kritika belekarcolt a kollektív narcizmusba. A cél valójában ez volt. Öt olyan kényes kérdést érintettek, melyek a németek kollektív narcizmusának neuralgikus pontjai voltak:

1. a német fölény dogmája
2. a német katona legyőzhetetlenségének mítosza
3. a németek technikai fölényének túlértékelése
4. erkölcsi felsőbbrendűség
5. agresszió a politikailag érettebb nemzetekkel szemben.

A kísérletvezetők feladata volt, hogy ezeket a levélben érintett témákat érintve működésbe hozzák az énvédő mechanizmusokat. A vita második részében a vizavezetők standardizált ingerekkel és ellenérvekkel dolgoztak.

Kvantitatív elemzés célja a véleményképzés folyamatának jobb megértése volt, ezért a tartalomelemzés módszerével éltek. Két kategóriatípust alakítottak ki: a deskriptív kategóriák célja, hogy a megnyilatkozások tartalmi és kvantitatív minőségét elemezzék. Az interpretatív kategóriák célja a résztvevők közös nézeteinek skálaszerű leírása volt. A kvantitatív szakaszt egy kvalitatív kiértékelés követte, ami lehetőséget adott arra, hogy ezt a komplex vizsgálati anyagot differenciáltabban értékelhessék ki. A véleményképzés folyamatáról azt állapították meg, hogy mivel az csakis a kommunikációs folyamatban alakul ki, ezért azok a módszerek, amelyek pusztán „kikérdezésre” épülnek, nem ritkán a kérdező elvárásait és nem a ksz. véleményét tükrözik vissza. A viták első részében a ksz-ek többnyire igazodtak a csoportban formálódó vélemény fő irányához, a második felében azonban már egyre inkább saját véleményüket képviselték.

A legfeltűnőbb jelenség, amely kivétel nélkül minden csoportra jellemző volt, hogy Pollock (1955) és munkatársai szerint az alanyok két nyelvet beszéltek. Az egyik nyelv a tudatosság nyelve, melyet mindennapjaikban használnak, viszonylag objektív nyelv. A másik viszont akkor jelent meg, amikor érzelmi reakciót kiváltó problémákkal konfrontálódtak, ilyenkor a

nyelv töredezetté vált, és a beszélő legfőbb stratégiája a tudattalan tartalmak elfojtása, leplezése volt (59). Ez az a nyelv, amelyik elemzésre érdemes. A beszélők megnyilatkozásaiban megjelenő transzszubjektív tényezők jelenlétét indikálta, hogy véleményük a lényeges kérdésekben egysíkú maradt, számos sztereotípiával éltek. A kísérlet számos hasznos információval szolgált a csoportdinamikát illetően is, hiszen a véleményképződés folyamatát modellálta a csoporton belül. Ezek az információk nemcsak pszichológiai történeti szempontból szolgálnak érdekes információval, hanem kontextusba helyezik a "kollektív narcizmus" fogalmát is és választ adnak arra a kérdésre, hogy miért érveltünk a német nemzeti trauma narcisztikus minősége mellett.

4.7 A csoportalapú narcizmus narratív és nyelvi elemzésének kategóriái

A szövegtörzsek kiválasztása után a kvalitatív kutatási szakaszban ki kellett dolgozni a narratív és a nyelvi kategóriális elemzés vizsgálati kategóriáit is. A szakirodalmi inspirációk alapján *két vizsgálati dimenzióban* (narratív kompozíció és nyelvi jegyek) összesen *hét olyan vizsgálati kategóriát* alakítottunk ki, melyek összefüggésbe hozhatók a csoportalapú narcizmus jelenségével.

Csoportközi érzelmek

A saját és a külső csoportok tagjainak tulajdonított érzelmek narratív eloszlása fontos következtetésekre ad lehetőséget. Egyrészt abból indulhatunk ki, hogy a csoportalapú narcizmusra a negatív érzelmek túlsúlya jellemző (Golec de Zavala, 2019b), ennek megfelelően meg kell vizsgálnunk az érzelmek valenciáját és csoportközi eloszlását is. A másik lényeges vizsgálati aspektus a pszichológiai távolítás, ami a pszichoanalitikus szakirodalmi leírások szerint a nagycsoport narcisztikus regressziójának elsődleges jele (Volkan, 2003; 2004a; 2015a). A narcisztikus védekező mechanizmusok megjelenésének oka a csoporthatárok strukturális sérülése (Triest, 2003). A csoporttagok (tudatos és tudattalan) célja ezért a csoporthatárok helyreállítása. A (csoportok közötti) különbségek felnagyítása, vagyis a pszichológiai távolítás funkciója a csoporthatárok erősítését szolgálja. Az érzelmek dimenzióban az elemzések második feladata, hogy megvizsgálja az érzelmi távolítás narratív konstrukcióját.

A csoportközi érzelmek vizsgálatánál hat pozitív és a hat negatív érzelmet választottunk ki. Természetesen ez a 12 érzelem nem fedi le a szövegekben előforduló összes lehetséges érzelmet. Csak azokat a csoportalapú érzelmeket emeltük vizsgálatba, amelyek a narcizmus szempontjából relevánsak lehetnek: vagy azért, mert annak indikátoraként jelennek meg (pl. a megalázottság, irigység) vagy azért, mert a nem narcisztikus érzelemszabályozás szempontjából számítanak indikátornak (pl. szeretet, remény).

Elemzési kategóriák

Pozitív érzelmek (IG/Mások):

1. Becsület
2. Büszkeség
3. Öröm
4. Szeretet
5. Dicsőség (glory)
6. Remény

Negatív érzelmek (IG/Mások):

1. Harag
2. Félelem
3. Szomorúság
4. Megvetés
5. Irigység
6. Megalázottság

Csoportközi felelősség és intenciók

Egy történet elbeszélőjének lehetősége van arra, hogy a történeten keresztül bemutassa a szereplők perspektíváját, ezen belül pedig azokat a szándékokat, melyek a cselekvéseket motiválják (László, 2015). A csoportalapú narcizmus funkciója, hogy védje a csoportidentitást a negatív tartalmak túlsúlyba kerülésétől, melynek egyik stratégiája *a saját csoport felelősségének háritása* (Pollock, 1955). A saját csoport múltbéli negatív cselekedeteiért vállalt felelősséget a csoportalapú narcizmus hiedelmével élő vagy tagadják, vagy relativizálják és az áldozatokat hibáztatják (Golec de Zavala; 2019b). A felelősséget jellemzően azokra a csoportokra háritják, amelyeket a saját csoport imázsának csorbulása miatt hibáztatnak (Graff, 2010). A nagycsoportokat ért traumák kapcsán azt is tudjuk, hogy a narcisztikus regresszió árulkodó jele lehet, ha a traumatikus esemény(ek) bekövetkezéséről szóló történetben *Mások ártó szándéka* nyer abszolút jelentőséget (Volkan, 2004; 2006). Az elemzések egyik célja tehát a csoportközi felelősség attribúciójának vizsgálata.

Az empirikus szociálpszichológiai szakirodalom alapján egy sajátos attribúciós mintából kell kiindulnunk, amely a *felelősség tekintetében annak háraitását* jelenti (Brown, 1997; Pollock, 1955) és a *csoportimázs fenyegetettségét Mások ártó szándékával kapcsolja össze* (ezzel összefüggésben kimutatható az összeesküvés-elméletekre való hajlam ld. Cichocka et al., 2016; Marchlewska et al., 2019) és az is, hogy a *saját csoport ártó szándékait Mások ártó szándékai okán legitimálja* (Golec de Zavala; 2019b). Az intencionalitással összefüggésben így fontos lehet annak vizsgálata is, hogy a beszélő milyen minőségben és mennyiségben tulajdonít intenciókat a saját és a Mások csoportnak.

Csoportközi felelősség és intenciók elemzési kategóriái:

1. Felelősség
 - a) Saját csoport felelőssége
 - b) Mások felelőssége

2. Intenciók
 - a) Saját csoport/külső csoportok jóindulata
 - b) Saját csoport/külső ártó szándéka

A téri-idői perspektíva vizsgálati kategóriái

A csoportalapú narcizmusra jellemző téri reprezentációk elkülönítéséhez abból indulhatunk ki, hogy a narcisztikus mechanizmusok megjelenése diagnosztikus kategóriaként jelzik a kohéziót és az önértékelést szabályozó folyamatok változásait (Kohut, 1971, 1977; Stolorow & Lachmann 1980; Parson 1993; Wöller 2006). A csoportnarcizmus megjelenése a csoportok életében a koherenciahiányt és a határok problémáját jelzi (Volkan, 2004b). Következésképp a nyelvi manifesztációk után kutatva érdemes a patológiai szakirodalomban is tájékozódni, mivel ismeretes, hogy a belső tér a szubjektív észlelés folyamatában megváltozhat, tágulhat vagy szűkülhet (Meares, 1984). Roth és Blatt (1974) pszichiátriai páciensekkel végzett kísérletükben konzisztens összefüggést figyeltek meg a térbeli reprezentációk mentális szintje és az elhárító mechanizmusok jellege között. A Rorschach-tesztel végzett vizsgálatok azt a hipotézist

igazolták, hogy az álmokban megjelenő *látens téri reprezentációk komplexitása a pszichológiai koherencia és regresszió indikátoraként működhet.* (Roth & Blatt, 1974).

A téri észlelés vizsgálatától azt reméljük, hogy információt kapunk a csoportkohézió állapotáról és a védekező mechanizmusok jellegéről. Volkan (1997; 2003; 2004a; 2004b; 2015a) a csoportszintű regresszió két típusát (paranoid és narcisztikus) különíti el, melyek nem mindig tiszta formában jelennek meg, hanem keveredve is előfordulhatnak. Roth és Blatt (1974) a *vertikális téri polaritások megjelenését a paranoid páciensek téri észlelésének sajátosságaként határozták meg.* A paranoid regresszió mértékét jelzi, hogy ezek a szélsőséges minőségek milyen pszichológiai távolságot jelenítenek meg. A legmélyebb regresszió indikátorait ez esetben is az abszolút minőségek jelentik (ú.m. csúcs és mélypont). A paranoid páciensek ugyanis különös jelentőséget tulajdonítanak a hierarchikus rendnek, ami reprezentálódhat az erő és gyengeség, alá- és fölérendeltség, jó és rossz pólusok mentén. A kutatásban ezek a nyelvi jegyek a paranoid típusú regresszió elkülönítését szolgálják.

Ugyanezen szerzőpáros a fallikus narcizmus tárgykapcsolati struktúrájával a *gömbszerű formákat (tökéletes test) és a bennfoglaló alakzatokat* hozzák összefüggésbe, ami lehet egy nagyobb gömbszerű volumen vagy egy olyan test, amelyben hasonló kisebb formák jelennek meg, például kis hal a nagyobb halban, vagy kisebb bőrönd a nagyobb bőröndben (Roth & Blatt, 1974). A látens téri reprezentációkat metaforaként értelmezve az elemzett narratívumokban ez megjelenhet pl. a földgömb, világgerekség formájában. Álomanyagok pszichoanalitikus elemzéséből tudjuk még, hogy a narcizmusra jellemző téri reprezentációként határozható meg a *tökéletlen háromdimenziós testeket* (pl. ház, melynek hiányzik valamelyik határoló oldala/teteje vagy valamely oldala kitüremkedik). Ezek a formák jelezhetik a határok biztonságának hiányát, a nyitott oldalú ház (Jung szerint a szelf szimbóluma) a mag sérülését ill. fenyegetettségét jelezheti (a Szerző megjegyzése).

A téri észlelés látens tartalmait következőképp két diagnosztikus kategóriában vizsgátam: a kétdimenziós térben megjelenő vertikális irányok nyelvi jegyein keresztül a paranoid tendenciákat, illetve a háromdimenziós bezáratlan formák és gömbszerű bennfoglaló metaforák segítenek a narcisztikus regresszió téri reprezentációjának azonosításában.

A téri észlelés vizsgálati kategóriái:

1. Paranoid tér (kétdimenziós)
 - a) fölfelé/fent
 - b) lefelé/lent
2. Narcisztikus tér (háromdimenziós)
 - a) gömbszerű 3D testek
 - b) nyitott vagy határukat túllépő (kitüremkedések) 3D testek

A regresszív időészlelés vizsgálata lehetőséget ad arra, hogy a narcisztikus állapotra jellemző észlelést azonosítsuk. A regresszió alapján véve szétfeszíti az idő kereteit, mert Freud (1900, 19) szerint a regresszióban elvész az idő mértéke. Boschan (1990) és Kernberg (2008) szerint a narcisztikus regresszió állapotában az idő mértéke olyan formában vész el, hogy a páciens befagyasztja, az idő múlását tagadja. A regresszív idő nyelvi jegyeinek meghatározásában nagy segítséget jelentett a RID szókészlete (Martindale, 1975). Ebben a szótárban az időtlenségnek több szószintű markerét is találjuk (*örök, örökké, halhatatlan, örökkévaló/szüntelen, végtelen, évszázad*). Ugyanakkor Ehmann és munkatársai (2005) a LAS Vertikum kidolgozásánál differenciáltabban kezelték az időtlenség kategóriáját, hiszen ennek tagadó formájára is felhívják a figyelmet, vagyis az *örökidőnek* van ellenpontja is, mégpedig a *sohaidő*. E két időészlelés fokozott tematizációja azt jelzi, hogy a gondolatáramlás kevésbé horgonyozódik le a naptári időtengelyhez (Ehmann et al., 2005; Ehmann et al., 2008). Mindkét alkategória az idő statikus észlelésére utal, és egyúttal jelzi az időhatárok elmosódását is, hiszen a regresszív észlelés ezen állapotában múlt, jelen és jövő határai eltűnnek, az idő végtelenné, határtalanná olvad. Jelen kutatás szempontjából ez azt jelenti, hogy a regresszió időtlenség kategóriáját két alkategóriára bontottam (örökidő és sohaidő), mivel mindkét végpont az idő határainak elvesztését jelzi.

A másik, szempontunkból releváns időészlelési sajátosság szintén az idő fragmentálódásával függ össze, de az idősíkok kapcsolódási szintjén manifesztálódik. Peter Hartocollis (1972; 1978), görög-amerikai pszichiáter, aki hosszú éveken át dolgozott együtt Otto Kernberggel, azt figyelte meg, hogy a borderline és narcisztikus pácienseknél az időészlelés fragmentálódik, a *múlt és a jövő lehasadnak a jelenről*. A melankólia szakirodalmának tanúsága szerint azonban az is erősen feltételezhető, hogy ezek a lehasadó idősíkok egymással sajátos kapcsolatban kerülnek. Ha egy csoportot a múltban valamilyen jelentős (esetünkben narcisztikus veszteség) ért, akkor ez a múltbéli negatív tapasztalat annyira meghatározó, hogy kihat a jelen és a jövő

észlelésére is (ld. választott trauma jelensége). A narcisztikus veszteséget jelző melankólia állapotában az idő megáll – ott és akkor, amikor a veszteség bekövetkezett. Ahogy Földényi, (2015) írja, a melankolikus számára nincs jövő, csak *jövőbeli múlt*. Az élet veszteségek, hiányok, mulasztások láncolata, örök beteljesületlenség, örök elégedetlenség. Wolf Lепенies (1988), kortárs német szociológus leírásából az is kiderül, hogy a narcisztikus veszteséghez nem kell nagy társadalmi trauma, elég hozzá a szociális identitás hétköznapi eróziója is. A kollektív melankólia okai között említi a társadalmi kontrollvesztést, a cselekvési korlátokat és politikai kudarcok tapasztalatait.

Ha a nagycsoport tagjai olyan veszteséget éltek át, amely a tehetetlenség, szégyen és megaláztatás érzései kísérték, akkor a veszteség utáni kollektív gyászfolyamatban komplikációk következhetnek be. Volkan (2007) fogalmával az „örök” gyász (perennial mourning) akkor jelenik meg, amikor a tagok nem tudják elválasztani magukat az elveszett narcisztikus tárgytól, melyhez valójában ambivalens kapcsolat fűzte őket. Freud (1917) ezt a jelenséget a tárgykapcsolatban rejlő ambivalenciából vezette le. Az örök gyász kollektív tünetei jelenhetnek meg a nagy vérvesztéssel és áldozattal járó háborúk után. Az örök gyászolók álmaiban gyakran jelennek meg bizonyos szimbolikus tartalmak, ú.m. a dermedtség állapota és kifejezései, a veszteség tagadása, és a veszteség visszafordításának fantáziái (Volkan, 2007).

Az idő befagyasztásának vágya tehát feltételezésünk szerint a feldolgozatlan narcisztikus veszteséghez kapcsolódik, és poláris kategóriaként működik, ami azt jelenti, hogy a regresszió állapotában az abszolút idő pólusai, az *örökidő* és a *sohaidő* kapcsolatba kerülnek. Továbbá a regresszióra jellemző juxtapozíciók (Martindale, 1975) megjelenését feltételezem az idősíkok esetében is, mégpedig múlt és jövő pólusainak együtt járását keresem, ami feltételezésem szerint a narcisztikus veszteség indikátora lehet.

Az időészlelés vizsgálati kategóriái:

Abszolút idő (a narcisztikus regresszió indikátora)

8.a) örökidő

8.b) sohaidő

3. Melankolikus idő (a narcisztikus veszteség indikátora)

A nyelvi jegyek vizsgálati kategóriái

A nyelvi jegyek meghatározásánál Volkan (2003; 2004; 2015; 2020) azon alapvetéséből indultam ki, hogy *a csoportalapú narcizmus a nagycsoport regressziójának egyik formáját jelenti*. A regresszió nyelvi jegyeire vonatkozóan Martindale már az 1970-es években egy olyan szótárt (Regressive Imaginery Dictionary) állított össze, amely ma már automatizált elemző szoftverrel is használható. Martindale (1975) a szavak kiválasztásának elméleti alapját Otto Fenichelnek *A neurózis pszichoanalitikus elméletéről* (1945) írt könyvéből merítette. A koncepció arra a megfigyelésre épül, hogy a regresszió állapotában a beszélő nyelvhasználata megváltozik, a másodlagos gondolkodási folyamatok helyett az elsődleges folyamatok veszik át a szerepet.

Martindale a regresszió nyelvi jegyeinek kutatásakor (1975) abból indult ki, hogy a tudatállapotok változásának a nyelv szintjén is megragadható indikátorai lehetnek. Ennek feltárására az elsődleges és másodlagos folyamatok vizsgálatát állította a kutatás fókuszába. A két fogalmat, bár Freudtól (1900/2000) kölcsönözte, mégsem teljesen ugyanabban a koncepcionális keretben használta, hanem a kogníció és észlelés különböző típusaiként határozta meg. Ebben a koncepcióban az elsődleges és másodlagos folyamatok a pszichés működés módjának dimenzionális végpontjait jelentik. A másodlagos gondolkodási folyamatok a felnőtt ember logikus, valóságorientált, absztrakt gondolkodási módját jelentik. *Az elsődleges folyamatok viszont a gondolkodás primitívebb formáját jelzik*, ahol irracionális, autisztikus és asszociatív jellegű megismerési formák jelennek meg. Bizonyos pszichés zavaroknál, mint például szkizofrénia esetében előfordulhat, hogy a másodlagos gondolkodási folyamat felbomlik és a beteg az infantilis narcizmus állapotára regrediál (Fenichel, 1945, 418ff).

Ha egy csoport egy kudarcos esemény után nem progresszív megoldásokat keres, hanem a *regresszió* útjára lép, akkor a racionális problémamegoldás helyét a *védekező mechanizmusok* veszik át. A regressziót már önmagában is elhárító mechanizmusként értelmezhetjük, annyiban, amennyiben arra szolgál, hogy a kudarcral összefüggő „kevesebbek/rosszabbak vagyunk” érzést, a veszteséget kísérő büntudatot és a kollektív félelmeket távol tartja a tagok tudatától, vagyis óv a negatívumokkal való kontaminációtól. A regresszióknak csoportszinten vannak általános és kultúraspecifikus jellegzetességei is, és megjelenhetnek benne *szkizoid, narcisztikus és paranoid* reakciók is (Lapanche & Pontalis, 1972). Ennek jelen kutatás szempontjából is van relevanciája.

1. Narcizmus

A kutatásban a narcizmust kizárólag a csoportalapú narcizmus vonatkozásában vizsgáltuk. A narcizmus mindig primitívebb pszichológiai működést jelez, és akkor jelenik meg, ha a csoporttagsághoz túl sok ambivalens észlelés kapcsolódik, vagyis külvilág történései túl nagy pszichés terhet rónak a tagokra. A narcisztikus védekező mechanizmusok megjelenése azt indikálja, hogy az identitáshatárok fenyegetettek vagy sérültek, és a tagoknak is helyre kell állítania csoporthoz tartozás pozitív értelmét. Ezek mechanizmusok segítenek abban, hogy a pozitív szociális identitás helyreálljon.

A csoportalapú narcizmus lehetséges nyelvi jegyei után kutatva abból a premisszából indultunk ki, hogy a narcizmus bármely formáját vizsgáljuk is, mindenképpen regresszív jelenséggel van dolgunk. A regresszió nyelvi szintű kimutatására alkalmas diagnosztikai eszközt jelent a Martidale (1975) által kidolgozott Regresszív Képzelt Szótár (RID). Az elsődleges gondolkodási folyamatokat indikáló kategóriák között ebben a szótárban szerepel egy narcizmus változó. Ennek nyelvi jelei a pszichoanalitikus koncepció alapjairól indulva a test és részeinek megnevezéseit tartalmazza (ld. fej, kéz, láb, szem, máj, borda etc.). Freud (1923) szerint ugyanis a szelf alapvetően testi vonatkozású, a szelf-koncepció magját a testkép jelenti. A csoportalapú narcizmusról azt feltételezzük, hogy az észlelés fókuszában nem az egyén szelfje, hanem a csoport szelf válik relevánssá (Bizumic & Duckitt, 2008; Golec de Zavala et al., 2009), vagyis az egyének nemcsak önmagukra, hanem csoportjukra is lehetnek narcisztikusak (Fromm, 1983/II).

Amikor tehát a szövegekben *a narcizmus nyelvi jegyeit keressük akkor a narcizmusnak egy másik minőségét tételezzük*, vagyis nem az individuális, hanem a csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeit keressük. Az idealizáció ugyanis ez utóbbi típusnál nem az individuális szelfre, hanem saját csoportra vonatkozik (Golec de Zavala et al., 2009). A kettő között abban is különbség van, hogy eltérően jósolják be a személyközi és a csoportközi helyzeteket. A legújabb kutatásokból kiderült, hogy csoportközi helyzetekben (pl. csoportközi agresszió) nem az individuális, hanem a kollektív narcizmus játszik meghatározó szerepet (Golec de Zavala et al., 2009). Vagyis a szövegekben a narcizmusnak ezt a csoportalapú típusát vizsgáljuk és nem az individuális narcizmust. Mivel az individuális narcizmus nyelvi jegyei a szelf konkrét vonatkozásához kapcsolódtak, ezért a csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeit a csoport szelfhez

kapcsoltan (Bizumic & Duckitt, 2008; Golec de Zavala et al., 2009), annak konkrét értelméhez kapcsolatosan horgonyoztuk le a nyelv síkján. Így a csoportnarcizmus nyelvi jelentik a csoport és tagjainak megnevezései. A vizsgálatban a RID szótárában az individuális narcizmus nyelvi jegyeit a csoportnarcizmus nyelvi jegyeivel helyettesítettük. Ettől a manipulációtól azt vártuk, hogy fényt derít arra, hogy a csoportnarcizmus hogyan és milyen mértékben befolyásolja a szövegek pszichológiai minőségét.

A csoport szelfközpontúság (Bizumic & Duckitt) kifejezései azonban nem határozhatók meg univerzális kategóriaként, mert Volkanhoz (2004a) hasonlóan amellelt érvelünk, hogy a narcizmus mindig a csoport egyediségéhez kapcsolódik. Ennek figyelembevételével a csoport és tagjainak megnevezése is csoportspecifikus nyelvi jegyeket jelent. Martindale (1975) RID szótárában azonban a narcizmus kategóriában mégis találunk egy olyan nyelvi jegyet, amelyet a narcizmusok univerzális nyelvi jegyeként értelmezhetünk, ez pedig a „vér” szó. Mivel a vér soha nem szimbolizálódik, hanem mindig konkrét vonatkozása van, ezért önmagában is jelentős indikátora lehet a regresszív állapotnak. A szókészletbe nem vettük fel a csoportot jelölő személyes névmások, úgy mint „mi”, „minket”, „tőlünk” etc. és ennek két oka van. Az egyik, hogy Martindale (1975) sem emelte be az E/1 személyes névmást a narcizmus szókészletébe, hanem csak a kizárólag a konkrét megnevezéseket. A másik ok, hogy az eddigi empirikus kutatási eredmények nem igazolták egyértelműen a személyes névmások és a narcizmus közötti kapcsolatot.

2. Nagyítás

Ahhoz, hogy a csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeit feltárjuk, ismernünk kell működési mechanizmusának jellegzetességeit is. A csoportalapú narcisztikus mechanizmusok megjelenésének oka a csoport pszichológiai határainak sérülése, ezért a tagok elsődleges célja a csoporthatárok és a csoportkohézió helyreállítása, melynek nyelvi szinten is megragadható stratégiája *a csoportközi pszichológiai távolítás, polarizáció*.

Pohárnok (2006) a személyközi közelítés-távolítás nyelvi jegyeit a lokális nyelvtanok szintjén tárta fel. Abból a premisszából indult ki, hogy *létezik olyan interperszonális vagy interaktív tér, amely mindig az én és a másik viszonya alapján szerveződik*. Jelen kutatás ugyanebből a premisszából indul ki csoportokközi szinten is, de a távolítás nyelvi jegyeit nem a lokális nyelvtanok, hanem a narratív konstrukció mentén tárja fel. A csoportközi elemzések lényeges

információval szolgálnak arról, hogy a csoportalapú narcizmus narratív struktúrái milyen módon jelennek meg a populista beszédekben. Legfőbb funkciójuk azonban a kutatás szempontjából, hogy referenciakategóriaként szolgálnak a nyelvi jegyek feltárásában.

Ahogy már az előzőekben részletesen is bemutatásra került, a csoportalapú narcizmus védekező mechanizmusainak megjelenése a nagycsoportokban az identitáshatárok sérülését jelzi. Csoportközi konfliktusok idején, sőt azokat követő hosszú évtizedeken át is ezek a mechanizmusok jelzik, hogy a nagycsoport tagjai folyamatosan dolgoznak a pszichológiai határok helyreállításán. Két alapelv működteti ezeket a folyamatokat. Az egyik

- (1) *a csoport egyediségének (nemazonosságának) fenntartása,*
- (2) *és pszichológiai határainak erősítése.*

Regressziós állapotban ez a két alapelv kezd el működni, melyek hosszú távon rítusokká alakulhatnak. Ez a folyamat mindig hatással van mind a saját csoportról, mind a külső csoportokról alkotott hiedelmek minőségére (Volkan, 1999).

A narcizmus dinamikája jelenik meg a nagycsoport tagjainak azon törekvésében, hogy kiemeljék a csoportok közötti *nagy* különbségeket és szignifikáns különbséggé nagyítsák fel a *kis* különbségeket. A közös szimbólumokat a nagycsoport identitásának összekovácsolásának szolgálatába állítják és a politikai vezetés aktiválhatja a választott trauma és választott dicsőség reprezentációját, ezek funkcióját is a csoportkohézió erősítésében kell keresnünk (Volkan, 1999; 2004c; 2015a; 2020). Amikor a nagycsoport regresszióban van, akkor *a külső csoportokkal bármiféle hasonlóság fenyegetésként kódolódik*. Következésképp minden különbségnek súlya van. Ez jelenti annak a tudatalatti motivációnak a forrását, hogy a nagycsoport individualitását (pozitív imázsát) meg kell védeni, fenn kell tartani és erősíteni kell (Loewenberg, 1995; Volkan, 1999). Vagyis *bármilyen pozitív megkülönböztethetőség célját erősíti* (a csoport különleges története, teljesítménye, isteni kiválasztottsága stb.) a nagycsoport identitásának lényeges markerévé válhat és a csoportértékről alkotott hiedelem alapjává válhat. Ez jelenti a különleges csoportértékről alkotott hiedelem geneziséét.

A *kis* különbségek felnagyítása és *nagy* különbségek kiemelése segíti a csoport tagjait abban, hogy a csoport pszichológiai határát megerősítsék. Metaforikusan elkezdik mélyíteni az árkot a saját és a külső csoport(ok) között. A határ ebben az esetben nem egy vonal, hanem egyre

mélyebb szakadék, melynek tudattalan pszichés motívumát a kontamináció elkerülése jelenti (Volkan, 1999). A csoport számára a pszichológiai határok megerősítése azzal a pszichés nyereséggel jár, hogy a projekció lehetősége stabilizálódik, vagyis minden olyan tartalmat, amely a saját csoport nem kívánt elemét jelenti, rá lehet vetíteni Másokra. Ahogy Volkan írja, elkezdődik a sárdobálás a másik oldal „identitásvásznára” (Volkan, 2003). A narcizmushoz kapcsolható védekező mechanizmusok megjelenése azt a célt szolgálja, hogy a nagycsoport identitása határozott és pozitív alakot nyerjen, megerősödjön, és így a tagok számára helyreálljon a csoporthoz tartozás sérült értelme.

A csoportközi különbségek felnagyításának nyelvi jeleinek feltárásakor egyrészt olyan retorikai alakzatokat keresünk a beszédekben, melyek ennek a szándéknak a nyelvi megfelelőjét jelenthetik. Az alakzat a klasszikus retorika alapfogalma és szinte a teljes kommunikáció területét átfogják (Fónagy, 1990). Olyan rögzített és hagyományozott nyelvi formának tekinthetjük őket (szóalak, fordulat, kifejezésmód), melynek használata hatásosabbá teszi a stílust. Az alakzat, mint kodifikálódott nyelvi séma, egy olyan átalakító eljárás eredménye, amelynek során a beszélő kommunikációs célból eltér a megszokott, normatívnak tekintett nyelvi formáktól, és ez az új struktúra beépül a beszélő tudatába, majd retorikai jelenségként kategorizálódik (Szathmári, 2008, 7). Az alakzatokat nem tekinthetjük pusztán díszítésnek, hiszen a teljes megértést, a teljes közlést szolgálják, így ez a nyelvi forma egyszerre szerkezet (forma) és művelet (funkcionálás) is.

Bár nagyon sokféle retorikai alakzat jelenik meg olyan propagandabeszédben, melynek célja, hogy hatást gyakoroljon a hallgatóságra, ezeket a szöveg retorikai szempontból funkcionális egységeinek tekinthetjük. A csoportalapú narcizmussal összefüggésben azonban olyan szószintű nyelvi jelek feltárását tűztük ki célul, melyek funkcióját a csoportok közötti pszichológiai távolítás jelenti. E célnak leginkább a *hiperbola* (nagyítás) retorikai-stilisztikai alakzata felel meg. Ilyenkor a beszélő az eredeti szó vagy kifejezés helyett a túlzás eszközével élve egy másik, vagy erősen nagyított, vagy erősen kicsinyített értelmű kifejezést használ a szerző (Szathmári, 2008, 288), vagyis a hiperbola az elvétett mértéket jelzi.

Ez jelenti tulajdonképpen a narcizmus egyik lényegi jellegzetességét, hiszen ha lefejtjük róla a metapszichológiai kérget, akkor előbukkanhat a második paradigmátikus jellemző, nevezetesen *a mérték elvesztése, a határok áthágása*. A narcizmus alapján véve azt jelenti, hogy valami túl sok (kontroll iránti vágy, önérték, szeretet vagy gyűlölet, idealizáció), és ilyen értelemben

nemcsak kvalitatív, hanem kvantitatív változást is jelez. Ha valamire azt mondjuk „narcisztikus”, akkor ez gyakran mértékítéletet jelent (Wurnser, 1993, 77).

A túlzás stilisztikai-retorikai alakzatát jelölő görög *hyperbole* ([ὑπερβολή](#)) eredeti jelentése 'áthágás', ill. 'mértéktelenség' és 'szertelenség'. A narcisztikus védekező mechanizmusok nemcsak védik a határokat, hanem maguk is átléphetik a mértékletesség határát. Ha valami nem 'nagy' hanem 'óriási' vagy 'gigantikus', akkor auxézissel éltünk, vagyis többet mondtunk a valóságosnál. Ha a valóságosnál kisebbet jelzünk, akkor a *meiózis* és a *tapinózis* alakzatait használjuk (Szathmári, 2008). Mindkettő alkalmas arra, hogy alábecsülést, leértékelést fejezzenek ki vele. Ellentéte a *litotészs* alakzata, amely oly módon mond kevesebbet, hogy ez a fogalom ellentétének a tagadásán keresztül valósul meg (pl. nem túl ragyogó elme = az illető ostoba).

Bár a hiperbola lehet szó-, mondat-, illetve gondolatalakzat is, jelen kutatás szempontjából azonban a szószintű nyelvi jelekre fókuszálunk. Ebben a hiperbola rokonítható a *trópussal* (a retorikai jelenségek másik alakzatával), ahol a kép leginkább egy-egy szóterjedelmű egységhez kapcsolódik. A hiperbolát is megfogalmazhatjuk egy szóval, ami lehet például túlzó főnév (gyilkosok), túlzó melléknév (borzalmas), melléknévi felső- vagy túlzófok (legszörnyűbb, legeslegjobb), túlzást kifejező prefixumokkal (villámgyors), magas helyi értékű számnevekkel (milliók, ezrek). Ezek a narcisztikus nagyítás adekvát nyelvi eszközei lehetnek. A nagyítás mértéke lehet végletes, abszolút, akkor ez a túlzás legnagyobb vagy legkisebb mértékét jelöli. Ezzel a szavaknak egy csoportja jöhet létre, melyeket egy közös stilisztikai-szemantikai mező kapcsol össze. Beletartozhatnak egyes általános névmások (minden, mindenki), tagadó névmások (semmi, senki), határozószók (mindenütt, sehol, mindig és soha) a -hatatlan/-hetetlen képzővel képzett szavak (hihetetlen, felülmúlhatatlan). Ezek a szavak pszichológiai szempontból a mérték elvesztését jelzik, pragmatikai szempontból pedig sértik mind minőség, mind mennyiség Grice-i maximáit (1977). A hiperbolák sértik a valóságot is, Quintilianus (1913) szerint mindezek ellenére a szónok legnagyobb erejét jelentik.

A túlzás nagyfokú elköteleződés benyomását kelti és az ellenségnek nyilvánított csoportok imázsát is jelentősen csökkentheti, ezért alkalmas arra is, hogy markánsan válassza el a „jó” és a „rossz” kategóriáit, vagyis adekvát nyelvi eszköze lehet a csoportközi pszichológiai határok kiemelésének is. A populista szónokokra jellemző, hogy nem „maszatolnak”, hanem a csoportok között éles határokat vonnak. Saját csoportjukat jelentős többletértékkel ruházzák fel

és vele szembe állítják, afféle negatív tükörként azokat, akik a csoport kárára vannak (ide tartoznak külső csoportok tagjai és a saját csoportnak azon tagjai is, akik, nem osztják a populista hiedelmeiket).

A *túlzás* nyelvi jegyeiről feltételezhető, hogy vannak általános és (szub)kulturálisan eltérő formái. Ahogy a csoportalapú narcizmus hiedelmének centrumában szinte bármi lehet, ami a csoportérték különlegességének forrását jelenti (Golec de Zavala; 2019b), úgy a nyelvi jegyek tekintetében is sokszínűséget kell feltételeznünk. Jelen esetben abból indulhatunk ki, hogy vannak olyan (a nyugati kultúrára jellemző) általános markerek, amelyek nemcsak a harmincas évek német propagandájának kommunikációs stílusához kapcsolhatók, hanem a kultúra más szegmenseiben (pl. szervezeti kultúra, fogyasztói kultúra és tömegművelés) is megjelenhetnek.

A nyelvi jegyeket illetően a *túlzás* retorikai-stilisztikai alakzatához kapcsolatosan vizsgáltam a következő nyelvi markereket:

1. Hiperbolák (túlzó jelzők és főnevek)
2. Magas helyi értékű számnevek
3. Felső- vagy túlzófokú melléknevek
4. Abszolút értelmű névszók

3. *Tagadás*

A tagadást Bar-Tal (2011) és Breakwell (1984) kognitív megküzdési mechanizmusként tartják számon. Ezzel szemben a pszichoanalitikus szakirodalomban Anna Freud (1946/1996) könyvének megjelenése óta tudattalan elhárító mechanizmusként értelmezik. A csoportalapú narcizmus kutatásának szempontjából azonban egyáltalán nem mindegy, hogy melyik aspektus mellett döntünk. A megküzdés azt jelenti, hogy az egyén, vagy jelen esetben egy csoport tagjai a jövőre orientáltak, rugalmasak, nagyrészt tudatos, és figyelembe veszik a reális lehetőségeket (Haan, 1997). A narcizmus mechanizmusai azonban épp akkor jelennek meg, amikor a valóság túl nagy terhet ró a csoport tagjaira és ahelyett, hogy megküzdene ezekkel a kihívásokkal, regresszióba menekülnek, és leggyakrabban a tagadás stratégiájával élnek, ami nyilvánvalóan lehet tudatos és tudattalan is. Vagyis a Szerző amellel érvel, hogy *a csoportalapú narcizmust nem megküzdési stratégiaként, hanem védekező mechanizmusként kell értelmeznünk. A*

védekező mechanizmusok ugyan segítenek a fájdalom és a szorongás csökkentésében, de ez nem jelent megküzdést és nem eredményez pszichológiai jóllétet (László, 2012).

Emlékezzünk vissza arra, hogy Kernberg (1957/1990) a borderline és narcisztikus működések kapcsán öt fő elhárító mechanizmust írt le:

1. hasítás,
2. primitív idealizáció,
3. primitív projekciók, projektív identifikáció,
4. tagadás, és primitív tagadás,
5. saját omnipotencia és Mások értéktelenítése.

A tagok szociális identitásának fenntartásában ugyanezek a mechanizmusok jelenhetnek meg. A nagyítás kapcsán már szoltunk az ambivalenciátűrész deficitjéről, mely ellen a legnagyobb valószínűséggel a hasítás eszközzel élnek a csoporttagok. Ha a negatív tartalmak Mások oldalán jelennek meg, és a jó tartalmak döntően vagy kizárólag a saját csoport oldalán, akkor az idealizáció továbbra is fenntartható. A hasítás oly mértékben távolítja a jó és a negatív identitástartalmakat, hogy az ambivalencia már nem észlelhető. Ugyanezt a funkciót kell látnunk a tagadás esetében is. *A tagadás láthatatlanná teszi a negatív tartalmakat.* Nagycsoportok esetében a tagadást két szempontból érdemes megvizsgálni. Az első a *felelősség tagadása, a második pedig az ambivalenciák kiiktatása.*

A narcisztikus háritásra jellemző, hogy az identitásfenyegetésre a valóság eseményeinek tagadásával reagál (Carver & Schreier, 2006; Wurmser, 1993; Kernberg, 1957/1990; Craig & Armenic, 2011). Az elméleti részben már kifejtésre került a felelősség és a bűn tagadásának stratégiája is (Pollock, 1955; Duchon & Drake, 2009; Stein, 2003; Gramzow & Tangey, 1992; Tangey & Dearing, 2002). Cohen (2001) a csoport által elkövetett bűnök tagadásának három típusát különbözteti meg:

1. szó szerinti tagadás (*literal denial*): egy tény/esemény megtörténésének tagadása
2. interpretatív tagadás (*interpretative denial*): nem az történt, aminek nevezik
3. az implikációk tagadása (*implicatory denial*): a negatív esemény pszichológiai, politikai, morális implikációit tagadják.

A negatív történelmi események, például egy másik csoport ellen elkövetett bűnök vagy háborús vereség, kudarcok emlékezetét a tettescsoportokban gyakran kíséri a személyes és kollektív bűn tagadása (Marques, Paez, Valencia & Vincze 2006). A csoportok identitását védi az is, ha a negatív esemény relevanciáját megkérdőjelezzik, minimalizálják, relativizálják vagy súlytalanítják a külső csoport(ok) ellen elkövetett bűnöket (Sibley et al. 2008). Újrakeretezik a saját csoport által elkövetett bűntetteket, egy szűk csoportra terhelik a felelősséget (pl. kizárólag a náci felelőssége a holokauszt), akik egyáltalán nem tekinthetők a csoporttagságra nézve tipikusnak (Bar-Tal 2011, 119). Ezek a jelenségek tulajdonképpen mind a csoportalapú narcizmus működésével hozhatók összefüggésbe. *A felelősség tagadása a csoportalapú narcizmus állapotának egyik indikátora* (Pollock, 1955; Golec de Zavala et al., 2009; 2019a; 2019b). Traumára vagy veszteségre a nagycsoportok mindig identitásuk újjászervezésével válaszolnak (Volkan, 2015).

Ha az objektív vagy szubjektív módon elszenvedett veszteséggel a csoport tagjai nem tudnak megbirkózni, például mert a traumát Mások okozták (háborús vereség a németek esetében) és a csoport tagjai a tehetetlenség és megalázottság állapotát élték meg (ld. Versailles-i „megalázó” béke), akkor a gyászfolyamat komplikálttá válik, mert a veszteség nehezen vagy egyáltalán nem fogadható el. A nagycsoport tagjai az individuális traumák dinamikájához hasonló reakciókat mutathatnak, ahol a veszteség tagadásától a veszteség elfogadásáig hosszú út vezet (vö. Kübler-Ross, 1969). Bár az egyes szakaszok hasonlóságot mutatnak, a nagycsoportokban a gyászfolyamat nem a tagok szomorúságában nyilvánul meg, hanem a fennálló szociális folyamatok megváltoztatásában. Ilyenkor a csoport újra alkotja az identitását, új ideológiák születnek a régié megváltoznak, vagy teljesen eltűnnek (Volkan, 2004; 2007). A tárgykapcsolat narcisztikus jellegét tükrözi a kollektív melankólia, más szóval „az örök gyász” (perennial mourning) megjelenése (Volkan, 2007). Az ilyen esetekben a csoportidentitás narcisztikus sérülése választott traumává alakulhat. A választott trauma (az ősök tragédiájának közös reprezentációja) az el nem gyászolt trauma reprezentációját testesíti meg, és olyan esetekben jelenik meg, amikor a *nagycsoport tagjainak egy része nem tudja elfogadni a veszteség valóságát és véglegességét* (Volkan, 2007). Noha minden csoporttagnak lehet individuális élménye, mégis a trauma reprezentációjának kialakul egy közös magja, melyen minden csoporttag osztozik (Volkan, 1998). A tagadás ilyen esetben akár évtizedekre (Trianon esetében látható, hogy akár száz évre is) is elnyúlhat anélkül, hogy a csoport elfogadná az idealizált tárgy veszteségét.

A vizsgálatok második szempontja a *tagadások minőségére* is kiterjed. Ebben a szegmensben az abszolútumok megjelenése jelenhet lényeges (patológiás) indikátort. Tagadások között azonban lényeges különbség lehet. Freud elkülönítette a *Verneinung* (egy állítás tagadó formában való kifejezése) és a *Verleugnung* (valaminek a létezését tagadni) fogalmait. A tagadás a tudomásulvétel visszautasítását jelzi és a helyzet negatív érzelmi vonatkozásainak elhárítására irányul. Bahtyin (1982) a tagadás két típusát különítette el, melynek jelen kutatás szempontjából is jelentősége van. Az *ambivalens vagy kronotipikus tagadás* (például: nem, sem, fosztóképzős tagadás) magában hordozza egy alternatív perspektíva létezését, ezáltal jelenítve meg a gátlás jellegű pszichés alkalmazkodást. A kronotipikus tagadás megfordítja a jelentést vagy kiemeli az adott konstrukció egyik, vagy másik pólusát anélkül, hogy magát a jelenséget tagadná. Ezzel szemben az *absztrakt vagy abszolút tagadás* (például: sehol, soha, senki) nemcsak az egyik vagy a másik pólust tagadja, hanem megsemmisíti a polarizációt is, más szavakkal törli magát a konstrukciót is. Az ilyen, megsemmisítő jellegű tagadás énes veszélyre, destrukcióra utal (László, 2012). Az abszolút tagadás (a hasításhoz hasonlóan) úgy oldja fel a negatív identitástartalmakból eredő feszültséget, hogy totális tagadás alá helyezi. Ez segít abban, hogy az ambivalenciából eredő feszültséget ne kelljen átélni. Az abszolút tagadás rendszerint ott jelenik meg, ahol az ideálok is abszolutizáltak (Wurmser, 1993).

A tagadás elemzési kategóriái:

1. Tagadás
2. Abszolút tagadás

A csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek feltárására tehát két vizsgálati dimenzióban összesen hét elemzési kategória került kidolgozásra, ezeket a következő áttekintő táblázat tartalmazza.

Táblázat 2

A csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek vizsgálati kategóriái

Elemzési dimenziók	Elemzési kategóriák	Differenciálkategóriák
I. Narratív kompozíció	Csoportközi érzelmek	Pozitív csoportalapú érzelmek Negatív csoportalapú érzelmek
	Csoportközi intenciók	Ártó szándékok, Jó szándékok,
	Csoportközi felelősség	Nincs alkategóriája
	Téridő	Paranoid tér Narcisztikus tér
		Abszolút idő Melankolikus idő
Csoportnarcizmus	Nincs alkategóriája	

II. Nyelvi jegyek	Nagyító alakzatok	Hiperbolák, felsőfokú melléknevek, magas helyiértékű számok, abszolút értelmű névszók
	Vulnerabilitás markerei	Tagadás Abszolút tagadás Kényszer

A szövegeket két független német anyanyelvű kódoló kódolta. A kódolás megbízhatóságát a Krippendorff-féle alfa (KAPLHA) mutatóval mértem, melynek értéke nominális mérési skálájú változókat feltételezve $\alpha=0,9455$ (a 95% konfidencia intervallum határai: 0,9215 és 0,9645), ami az általánosan elfogadott magas megbízhatóságot jelentő 0,8-as küszöbérték feletti. A

kódrendszer nagyon magas megbízhatóságot tükröz, ami azért nem meglepő, mert a kódolás döntő része szószinten történt.

5. Narratív elemzések

Az empirikus kutatás fő célja az volt, hogy *feltárjuk a csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeit. A vizsgálatokhoz a tömegkommunikáció és a politikai retorika produktumait használtuk. A kutatást kizárólag a nemzeti nagycsoportokra vonatkozóan végeztük el, ezen belül is egy szűkebb kultúrkörben. A források elemzése minden esetben német nyelven történt.*

A szociális identitás elmélete (Tajfel, 1981; Tajfel és Turner, 1986) szerint az egyének önazonosságukat jelentős mértékben azokból a csoportoktól nyerik, melyek az életükben meghatározó szerepet töltenek be. A szociális identitás értékét azonban nemcsak a csoporttal való azonosulás, hanem a megkülönböztetés folyamatai is alakítják, hiszen az is lényeges, hogy a saját csoport más releváns csoportoktól pozitív módon különbözzön. A narcisztikus (defenzív) és a nem narcisztikus csoport pozitívítás közötti különbséget a külső csoportokkal szembeni attitűdök (negativitás) jelentik. A biztonságos, nem narcisztikus szociális identitás esetében a saját csoport iránti pozitívítás nem jár együtt a külső csoportokkal szembeni negativitással. Ezzel szemben a narcisztikus csoport pozitívítás esetében a saját csoport iránti elfogultsággal egyidejűleg a külső csoportokkal szemben fokozott negativitás figyeltek meg (Golec de Zavala et al., 2009; Golec de Zavala & Schatz, 2013; Cichocka, 2016). A pszichodinamikus elmélet ezt a jelenséget a nagycsoportokban narcisztikus regresszióként, azaz a csoport inkohéziós állapotaként írja le, melynek megjelenését indikálja a saját csoport túlzott idealizációja és a külső csoportok jelentős leértékelése. Következésképp ugyanazon pszichodinamika megjelenését tételeztük a szociális identitások és a nagycsoport-identitás szintjén. Erre a szakirodalom is alapot ad, hiszen – ahogy már az elméleti részben részletesen is kifejtettük – a narcisztikus védekező mechanizmusok megjelenhetnek a csoport szintjén és a csoporttagok szociális identitásában is, és válhatnak a csoportkultúra normatív elemévé is (Volkan, 1996; Brown, 1997; Duchon & Drake, 2009; Cichocka, 2016). A kutatásban abból indultunk ki, hogy a narcizmus pszicho-dinamikája a nyelvhasználatban is megjelenik és *a csoportalapú narcizmus nyelvi jegyei a narratív kompozícióval összhangban, bizonyos narratív kategóriákhoz kapcsoltnak jelennek meg.*

A vizsgálat elrendezése és hipotézisek

A csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek vizsgálatához egyrészt politikai beszédeket választottunk (N=52), ami lehetőséget adott arra, hogy a grandiózus jellegű narcizmust kísérő nyelvi jegyeiről kapjunk információt. A vulnerabilis csoportalapú narcizmus (narcisztikus trauma) nyelvi jegyeit viszont olyan csoport-narratívumokon keresztül vizsgáltuk, melyek a nagycsoportot ért narcisztikus sérelem elbeszélését tartalmazzák. A szövegelemzésekhez a Versailles-i békéről (1919) szóló szövegrészeket választottuk ki az 1939 és 2016 közötti időszakban íródott történelemtankönyvekben (N=61). A korpuszanyag részletes adatairól az 1. és 2. sz. Táblázatok informálnak.

Abból a premisszából indultunk ki, hogy ha a nagycsoportokban megjelenő narcizmus a csoportalapú regresszió egyik formája (Volkan, 2003; 2004a; 2006b; 2009; 2015a; 2020b), akkor ennek a regressziónak a nyelv szintjén is meg kell jelennie. Regresszióban a gondolkodási folyamatok megváltoznak: a másodlagos, logikus, absztrakt gondolkodás helyét az elsődleges, konkrét gondolkodási folyamatok veszik át. A nyelvhasználatban ez a folyamat empirikusan is feltárható a Regresszív Képzeti Szótár segítségével (ld. Martindale, 1975). Ebben a narcizmus az egyik olyan változóként jelenik meg, amely az elsődleges gondolkodási folyamatokat indikálja, vagyis a narcizmus nyelvi jegyeinek gyakoribb használata hatással van a szöveg minőségére. Ha ez így van, akkor az is egyértelmű, hogy a narcizmust indikáló nyelvi jegyek gyakoribb használata alkalmas arra, hogy az adott szöveget regresszívvé alakítsa.

H1: Az egyének azonban nemcsak saját személyükre, hanem csoportjukra is lehetnek narcisztikusak (Fromm, 1983/II; Golec de Zavala et al., 2009). Hipotézisünk szerint *ha az individuális narcizmus nyelvi jegyeinek gyakoribb használata megváltoztathatja egy szöveg minőségét, akkor a csoportalapú narcizmusról is feltételezhető, hogy nyelvi jegyeinek gyakoribb használatával a regresszió a kommunikációs folyamatban is megjelenhet.*

H2: A regresszivitás további indikátora lehet *a poláris minőségek együttes megjelenése* (Martindale, 1975), melyről feltételezzük, hogy *a csoportalapú narcizmus esetén is kimutatható a kommunikációs folyamatban és ezek a juxtapozíciók egyúttal a regresszió minőségéről* (pl. narcisztikus, paranoid) is információval szolgálhatnak.

A kollektív narcizmus kutatások szerint ehhez a hiedelemhez gyakran kapcsolódik egy másik is, mégpedig a relatív depriváció hiedelme, amikor az egyén saját csoportjának státuszát jogtalanul alacsonynak észleli, és ezért különböző stratégiákkal túlzó módon felnagyítja, egyúttal pedig a külső csoportok státuszát jelentősen csökkenti (Marchlewska et al, 2017; Golec de Zavala et. al., 2009; Cichocka & Cislak, 2020; Grapsas et al., 2019). Ez a *polarizáló dinamika* tulajdonképpen a csoportok közötti különbségek maximalizálását célozza és a nyelv szintjén különböző módon jelenhet meg.

H3: A kollektív narcizmus legfőbb jellemzője a saját csoport iránti fokozott pozitivitás és a külső csoportokkal szembeni negativitás (Cichocka, 2016). A pszicho-dinamikus elmélet ezt a jelenséget a csoportok közötti polarizációként írja le (Volkan, 2004a). Következésképp azt feltételezzük, minél narcisztikusabb a minta, annál fokozottabban jelenik meg a *csoportközi polarizáció*.

H4: Mivel a kollektív narcizmusra alapvetően negatív érzelmi hangoltság, a külső csoportokkal szembeni negativitás jellemző (Golec de Zavala, 2019b), ezért azt vártuk, hogy *a narcisztikus mintákban több negatív érzélem jelenik meg, mint a nem vagy kevésbé narcisztikus mintákban*.

Az észlelt relatív deprivációból következően feltételezhető, hogy a tulajdonított csoportalapú érzelmek csoportközi eloszlásában is különbségek jelenhetnek meg a narcisztikus és nem narcisztikus minták között.

H5: Narcisztikus kommunikáció esetén azt vártuk, *hogy a narcisztikus mintákban a pozitív csoportalapú érzelmeken belül több státuszreleváns érzélem* (dicsőség, becsület, büszkeség) *és kevesebb autentikus csoport alapú kötődést indikáló érzélem* (szeretet, öröm és remény) *jelenik meg* (Golec de Zavala, Cichocka & Bilewicz, 2013; Widmann, 2020).

H6: Ehhez hasonlóan a negatív érzelmek vonatkozásában valószínűsítettük, hogy *több státuszérezélem* (megvetés, irigység és megalázottság) *és kevesebb alapérezélem* (félelem, harag, szomorúság) *jelenik meg* (Matsumoto 2008; Keltner & Haidt 1999; Pincus, Cain, Wright, 2014; White et al., 2006; Segal, 1983; Volkan, 2004a; 2015a).

H7: Mivel a narcisztikus trauma azt jelenti, hogy a csoport tagjai csoporttagságukhoz kapcsolatosan megalázottságot éltek át, ezért ezt az érzést a narcisztikus trauma indikátorérzelmeként kezeltük (Volkan, 2003; 2004a; 2015a), és feltételeztük, hogy *ahol a megalázottság megjelenik, ott a háttérben valamilyen narcisztikus sérelem történt.*

H8: Narcisztikus, azaz defenzív jellegű szociális identitást feltételezünk ott, ahol a csoport életében bekövetkező negatív eseményekért vagy állapotokért a beszélő a felelősséget szignifikánsan külső csoportokra hárítja. *A felelősség szignifikáns hárítását a narcizmus jeleként interpretáltuk.*

H9: A kollektív narcizmushoz a szakirodalom fokozott fenyegetettségészlelést kapcsol (Golec de Zavala & Cichocka, 2011; Golec de Zavala 2018; 2019a; Golec de Zavala, Peker, Guerra, & Baran, 2016; Golec de Zavala, Dyduch-Hazar & Lantos, 2019; Golec de Zavala, Cichocka, & Iskra-Golec, 2013; Marchlewska et al., 2018), ezért azt valószínűsítettük, hogy *a narcisztikus mintákban több hosztilis- és kevesebb jószándék-tulajdonítás jelenik meg.*

A vizsgálat elrendezése és a korpuszösszeállítás szempontjai

Ezen hipotézisek vizsgálatára a tömegkommunikáció különböző produktumait választottuk ki. Először politikai beszédeken, majd egy nagyobb elemszámú tankönyvi mintán is elvégeztük az elemzéseket. A csoportalapú narcizmust regresszív jelenségként értelmeztük, mely a szakirodalom alapján két bázison alakulhat ki:

1. *Narcisztikus vezér:* A tömegműediumok segítségével a csoportalapú regressziót a kiválthatja egy politikus vagy vezér is, akiről a szakirodalom szerint nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy maga is narcisztikus személyiségstruktúrával rendelkezik. Ennek vizsgálatára két olyan kortárs politikust választottunk ki, akiknek narcizmusáról szakirodalmi forrásokat találtunk (Hitler és Mussolini) és német kultúrkörből két olyan politikus beszédeit is kutatásba emeltük, akiknél ilyesfajta személyiségjegyeket nem tártak fel (Dollfuß és Merkel). Ők jelentették a kontrollcsoportot. Mivel a narcizmus a fasiszta ill. populista retorikában jelenik meg leggyakrabban, ezért a két diktátor politikai beszédei ennek a szempontnak is

megfeleltek. A beszédekben a *grandiózus* narcizmus nyelvi jegyeinek feltárására nyílt lehetőség.

2. *Narcisztikus trauma*: Amikor a nagycsoport tagjai megalázottságot és félelmet élnek át, akkor ez a nagycsoport-identitás narcisztikus sérülését okozhatja. Egy negatív esemény azonban csak akkor válik jelentésselivé, ha az érintett csoport tagjai szándékos sértésként, megaláztatásként interpretálják. A nemzeti trauma emlékezeti reprezentációjában a nyelv szintjén manifesztált módon megjelenő narcisztikus regresszió vizsgálatára választottuk ki a Versailles-i békeszerződés szövegrészeit a nemzetiszocialista, NSZK és NDK történelemtankönyvekben az 1939 és 2016 közötti időszakban. A tankönyvi narratívumokban a *vulnerabilis* csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek feltárására nyílt lehetőség.

Politikusonként 13-13 beszédet vizsgáltunk, így összesen 52 politikai beszéd szöveganyaga került vizsgálatra. A politikai beszédek korpuszanyagáról a következő táblázat tájékoztat:

Táblázat 3

A politikai beszédek korpuszanyagának adatai

A kutatásba vont politikai beszédek	Mintaegységek	Szószám
Hitler-beszédek	13	78 470
Mussolini-beszédek	13	20 458
Dollfuß-beszédek	13	13 529
Merkel-beszédek	13	13 007
Beszédek összesen	52	125 464

A tankönyvi korpusz összeállításánál már rendelkezésünkre állt egy NSZK tankönyvi korpuszanyag a Versailles-i békéről szóló részekkel az 1939 és 2016 közötti időszakban. Ezt a szöveganyagot tízéves intervallumokba csoportosítva alakítottuk ki a vizsgálati egységeket. Az elemzéseknél figyelembe vettük, hogy az egyes évtizedekben eltérőek a mintanagyságok. A náci évek és az NSZK tankönyvek korpuszát kiegészítettük egy NDK tankönyvi mintával is, mert arra is kíváncsiak voltunk, hogy a kettéosztott országban milyen különbségek jelentek meg

a nemzeti trauma emlékezeti reprezentációjában és ez megjelenik-e a nyelvi jegyek tekintetében is. Egy diktatúrára jellemzően ebben az országrészben sokkal kevesebb tankönyvet adtak ki, így összesen nyolc tankönyv került az NDK korpuszba az 1950 és az újraegyesítés utáni időszakban. Ezeket a tankönyveket külön vizsgálati egységként kezeltük. A kutatásba vont tankönyvi korpuszanyagról a következő összesítő táblázat ad áttekintést:

Táblázat 4

A tankönyvi korpusz mintaegységei

Mintaegységek	Tankönyvek száma	Szószám
1. Deutsches Reich 1939-1945	5	13.192
2. NSZK 1950-es évek	7	5.367
3. NSZK 1960-es évek	4	3.512
4. NSZK 1970-es évek	5	3.738
5. NSZK 1980-as évek	8	8.862
6. NSZK 1990-es évek	8	6.090
7. NSZK 2000-es évek	5	2.192
8. NSZK 2010-es évek	10	4.739
9. NDK 1950-1989	8	4.450
Teljes minta	61	50.888

A politikai beszédek és a történelemtankönyvek részletes könyvészeti adatait az irodalomjegyzék Források c. fejezete tartalmazza.

A vizsgált narratív változók

Az itt bemutatott narratív változók egy hosszú és aprólékos kvalitatív elemzés eredményeként kerültek kiválasztásra. A kutatás kezdetén a szakirodalmi inspirációk alapján haladva több

lépcsőben szűrtük ki azokat a változókat, amelyek a csoportalapú narcizmus narratív konstrukciójával és nyelvi jegyeivel hozhatók kapcsolatba. A narratív változók feltárásánál lényeges szempont volt, hogy egzakt, az anyanyelvi kódolók számára könnyen azonosítható kategóriákat alakítsunk ki, ezért ahol lehetett, szószinten kódoltunk. A kategóriák kialakításánál a Regresszív Képzeti Szótár (RID) már validált szókészletére alapoztunk, ahol ez lehetséges volt. A következő táblázat a kódolás szabályairól informál, a részletes szókészletet ill. leírást pedig a Melléklet tartalmazza.

Táblázat 5

A Csoportközi érzelmek kódolásának szabályai példákkal

Pozitív csoportalapú érzelmek

Becsület	Státuszérzelem. A csoport erkölcsi, jellembeli kiválósága vagy egyéb értéke miatt megbecsült volta, jó hírneve. A RID glory kategóriájából került leválasztásra. Szószintű kódolás. Példák: <i>becsületet (Ehre), tiszteletet (Achtung), méltóság (Würde)</i>
Büszkeség	Státuszérzelem. A csoport teljesítményéhez kapcsolt érzés. A RID glory kategóriájából került leválasztásra. Szószintű kódolás. Példák: <i>büszkeség (Stolz), büszke (stolz), büszkélkedni (stolzieren)</i>
Dicsőség	Státuszérzelem . A csoport, nemzet életében fényes, dicső, nagyszerű korszak és a vele kapcsolatos hősi erény, vitézség, erkölcsi vagy hatalmi nagyság. A RID glory kategóriájából került leválasztásra. A történelmi nagycsoportokra vonatkozó dicsőséget kifejező szavakkal kiegészítve. Szószintű kódolás. Példák: <i>dicsőséges (glorreich), történelmi (geschichtlich, historisch), ezeréves (tausendjährig).</i>
Szeretet	A saját csoport (nemzet) iránti szeretet a csoporthoz való pozitív kötődés autentikus érzelme. Szószintű kódolás. Példák: <i>szeretet (Liebe), ennek igei formája, szeretni (lieben), és befejezett melléknévi igenév formája, szeretett (geliebt).</i>

Remény	A csoport megküzdését, optimizmusát indikáló érzélem. Szószintű kódolás. Példák: <i>remény</i> (Hoffnung), <i>remélni</i> , <i>reménykedni</i> (hoffen), <i>reményteli</i> (hoffnungsvoll).
Öröm	A csoporttagsághoz kapcsolt pozitív alapérzelem. Kódolása a RID szótár alapján. Példák: <i>öröm</i> (Freude), <i>örülni</i> (sich freuen)

Negatív csoportalapú érzelmek

Félelem	Negatív csoportalapú alapérzelem. Szószintű kódolás. RID félelem kategória szókészlete. Példák: <i>veszély</i> (Gefahr), <i>válság</i> (Krise), <i>terror</i> (Terror)
Harag	Negatív csoportalapú alapérzelem. Szószintű kódolás. RID agresszió kategóriából leválasztva. Példák: <i>harag</i> (Wut), <i>hassen</i> (gyűlöl), <i>bosszú</i> (Rache)
Szomorúság	Negatív csoportalapú alapérzelem. Szószintű kódolás. A RID szomorúság kategória szókészlete. Példák: <i>szomorú</i> (traurig); <i>gyász</i> (Trauer), <i>szenved</i> (leidet)
Megalázottság	Negatív csoportközi státuszt indikáló érzélem. Szószintű kódolás a RID agresszió kategóriából leválasztva. Példák: kigúnyol (<i>ausspotten</i>), kinevet (<i>auslachen</i>), megaláz (<i>erniedrigen</i>).
Megvetés	Negatív csoportközi státuszt indikáló érzélem. Szószintű és tematikus kézi kódolás. Szószinten kódoltak azok a főnevek vagy jelzők, amelyek a saját vagy a külső csoportokra vonatkozó negatív értékítéletet fejeznek ki. Példák: <i>bolond</i> (Narr), <i>pancser</i> (Stümper), <i>nulla</i> (Null). Tematikusan kódoltak azok a mondategységek, ahol valamely csoport tagjainak leértékelése, kigúnyolása, teljesítményének vagy morális értékének kicsinylése fejeződik ki.

	<p>Példa:</p> <p>„... a degeszre tömött pénztárca volt az egyetlen, ami a német szocialistákat érdekelte.” (... prall gefüllten Geldbeutel, das einzige, worauf der deutsche Sozialismus Rücksicht genommen hat) (Mussolini, 1917)</p>
Irigység	<p>Negatív csoportközi státuszt indikáló érzelem. Olyan csoportközi összehasonlítás, ahol a külső csoport előnyökkel járó kedvezőbb helyzete kiemelésre kerül.</p> <p>Példa:</p> <p>„... nekik nincsenek olyan gondjaik, mint nekünk.” (Sie haben alle die Sorgen nicht, die wir haben.) (Hitler, 1942)</p>

I. Csoportközi intenciók, felelősség és kényszer

Jó szándék	<p>Tematikus kódolás. A jó szándék kinyilvánítása a morális cselekvés alapja. Kódolásra kerülnek olyan mondategységek, ahol a beszélő cselekvési szándékát szándékosan és a csoport (morális) előnyére fejti ki.</p> <p>Példa:</p> <p><i>Egy szabad és boldog, német és keresztény Ausztriát akarunk újra felépíteni</i> (Wir wollen ein freies und glückliches, ein deutsches und christliches Österreich neu aufbauen) (Dollfuß, 1934)</p>
Ártó szándék	<p>Szósztintű kódolás. A RID agresszió kategóriájából kerültek leválasztásra, azok a szavak, amelyek a szándékos veszteség, kár, fizikai fájdalom okozását jelölik.</p> <p>Példák:</p> <p><i>szétver</i> (zerschlagen), <i>kirabol</i> (rauben), <i>megöl</i> (töten)</p>
Felelősség	<p>Tematikus kódolás. Olyan mondategységek kerülnek kódolásra, ahol a csoport(tagok) számára veszteséggel vagy hátránnyal járó döntésekért vállalandó morális, jogi vagy hivatali felelősség jelenik meg.</p> <p>Példa:</p> <p><i>nekik kell a felelősséget vállalni</i> (sie müssen die Verantwortung tragen), <i>mi nem vagyunk bűnösök</i> (wir sind schuldlos).</p>
Kényszer	<p>Szósztintű kódolás. A kényszer kifejezései:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. utalhatnak szükségszerűségekre, elkerülhetetlenségekre (pl. muszáj/muss), 2. kényszer kifejtésére vagy elszenvedésére (pl. kényszerít/zwingt, arra kényszerültünk/wir sind gezwungen). 3. valamilyen kötelességre, (pl. Pflicht /kötelesség) 4. A kényszert, kötelezettséget, kötelességet kifejező haben..zu + infinitív szerkezet (jelentése kell, muszáj) 5. melléknévi igenevek, melyek a kényszer állapotát fejezik ki, ú.m. aufoktroziert (oktrojált), aufgebürdet (rárótt) 6. a notwendig (szükséges, szükségszerű) melléknév 7. Főnevek, melyek erőteljes külső hatást jelenítenek meg, pl. Pflicht (kötelesség), Druck (nyomás), Zwang (kényszer).

II. Csoportnarcizmus

Csoportnarcizmus	Szószintű kódolás. A csoport és részeinek megnevezése, mely mindig a vizsgált csoporthoz igazított. Példák: <i>német</i> (deutsch), <i>nemzet</i> (Nation), <i>faj</i> (Rasse), <i>nép</i> (Volk), <i>tag</i> (Mitglied)
------------------	--

Kutatáseljárás és az adatok statisztikai feldolgozása

A kutatás három fő vizsgálati szakaszában három különböző elemzési eljárást alkalmaztunk. Az első szakaszban a szövegek regresszivitásának feltárásához a német nyelvű Regresszív Képzeti Szótárt használtuk (a szoftverek neve: *QDA Miner* és *Wordstat*). A program az elsődleges és másodlagos gondolkodási folyamatok szűréséhez tematikus kategóriákat használ. Mivel ebben a kutatásban nem a személyes, hanem a szociális identitás vonatkozásában akartuk feltárni a regresszió minőségét, ezért az individuális narcizmus kategóriát úgy manipuláltuk, hogy a szótárban a test és részeinek megnevezése (individuális narcizmus) helyett a csoport és részeinek (csoportnarcizmus) megnevezéseit illesztettük. Ezt minden egyes minta esetében külön elvégeztük, vagyis a szókészletet minden esetben az adott csoportra vonatkozóan alakítottuk át. (A Melléklet ezeket a szavakat részletesen tartalmazza). A vizsgálatok célja az volt, hogy a regresszív és nem regresszív mintákat elkülönítsük.

A kutatás második szakaszában narratív kategoriális elemzést végeztünk abból a célból, hogy a narratív kompozíció sajátosságainak feltárásával kiszűrjük azokat a szövegeket, amelyekben a csoportalapú narcizmusra jellemző psicho-dinamika jellegzetességei jelennek meg. A narratív pszichológiai tartalomelemzés előnye, hogy az elemzés kvalitatív kódjait a vizsgált változó értékeiként kezeli, és ez által kvantitatív adatként statisztikailag feldolgozhatóvá teszi. A kategoriális elemzéshez egyrészt adatot szolgáltatott a RID elemzés, a változók másik részét viszont Atlas.ti8 tartalomelemző szoftver segítségével szószintű ill. tematikus kódolással szűrtük ki. A gépi kódolást manuális kódolással is kellett egészíteni egyrészt a tematikus változók miatt, másrészt pedig azért, hogy a változók csoportközi eloszlását is differenciálni tudjuk. A saját csoportot mindenkor a narrátor saját nemzeti nagycsoportja jelentette, a külső csoport meghatározása pedig eseménytől függően változott. Az NDK tankönyvi szövegekben a saját csoportot a kelet-németek jelentik a külső csoportba pedig a győztesek, és az „imperialista” németek (értsd: NSZK) is beletartoztak. Az elemzéseket a csoportközi érzelmek, intenciók, felelősség és téridő vizsgálati dimenziókban végeztük el.

A kategóriák szókészletét részben a Regresszív Képzeti Szótárból emeltük át, mert ez már validált alapként rendelkezésre állt. Azon változó esetében azonban, ahol erre nem volt lehetőség, mint pl. az irigység érzése, ott az Atlasti8 segítségével kézi kódolást alkalmaztunk. Az így kialakított szótárt két független, német anyanyelvű kódolóval teszteltük. A kódolás megbízhatóságát a Krippendorff-féle alfa (KAPLHA) mutatóval mértük, melynek értéke nominális mérési skálájú változókat feltételezve $\alpha=0,9455$ (a 95% konfidencia intervallum határai: 0,9215 és 0,9645), ami az általánosan elfogadott magas megbízhatóságot jelentő 0,8-as küszöbérték feletti volt.

A tartalomelemzéssel nyert kvantifikált adatok feldolgozása az SPSS 22.0 program segítségével történt. A csoportközi különbségek narratív konstrukciójának vizsgálatára egzakt binomiális próbát alkalmaztunk (bővebben: Agresti 2019), mivel azt kellett statisztikailag is számszerűsített formában megvizsgálnunk, hogy a saját és a külső csoport között egy képzeletbeli 50-50 százalékos eloszláshoz képest a beszélő milyen különbséggel és mely csoportnak tulajdonít szignifikánsan gyakoribb mértékben bizonyos érzelmeket, intenciókat és felelősséget. A regresszióra tipikus poláris minőségek juxtapozícióját a Pearson-féle korrelációs tesztekkel vizsgáltuk meg, hiszen bizonyos változók együtt járását kellett feltárnunk. Az elemzéseket a tömegkommunikáció különböző produktumain keresztül vizsgáltuk: politikai beszédek és iskolai történelem tankönyvek.

A kutatás harmadik szakaszában a narcisztikus kommunikációt kísérő nyelvi jegyek feltárása céljából további statisztikai vizsgálatokat végeztünk. Abból indultunk ki, hogy ezek a szavak bizonyos – narcizmusra sajátos – változókhoz kapcsoltnak jelennek meg, ezért a kategóriák közötti együtt járásokat teszteltük Pearson-féle korrelációs vizsgálatokkal az egyes mintákban, majd faktoranalízissel szűrtük ki azokat a nyelvi változókat, amelyek gyakoribb együtt járást mutattak a narcisztikus (defenzív) ill. a nem narcisztikus (stabil) szociális identitás pszichodinamikáját indikáló változókkal. A főkomponens-elemzés (a faktoranalízis speciális esete) előnye, hogy akár kisebb minta esetén is egy adathalmaz dimenzióit úgy tudjuk lecsökkenteni, hogy közben a jelen lévő varianciát a lehető legjobban meg tudjuk tartani. Ezzel a módszerrel sikerült kiszűrni először a mintaegységekben külön-külön, majd a teljes mintán is azokat a fő komponensként funkcionáló nyelvi jegyeket, melyek a narcisztikus kommunikáció leggyakoribb kísérőit jelentik.

5.1 Vizsgálat: Regresszivitás

A pszicho-dinamikai koncepció szerint a nagycsoportokban megjelenő *narcizmus mindig regresszív állapotot* jelez, vagyis a narcizmust a csoportalapú regresszió egyik formájaként értelmeztük. A regresszív állapotot a megváltozott nyelvhasználat indikálhatja, de létre is hozhatja. Abból indultunk ki, hogy ha a narcizmus a regresszió egyik állapota, akkor először azokat a szöveget kell kiszűrni, amelyek regresszív minőséget mutatnak, vagyis *az elsődleges gondolkodási folyamatokat indikáló szóhasználat dominál a másodlagossal szemben*. A Regresszív Képzeti Szótár segítségével minden mintaegységet megvizsgáltunk, ennek eredményeit mutatják a következő táblázatban a RID1 oszlopok. A RID-ben van egy individuális narcizmus kategória az elsődleges gondolkodási folyamatokat indikáló változók között, ez benne van a RID1 eredményekben. Ez után a szótárt a csoportnarcizmus változóval manipuláltuk, vagyis az individuális narcizmus kategória helyett a csoportnarcizmus nyelvi jegyeit tettük be és megnéztük, hogy ezen nyelvi jegyek gyakoriságának változása milyen hatással van a szövegekben megjelenő gondolkodási folyamatok minőségére. Ezeket az eredményeket mutatják a táblázat RID2 oszlopainak értékei.

Táblázat 6

Az elsődleges és másodlagos folyamatok aránya a politikai beszédekben.

Politikusok	RID1	RID1	RID2	RID2
	Elsődleges folyamatok	Másodlagos folyamatok	Elsődleges folyamatok	Másodlagos folyamatok
Hitler	27,9%	72,1%	61,5%	38,5%
Mussolini	33,1%	66,9%	51,5%	48,5%
Dollfuß	23,7%	76,3%	64,2%	38,8%
Merkel	27,7%	72,3%	40,2%	59,8%

A Regresszív Képzeti Szótárral végzett első elemzés eredményei szerint mind a négy politikus beszédeiben a másodlagos folyamatok vannak túlsúlyban (RID1), vagyis ezek a szövegek nem

mutattak regresszivitást. Viszont amikor az individuális narcizmus nyelvi jegyeit a csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeivel cseréltük ki, akkor az elemzés más eredményt hozott. A saját csoport gyakoribb említése három politikusnál regresszív minőséget indikált. Vagyis regresszivitás mutatkozott Hitler, Dollfuß és Mussolini beszédeiben. Merkel volt az egyetlen politikus, akinél a narcizmus változó manipulációja sem változtatta meg a szöveg minőségét. Merkel beszédeiben tehát egyáltalán nem mutatható ki regresszivitás (sem individuális sem csoport alapú), következésképp beszédei sem is tekinthetők a narcizmus állapotát indikáló szövegekként.

Az individuális és a csoportalapú narcizmus mint láttuk különböző minőségű szövegeket eredményezett. A csoport alapú narcizmus nyelvi jegyeinek gyakoribb használata három politikusnál megváltoztatta a szövegek minőségét. Egy politikus esetében azonban a saját csoport említésének gyakorisága nem befolyásolta a beszéd minőségét, Merkel beszédeiben a tudatos, logikus gondolkodási folyamatok domináltak. Ezzel a kísérlettel azt szerettük volna igazolni, hogy nemcsak az individuális, hanem *a csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek gyakoribb használata is hatással lehet a gondolkodási folyamatokra és ezen keresztül a szöveg minőségére is (H1).*

A beszédekhez hasonlóan a csoportnarcizmus változóval manipulált RID-elemzéseket a tankönyvi mintán is elvégeztük abból a célból, hogy a regresszív és nem regresszív minőségű narratívumokat elkülönítsük. A következő eredmények születtek:

Táblázat 7

Elsődleges és másodlagos gondolkodási folyamatok aránya a tankönyvi narratívumokban (RID2 vizsgálati eredmények):

Tankönyv forráshelye	Időszak	Elsődleges folyamatok	Másodlagos folyamatok
Deutsches Reich	Náci évek	56%	44%
NSZK	1950-es évek	56%	44%
NSZK	1960-as évek	52%	48%

NSZK	1970-es évek	50%	50%
NSZK	1980-as évek	60%	40%
NSZK	1990-es évek	52%	48%
NSZK	2000-es évek	48%	52%
NSZK	2010-es évek	50%	50%
NDK	1950-es évek	56%	44%
NDK	1960-as évek	62%	38%
NDK	1970-es évek	63%	37%
NDK	1980-as évek	35%	65%

A minták arról tanúskodnak, hogy a Versailles-i békéről szóló narratívumokban Németország nyugati és keleti felében is hosszú évtizedeken át az elsődleges, csoport alapú regressziót jelző gondolkodási folyamatok voltak túlsúlyban. Markánsan másodlagos (azaz logikus és valóságorientált) gondolkodásra csak az NDK-ban az újraegyesítés előtti években (1984,1988) bukkantunk. Ugyanebben az időszakban viszont az NSZK tankönyvekben az elsődleges folyamatok domináltak. Az újraegyesítés utáni években pedig a két érték jelentősen közelített, de a minta továbbra is regresszivitás irányába mutatott.

A csoportnarcizmussal manipulált RID-elemzések azonban elsősorban azt a célt szolgálták, hogy a regresszív és nem regresszív mintákat elkülönítsük, hiszen a narcizmus mint identitásállapot a regressziónak csak az *egyik* lehetséges formáját jelenti. A csoportalapú narcizmusok vonatkozásában azonban a regressziónak legalább két típusa ismeretes, a narcisztikus és a paranoid típusú, ám ezek differenciálására ez a vizsgálati módszer nem alkalmas. A következő kutatási szakaszban ezért a narcisztikus regresszió jelenségét a narratív struktúrák mentén vizsgáltuk.

5.2 Vizsgálat: Csoportközi érzelmek

A regresszióvizsgálatok eredményei szerint a politikusok közül tehát a három kortársnál, a tankönyvek esetében pedig csaknem a teljes minta vonatkozásában feltételeztük, hogy a regresszivitás valamilyen formában jelen van.

A csoportközi érzelmek vizsgálatának eredményei

A korpusz vizsgálatában először is azt teszteltük, hogy van-e asszociáció a politikusok és a beszédekben mutatkozó pozitív vagy negatív csoportközi érzelmek között. A politikusok adatait keresztábrában összehasonlítva a khi-négyzet próba eredménye szerint a politikusok és a szövegek érzelmi valenciája között asszociáció mutatkozott ($\chi^2 = 55,853$; $p < 0,001$), tehát a korpuszanyag alkalmasnak találtuk a vizsgálat elvégzésére.

A kollektív narcizmus koncepció alapján feltételeztük, hogy összefüggés van az érzelmek valenciája és a narcisztikus kommunikációs stílus között. Mivel a kollektív narcizmusra az érzelmi hangoltság tekintetében a negatív érzelmek túlsúlya jellemző, ezért azt vártuk, hogy a narcisztikus kommunikációs stílust használó szónokoknál ez kvantifikált formában is kimutatható (H4).

Az érzelmi valencia vizsgálata a politikai beszédekben

A csoportközi érzelmek narratív dimenziójában először az érzelmek valenciáját vizsgáltuk meg a politikusoknál (Táblázat 8), majd csoportközi bontásban azt is, hogy a pozitív és negatív érzelmek hogyan oszlanak meg a saját és a külső csoport között.

Táblázat 8

Pozitív és negatív érzelmek gyakorisága az egyes politikusoknál.

Érzelem	Hitler	Mussolini	Dollfuß	Merkel
Relatív gyakoriságok				
Pozitív érzelmek	7,25	15,3	4,29	9,07
Negatív érzelmek	5,25	6,11	2	1,46
Manifeszt arányok				

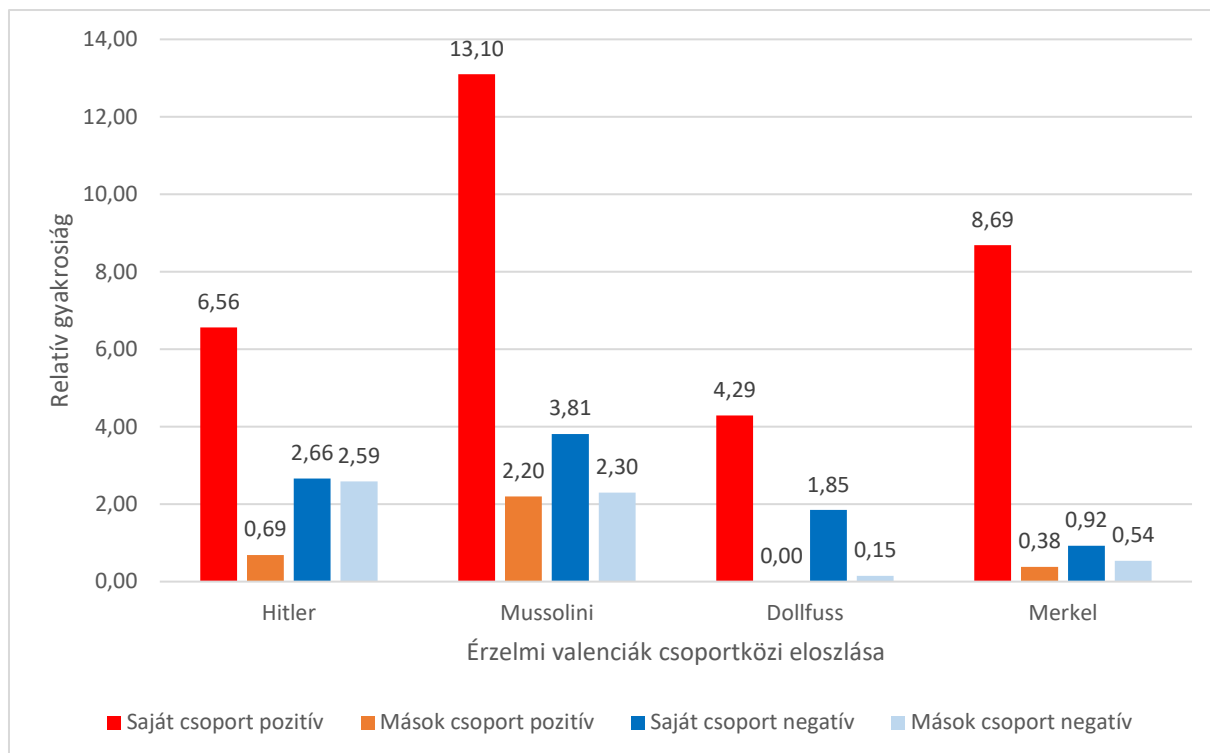
Pozitív érzelmek	58%	71%	68%	86%
Negatív érzelmek	42%	29%	32%	14%

Az adatok alapján Merkel az a politikus, aki a csoportközi érzelmeken belül a legtöbb pozitív és a legkevesebb negatív érzelemszót használta. Hitler pedig az a politikus, aki beszédeiben a csoportközi érzelmek tekintetében a legtöbb negatív és a legkevesebb pozitív valenciájú érzelemszót használta a négy politikus közül. Mivel minden politikusnál a pozitív érzelmek voltak túlsúlyban, így a negatív érzelmi túlsúlyra vonatkozó hipotézist ezek az eredmények egyáltalán nem igazolták (H4). Ez a szempont tehát egyáltalán nem jelent megalapozott differenciálási módot a narcisztikus és a nem narcisztikus minták elkülönítésére. A regresszív és a nem regresszív minták között csak annyi különbség állapíthatunk meg, hogy Merkel beszédeiben a pozitív érzelmek a negatív érzelmekhez képest sokkal nagyobb arányban jelennek meg, mint a másik három politikusnál.

Következő lépésként megnéztük azt is, hogy ezek a pozitív és negatív érzelmek hogyan oszlanak el a csoportok között az egyes politikusok beszédeiben.

Ábra 1

A pozitív és negatív érzelmek relatív gyakorisága csoportközi összehasonlításban (beszéddek)

Ahogy az vártuk, a csoportközi vizsgálatok eredményei szerint minden politikus több pozitív és több negatív érzelmeket tulajdonított a saját csoportnak, mint a külső csoportoknak, vagyis a saját csoportot minden politikus érzelmileg differenciáltabban észlelte. Ezek a vizsgálatok azonban nem adtak információt arról, hogy a pozitív és negatív érzelmek közül melyek azok, amelyek döntő mértékben meghatározzák az érzelmi valenciát, ezért megvizsgáltuk azt is, hogyan alakulnak ezen a két nagy csoporton belül az egyes érzelmek arányai. Hipotézisünkben azt fogalmaztuk meg, hogy a narcisztikus kommunikációban a pozitív csoportalapú érzelmek vonatkozásában a beszélő valószínűleg több státuszreleváns és kevesebb autentikus csoportalapú pozitív érzelmeket használ (H5). A beszédelemzések eredményei ezt a hipotézist igazolták.

Táblázat 9

Az egyes érzelmek aránya a pozitív és negatív érzelmeken belül a politikai beszédekben

Érzelem	Hitler	Mussolini	Dollfuß	Merkel
Pozitív				
Dicsőség (glory)	60%	72%	43%	26%
Becsület	14%	12%	16%	13%
Büszkeség	4%	5%	0%	1%

Remény	9%	2%	14%	7%
Öröm	10%	4%	17%	15%
Szeretet	2%	5%	10%	38%
Összesen	100%	100%	100%	100%
Negatív				
Félelem	18%	28%	37%	33%
Harag	9%	6%	7%	19%
Szomorúság	11%	15%	37%	47%
Irigység	3%	2%	0%	0%
Megvetés	49%	40%	7%	0%
Megalázottság	10%	8%	12%	0%
Összesen	100%	100%	100%	100%

Míg a három kortárs politikus beszédeiben a pozitív érzelmek között a dicsőség (glory) érzése mutat kiugró értéket, Merkel beszédeiben is megjelent ugyan, de nem a legnagyobb aránnyal. Nála ugyanis a pozitív érzelmek között a csoportalapú szeretet jelent meg a legnagyobb arányban, amiről tudható, hogy nem a narcizmus indikátorérzelme. A pozitív érzelmek tekintetében azt látjuk, hogy Merkelnél nagyobb arányban jelentek meg a szeretet mellett a remény és az öröm érzései is (együttesen 60%), mint a három státuszreleváns érzélem, dicsőség, becsület és büszkeség (összesen 40%). A három férfi politikusnál azonban ennek épp a fordítottját látjuk. Hitlernél (78%), Mussolininél (89%), Dollfuß-nál (59%) a státuszérzelmek voltak túlsúlyban.

A negatív érzelmek tekintetében is azt láttuk, hogy a két diktátor beszédeiben a státuszérzelmek gyakrabban jelennek meg, mint az alapérzelmek (H6). Dollfuß és Merkel beszédeiben viszont a csoportalapú alapérzelmek mutattak dominanciát és negatív státuszérzelmek vagy kisebb arányban vagy egyáltalán nem jelentek meg. E kutatási eredmények azt sejtették, hogy a narcizmusnak a negatív státuszérzelmek relevánsabb indikátorai lehetnek, mint a pozitív státuszérzelmek. Ha ezeket az érzelmeket közelebbről is megvizsgáljuk, akkor látható még az is, hogy a negatív érzelmek csoportjában a *megvetés* érzése emelkedett ki Hitlernél és Mussolininél jelentősebb arányban, második helyen pedig a félelem, amely Mussolini, Dollfuß és Merkel beszédeiben is hangsúlyosan jelenik meg, de a megvetéssel szemben ezt nem tekinthetjük narcizmust indikáló érzelmenek.

Merkelnél a másik három politikushoz képest viszonylag magas arányban jelent meg a harag érzése, ami lehet ugyan a narcizmus indikátorérzelme, de lehet attól független is, tehát ennek az érzésnek nincs differenciáló potenciálja. A megalázottság viszont, melyet a narcisztikus

sérelem indikátoraként határoztunk meg, egyáltalán nem jelenik meg Merkel beszédeiben, Annál nagyobb mértékben jelent meg ezzel szemben Dollfuß beszédeiben és a két diktátornál (H7). Merkel abban is különbözött három történelmi politikustársától, hogy nála nem jelentek meg más narcizmus-releváns negatív érzelmek sem, mint pl. irigység, megvetés, megalázottság. A politikai beszédekben tehát a regresszivitás eredményekkel összhangban három olyan minta volt, amelyikben nagyobb arányban jelentek meg a pozitív (becsület, dicsőség, büszkeség) és a negatív státuszérzelmek (megvetés, irigység, megalázottság) is.

Ha ez a három minta valóban a csoportalapú regresszió minőségét mutatja, akkor az is feltételezhető, hogy ennek további nyomai is lehetnek. Hipotézisünkben azt feltételeztük, hogy a narcisztikus mintákban nagyobb mértékű csoportközi polarizáció jelenik meg (H3), hiszen narcisztikus attribúcióra a csoportközi különbségének maximalizálása jellemző. A saját és a külső csoportokra vonatkozóan a manifeszt érzelemszavak arányait egzakt binomiális próba segítségével teszteltük. Azt szeretnénk volna a statisztikai módszer segítségével feltárni, hogy a kimutatott arányokban az eltolódás milyen mértékű, milyen irányú, és mennyire szignifikáns. Az egzakt binomiális tesztekkel azt vizsgáltuk, hogy a politikusok szövegei eltérnek-e egy fiktív egyensúlyi állapottól, amikor az adott személy egy adott érzelmet egyenlő arányban tulajdonít a saját ill. a külső csoportokra vonatkozóan. A következő táblázatban csillagozott értékek azt jelzik, hogy a beszélő szignifikánsan nagyobb arányban tulajdonította az adott érzelmet a saját ill. a külső csoportoknak. Eltérés lehet természetesen a saját vagy a külső csoport javára is. Az itt bemutatott százaléktételek a külső csoportnak tulajdonított érzelmek arányát mutatják az adott érzelmen belül, az eltérés iránya tehát ily módon értelmezendő.

Táblázat 10

A külső csoportra vonatkozó érzelemszavak aránya

Érzelem	Hitler	Mussolini	Dollfuß	Merkel
Dicsőség (glory)	8,5% ***	15,2% ***	0,0% ***	3,2% ***
Becsület	7,3% ***	10,8% ***	0,0% **	26,7%
Büszkeség	4,2% ***	5,9% ***	-	0,0%
Remény	24,5% ***	50,0%	0,0% **	0,0% **
Öröm	8,5% ***	14,3% *	0,0% **	0,0% ***
Szeretet	0,0% ***	6,7% ***	0,0% *	0,0% ***
Félelem	18,3% ***	10,2% ***	0,0% ***	-

Harag	62,5%	12,5%	66,7%	0,0%*
Irigység	71,4%	0,0%	-	-
Megvetés	68,2%***	84,4%***	0,0%	-
Szomorúság	2,0%***	11,7%	12,5%	11,8%
Megalázottság	2,2%***	10,0%*	0,0%	-

Megjegyzés: A számítások az összes, saját vagy mások csoportjára vonatkozó érzelemhasználaton belül a KÜLSŐ csoportra vonatkozó érzelemszavak használatának arányát mutatják. A szignifikancia-tesztek az egzakt binomiális próbák eredményeiből származnak, ahol null-hipotézis feltételezte, hogy a politikus egyenlő arányban (50%) használta adott szavakat a saját és Mások csoportra is. * = $p < 0.05$; ** = $p < 0.01$; *** = $p < 0.001$. A hiányzó értékek azt jelölik, hogy adott személy nem használta adott érzelmi jegyet.

A tizenkét vizsgált érzelem közül a legtöbb szignifikáns érték Hitler beszédeiben látható, összesen tíz érzelemnél, ami azt jelenti, hogy jelentős narratív csoportközi torzítás figyelhető meg a vizsgált érzelmek háromnegyed részében, ami már önmagában is magas arány, tekintettel arra, hogy Merkelnél ez a torzítás csak öt érzelemnél jelent meg és intenzitását tekintve is látható a különbség. Hitlernél a „jóból” szinte semmi nem jut a külső csoportoknak, hiszen minden pozitív érzelem szignifikánsan nagyobb arányban a saját csoport oldalán jelent meg. A negatív érzelmek tekintetében pedig szignifikánsan a saját csoport oldalán jelent meg a narcisztikus sérülés indikátorérzelme a *megalázottság* és az azt kísérő *félelem* és a *szomorúság* is. A harag elosztásában azonban érdekes módon nincs jelentős differencia, a két csoport haragja szinte kiegyenlített. A külső csoportokkal szembeni negativitás az érzelmek dimenziójában szignifikánsan mutatkozott a *megvetés* érzésnél. Ebből az látszik, hogy Hitler jelentősen megvetette, lenézte a releváns külső csoportokat. Mussolini azonban még nála is erősebben. Ezek nagyon lényeges indikátorok a minták differenciálásában.

Mussolini mintája nagyon hasonló volt a német diktátoréhoz, hiszen a csoportok között itt is jelentős különbség rajzolódott ki. Ezekben a beszédekben nyolc érzelemnél találtunk szignifikáns különbségeket, ezek intenzitása azonban eltért a Hitler-beszédekben feltárt eredményektől. A különbség inkább a pozitív érzelmek tartományában jelent meg, mert a remény és az öröm csoportközi érzelmei között nem volt jelentős érzelmi távolítás, vagyis a beszélő inkább a pozitív státuszérzelmek tekintetében emelte ki a csoportok között a különbséget. Hasonlóság jelent meg azonban a negatív érzelmi szegmensben. Jól látható, hogy a narcisztikus sérülés két indikátorérzelme (*megalázottság*) és a *félelem* Hitlerhez hasonlóan

szignifikánsan jelent meg a saját csoport oldalán. Továbbá a külső csoportok megvetése, ahogy ezt már korábban kiemeltük, nagyon beszédes jele annak, hogy egy másokat értéktelenítő beszéddel van dolgunk.

A másik két politikusnál, Dollfuß-nál és Merkelnél ettől többé-kevésbé eltérő mintát láttunk. Hasonlítottak egymásra abban, hogy kevésbé jelentek meg a csoportközi attribúciós különbségek, mégis különböztek, mert a negatív érzelmek vizsgálati szegmensében a narcisztikus sérülés indikátorérzelmei Dollfuß-nál megjelentek, Merkelnél azonban nem. Ebben Dollfuß mintája hasonlított a két diktátor elemzési eredményeihez, bár mértékét tekintve el is tért azoktól. További különbséget jelentett a megvetés érzése, amely nem jelent meg sem Dollfuß-nál, sem Merkelnél. Ezek a vizsgálatok tkp. kiegészítik azt a korábbi leletet, hogy Merkel a pozitív csoportalapú érzelmek tekintetében nem a státuszérzelmek, hanem az érett, stabil szociális identitásra jellemző szeretet, remény és öröm érzelmeinél emelte ki a csoportközi különbségeket. Itt csak egyetlen státuszérzelem jelent meg szignifikáns különbséggel, a dicsőség, de ez tulajdonképpen nem differenciálja a mintát, hiszen ezzel a nagyítással minden politikus élhet.

A tankönyvi minta elemzési eredményei

A politikai beszédek elemzésével nyert ismeretek birtokában ez után a tankönyvi korpuszon is elvégeztük a próbákat. Először az érzelmi valencia vizsgálatokat végeztük el, ami változatos eredményeket hozott. A két diktatúra tankönyveiben azt találtuk, hogy jóval több negatív, mint pozitív érzelem jelent meg a Versailles-i békéről szóló narratívumokban. Az NDK tankönyvekben a tulajdonított negatív érzelmek aránya 95%, a náci tankönyvekben 67%. Az NSZK mintában azonban minden évtizedben a pozitív csoportalapú érzelmek voltak túlsúlyban.

Az egyes érzelmcsoportokon belül minden mintában, kivétel nélkül a státuszérzelmek jelentek meg nagyobb arányban mind a pozitív, mind a negatív érzelmek vonatkozásában. A pozitív érzelmek közül a legmagasabb arányban a dicsőségérzés jelent meg minden mintában, de az NDK-ban ez volt az egyetlen pozitív csoportalapú érzelem. A negatív érzelmek között a náci években a *megalázottság* emelkedett ki a Versailles-i békéről szóló narratívumokban és mellette a *megvetés*. Az 1950-es években viszont a *szomorúság* és a *megalázottság*. Az 1960-as és 1970-es években a harag jelenik meg legnagyobb arányban. Az ezt követő két évtizedben ismét a szomorúság dominált a negatív érzelmek közül. Az újraegyesítés utáni évtizedekben

pedig a harag szökött ismét magasabbra egészen napjainkig, melyet két érzelm kísért: a félelem és a szomorúság. Az NDK mintában a megvetés magasan minden más negatív érzelm közül emelkedett ki.

Táblázat 11

Csoportalapú érzelmek arányai a Versailles-i békéről szóló tankönyvi szövegekben

Érzelm	Náci évek tk.	1950-es tk.	1960-as tk.	1970-es tk.	1980-as tk.
Dicsőség	55,36%	91,67%	84,62%	74,19%	84,21%
Becsület	30,36%	2,78%	3,85%	19,35%	5,26%
Büszkeség	5,36%	0,00%	0,00%	0,00%	7,89%
Öröm	1,79%	0,00%	3,85%	3,23%	0,00%
Szeretet	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Remény	7,14%	5,56%	7,96%	3,23%	2,63%
Összesen	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%
Félelem	2,96%	6,06%	21,05%	10,71%	12,12%
Harag	8,88%	9,09%	31,58%	35,71%	15,15%
Szomorúság	5,33%	30,30%	5,26%	25,00%	30,30%
Irigység	16,57%	21,21%	15,79%	7,14%	15,15%
Megvetés	32,54%	6,06%	5,26%	7,14%	6,06%
Megalázottság	33,73%	27,27%	21,05%	14,29%	21,21%
Összesen	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Táblázat 12

Csoportalapú érzelmek arányai a Versailles-i békéről szóló tankönyvi szövegekben

Érzelem	1990-es tk.	2000-es tk.	2010-es tk.	NDK tk.
Dicsőség	75,00%	82,35%	89,80%	100%
Becsület	15,63%	14,71%	4,08%	-
Büszkeség	3,13%	0,00%	0,00%	-
Öröm	0,00%	0,00%	0,00%	-
Szeretet	0,00%	0,00%	0,00%	-
Remény	6,25%	2,94%	6,12%	-
Összesen	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%
Félelem	14,29%	5,26%	28,57%	3,19%
Harag	42,86%	42,11%	42,86%	13,83%
Szomorúság	35,71%	21,05%	28,57%	3,19%
Irigység	3,57%	5,26%	0,00%	2,13%
Megvetés	0,00%	10,53%	0,00%	61,70%
Megalázottság	3,57%	15,79%	0,00%	15,96%
Összesen	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

A státuszreleváns és nem státuszreleváns pozitív csoport alapú érzelmek tekintetében azt láttuk, hogy a két diktatúrában jelentős különbséggel a dicsőség, büszkeség és becsület érzései jelentek meg nagyobb arányban. A náci tankönyvekben 90%-ban, az NDK tankönyvekben pedig 100%-ban találtunk státuszreleváns érzelmeket a pozitív csoportalapú érzelmek vizsgálati szegmensében. Ehhez hasonlóan az NSZK tankönyvekben minden egyes évtizedben azt találtuk, hogy a pozitív csoportalapú érzelmek tekintetében több mint 90 százalékban státuszérzelmeket tulajdonítottak a tankönyvírók, és az autentikus kötődésre utaló pozitív csoportalapú érzelmek, ú.m. az öröm, a remény, és a szeretet csak egészen minimális arányban jelentek meg.

A tankönyvekben is arra voltunk kíváncsiak, hogy a csoportközi különbségeket a narratív kompozícióban milyen módon konstruálják a tankönyvírók. A számítások az összes (saját vagy külső csoportra vonatkozó) érzelem megnevezésen belül a *külső* csoportra vonatkozó érzelemszavak arányát mutatják. A szignifikancia-tesztek az egzakt binomiális próbák eredményeiből származnak, ahol null-hipotézis feltételezte, hogy a politikus egyenlő arányban (50%) használta az adott szavakat a saját és a külső csoportra is. A következő eredményeket kaptuk:

Táblázat 13

Az egzakt binomiális próba eredményei az NSZK tankönyvekben

Érzelem	Náci évek tk.	1950-es tk.	1960-as tk.	1970-es tk.	1980-as tk.
Dicsőség	74,2%***	54,5%	54,5%	60,9%	40,6%
Becsület	47,1%	100,0%	0,0%	16,7%	0,0%
Büszkeség	0,0%	-	-	-	100,0%
Öröm	0,0%	-	100,0%	0,0%	-
Szeretet	-	-	-	-	-
Remény	50,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Félelem	40,0%	50,0%	50,0%	66,7%	50,0%
Harag	60,0%	66,7%	66,7%	20,0%	40,0%
Irigység	0,0%***	42,9%	0,0%	0,0%	0,0%
Megvetés	90,9%***	100,0%	100,0%	75,0%	100,0%
Szomorúság	20,0%	-	0,0%	100,0%	0,0%
Megalázottság	26,3%***	20,0%	0,0%***	0,0%***	0,0%***

Megjegyzés: A számítások az összes, saját vagy mások csoportjára vonatkozó érzelemhasználaton belül a KÜLSŐ csoportra vonatkozó érzelemszavak használatának arányát mutatják. A hiányzó értékek azt jelölik, hogy a tankönyvben nem fordul elő az adott érzelem.*
 = $p < 0.05$; ** = $p < 0.01$; *** = $p < 0.001$.

A Versailles-i traumáról szóló tankönyvi narratívumokban a pozitív státuszérzelmek tekintetében csak a dicsőség érzése jelent meg szignifikáns eltéréssel a náci tankönyvekben és az újraegyesítést követő évtizedekben, érdekes módon azonban nem a saját csoport, hanem a győztesek oldalán. Az öröm, büszkeség és remény érzései viszont vagy nem fordultak elő, vagy szélsőséges módon az egyik vagy a másik csoport oldalán jelentek meg, de az eltérés nem mutatott szignifikanciát.

Táblázat 14

A külső csoportra vonatkozó érzelemszavak aránya az újraegyesítés utáni évek tankönyveiben és az NDK történelem-tankönyvekben

Érzelem	1990-es tk.	2000-es tk.	2010-es tk.	NDK tk.
Dicsőség	45,8%	28,6%*	50,0%	20,0%
Becsület	40,0%	0,0%	0,0%	-
Büszkeség	0,0%	-	-	-
Öröm	-	-	-	-
Szeretet	-	-	-	-
Remény	0,0%	0,0%	100,0%	-
Félelem	50,0%	0,0%	100,0%	0,0%
Harag	8,3%*	37,5%	0,0%	30,8%
Szomorúság	0,0%	0,0%	0,0%	-
Irigység	0,0%	0,0%	-	0,0%
Megvetés	100,0%	50,0%	-	100,0%***
Megalázottság	0,0%***	0,0%***	6,3%***	20,0%*

A negatív érzelmek tekintetében azonban jelentős különbségeket találtunk. A náci tankönyvekben a szerzők a saját csoportnak szignifikánsan több irigységet tulajdonítottak, a külső csoportokat pedig szignifikánsan több megvetéssel illették. Ehhez némileg hasonló mintát látunk az NDK tankönyvekben, ahol a külső csoportok megvetése szintén markánsan emelkedett ki a mintából és az irigység is jelen van a saját csoport oldalán, de nem szignifikáns a különbség. A háború éveiben még a harag érzése jelent meg szignifikánsan a németek oldalán, de ez után már nem találtunk jelentős távolítást a csoportok között. Viszont a narcisztikus trauma legfontosabb indikátorérzelme, a *megalázottság* szinte minden évtizedben szignifikánsan jelent meg a saját csoport oldalán. Jól látszik, ahogy a tankönyvírók a győztesek és vesztesek között a csoportalapú érzelmek vonatkozásában a narratív konstrukció eszközeivel emelték ki a csoportközi különbségeket. Az NSZK adatok azt is indikálták, hogy a narcisztikus traumát kísérő érzés csaknem száz évvel az esemény után is jelentős szignifikanciával van jelen a történelemtankönyvekben. Az NDK tankönyvekben viszont az látszott, hogy a csoportközi különbségeket a szerzők kevésbé a megalázottság, inkább a megvetés tekintetében emelték ki.

A megvetés érzése azért is érdekes ebben a kutatásban, mert az irigységhez hasonlóan a narcizmus pszicho-dinamikájának megjelenését jelzi. A két csoportalapú érzelem hasonló abban a tekintetben, hogy mindkettő a szociális összehasonlítás eredményének kiértékeléséhez kapcsolódik. A különbséget az jelenti, hogy irigységet akkor élnek át a csoporttagok, ha az összehasonlítás eredménye a saját csoportra nézve negatív (összehasonlítottuk magunkat és mi kevesebbek vagyunk). Megvetés esetén viszont a csoportközi összehasonlítás eredménye a külső csoportra vonatkozóan jár negatív eredménnyel (összehasonlítottuk magunkat és ők kevesebbek, mint mi). Az érzelem kimutatásával a megvetettnek automatikusan alacsonyabb

státuszt tulajdonít. Mindkét érzélem alkalmas arra, hogy státuszkülönbséget hozzon létre a csoportok között. A kollektív narcizmus hiedelmével élő egyének csoportjukat más csoportokhoz képest hátrányosabb helyzetben lévőnek észlelik, vagyis irigységet élnek át. A megvetés pedig lehetőség arra, hogy az egyén az észlelt reaktív deprivációt érzelmileg kompenzálja. A narratívumokban azonban eltérő gyakorisággal jelenik meg ez a két érzés.

A megvetés-irigység rátával jól érzékelhető, hogy melyik érzélem jellemzőbb az adott szövegre. A kutatási eredmények ebben a tekintetben jelentősen eltértek. Az egy feletti érték azt jelzi, hogy a kommunikációban több megvetés jelenik meg és kevesebb irigység. Hitlernél (38,20) a ráta magasabb, Mussolininél némileg (18,60) alacsonyabb, de még így is magas értéket mutatott. Merkel és Dollfuß beszédeiben nem jelentek meg ezek az érzelmek. A tankönyvekben szintén a diktatúrák tankönyvei mutattak magasabb megvetés arányt, a legmagasabb értéket az NDK (32,67) tankönyvekben találtuk, a náci évek tankönyveiben (1,47) és az újraegyesítés után az 1990-es évek (2,13) és a 2000-es évek tankönyveiben (4,84). Vagyis ezekben a szövegekben a beszélők erős megvetéssel tekintettek a külső csoportokra. A háború utáni NSZK tankönyvekben viszont egészen az újraegyesítésig az irigység jelent meg nagyobb arányban, vagyis a győztesekkel szembeni hátrány (relatív depriváció) mutatható ki. A legújabb tankönyvekben azonban ezek az indikátorérezelmek eltűntek. Ezekből az eredményekből arra következtettünk, hogy a két érzélemnek esetleg indikátor jellege lehet. Erre a kérdésre még az eredmények részben visszatérünk.

5.3 Vizsgálat: Csoportközi intenciók és felelősség

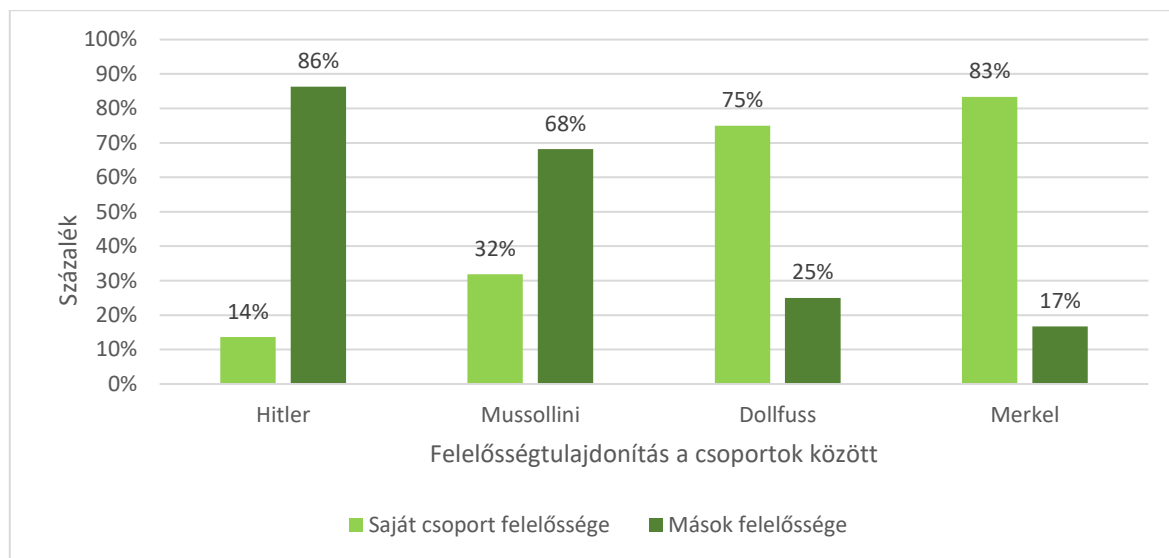
A korpuszanyagokban azt vizsgáltuk, hogy mely mintákban jelenik meg *a külső csoportok oldalán szignifikánsan több ártó szándék, a saját csoport oldalán pedig több jó szándék*. A szakirodalmi leletek alapján ugyanis azt is feltételeztük, hogy a csoportalapú narcizmus megjelenése esetén *a felelősség nagyobb mértékben jelenik meg a külső csoportok oldalán*.

Az elemzéseknél első lépésként megvizsgáltuk azt is, hogy a beszédkorpusz mennyire alkalmas a vizsgálat elvégzésére. Az előzetes eredmények szerint szignifikáns különbség mutatható ki a négy politikus között a csoportközi felelősség-attribúciók ($\chi^2= 28,21$; $p<.001$), az ártó szándékok ($\chi^2= 17,82$; $p<.001$) és a jó szándékok tekintetében ($\chi^2= 31,25$; $p<.001$) is, ami azt jelezte, hogy a korpusz változatossága megfelelő a vizsgálat szempontjából. Következő

lépésként a csoportközi felelősség attribúcióját elemeztük. A Felelősség változó csoportközi eloszlását a következő ábra mutatja:

Ábra 2

A csoportközi felelősség csoportközi megoszlása politikusonként.

Az adatokból jól látszik, hogy a csoportközi felelősség nagyobb arányban jelent meg a két diktátornál. A másik két politikus viszont a saját csoportnak tulajdonított több felelősséget.

A csoportközi intenciók és felelősség tulajdonításának vizsgálatára azonban az érzelmekhez hasonlóan egzakt binomiális próbát is végeztünk, ahol null-hipotézis feltételezte, hogy a politikus egyenlő arányban (50%) tulajdonított felelősséget ill. jó vagy ártó szándékot a saját és külső csoportoknak is. A táblázatban összesített adatokból látszik, hogy szignifikánsan csak Hitler tulajdonított több felelősséget a külső csoportoknak. Ugyanakkor Mussolininél is ez a stratégia jelent meg, de szignifikancia nélkül.

Táblázat 15

A csoportközi intenciók és felelősség attribúciós arányai a külső és a saját csoportra vonatkozóan

Intenció / felelősség	Külső csoportok			
	Hitler	Mussolini	Dollfuß	Merkel
Felelősség	86,4%***	68,2%	25,0%	16,7%
Ártó szándék	74,4%***	74,1%***	100,0%***	76,3%***
Jó szándék	6,0%***	28,0%*	0,0%***	6,5%***

Megjegyzés: A számítások az összes, saját vagy mások csoportjára vonatkozó szóhasználaton a külső csoportra vonatkozó attribúciók arányát mutatják. A hiányzó értékek azt jelölik, hogy az adott attribúció nem fordul elő. * = $p < 0.05$; ** = $p < 0.01$; *** = $p < 0.001$.

Ahogy a táblázat mutatja, mind a jó, mind a hosztilis csoportközi szándékok tekintetében szignifikáns különbség jelent meg a csoportok között az összes politikus beszédében. Más szóval mindenki több ártó szándékot tulajdonított a külső csoportnak és több jó szándékot a saját csoportnak. Vagyis ebben a vonatkozásban nem különböztek egymástól a politikusok. Az ártó szándékok gyakoriságát összehasonlítottuk csoportközi eloszlásban is.

Táblázat 16

A hosztilis csoportközi intenciók tulajdonításaának relatív gyakorisága a politikusoknál

Hosztilitás-attribúciók	Hitler	Mussolini	Dollfuß	Merkel
Ártó szándék: Saját csoport	1,63	1,37	0,00	0,31
Ártó szándék: Mások	4,74	3,91	3,62	1,85
Összesen	6,37	5,28	3,62	2,16

A relatív gyakoriságok értékei azt mutatták, hogy a két diktátornál gyakoribb volt a hosztilisszándék-tulajdonítás, de a különbség nemcsak a külső csoportok vonatkozásában jelent meg, hanem a saját csoport ártó szándékai is nagyobb gyakorisággal jelentek meg a két diktátor beszédeiben. Vagyis Hitler és Mussolini gyakran éltek fenyegetéssel. Merkelnél is találtunk erre utaló jelet, mert az Iszlám Állam fenyegetésével szemben határozott fellépést ígért, ennek

gyakorisága azonban messze elmaradt Hitler beszédeitől. Fenyegetettség tehát minden politikus beszédében megjelent, de Dollfuß volt az egyetlen politikus, akinél egyáltalán nem jelent meg ártó szándék a saját csoport oldalán.

Az intenciók vizsgálati dimenziójában a csoportközi jó szándékok tekintetében azonban ettől némileg eltérő eredményeket kaptunk.

Táblázat 17

A pozitív csoportközi intenció-attribúciók relatív gyakorisága a politikusoknál

Jó szándék attribúciók	Hitler	Mussolini	Dollfuß	Merkel
Jó szándék: Saját csoport	3,42	0,88	4,58	10,69
Jó szándék: Külső csoportok	0,22	0,34	0	0,08
Összesen	3,64	1,22	4,58	10,77

A jó szándékok tekintetében Merkel beszédeiben találtuk a legtöbb csoportközi jószándék-tulajdonítást, a legkevesebbet pedig Mussolini beszédeiben. Ez után megvizsgáltuk azt is, hogy vajon a különbség megjelenik-e az ártó és a jó szándékok tekintetében. Azt valószínűsítettük ugyanis, hogy a narcisztikus mintákban több ártószándék- és kevesebb jószándék-tulajdonítás jelenik meg (H9). Az ártó és jó szándék eredményeket egy arányszámmal hasonlítottuk össze (ártó szándékok/jó szándékok), melyet az abszolút gyakoriság értékekből számítottunk. Az *intencionális ráta* értéke egy, ha az elbeszélő ugyanannyi csoportközi ártó és jó szándékot tulajdonít. Az egynél magasabb érték azt jelzi, hogy a beszélő több ártó és kevesebb jó szándék tulajdonítással él. Ha a ráta kisebb, mint egy, akkor a beszélő több jó szándék és kevesebb hosztilis szándék tulajdonítással él.

Az elemzésekben egy alatti intencionális ráta értéket találtunk Merkel (0,20) és Dollfuß (0,79) beszédeiben, viszont egynél magasabb érték jelent meg Hitler (1,75) és Mussolini (4,33) beszédeiben. Vagyis a két diktátor jelentősen több ártó, mint jó szándék tulajdonítással élt a kommunikációjában.

A tankönyvi minta elemzési eredményei

Az csoportközi intenciók és felelősség vizsgálatát a tankönyvi mintán is elvégeztük. Az intenciók tekintetében a Versailles-ról szóló narratívumokban minden tankönyvi mintaegységben a hosztilis intenciók voltak túlsúlyban. Az intencionális rátát az abszolút gyakoriság értékekből kiindulva az ártó- és jószándék-tulajdonítások hányadosaként adtuk meg. Azokban az esetekben, ahol az érték nulla volt, technikai okokból egyet számoltunk, mert a nullával való osztás értelmetlen lett volna. Ez azonban az eredményekben nem okozott jelentős torzítást.

Táblázat 18

Intencionális ráta a tankönyvekben

D.R.	NDK	NSZK	NSZK	NSZK	NSZK	NSZK	NSZK	NSZK
1939-45	1950-89	1950-es	1960-as	1970-es	1980-as	1990-es	2000-es	2010-es
23,66	82	10	13	2,4	2,28	2,66	20	4,16

Az adatokból az derült ki, hogy minden tankönyvi mintában az ártó intenciók jelentek meg nagyobb mértékben, de a diktatúrákban nagyságrendekkel nagyobb értékeket találtunk. Az NDK években a hosztilis szándékok észlelése nemhogy csökkent volna, hanem még a náci időknél is nagyobb mértékben jelent meg. Az NSZK-ban azonban a ráta értékei csökkenő tendenciát mutattak, bár a 2000-es minta itt is kiugró értéket jelzett.

Arra is kíváncsiak voltunk, hogy a Versailles-i békéről szóló narratívumokban hogyan oszlik meg a háborús felelősség ill. az ártó és jó szándékok a csoportok között. A náci korszak és az NDK tankönyveit egy-egy külön mintába csoportosítva vizsgáltuk, az NSZK tankönyveket pedig évtizedeként csoportosítva kezeltük. Az első vizsgálat célja az volt, hogy kiszűrjük, mely vizsgálati mintaegységekben jelenik meg szignifikáns különbség a csoportok között és azt is, hogy mely változónál. A számítások az összes (saját vagy külső csoportra vonatkozó) szóhasználaton belül a *külső* csoportnak tulajdonított arányt mutatják, amiből következtethetünk a saját csoport adataira is.

Táblázat 19

Az egzakt binomiális próba eredményei a tankönyvekben

Intenció/Felelősség	Náci évek	NDK
Felelősség	90,0% ***	100,0% *
Ártó szándék	96,5% ***	98,8% ***
Jó szándék	0,0%	-

*Megjegyzés: * = p < 0.05; ** = p < 0.01; *** = p < 0.001.*

A diktatúrák tankönyveiben a diktátorokéhoz hasonló minta jelent meg. A felelősség-tulajdonítások szignifikánsan a győztesek oldalán jelentek meg, sőt van ahol szinte totális felelősség-hárítást láttunk az adatokban. Az ártó szándékok is szignifikánsan, csaknem abszolút mértékben a külső csoport oldalán jelentek meg. Jó szándék viszont csak a saját csoport oldalán, ha egyáltalán megjelent a szövegekben, hiszen az NDK tankönyvekben egyáltalán nem fordult elő jószándék-tulajdonítás. Az intencionális rátát a relatív gyakoriságok átlagaiból számítva a náci tankönyvekben az érték 21,96. Az NDK tankönyvekben a zéróosztó miatt a ráta nem alkalmazható, de tudjuk azt, hogy az ártó szándékok gyakoriságátlag (10,37) messze meghaladja a jó szándékok nulla értékét. Az NDK minta szélsőséges értékei önmagukban is markánsan jelzik a csoportközi polarizáló dinamika jelenlétét. Ehhez némileg hasonló eredményeket találtunk az 1950-es évek tankönyveinek narratívumaiban.

Táblázat 20

Az egzakt binomiális próba eredményei az NSZK tankönyvekben az újraegyesítés előtt

Intenció/Felelősség	1950	1960	1970	1980
Felelősség	60,0%	80,0%	53,3%	57,1%
Ártó szándék	90,0% ***	100,0% ***	94,1% ***	93,8% ***
Jó szándék	-	100,0%	71,4%	85,7%

Ebben az évtizedben sem jelent meg csoportközi jószándék-tulajdonítás a szövegekben. Szignifikáns különbséget csak az ártó szándékok tekintetében találtunk és ez is (a diktatúrák polarizáló mintáihoz hasonlóan) csaknem abszolút mértékben jelent meg a külső csoportok

oldalán. A jó szándék tulajdonítások is jellemzően a saját csoport oldalán nagyobb mértékben, de szignifikancia nélkül. Csökkenő trendet mutattak a csoportközi felelősség-attribúciók értékei is, egyre kisebb mértékben tulajdonították a tankönyvszerzők a háborús felelősséget a győzteseknek, mígnem az újraegyesítés után a felelősség (bár nem szignifikánsan) a saját csoport oldalára került.

Táblázat 21

Az egzakt binomiális próba eredményei az NSZK tankönyvekben az újraegyesítés után

Intenció/Felelősség	1990	2000	2010
Felelősség	28,6%	70,0%	21,4%
Ártó szándék	95,8%***	100,0%***	94,0%***
Jó szándék	66,7%	100,0%	83,3%*

*Megjegyzés: * = p < 0.05; ** = p < 0.01; *** = p < 0.001.*

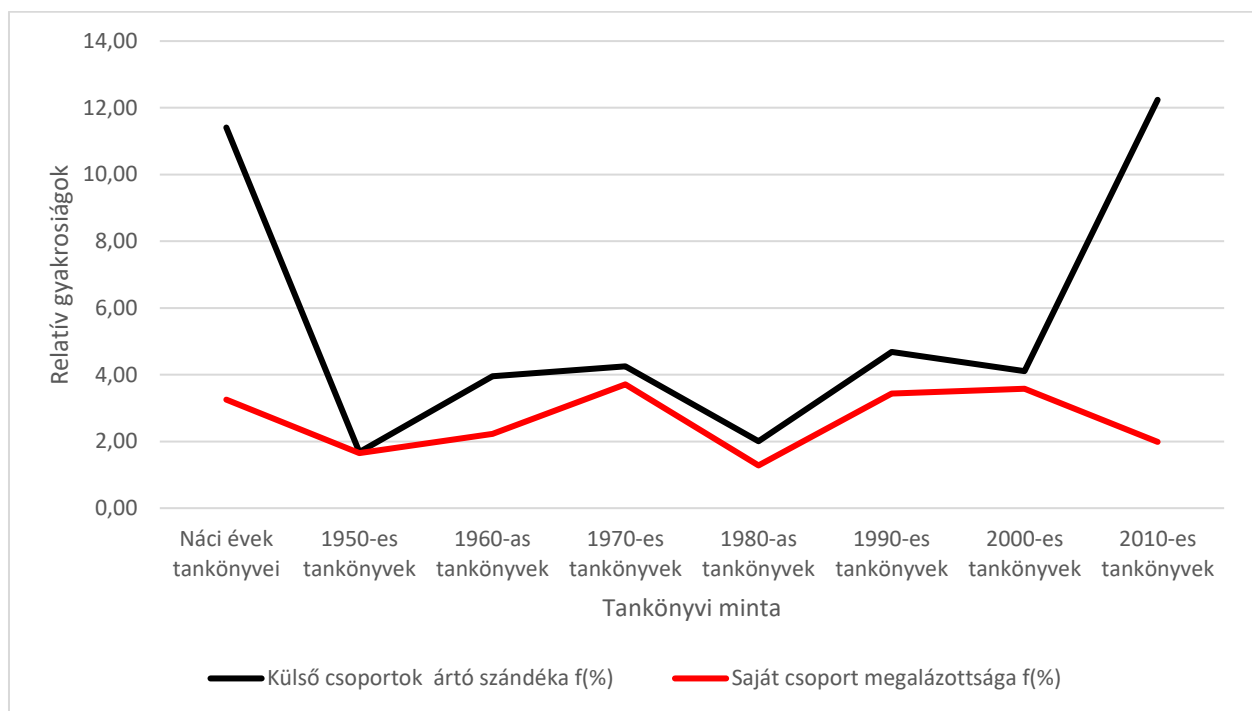
Az is látszik a legutóbbi évtizedek adataiból, hogy az újraegyesítés felszínre hozta a régi diskurzusokat és a háború utáni évtizedek ill. az NDK tankönyvek jellegzetességei keverten jelentek meg a 2000-es évek tankönyveiben. Az ártó szándékokat abszolút módon a külső csoportoknak tulajdonították, a jó szándékokat pedig száz százalékban a saját csoportnak. Az ártó szándékok tekintetében azonban nem találtunk változást. A hosztilis intenciók a teljes tankönyvi mintában – nincs kivétel! – szignifikáns különbséget jeleztek a csoportok között, vagyis a tankönyvírók a győzteseknek a mai napig szignifikánsan több ártó szándékot tulajdonítanak, mint a saját csoportnak. Ez egy érdekes és beszédes adat, ezért összevetettük a megalázottság érzésének alakulásával, hiszen ezt a csoportalapú érzelmet a narcisztikus sérülés indikátoraként határoztuk meg.

Azt feltételeztük, hogy a narcisztikus sértettség pszicho-dinamikáját jelzi a megalázottság érzése (H7). Tudjuk azt, hogy ez az érzés a teljes tankönyvi mintát vörös fonálként kíséri végig, mind a diktatúrák, mind a demokratikus NSZK tankönyveiben jelen volt. Összevetve a narcizmus intencionális jellemzőivel is, azt láttuk, hogy jelentős együtt járás van a három változó (külső csoportok ártó szándéka, a saját csoport megalázottsága és a saját csoport

felelőssége) között. A következő ábra a három változó relatív gyakoriság értékeinek alakulását mutatja:

Ábra 3

A németek megalázottsága, felelősségvállalásuk és a győztesek szándékos rosszindulata a történelemtankönyvekben

A tankönyvekben töretlenül él az az attribúciós minta, hogy *a németeket a győztesek szándékosan alázták meg*. Jól látszik, hogy az 1950-es és a 2000-es évek közötti idő intervallumban a két görbe (mások ártó szándéka és a saját csoport megalázottsága) csaknem párhuzamosan halad. A náci évek és a 2010-es évek tankönyveinek mintája azonban eltér ettől a mintától. A náci tankönyvekben azt látjuk, hogy a megalázottságot sokkal több ártó szándék tulajdonítás kíséri, mint a második világháború utáni években, a *2010-es évek mintája arról tanúskodik, hogy a megalázottság intenzitása ugyan csökkent, de ezt nem kísérte a hosztilis szándéktulajdonítások csökkenése, sőt a gyakoriságértékek magasabbra szöktek, mint a náci években*. Ez a minta azonban eltér abban a náci tankönyvektől, hogy a saját csoport oldalán jóval magasabb felelősségértékeket találunk. Ennek szintje viszont némileg elmarad az 1970-es felelősségvállalás irányába nyitó tankönyveitől. Az 1950 és 1989 közötti időszak NSZK tankönyveiben a saját csoport megalázottsága és a külső csoportok ártó szándéka között az

együtt járás statisztikailag is kimutatható ($r = .472$; $p < .05$). A náci és az NDK diktatúra tankönyveiben azonban nem mutatható ki korreláció.

Az eredmények kiértékelése

Hipotézisünkben (H1) azt feltételeztük, hogy *ha az individuális narcizmus nyelvi jegyeinek gyakoribb használata kihat a szöveg minőségére, azaz regresszívvé alakíthatja, akkor erősen feltételezhető, hogy a csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek gyakoribb használata is változást idézhet elő a szöveg minőségében.* A RID szótárát a csoportnarcizmus változóval manipuláltuk, mert a csoportnarcizmust hatását szeretnénk volna feltárni a gondolkodási folyamatokra. Az elemzések eredménye szerint a változó három mintában megváltoztatta a gondolkodási folyamatok arányát, ami regressziót jelzett. Merkel beszédeiben viszont a változó gyakorisága nem volt hatással a gondolkodási folyamatokra. A tankönyvekben az elsődleges és a másodlagos gondolkodási folyamatok között nem találtunk döntő különbséget. Bár a minta nagy részében az arányok inkább regresszivitást jeleztek, kivéve az NDK tankönyvek és az újraegyesítés előtti NSZK tankönyvek szövegeit. A vizsgálatban azt tételeztük, hogy ahol a regresszivitás megjelent, ott a narcizmus pszicho-dinamikája is jelen van.

A narratív kompozícióban azt vizsgáltuk meg, hogy hol jelenik meg jelentős különbség a csoportok között az egyes narratívumokban és a beszélő milyen narratív eszközökkel emeli ki a csoportok közötti különbségeket. Azt feltételeztük, hogy a csoportalapú narcizmusra negatív emocionalitás jellemző (H4), de ezt a vizsgálatok nem igazolták, mert a politikusok beszédeiben kivétel nélkül a pozitív érzelmek voltak túlsúlyban. A tankönyvekben azonban, ahol egy traumatikus esemény elbeszélését elemeztük teljesen eltérőek voltak az NDK és a náci tankönyvek eredményei az NSZK narratívumoktól. Míg az előbbi kettőben azt találtuk, hogy a Versailles-i békéről szóló narratívumokban a negatív érzelmek voltak túlsúlyban, az NSZK tankönyvekben ennek épp az ellenkezőjét találtuk. Vagyis az érzelmi valencia vonatkozásában az derült ki, hogy jelen kutatásban nem jelent differenciál-kategóriát.

A narratív pszichológiai vizsgálatok viszont hasznos eredményeket hoztak. Az elemzések célja az volt, hogy a narcizmusra sajátos pszicho-dinamikát a narratív konstrukció mentén is megvizsgáljuk. Ezek a vizsgálatok ugyanis jó alapot szolgáltatottak ahhoz, hogy a narcizmus szempontjából releváns változókat kiszűrjük és a nyelvi jegyek vizsgálatában függő

változóként használjuk. Feltételeztük, hogy a csoportok között észlelt státuszdifferencia az érzelmek vonatkozásában is megjelenik, mégpedig úgy, hogy a saját csoportnak a beszélő több státuszreleváns érzelmet tulajdonít és kevésbé használja a nem státuszreleváns pozitív csoportalapú érzelmeket, ú.m. öröm, remény, szeretet (H5). A politikusoknál a regresszivitás eredményekkel összhangban azt találtuk, hogy a három kortárs beszédeiben jóval nagyobb arányban fordultak elő pozitív státuszérezelmek, ezzel szemben Merkel beszédeiben az öröm, szeretet és remény érzései jelentek meg nagyobb arányban. A tankönyvi mintákban viszont a Versailles-i békéről szóló narratívumokban semmi különbség nem volt a diktatúrák és a demokráciák mintái között, minden mintában a pozitív státuszérezelmek voltak túlsúlyban. Ez az eredmény összhangban volt a regresszivitás-vizsgálat eredményeivel és igazolta a hipotézist is (H5).

A negatív csoportalapú érzelmek tekintetében arra voltunk kíváncsiak, hogy a státuszérezelmek vagy a negatív alapérezelmek vannak-e túlsúlyban, mert azt valószínűsítettük, hogy ez esetben is a státuszérezelmek dominálnak majd (H6). Ez a hipotézis is igazolódott. A két diktatornál azt találtuk, hogy a negatív csoportalapú érzelmek vonatkozásában a megvetés érzése jelent meg a legnagyobb arányban, ami fontos indikátora lehet a külső csoportokról alkotott státuszítéletnek. Dollfuß és Merkel beszédeiben viszont a negatív érzelmek között a félelem jelent meg legnagyobb arányban, ami nem státusz-, hanem alapérezlem. A relatív deprivációt indikálhatja az irigység érzése, ami csak a két diktátor beszédében jelent meg manifeszt módon, Dollfuß és Merkel beszédeiben nem fordult elő.

A tankönyvekben minden tankönyvi mintaegységben megjelent a narcisztikus sérelem indikátorérezelme, a megalázottság. A negatív érzelmek vizsgálati szegmensében ugyanakkor a tankönyvi minták eltértek egymástól. Tudjuk azt, hogy az egyének szociális identitásuk értékének meghatározására gyakran élnek csoportközi összehasonlítással. A relatív depriváció indikátor érzése az irigység a legújabb tankönyvek kivételével minden tankönyvi mintában megjelent. A szociális összehasonlítás eredménye azonban a külső csoportra nézve is lehet negatív, ezt fejezi ki a megvetés érzése, melynek kimutatásával a megvetettnek automatikusan alacsonyabb státuszt tulajdonítanak. Ez a negatív érzelmek nagyobb gyakorisággal jelent meg a náci és az NDK tankönyvekben.

Megvizsgáltuk azt is, hogy az egyes érzelmek hogyan oszlanak meg a csoportok között, más szóval hogyan konstruálódik a csoportok közötti különbség az érzelmek dimenziójában. Azt a

hipotézist állítottuk, hogy minél narcisztikusabb a kommunikáció, annál több és annál szignifikánsabb különbség jelenik meg a saját és a külső csoportoknak tulajdonított érzelmek és intenciók tekintetében (H2). A politikai beszédekben Hitler beszédeiben tizenkét érzelemből tíznél, Mussolini beszédeiben nyolcnál, Dollfuß beszédeiben hatnál, Merkel beszédeiben pedig öt érzelemmel találtunk szignifikáns különbséget a csoportok között. Ezek a különbségek a gyakrabban jelentek meg a pozitív csoport alapú érzelmek szegmensében, de Hitler és Mussolini beszédeiben a negatív érzelmi dimenzióra is jellemző volt a megalázottság és félelem érzéseinél, melyekről tudható, hogy a narcisztikus trauma indikátorai.

A tankönyvekben a csoportközi különbségek a két diktatúrában szignifikánsan jelentek meg a megvetésérzésnél, ami a külső csoportok erős leértékelését jelzi és a minták döntő részében a megalázottság is hangsúlyosan jelent meg a saját csoport oldalán. A pozitív érzelmek tekintetében pedig a náci mintákban jelent meg szignifikánsan több dicsőség a saját csoport oldalán. Érdekes eredmény, hogy az NSZK tankönyvekben a dicsőségérzés nem a saját csoport, hanem a győztesek oldalán jelent meg, ami a Frankfurter iskola magyarázata szerint a függ össze, hogy a németek a második világháború után a túlzó idealizációt nem adták fel, hanem megszállókra vitték át (Pollock, 1955).

A felelősség tekintetében annak hátrítását találtuk Hitler és Mussolini beszédeiben, viszont a felelősség vállalását találtuk Dollfuß és Merkel beszédeiben. A tankönyvekben különböző mintákat találtunk. A Versailles-i béke azt jelentette, hogy Németországot és szövetségeseit a háború kirobbantásáért kizárólagos felelősséggel illették. Ehhez képest a tankönyvekben ettől gyakran eltérő felelősség-attribúciót találtunk. A náci tankönyvírók a felelősséget egyértelműen a külső csoportra hátrították. A háború után a szovjet zónában a németek felelősségvállalása az első világháború kirobbantásáért a nullával egyenlő, és ez csak az újraegyesítés után változott meg. A szovjet szektorban ugyanis a háború kirobbantásáért és a pusztításért a felelősséget egy kis csoportra, a nációra tolták és az NSZK-t a náci Németország jogfolytonos utódának tekintették. Ezzel a kommunikációs stratégiával érték el azt, hogy az NDK-ban (látszólag) nem voltak háborús bűnösök. Az NSZK-ban is sokáig hátrították a felelősséget, de az újraegyesítés után az adatok az mutatták, hogy ez a trend megváltozott. Az 1990-es években és a legújabb tankönyvekben már volt felelősségvállalás. A 2000-es években viszont a régi források beemelésével a háború utáni minta tért vissza egy évtizedre. Ezt azonban nem lehet „visszaesésként” értelmezni, itt inkább egy régi diskurzus újratárgyalásáról van szó.

A kollektív narcizmus a szakirodalom szerint a külső csoportokkal szemben negatív attitűdöket jósol (Golec de Zavala et al., 2013). Az intenciók tekintetében ezért azt vártuk, hogy a narcisztikus kommunikációban több ártószándék- és kevesebb jószándék-tulajdonítás jelenik meg (H9). A két adat összevetését segítette az intencionális ráta bevezetése, ami szándékunk szerint azt jelzi, hogy a politikusok között ebben a tekintetben is releváns különbség van. Hitler és Mussolini intencionális ráta értéke magasan egy felett volt, ami azt mutatta, hogy jóval több ártó, mint jó szándék jelent meg ezekben a beszédekben. Viszont a ráta egy alatti értéket mutatott Dollfuß-nál és Merkelnél, akik több jó, mint ártó szándékot tulajdonítottak a csoportoknak.

A tankönyvekben kivétel nélkül az ártó szándékok jelentek meg nagyobb gyakorisággal a jó szándékkal szemben. Az intencionalitás ráta a diktatúrákban magasan egy feletti értéket mutatott. Az NSZK-ban is, de itt az arányszám jóval kisebb volt és az évtizedek során csökkenő trendet mutatott. Jelentős különbség mutatkozott a csoportok között abban a tekintetben is, hogy mely csoportnak tulajdonítottak a szerzők több ártó szándékot. A teljes tankönyvi mintában a külső csoportoknak szignifikánsan több hosztilis szándékot tulajdonítottak, és ez egy nagyon stabil mintaként jelent meg. Jó szándék a diktatúrák tankönyveiben vagy kizárólag a saját csoport oldalán jelent meg, vagy meg sem jelent, mint pl. az NDK-ban. A narcisztikus trauma részbeni elaborációjára utal azonban, hogy csökkent a felelősség hárítása és az 1960-as évektől kezdve az NSZK tankönyvekben a külső csoportnak egyre gyakrabban tulajdonítottak jó szándékot.

A narcisztikus pszicho-dinamika jellegzetességeit tártuk fel Hitler és Mussolini beszédeiben, Merkelnél viszont az adatok nem narcisztikus jelleget tükröztek. Dollfuß esetében pedig a két minta jellegzetességeinek keveréke jelent meg. Amikor a három kortárs politikust összehasonlítottuk, akkor azt láttuk, hogy a két diktátor narratív konstrukciójában nagyon hasonló jellegzetességek mutathatók ki. Például gyakrabban említettek olyan érzelmeket, amelyek a saját csoport magasabb státuszát (ld. saját csoport dicsősége, becsülete, büszkesége) és a külső csoportok alacsonyabb státuszát jelzik (megvetés). A saját csoport oldalán jelent meg a narcisztikus trauma indikátor érzelmé is, a megalázottság. Természetesen az áldozati perspektíva is alapot adhat arra, hogy a saját csoportot a beszélő vagy narrátor morális fölényben tüntesse fel. Mindkét diktátorra jellemző volt a felelősség hárítása és fokozottan éltek hosztilis szándéktulajdonítással is mind a saját, mind a külső csoportok vonatkozásában. Vagyis

több olyan narratív stratégia is kimutatható ezekben a beszédekben, amellyel a beszélő jelentős önfelnagyítást és a külső csoportok státuszának jelentős csökkenését érheti el.

Dollfuß hasonlított a diktátorokra abban, hogy a beszédeiben regresszív minőséget tártunk fel a csoportnarcizmus vonatkozásában és a pozitív csoport alapú érzelmek tekintetében ez a politikus is inkább státuszreleváns, mint autentikus kötődést indukáló érzelmeket használt. Az osztrák kancellár beszédeiben is megjelent a megalázottság érzése. Ugyanakkor különbözött is Hitlertől és Mussolinitól abban, hogy nem vetette meg és nem irigyelte a külső csoportokat. Ezek a narcizmust indukáló negatív érzelmek egyáltalán nem jelentek meg a beszédeiben. Ezzel szemben nagyobb arányban jelent meg félelem és a harag a negatív csoportalapú érzelmek között. Értelmezésünk szerint Dollfuß beszédeiben is jelen van a narcisztikus pszichodinamika, hiszen a saját csoport iránti pozitivitás és a külső csoportokra vonatkozó negativitás egyaránt megjelentek, viszont nem hártotta a felelősséget és a külső csoportok vonatkozásában több jó és kevesebb hosztilis szándék tulajdonítással élt. Vagyis Dollfuß beszédeiben is van narcisztikus sérülésre utaló jel, de a sérelemhez nem agresszió kapcsolódik, hanem autentikus csoportalapú érzelmek (remény és öröm) emelkednek ki. Ez a sajátos attitűd nem választható el Dollfuß mélyen vallásos keresztényi attitűdjétől. A kutatások folyamán azonban ezt a képet sikerült tovább differenciálni, de ez a következő fejezetekben kerül bemutatásra.

A kollektív narcizmus kurrens szociálpszichológiai koncepciója szerint az eredmények alapján a tankönyvek között az NDK mintát a kollektív narcizmusok sorába kellene sorolnunk mind a csoportközi érzelmek, mind az intenciók és felelősség narratív csoportközi konstrukciója alapján, hiszen a saját csoport iránti elfogultság mellett a külső csoportokkal szembeni negativitás is szignifikánsan jelent meg. Az NDK mintában fokozottan jelent meg a fenyegetettség és a fenyegetés is. A Szerző álláspontja szerint azonban itt a narcizmusok között egy minőségileg eltérő mintával van dolgunk. A különbséget a fenyegetettségészlelés és az agressziókészség mértéke jelenti. Ez a minta a Szerző álláspontja szerint már paranoid jellegűnek tekinthető. Volkan (2003;2004a; 2015a) is utal arra, hogy a nagycsoportokban a narcizmus kollektív paranoiává alakulhat, és itt úgy tűnik valóban egy minőségi különbség figyelhető meg. A hosztilis szándékok relatív gyakoriságértékei még a diktátorkét is felülmúlják. Természetesen nincs baseline adat arra vonatkozóan, hogy milyen értéktől kellene egy mintát paranoidnak tekintenünk, ezért egyelőre csak javaslatként fogalmaztuk meg ezt a kategorizációt. A következő elemzések azonban további adalékkal szolgáltak a kérdés eldöntéséhez.

5.4 Vizsgálat: Téridő

A szövegelemzések harmadik szakaszát jelentette a téri és idői észlelés narratív jellegzetességeinek feltárása a szövegekben. Martindale (1975) kutatásainak alapjairól indulva feltételeztük, hogy a poláris minőségek együtt járása (inkongruens juxtapozíciók) nemcsak indikálják a regressziót, hanem annak minőségéről is információval szolgálhatnak. A narcisztikus regresszióra jellemző polarítások számos aspektusban megfigyelhetők: pl. a grandiozitás és a vulnerabilitás paradox egyidejűségében (Morf & Rhodewalt, 2001), a szélsőséges hangulatok fluktuációjában (Morf & Rhodewalt, 2001), az összeolvadás és szétválás egyidejűségének paradoxonjában (Werner, 1948). Az előző kutatási szakaszban a polarizáció jelenségét a csoportközi attribúciók vonatkozásában vizsgáltuk, ebben a szakaszban pedig a tér- és időészlelés vonatkozásában kerestük a szövegekben.

A téri észlelés nyelvi nyomainak feltárásának vizsgálatához Roth és Blatt (1974) nagyszámú klinikai populáción végzett vizsgálatai szolgáltatottak elméleti alapot. A szerzők szerint a pszichológiai szervezethez és a térészlelés változásai között szoros összefüggés van, az észlelésnek más és más aspektusai kerülhetnek az észlelés fókuszába. A szkizofrénia állapotában például a határok és az elkülönítés (a szétválás és összeolvadás) folyamatai válnak relevánssá, paranoid pácienseknél viszont a vertikálitás mozgások (felfelé/fent vs. lefelé/lent) áll a téri észlelés centrumában. Ezek az egyének a társadalmi alá- és fölérendelések mentén orientálódnak és különösen érzékenyek a szociális hierarchia változásaira. Mivel a narcizmus állapotában az egyén teste és annak határai válnak referenciaponttá, az észlelés centrumában a (3D) testek tökéletessége vs. tökéletlenségére áll.

A regresszió állapotában azonban nemcsak a tér, hanem az idő észlelése is megváltozik. A narcisztikus időészlelésre az idő „befagyasztása” (Kernberg, 2008), az idő múlásának tagadása jellemző, vagyis a múlt idő helyét a statikus idő veszi át, ami lehet örök- vagy sohaidő. A narcisztikus regressziót indikálhatja feltételezésünk szerint, ha e két minőség szorosan együtt jár. Ezen túl azonban a narcizmus állapotát indikálhatja még a melankolikus idő is (Freud, 1917/1997; Kernberg, 2008), melyet az idősíkok sajátos kapcsolódása jelezhet. A melankóliában a jelen súlyát veszti, jelentéktelenné zsugorodik, helyét a múlt veszi át, mely így közvetlenül formálja a jövő észlelését. Vagyis a melankóliában múlt és jelen, az időtengely poláris „végpontjai” kapcsolódnak össze.

A kutatás hipotézisei

Martindale-nek (1975) sikerült empirikusan is igazolnia azt, hogy a gondolkodási folyamatok változását a nyelvhasználat változása is indikálja, de ezek a kutatások még nem foglalkoztak azzal, hogy a regresszióknak mely minőségei jelentek meg a szövegekben. Jelen kutatás erre is kísérletet tett. Mivel a Regresszív Képzelt Szótár már validált szókészlettel rendelkezik, ezért ennek téri-idői észlelést tartalmazó kategóriáit több esetben is változtatás nélkül vettük át ill. a narcizmusra vonatkozó szakirodalmi ismeretek alapján további kategóriákkal egészítettük ki.

H10: A szakirodalom alapján *paranoid regressziót tételeztünk ott, ahol a narratívumokban a vertikális téri polarítások (a fel és lefelé irányok) együtt járást mutatkozik.*

H11: Kernberg (2008) útmutatása alapján *a regresszió narcisztikus minőségét tételeztük ott, ahol az örök- és sohaidő nyelvi változói között együtt járás jelenik meg.*

A vizsgálat elrendezése és kutatáseljárás

Mivel nem találtunk olyan empirikus kutatásokat, amelyek a narcisztikus téri és idői észlelésre vonatkozóan empirikus támpontként szolgálhattak volna, ezért Martindale (1975) kutatáseljárását oly módon is mintaként használtuk, hogy a (klinikai) szakirodalomban leírt jellegzetességeket metaforaként értelmeztük. A narcisztikus veszteséget indikáló *melankóliát tételeztük ott, ahol egy, max. két mondat egységben belül múlt és jelen idő került juxtapozícióba.* Ugyancsak *a metaforák mentén értelmeztük a narcisztikus téri észlelésre jellegzetes tökéletes téri formákat is.* Ezek a kategóriák elsősorban kísérleti jelleggel kerültek be a kutatásba, amitől azt vártuk, hogy későbbi vizsgálatokhoz is hipotetikus alapként szolgálhatnak.

A narratív kategoriális elemzés keretében a téridő-észlelés sajátosságait mind a politikai beszédekben, mint a tankönyvekben megvizsgáltuk. Az érzelmek és intenciók vizsgálatától eltérően ebben a vizsgálati szakaszban a tankönyveket nem tízéves intervallumokban vizsgáltuk, hanem az NSZK tankönyvekből két nagyobb mintaegységet alakítottunk ki. Ezt a változtatást indokolta, hogy a korrelációs vizsgálatokhoz optimálisabb mintaegységeket tudtunk létrehozni. A mintaegységek kijelölésében a német újraegyesítést tekintettük időbeli határként. A felosztás eredményeként így négy tankönyvi mintaegység keletkezett.

A náci tankönyvek szószáma N=13.192, a háború utáni NSZK tankönyvi minta szószáma N=20.640 és az újraegyesítés utáni évtizedek mintája N=13.859. Bár az NDK tankönyvi minta ezeknek az elemszámoknak csak a töredékét képezte (N=4.222), ezen sajnos nem állt módunkban változtatni. A kódolási eljárást QDA Miner szoftver segítségével végeztük, ezzel szűrtük ki az emelkedés és süllyedés, ill. az időtlenség nyelvi változóit. A kódolás második szakaszában az Atlas.ti8 segítségével automatizált eljárással tártuk fel a sohaidő és narcisztikus tér nyelvi jegyeit. Az idősíkok juxtapozícióját azonban egy harmadik vizsgálati szakaszban, kézi kódolással tártuk fel, mert a fent említett programok kizárólag szószintű kódolásra alkalmasak.

Táblázat 22

Vizsgált narratív változók

Kódolt tartalom	Példák
7. Paranoid tér	<p>Kódolásra kerülnek azok a tartalmak, amelyek a kétdimenziós térben megjelenő vertikális téri irányban való elmozdulást ill. térbeli állapotra utalnak. A szókészlet megfelel a RID elsődleges folyamatokat jelző Ikaroszi képzelet kategória szókészletével, mely az emelkedés és süllyedés, magasság és mélység nyelvi jegyeit integrálja.</p> <p>Példák a RID szókészletéből:</p> <p>Felfelé irányuló mozgás (Fel kategória):</p> <p>Emelkedés: emelkedő (<i>ansteigend</i>), emelni (<i>heben</i>)</p> <p>Magasság: hegy (<i>Berg</i>), tető (<i>Dach</i>), magasság (<i>Höhe</i>)</p> <p>Lefelé irányuló mozgás (Le kategória):</p> <p>Süllyedés: lefelé (<i>bergab</i>), esni (<i>fallen</i>), süllyedt (<i>sank</i>)</p>

	Mélység: szakadék (<i>Abgrund</i>), ásni (<i>graben</i>), völgy (<i>Tal</i>)
8. Narcisztikus tér	<p>Ide tartoznak az olyan metaforikusan értelmezett terek, amelyek</p> <p>a. tökéletes formát jelenítenek meg, mint pl. a gömb, melyet metaforikusan a föld/világ (<i>die Erde/die Welt</i>) szavak képesek kifejezni és</p> <p>b. a tökéletlen, háromdimenziós testek, melyet metaforikusan pl. nyitott aréna, romos ház jelezhet.</p> <p>Példa a korpuszból:</p> <p>És mégis, ahogy akkoriban az egész világot mobilizálták Németország ellen...</p> <p><i>(Trotzdem nun damals die ganze Welt gegen Deutschland mobilisiert worden war...)</i> (Hitler, 1941)</p>
9. Abszolút idő	<p>Metaforikusan az idő határainak elvesztését jelenítik meg:</p> <p>1. <i>Örokidő</i></p> <p>A RID időtlenség kategóriájának nyelvi jegyeit kiegészítettük olyan szavakkal és szókapcsolatokkal, melyek az idő határtalanná válását indikálhatják.</p> <p>Nyelvi markerei:</p> <p>mindig (<i>immer/alle Zeiten</i>), örökké (<i>ewig</i>), megörökít (<i>verewigen</i>), évszázad (<i>Jahrhundert</i>), valaha (<i>je/jemals</i>), az örök jövőben (<i>für alle Zukunft/aller Zukuft</i>).</p> <p>2. <i>Sohaidő</i></p>

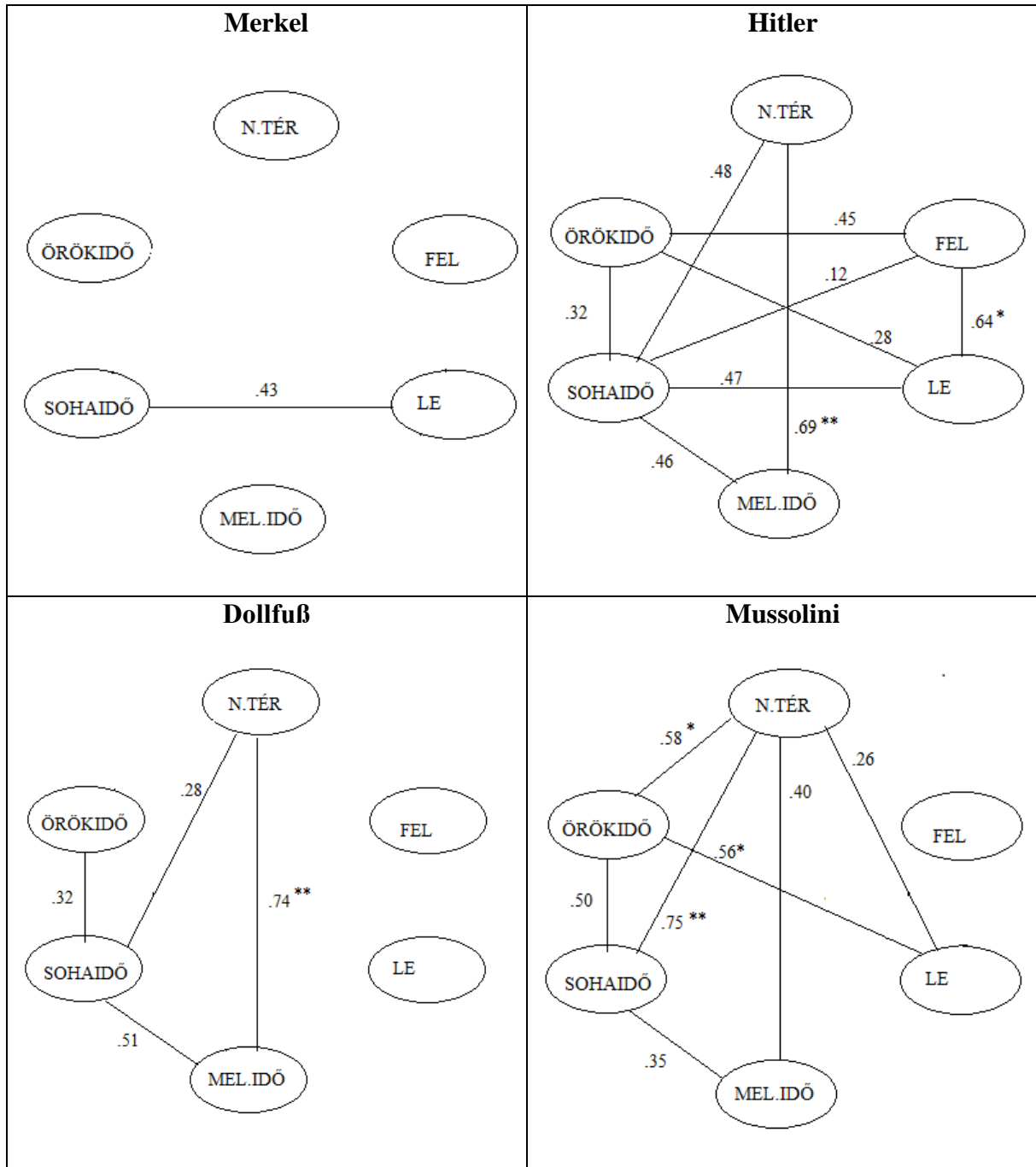
	<p>Ide tartoznak azok az idővel kapcsolatos határozószók, amelyek az idő múlásának tagadását, befagyasztását fejezik ki, vagyis a soha és német nyelvű szinonimái.</p> <p>Nyelvi markerei:</p> <p>soha (<i>nie, niemals, zu keiner Zeit, nimmer</i>)</p>
<p>10. Melankolikus idő</p>	<p>Múlt és jelen idő egyidejű megjelenése egy max. 2 mondategységen belül. Azokat a tartalmakat kódoltuk, amelyekben a jövő (<i>Zukunft</i>) szó mellett (egy vagy max. két mondaton belül) múlt idő megjelenik meg igeidő formájában kifejezve vagy lexikai szinten (mint például Hitler beszédében a <i>történelmi</i> és a <i>jövő</i> szavak összekapcsolásával létrejövő „<i>historische Zukunft</i>” szókapcsolat.)</p> <p>Példa a korpuszból:</p> <p><i>A történelmi múltat ugyanolyan aljas módon bemocskolják, ahogy a történelmi jövőt gond nélkül eltagadják.</i></p> <p>(Die geschichtliche Vergangenheit wird genau so infam besudelt wie die geschichtliche Zukunft unbekümmert abgeleugnet.)</p> <p>(Hitler, 1934)</p>

Eredmények

A regresszió narcisztikus típusára utaló együtt járásokat tártunk fel három politikus (Hitler, Mussolini és Dollfuß) beszédeiben, ezekben – ahogy az ábrák mutatják – együtt járás volt az örök- és sohaidő alkategóriák között.

Ábra 4

A téridő-ézelés nyelvi változóinak korrelációs kapcsolatai a politikai beszédekben

A három kortársnál, ahol a RID-elemzések már korábban is regressziót tártak fel, a narcisztikus (tökéletes) téri forma kapcsolatot jelzett a melankolikus idővel, de csak Hitler és Dollfuß beszédeiben mutatott szignifikáns értéket. Érdekes eredmény, hogy Dollfuß volt az a politikus, akinek a beszédeiben a legerősebb együtt járás jelent meg a két változó között. A harmadik

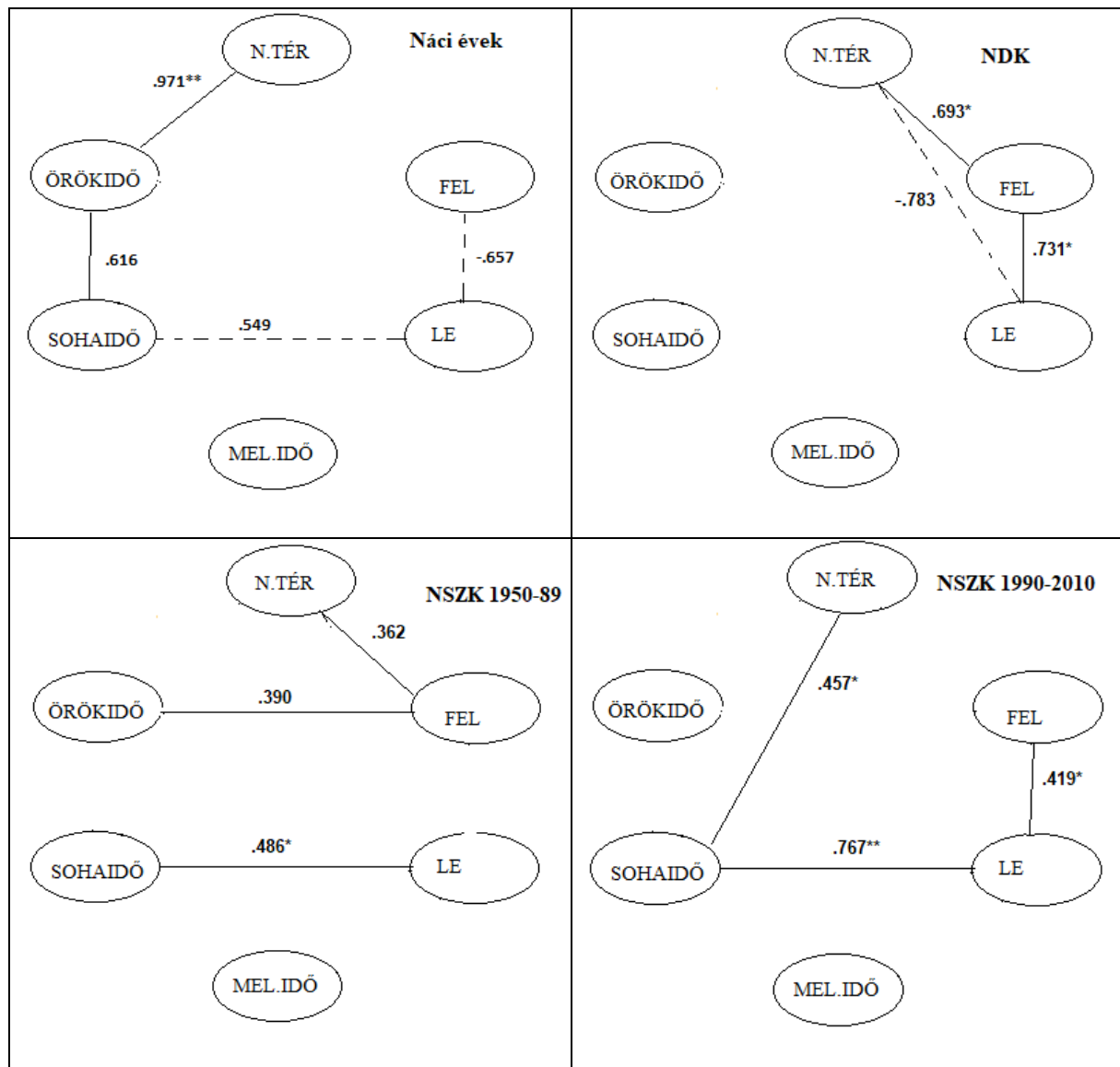
közös jellegzetesség, hogy a narcisztikus tér az időmúlás tagadásával, azaz a sohaidővel is pozitív kapcsolatot jelzett.

E hasonlóságok mellett azonban jelentős különbségeket is találtunk. Ahogy az ábra mutatja, Dollfuß-nál a kapcsolatok kizárólag a baloldali, azaz a narcizmust indikáló dimenzióban jelentek meg, vagyis ennél a politikusnál nincs nyoma a paranoid regressziónak. Ezzel szemben a két diktátornál ebben a vizsgálati dimenzióban is szignifikáns együtt járások mutatkoztak. Hitlernél egy „csillagminta” rajzolódott ki a narcisztikus és paranoid észlelés változói között, ami véleményünk szerint azt jelzi, hogy ezekben a beszédekben a csoport alapú regresszió mindkét formája jelen van. Merkel beszédeiben a RID elemzések eredményei szerint nem mutatható ki regresszió. A téridő nyelvi változóinak vizsgálata ezt megerősítette, a regresszió egyik formája sem jelent meg a korrelációs kapcsolatokban.

A korrelációs vizsgálatok a négy tankönyvi mintán is elvégeztük és a következő eredményeket kaptuk.

Ábra 5

Korrelációs eredmények a tankönyvi szövegekben

A náci évek tankönyveiben – bár nem szignifikánsan – megjelent a narcisztikus regresszió, és kapcsolat mutatkozott a paranoid észlelést jelző fel és le irányok között is, de ennek előjele negatív irányú volt. Ez a minta azonban nem alakult trenddé a Versailles-i békéről szóló leírásokban, hiszen az NSZK tankönyvekben már nem jelent meg regresszivitást jelző kapcsolat egészen az újraegyesítésig. Paranoid regressziót jelző kapcsolatiság jelent meg az NSZK tankönyvi szövegekben az újraegyesítés utáni mintaegységben.

A két Németország háború utáni szövegeit összehasonlítva jól látható, hogy az NDK szövegekben a paranoid észlelés szignifikánsan mutatkozott, de nyoma sem volt a narcizmusra utaló kapcsolatiságnak és a melankólia is hiányzott. Vagyis ebben a mintaegységben egyáltalán nem jelentek meg a narcisztikus regresszió téridő indikátorai. Jellegzetes volt a teljes tankönyvi mintára, hogy a Versailles-i békéről szóló leírásokban egyáltalán nem jelent meg melankólia.

Kiértékelés

A téridő vizsgálatok eredményei tehát megerősítették a RID regresszivitás-vizsgálatok eredményeit abban a tekintetben, hogy a politikai beszédekben a három kortárs politikusnál együtt járás jelent meg az örök- és sohaidő között, amit a narcisztikus regresszió indikátorának tekintettünk (H2b). Hasonlóság mutatkozott abban a tekintetben is a három politikus között, hogy a beszédekben a narcisztikus tér és a melankolikus idő között statisztikailag kimutatható kapcsolat jelent meg. Dollfuß-nál és Hitlernél szignifikánsan, Mussolininél viszont nem. Ezek az együtt járások további empirikus adatokat szolgáltatnak ahhoz a feltételezéshez, hogy *a csoport alapú narcizmus pszicho-dinamikája mindhárom kortárs politikus kommunikációjában jelen volt.*

Paranoid észlelést jelzett a kapcsolati minta Hitler beszédeiben, méghozzá szignifikáns értékkel (H2a). Mussolininél viszont a paranoid tér változói nem egymással, hanem a narcisztikus térrel és az örökidővel lépőtek kapcsolatba. Mindhárom politikusnál pozitív kapcsolat mutatkozott a narcisztikus tér és a sohaidő között, de nem jelent meg kapcsolat az örökidővel. A sohaidő, melyet metaforikusan az idő befagyasztásként értelmezhetünk, a narcisztikus veszteségre utal. Ezt a leletet erősíti, hogy a narcisztikus trauma indikátorérzelme, a megalázottság ugyancsak jelen van ezekben a narratívumokban és ugyanerre utalhat a melankolikus idő megjelenléte is. *Vagyis mindhárom férfi politikusnál több jel is utalt arra, hogy a narcisztikus veszteség jelen van.* A tankönyvi elemzésekkel sikerült ezeket az eredményeket tovább differenciálni.

Az NDK tankönyvekben ugyanis egészen szélsőséges formában jelent meg a narcisztikus pszicho-dinamika. Ezek az eredmények nem igazolták azt a hipotézist, hogy minél narcisztikusabb a minta, annál nagyobb mértékben és annál több dimenzióban jelenik meg csoportközi polarizáció, hiszen csak két érzelemnél találtunk szignifikáns csoportközi különbségeket: a pozitív érzelmek tekintetében kizárólag a dicsőség jelent meg, a negatív érzelmek között pedig egyetlen szignifikáns csoportközi különbséget láttunk, mégpedig a

megvetés tekintetében. Az NDK tankönyvekben nem volt felelősségvállalás és nagyon sok ártó szándék tulajdonítást találtunk mindkét csoport oldalán. Vagyis a saját csoport iránti pozitívitás és a külső csoportokkal szembeni negativitás itt jelent meg a legmarkánsabban. Az előző vizsgálati szakaszban már jeleztük, hogy a szociálpszichológiai definíció alapján a narratív konstrukció ezen sajátos mintáját a kollektív narcizmus egyik eseteként kellene kategorizálni. A téridő vizsgálatok eredményei azonban azt jelezték, hogy ez a minta valóban erősen paranoid minőségű.

Az NSZK mintái az 1950-es évektől kezdve egészen 2000-es évek végéig a csoportalapú regresszió határértékeit mutatták a RID elemzésekben. A narcisztikus trauma indikátorérzelmének (megalázottság) folyamatos jelenléte azonban azt jelezte, hogy a narcisztikus sérelem egészen napjainkig jelen van. A téridő vizsgálatok ugyanakkor nem adtak egyértelmű igazolást arra, hogy a regresszió valamely típusa jelen lenne a háború utáni évtizedekben. Ezzel szemben az újraegyesítés utáni évtizedek tankönyveiben paranoid minőségre utaló együtt járás jelent meg, ami a Szerző véleménye szerint egyrészt annak tulajdonítható, hogy a régi szövegek újra bekerültek a tankönyvekbe, másrészt pedig az NDK szövegek is új mintát hoztak az emlékezeti reprezentációba. Hozzá kell azonban tenni azt is, hogy ebben a két vizsgálatban az évtizedekre bontott vizsgálati egységek összevonásával meglehetősen heterogén mintákat olvastunk össze, ami azzal járhat, hogy az évtizedek differenciái helyett csak a nagyobb strukturális jellegzetességek válnak megjeleníthetővé.

Ezeket a vizsgálati eredményeket összevettük a megvetés-irigység ráta eredményeivel, és az derült ki, hogy a két vizsgálati dimenzió eredményei összhangban vannak egymással. Hitler és Mussolini beszédeiben, ahol a téri észlelés paranoid minőséget jelzett, a megvetés is magas arányban jelent meg az irigységhez képest. A tankönyvi mintákban az NDK, a náci évek és az újraegyesítés után két évtized tankönyvi szövegeiben jelentős gyakorisággal jelent meg a külső csoportok megvetése és a téridő vizsgálatok is paranoid észlelést tártak fel. Vagyis erősen feltételezhető, hogy a megvetés a paranoid típusú narcizmus vagy a teljes paranoia jelenlétét indikálja, hiszen az NDK minta ez utóbbi irányába mutatott.

5.5 Az eredmények kiértékelése

A kutatások empirikus vizsgálati szakaszának célja az volt, hogy a korpuszanyagban differenciálni tudjuk a narcisztikus és nem narcisztikus kommunikáció eseteit, ill. kiszűrjük azokat a narratív kategoriális változókat, amelyek a nyelvi jegyek kutatásában releváns viszonyítási pontként funkcionálhatnak. A regresszivitás-vizsgálatok során a csoportalapú narcizmussal manipulált mérésekkel három politikusnál találtunk regresszióra utaló jeleket. Merkel beszédeit azért vettük be a kutatásba, mert azt feltételeztük, hogy ezek a beszédek a narcisztikus kommunikáció ellenpéldájaként működhetnek. Ezt a feltételezést a kutatások minden vizsgálati dimenzióban megerősítették.

A csoportalapú narcizmus pszicho-dinamikai jellegzetessége viszont a három kortárs politikusnál kimutatható volt. Mivel a narcizmus a csoportközi különbségek kiemelését szolgálja a saját csoport javára, ezért feltételeztük, hogy azokban a szövegekben, ahol a kommunikációban a narcizmus pszicho-dinamikája jelenik meg, ott a beszélő erősebben emeli ki a csoportközi különbségeket. Feltételeztük, hogy minél több és minél szignifikánsabb különbség jelenik meg a csoportok között, annál narcisztikusabb a kommunikáció. A narratív konstrukció elemzési eredményei szerint a politikusok beszédeiben ez valóban kimutatható. A két diktátornál jelentősen több és szignifikánsabb csoportközi különbség jelent meg, mint Dollfuß és Merkel beszédeiben. Azt is feltételeztük, hogy a narcisztikus kommunikációt alkalmazó szónokok gyakrabban élnek státuszérzelmek tulajdonításával, mint alapérzelmekkel, ill. a pozitív csoportalapú érzelmek vonatkozásában olyan érzelmekkel, amelyek a saját csoport iránti (autentikus) kötődést jelenítik meg. Hitler és Mussolini beszédeiben mind a pozitív, mind a negatív érzelmek tekintetében több státusz és kevesebb autentikus csoportalapú érzelmek jelent meg. Merkelnél ennek épp az ellenkezőjét találtuk, a státuszérzelmek egyik dimenzióban sem voltak túlsúlyban. Dollfuß beszédeiben egy sajátos kettősséget figyeltünk meg. A pozitív érzelmek vonatkozásában ez a politikus is több státuszérzellemmel operált, viszont a negatív érzelmek tekintetében az alapérzelmek voltak túlsúlyban és egyáltalán nem jelent meg irigység és megvetés.

A politikai kommunikációban további különbségek is megjelentek a négy politikus között. Az intenciók tekintetében az intencionális ráta értékei a két diktátornál azt indikálták, hogy ezek a politikusok jelentősen több negatív szándék tulajdonítással éltek, mint jó szándék tulajdonítással. A szociálpszichológiai szakirodalom szerint a saját csoport iránti elfogultság

abban különbözik a kollektív narcizmustól, hogy ez utóbbi a külső csoportok tekintetében hosztilis észlelést és szándékokat jósol (Cichocka, 2016). Jelen kutatás eredményei ezt megerősítették, hiszen a politikusok között nem volt jelentős különbség a saját csoport iránti pozitivitás tekintetében, viszont jelentős különbség mutatkozott a külső csoportokkal szembeni negativitás tekintetében.

Ugyanakkor nyilvánvalóvá vált, hogy a narcizmus nem homogén jelenség, vagyis sokkal inkább egy dimenzió, mint egy ideáltipikus „végpont” és ezt a tankönyvi vizsgálatok eredményei még inkább alátámasztják. A szociálpszichológiai szakirodalomban a kollektív narcizmust két szélsőséges csoportközi attitűd (ingroup pozitivitás és outgroup negativitás) együttes megjelenéseként értelmezi és az egyéni narcizmus egyik típusaként posztulálja. A pszicho-dinamikus elmélet is kapcsolatot tételez az egyén narcizmusa és a csoportszintű folyamatok között, de ezt a pszicho-dinamikai folyamattal kapcsolja össze. Jelentős különbség van a két koncepció között azonban abban a tekintetben, hogy a pszicho-dinamikus elmélet a narcizmust dimenzionális jelenségeként értelmezi és különböző minőségeit különíti el (Volkan, 2003; 2004a; 2015a). A dimenzionális jelleget jelen kutatás eredményei is alátámasztják. Ezzel szemben a szociálpszichológiai koncepció a kollektív narcizmust nem különíti el a kollektív paranoia jelenségeitől. Noha a két jelenség közötti határ gyakran kevésbé észlelhető, a narratív kategoriális elemzés módszerének nagy előnye, hogy empirikus módon képes megragadni a finom átmeneteket is.

A csoportalapú narcizmus pszicho-dinamikája, Merkel beszédeit kivéve, minden kommunikációs produktumban megjelent. Ebben a nagy mintában azonban kis különbségek is észlelhetők, melyeket most fel kell nagyítanunk ahhoz, hogy a minőségi differenciák jól láthatóvá váljanak. A regresszió Volkan (2003; 2004a; 2015a) szerint a nagycsoportokban a narcizmus dinamikáján alapul, mely a csoport határainak megerősítését, újra alkotását szolgálja. Ebben a folyamatban a saját csoport egyre pozitívabb, a külső csoportok pedig egyre negatívabb színben jelennek meg. A csoportalapú narcizmus csoportalapú paranoiává tud alakulni, ha a csoportközi megkülönböztetések szélsőségessé válnak. A paranoid regresszió tisztán rajzolódott ki az NDK tankönyvi minta téridő vizsgálati eredményeiben. Hitler beszédeiben is már megjelentek a jelei, de nála ugyanilyen mértékben találtunk narcizmusra utaló jellegzetességeket is.

Mussolini beszédeiben az Olvasó a csoportalapú narcizmus „klasszikus” öndicsőítő, a nemzet nagyságát és morális felsőbbrendűségét kiemelő formáját láthatta, mégsem jelent meg olyan mértékű negativitás a külső csoportokkal szemben, mint a német vezér beszédeiben. Vagyis mindkét diktátor kommunikációjában megjelentek a csoportalapú narcizmusra jellemző narratív konstrukció jellegzetességei, de Hitlernél erősen paranoid jegyek is kimutathatók. Dollfuß beszédeiben azt láttuk, hogy a kommunikáció erősen regresszív jellegű volt és szignifikánsan jelent meg benne a melankólia időészlelésének kapcsolati mintája, ez azonban nem párosult a külső csoportokkal szembeni hosztilis szándékokkal. Vagyis az osztrák kancellár beszédeiben a két diktátor narcizmusától eltérő minőséget találtunk. Bár mindhárom politikus beszédeiben találtunk narcisztikus veszteségre utaló jeleket, Dollfuß-nál ez inkább a melankolikus, Hitlernél inkább a paranoid, Mussolininél pedig inkább a grandiózus jelleget mutatott.

A Versailles-i békéről szóló tankönyvi narratívumokban a narcisztikus sérelem egészen napjainkig kimutatható. A regresszivitás azonban nem mutatott markáns jellegzetességeket, hiszen a gondolkodási folyamatok aránya általában az 50%-os határérték körül mozgott (a 2010-es évek kivételével). A csoportközi érzelmek vizsgálataiból azonban kiderült, hogy a „szöveg mélyén” erőteles küzdelem zajlik. A pozitív csoportközi érzelmek tekintetében ugyan végig a státuszérzelmek voltak túlsúlyban, ezzel szemben a negatív érzelmek dimenziójában az 1960-as évektől kezdve egyre inkább az alapérzelmek kerültek túlsúlyba és a negatív státuszérzelmek napjainkra teljesen eltűntek, ami a narcisztikus kompenzáció intenzitásának csökkenését jelzi. A náci tankönyvekben még a megalázottság dominál, de egyre inkább súlyát veszti és a helyét a szomorúság és a harag érzései veszik át. Az adatokból az derül ki, hogy ez a folyamat még korántsem lezárt, legalábbis a tankönyvi narratívumokban.

A narratív elemzések segítettek abban is, hogy kiszűrjük azokat a narcizmus szempontjából releváns narratív változókat, amelyek a nyelvi jelek kutatásához támpontot jelenthetnek. Míg az individuális narcizmus nyelvi jegyeinek kutatásai az NPI eredményeket használják kiindulási alapként, a csoportalapú narcizmus kutatásához a csoportidentitás narratívumokban manifest jellegzetességeit kellett feltárnunk ahhoz, hogy ezeket a kategóriákat létrehozzuk. A Narratív pszichológiai tartalomelemzés lehetőséget teremtett arra, hogy a kategóriákat kvantifikált változókká alakítsuk és ez által empirikus információt kapjunk arról, hogy a csoportközi különbségek milyen mértékben, irányban és minőségben jelennek meg a

narratívumokban. E kutatási szakasz eredményei szolgáltatták a csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek feltáráshoz az alapinformációkat.

6. Nyelvi jegyek vizsgálata

Jelen kutatás abból a feltételezésből indult ki, hogy a csoportalapú narcizmus pszichodinamikai jellegzetességei a nyelv szintjén is manifesztáltak és pszichológiai tartalomelemzés segítségével feltárható a csoportról szóló narratívumokban.

A kurrens kutatások szerint a nyelvhasználatban bizonyos szavak, például a személyes névmások gyakoribb használata indikálhatja az érzelmi állapotot és a szelfről alkotott koncepciót is, ahogy ezt James Pennebaker (2011) igazolta. A névmáshasználat vizsgálata azóta is kitüntetett helyen szerepel a nyelvi jegyeket feltáró kutatásokban, és ez alól nem jelentenek kivételt a narcizmus nyelvi jegyeit vizsgáló empirikus kutatások sem. Ahmadian, Azarshahi és Paulhus (2017) Donald Trump nyelvi stílusát a szóhasználat szempontjából vizsgálták az elnökök előválasztási kampányában és a grandiozitás nyelvi jegyeként az E/1 személyes névmás használatát igazolták. Pennebaker (2011) szerint a „mi” használata státuszt és hatalmat kölcsönöz a beszélőnek, ezért a későbbi nyelvi kutatásokba bekerült a TSZ/1 személyes névmás is.

Underberg és munkatársai (2019) az amerikai elnökök beszédeit (N=35) elemezve arra a kérdésre keresték a választ, hogy a grandiózus (azaz narcisztikus) és a nem grandiózus elnökök nyelvhasználatában vannak-e eltérések. Donald Trumpról több pszichológus, ú.m. Henry Alford, Howard Gardner, Ben Michaelis, George Simon is állította, hogy a grandiózus narcizmus tankönyvi példája lehetne (Alford, 2015). Az ő beszédeit a grandiózus narcizmus klasszikus eseteként kezelték. A kutatás szignifikáns korrelációkat tárt fel a grandiózus elnökök és bizonyos szavak gyakoribb használata között. Jelentős eltérést találtak az ütőképesség kifejezéseinél, a TSZ/1 személyes névmás, a társas nyelv és a testhez kapcsolódó fogalmak (ezek Martindale szerint is az individuális narcizmus indikátorai) gyakoribb használatában. Tézisük szerint a narcisztikus elnökök szóhasználatukat (tudatosan vagy tudattalanul) a választókhöz igazítják. A grandiozitást indikáló szavak használatával a beszélő a hatalom auráját erősíti és közvetíti a választók felé, ami feltételezhetően hatást gyakorol a választói magatartásra is.

Ahogy az Olvasó számára már kiderült, ezeknek a kutatásoknak az volt a fő kérdése, hogy a grandiozitás mint személyiségvonás ill. a nyelvhasználati jellegzetességek között van-e összefüggés, ami teljesen megalapozott kutatói kérdés, hiszen a pszichometriai vizsgálatok alapvetően abból a premisszából indulnak ki, hogy az egyén nyelvhasználata és a pszichológiai állapot között együtt járások vannak (Gottschalk & Gleser, 1969; Pennebaker, Francis & Booth 2001; Pennebaker & Lay, 2002). Amikor a narcizmus nyelvi jegyeit akarjuk feltárni a politikai beszédekben, akkor ennek a megközelítésnek valóban lehet relevanciája. A tankönyvi narratívumok vizsgálatánál viszont ez a megközelítés már kevésbé alkalmazható, hiszen ez esetben nem a tankönyvíró(k) individuális narcizmusát indikáló nyelvhasználat sajátosságait akartuk feltárni, hanem azt, hogy a csoportidentitás konstrukciójában kimutatható-e a narcisztikus pszicho-dinamika és ha igen, akkor ez hogyan jelenik meg a kommunikációs folyamatban. *Jelen kutatás tehát nem az individuális, hanem a csoporttagsághoz kapcsolt narcizmus nyelvi manifeszt jegyeinek feltárására irányul olyan narratívumokban, amelyek a csoportnak vagy a csoportról szólnak.*

A kommunikációs folyamatoknak kitüntetett szerepe van abban, hogy egy csoportidentitás reprezentációja és a hozzá kapcsolt hiedelmek, jelen esetben a kollektív narcizmus hiedelme, a csoporton belül elterjedjen. Kérdés azonban, hogy kinek vagy kiknek a csoportról alkotott szociális reprezentációjáról van szó. A szervezeti pszichológiában számos tanulmány foglalkozik azzal, hogy a vezetőnek/vezetésnek meghatározó szerepe van abban, hogy a szervezeti kultúrában megjelennek-e a narcizmusra jellemző védekező mechanizmusok (Brown, 1997; Duchon & Drake, 2009; Craig & Amernic, 2011). Volkan (1999a; 1994, 2004a; 2015a) ehhez hasonlóan leírja, hogy a történelmi, vallási nagycsoportokban is meghatározó szerepe van a politikai vezetőnek, de tegyük hozzá, hogy nem csak neki, hanem a hatalmi eliteknek is kulcsszerepe van a csoportról alkotott reprezentációk elterjesztésében és normatív jellegűvé alakításában. A tömegmédiумok nélkül ez ma valószínűleg lehetetlen lenne.

Craig és Amernic (2011) a szervezetekben megjelenő narcisztikus kommunikációnak két formáját különítették el:

1. a *konstruktív narcizmust*, mely a csoportkohéziót erősíti és reparatív jellegű ill.
2. a *destruktív típusú narcisztikus kommunikációt*, mely a veszteségre, fenyegetettségre reaktív és defenzív módon reagál.

A destruktív narcizmusra jellemző kommunikáció sajátosságait három cégóriás vezérigazgatóinak a részvényesekhez írt leveleiben empirikusan is megvizsgálták. A kommunikációs folyamatban megjelenő narcizmus lehetőségét azonban ebben a kutatásban nem a cégvezetők személyiségéhez kapcsolták, vagyis nem az NPD alapjairól indultak, hanem a grandiozitást a szövegtartalmak diszkurzív elemzésével tárták fel. Az eredmények leírásánál olvasható, hogy azokban a levelekben, ahol a cégvezetők saját szervezetük sikerét eltúlozva, csaknem „határtalan” dimenzióba nagyítva mutatták be, ott gyakrabban jelentek meg *felsőfokú melléknevek és hiperbolák*. Az ilyen jellegzetesen túlzó mintákat a narcisztikus kommunikáció destruktív formájaként határozták meg. Ez a kommunikációs stratégia egyértelműen azt a célt szolgálta, hogy a konkurensből irigységet váltson ki. A hiperbolák és a szelf-referenciális felsőfokú melléknevek ill. a grandiózus narcisztikus kommunikációs stílus közötti összefüggést azonban több más empirikus kutatás is igazolta (Amernic & Craig, 2006; 2007; Petit & Bollaert, 2012; Laing & Dunn, 2018) a cégvezetők nyilvános kommunikációjában, beszédekben és levelekben egyaránt. Hozzá kell tennünk azonban, hogy ezt a kommunikációs stílust leggyakrabban a vezérigazgatók személyiségjegyeivel kapcsolták össze.

Jelen kutatásban abból indultunk ki, hogy a konszernek és a politikai pártok kommunikációja között alapvető hasonlóságot jelent, hogy mindkettő szavakat, metaforákat és kulturális kódokat használ a meggyőzés érdekében. A csoport sikereinek felnagyítása, a grandiózus ábrázolás célja mindkét esetben az, hogy a csoport egyediségét és különlegességét, irigylésre méltó státuszát úgy ábrázolja, hogy a csoporttagokban az azonosulás vágyát facilitálja, a szavazót vagy részvényest potenciális támogatóként nyerje meg. Következésképp a narcisztikus pszicho-dinamikára jellemző nagyító retorikai alakzatok közül nemcsak a felsőfokú melléknevek és hiperbolák lehetnek jelzés értékűek, hanem a magas helyiértékű számok és az abszolút értelmű névszók is, hiszen ezek az alakzatok ugyanúgy a retorikai nagyítás kategóriájába tartoznak. Ennek alapján úgy gondoltuk, hogy a szervezetpszichológia narcisztikus kommunikációra vonatkozó kutatási eredményeit érdemes lehet ebben a kutatásban is tesztelni.

A vizsgált nyelvi változók

A nyelvi jegyek kutatásának célja az volt, hogy a politikusok beszédeiben és a Versailles-i békéről szóló tankönyvi szövegrészekben a narratív kompozíció mentén feltárt narcisztikus dinamikát a nyelvi jelekkel való kapcsolat szintjén is analizáljuk. Ebben a vizsgálati

dimenzióban három kategóriában vizsgáltuk a nyelvi változókat. A „Nagyító alakzatok” (1) kategóriába kerültek a felsőfokú melléknevek, hiperbolák, magas helyiértékű számok, abszolút értelmű névszók. Második vizsgálati kategóriaként emeltük be a Tagadást (2), ami bármely nyelvi elemzésben releváns lehet, hiszen a pszichológiai állapot egyik legfontosabb indikátoraként tekinthetők az élettörténeti (Péley, Naszódi & László, 2005; Hargitai et al., 2005) és a csoporttörténeti narratívumokban is (László, 2005; 2012). Mivel a kollektív narcizmus bizonytalanságot, defenzív jellegű szociális identitást tételez (Cichocka, 2016), ezért a vulnerabilitás és a destruktivitás vizsgálatára vezettük be a Tagadás mellett a Kényszer (3) nyelvi kategóriáját. Kashima (2004) szerint ui. a pozitív szociális identitás szempontjából nagyon fontos, hogy a jelentős pozitív történelmi eseményekben a csoport tagjai saját csoportjukat cselekvőképes, aktív ágensként tudják megélni. A kényszer nyelvi jeleinek gyakoribb előfordulása utalhat arra, hogy a csoport tagjai magukat az események elszenvedőjeként jelenítik meg (László, 2012; Retzinger, 1993). A kódolás szabályait a következő táblázat tartalmazza néhány példával bemutatva, de a teljes lista a Melléklet részben található.

Táblázat 23

A kutatás nyelvi változóinak kategóriái

Nyelvi változó	A kódolás szabályai példákkal
Nagyító alakzatok	<p>A nagyító alakzatokat szószinten kódoltuk és négy kategóriában vizsgáltuk:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. felsőfokú melléknevek, pl. <i>legrégibb</i> (älteste) 2. hiperbolák, pl. <i>gigantikus</i> (gigantisch) 3. magas helyiértékű számok, pl. milliók (Millionen) 4. abszolút értelmű névszók, melyek fokozhatatlan minőséget pl. - hatatlan/-hetetlen képzővel képzett szavak pl. <i>hihetetlen</i> (unglaublich), teljességet, pl. <i>egészen</i> (ganz), <i>mindenki</i> (alle) vagy totalitást fejeznek ki, pl. <i>totális</i> (total)

Tagadások	<p>I. Szószintű gépi és kézi kódolással a tagadás kategóriájába soroltuk az összes olyan tagadó formát, amely nem abszolút értelmű tagadást fejez ki, ezek képezték a Tagadás kategória elemeit:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>nem</i> (nicht) partikula 2. <i>nélkül</i> (ohne) kötőszóként és prepozícióként is 3. <i>sem-sem</i> (weder-noch) konjunkció mindkét tagja egyenként kódolva. 4. a <i>-talan/-telen</i> fosztóképző német nyelvben megfeleltetett formái, ú.m. <i>un-</i>, <i>a-</i>, <i>des-</i>, <i>dis-</i>, <i>miss-</i>, <i>in-</i>, <i>non-</i>. tagadó prefixumok, pl. unfreundlich (barátságtalan), inhuman (embertelen). 5. A <i>-nélküli (-los)</i> fosztóképző, pl. <i>munkanélküli</i> (arbeitslos), <i>álmatlan</i> (schlaflos). <p>II. Abszolút tagadásként szószinten kódoltuk a tagadásnak azon formáit, melyek abszolút értelemmel bírnak, fokozhatatlanok, teljes kizárást fejeznek ki, kivéve a Sohaidő kifejezéseit. Ide tartoznak:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. a mondaértékű tagadást kifejező <i>nem</i> (nein) 2. senki (niemand), sehol (nirgendwo, nirgends), semmi (nichts) 3. a <i>kein*</i> tagadószó és annak ragozott formái 4. a <i>-hatatlan, -hetetlen</i> képző német megfelelői (un ...-bar, un ...-lich), melyek totalításra, abszolút értelemre utalnak.
Kényszer	<p>A kényszer nyelvi jegyeinek kódolás szószinten történik. Ide tartoznak:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. a kényszeríteni (<i>zwingen</i>) ige jelen és múlt idejű alakjai 2. vagy melléknévi igenév formája, pl. <i>kényszerült</i> (gezwungen) 3. A komoly szükségszerűséget, elkerülhetetlenséget kifejező <i>muszáj</i> (müssen) ige jelen és múlt idejű alakjai.

	<p>4. A kényszert, kötelezettséget, kötelességet kifejező <i>kell</i> (haben..zu + infinitiv szerkezet)</p> <p>5. melléknévi igenevek, melyek a kényszer állapotát fejezik ki, ú.m. <i>oktrojált</i> (aufoktroziert), <i>rárótt</i> (aufgebürdet)</p> <p>6. a <i>szükséges</i> (notwendig) melléknév</p> <p>7. Főnevek, melyek erőteljes külső hatást fejeznek ki, pl. <i>kötelesség</i> (Pflicht), <i>nyomás</i> (Druck), <i>kényszer</i> (Zwang).</p>
--	---

A vizsgálat elrendezése és hipotézisek

A kutatást ugyanazon a korpuszanyagon végeztük el, azzal a különbséggel, hogy a tankönyvi mintát más elrendezésben vizsgáltuk. A náci korszak és az NDK változatlanul külön vizsgálati egységet képeztek, de az NSZK tankönyveket nem évtizedenként vizsgáltuk, hanem egy mintában vizsgáltuk a tankönyveket az 1950 és 1980 közötti időszakban, és ugyancsak egy mintába vontuk az 1990 és 2016 közötti időszak tankönyvi szövegeit is. Az összevonást indokolta, hogy a korrelációs elemzésekhez ez által optimálisabb mintaegységeket tudunk kialakítani. A nyelvi elemzésekben tehát négy politikai beszéd mintaegység és négy tankönyvi vizsgálati egység keletkezett, azaz összesen nyolc különböző mintán teszteltük a nyelvi jelek együtt járásait.

Kiinduló hipotézisünk szerint a csoportalapú narcizmus pszicho-dinamikája a szavak szintjén is manifesztált. A saját csoportról alkotott narcisztikus hiedelem a nyelv szintjén megjelenhet úgy, hogy a beszélő a saját csoportot a dicsőség érzésével kapcsolja össze vagy olyan fogalmakkal, amelyek a csoport különleges értékét indikálják. Mivel ez utóbbi az empirikus kutatás számára nehezebben megragadható, ezért jelen kutatásban leginkább a grandiozitás vizsgálatára fókuszáltunk.

H12: Mivel a kollektív narcizmus gyakran jár együtt glorifikációval (Cichocka et al., 2015), ezért feltételeztük, hogy azokban a mintaegységekben, ahol a narratív kategoriális elemzés a narcisztikus pszicho-dinamika jelenlétét tárta fel, *a saját csoport említését gyakran kíséri a dicsőség (glory) érzése.*

H13: Hipotézisként állítottuk továbbá azt is, hogy azokban a mintákban, ahol glorifikáció van, ott a saját csoport értékét a beszélő valószínűleg *nagyító retorikai alakzatokkal* (ú. m. hiperbolák, felsőfokú melléknevek, magas helyiértékű számok, abszolút értelmű névszók) is kiemeli.

A kiemelés azonban nemcsak azt jelentheti, hogy a csoport tagjai grandiózus módon felnagyítják saját csoportjuk értékeit, hiszen a csoportérték mindig az adott csoportra sajátos módon konstruált. A csoport többletértéke alapulhat valamilyen teljesítményen de morális felsőbbrendűségen is (Golec de Zavala et al., 2009), ami mindig összefügg a csoport történetével (László, 2005; Volkan, 2009; 2011).

H14: A kollektív narcizmusról a szociálpszichológiai kutatásokból az is ismeretes, hogy a grandiózus forma mellett feltételezhető egy *vulnerabilis változat* előfordulása is (Cichocka, 2016). Feltételezésünk szerint ennek a nyelvhasználati különbségekben is meg kell jelennie.

A különbségek mellett azonban azt is premisszaként állítottuk, hogy a narcizmus egy olyan pszicho-dinamikai jelenség, mely mind a tagok szociális identitásában, mind a nagycsoportok identitásfolyamataiban ugyanazon dinamika mentén működik.

H15: Ha ez így van, akkor az is feltételezhető, hogy a narcisztikus pszicho-dinamikának *lehetnek univerzális nyelvi markerei* is, melyek a narcizmus minőségi változataitól függetlenül jelennek meg a narcisztikus kommunikáció folyamatában.

Kutatáseljárás és az adatok statisztikai feldolgozása

A Csoportnarcizmus kategória nyelvi jegyeinek gyakoriságát a Regresszív Képzelteti Szótár (RID) segítségével szűrtük ki. A nagyítás retorikai alakzatainak feltárásához ahol ez lehetséges volt automatizált eljárást használtunk, ahol nem, ott kézi kódolást alkalmaztunk. A felsőfokú melléknevek és a hiperbolák azonosítása kizárólag kézi kódolással történt. A magas helyiértékű számok közé összesen hat számnév került (ld. melléklet), ezek kódolása az Atlas.ti 8 tartalomelemző szoftverrel automatizált eljárással történt. Az abszolút szavak listáját a kvalitatív elemzés alapján állítottuk össze, és automatizált eljárással szűrtük ki az Atlas.ti 8 szoftverrel. A tartalomelemzéssel nyert kvantifikált adatokat ez után korrelációs vizsgálatoknak vetettük alá. A csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek feltárása korrelációs vizsgálatokkal

történt, vagyis azt vizsgáltuk meg, hogy bizonyos (narcizmusreleváns) narratív kategóriák és a nyelvi jegyek között van-e együtt járás és ha igen, akkor ez mennyire szignifikáns. Az elemzéseket SPSS 22.0 programmal végeztük el a politikai beszédeken és a tankönyvi korpuszon is. A H15 hipotézis vizsgálatához faktoranalízist is végeztünk, kiszűrve azokat a változókat, amelyek a narcisztikus kommunikáció közös nyelvi jegyeit jelentik.

6.1 Vizsgálat: Glorifikáció

Első hipotézisünkben (H12) azt feltételeztük, hogy azokban a mintaegységekben, ahol a narratív kategoriális elemzés a narcisztikus pszicho-dinamika jelenlétét tárta fel, ott a saját csoport említését a dicsőség (glory) érzése kíséri (H1). A vizsgálatok során több ilyen mintát is találtunk, ugyanakkor jelentős különbségek is mutatkoztak. A politikai beszédekben a csoportnarcizmus és a saját csoport dicsősége között két politikusnál jelent meg erős kapcsolat. Mussolini beszédeiben a 0,684-as Pearson-féle korrelációs együttható értéke magas szignifikanciaértéket mutatott ($p < .01$) és Hitlernél is találtunk kapcsolatot, de nem ilyen magas értékkel ($r = .503$; $p = .08$). Dollfuß és Merkel beszédeiben viszont nem volt értékelhető együtt járás. A tankönyvi mintában kiugró értéket jelzett az NDK tankönyvi minta, ahol a korreláció a saját csoport dicsősége és a csoportnarcizmus között minden minta közül a legmagasabb értéket mutatta ($r = .971$; $p < .01$). A náci tankönyvekben viszont sajátos módon a dicsőség nem a saját csoport oldalán jelent meg, hanem a győztesek csoportjához kapcsoltan, ez esetben is alacsony szignifikanciával ($r = .661$; $p = .22$). A háború utáni tankönyvi mintában nem találtunk kapcsolatot a két változó között, viszont az újraegyesítés utáni évtizedekben a dicsőség újra szignifikánsan jelent meg a külső csoportok oldalán ($r = .529$; $p < .01$).

A dicsőségérzés és a nagyító alakzatok együtt járását ez után csoportbontás nélkül vizsgáltuk és azt találtuk, hogy *a dicsőséghez szuperlatívuszok kapcsolódtak* Hitler beszédeiben ($r = .766$, $p < .01$) és az újraegyesítés után Németország tankönyveiben ($r = -.387$); *hiperbolák kapcsolódtak* Dollfuß-nál ($r = .530$; $p = .06$), az NSZK tankönyvekben 1950 és 1990 között negatív előjellel ($r = -.387$; $p = .06$) és gyengén. Az NDK tankönyvekben a *dicsőség érzését kísérték a hiperbolák* ($r = .904$; $p < .01$), és *az abszolút szavak* is ($r = .867$; $p < .01$). A magas helyiértékű számok és a dicsőség együtt járása jelent meg Mussolini ($r = .585$; $p < .05$) beszédeiben és a náci tankönyvekben ($r = -.819$; $p = .09$).

Lényeges eredmény volt még, hogy a saját csoport dicsősége három politikusnál együtt járást mutatott a saját csoport örömeivel, Hitlernél ($r=.694$; $p<01$), Mussolininél ($r=.552$; $p=.05$) és Dollfuß-nál ($r=.775$; $p<01$), Merkelnél viszont nagyon gyenge kapcsolatot találtunk ($r=.16$). Vagyis ezekben a politikai beszédekben a saját csoport dicsősége a kollektív öröm érzésével járt együtt. A Versailles-i béke leírásaiban viszont nem találtunk ilyen jellegű kapcsolatot, de tekintettel a szövegek tartalmára, ez nem is olyan meglepő. Ezekben a szövegekben a csoportalapú öröm vagy egyáltalán nem jelent meg, vagy „katona módra” a győztesek becsületéhez ($r=.968$; $p<01$) kapcsolódott, ahogy ezt a náci tankönyvekben találtuk.

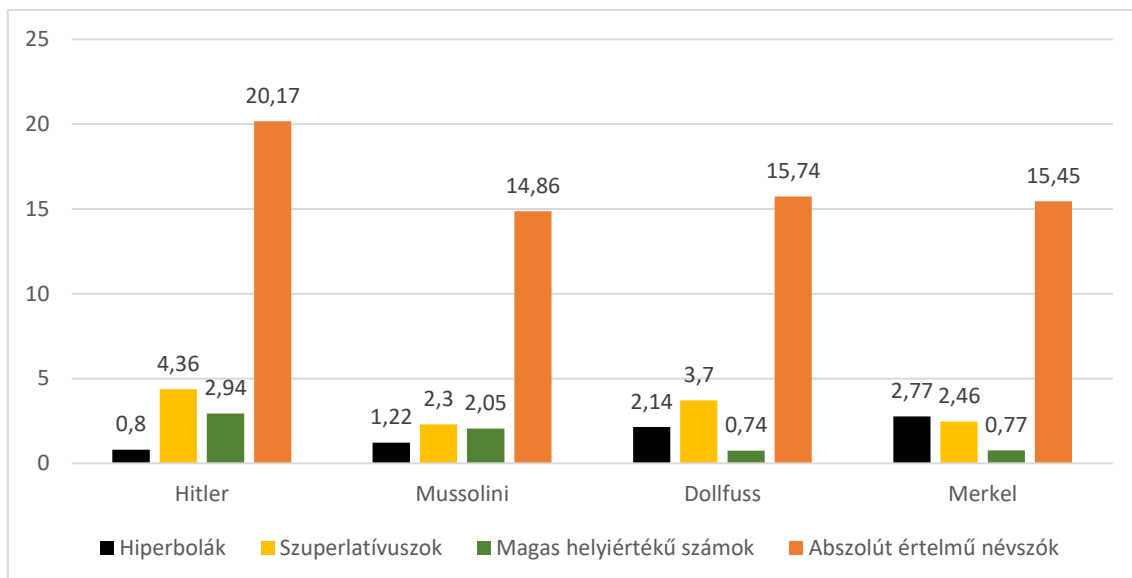
6.2 Vizsgálat: Nagyító alakzatok

Megvizsgáltuk azt is, hogy ezek a nagyító alakzatok milyen gyakorisággal jelennek meg a szövegekben, van-e lényeges különbség a glorifikáló és a nem glorifikáló minták között. Mivel mind a négy nagyító retorikai alakzat (hiperbolák, felsőfokú melléknevek, magas helyiértékű számok és az abszolút értelmű névszók) alkalmas arra, hogy kiemelje a saját csoport dicsőségét, ezért azt feltételeztük, hogy a glorifikáló mintákban ezek nagyobb gyakorisággal jelennek meg (H13). Az értékek vizsgálata azonban csak részben igazolta ezt a hipotézist.

A beszédekben a legtöbb nagyító alakzat Hitler (28,28) és Dollfuß (22,32) beszédeiben fordult elő ezer szóra vetítve, Merkel (21,45) és Mussolini (20,43) beszédeiben valamivel kevesebb, de jelentős különbségeket nem találtunk a nagyító alakzatok gyakoriságértékei között.

Ábra 6

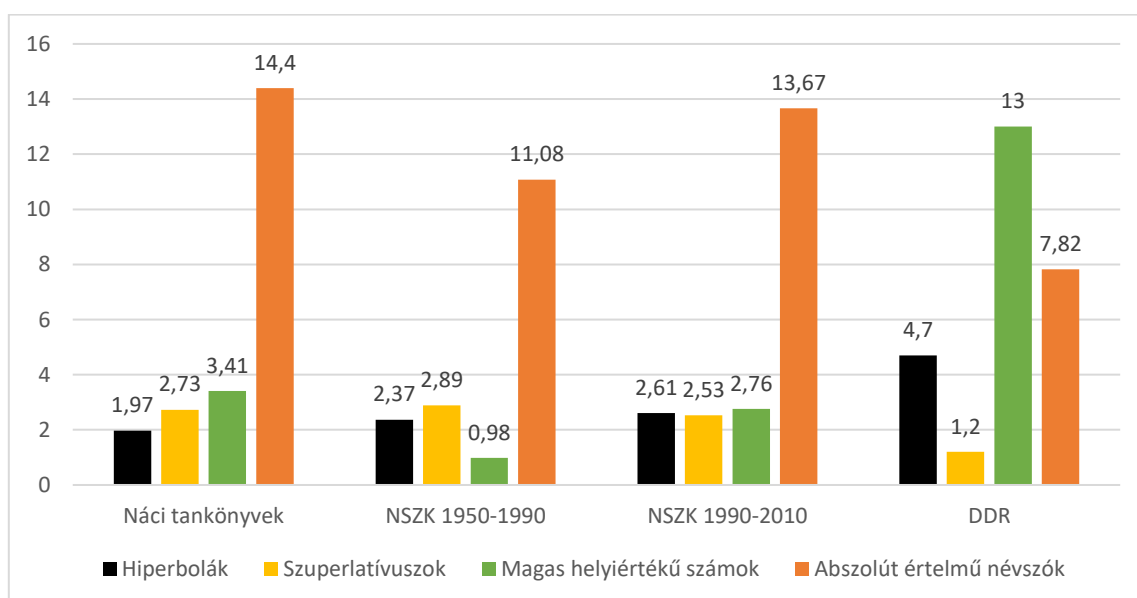
A nagyítás retorikai alakzatainak relatív gyakorisága a politikai beszédekben

A beszédek abban is hasonlóak voltak, hogy a nagyító alakzatok közül leggyakrabban az abszolút szavak használatával éltek a beszélők. A nagyításokon belül az abszolút szavak aránya érdekes módon minden politikusnál 73-77% volt.

Ábra 7

A nagyítás retorikai alakzatainak relatív gyakorisága a tankönyvekben

Nagyjából ugyanez a trend jelent meg a tankönyvekben, ahol négyből három mintában szintén az abszolút szavak relatív gyakorisága dominált. Az NDK volt az egyetlen minta, ahol a magas

helyiértékű számok jelentek meg a legnagyobb gyakorisággal. A legtöbb nagyító alakzatot az NDK (26,72) és náci (22,51) tankönyvekben találtuk, az abszolút szavak arányát tekintve pedig a náci és NSZK tankönyvekben mindig 64%, az NDK mintában azonban csak 29% volt, ami jelentős eltérést jelentett a többi mintától.

A nyelvi jegyek és a téridő változó korrelációs kapcsolatai a glorifikáló csoportnarcizmussal

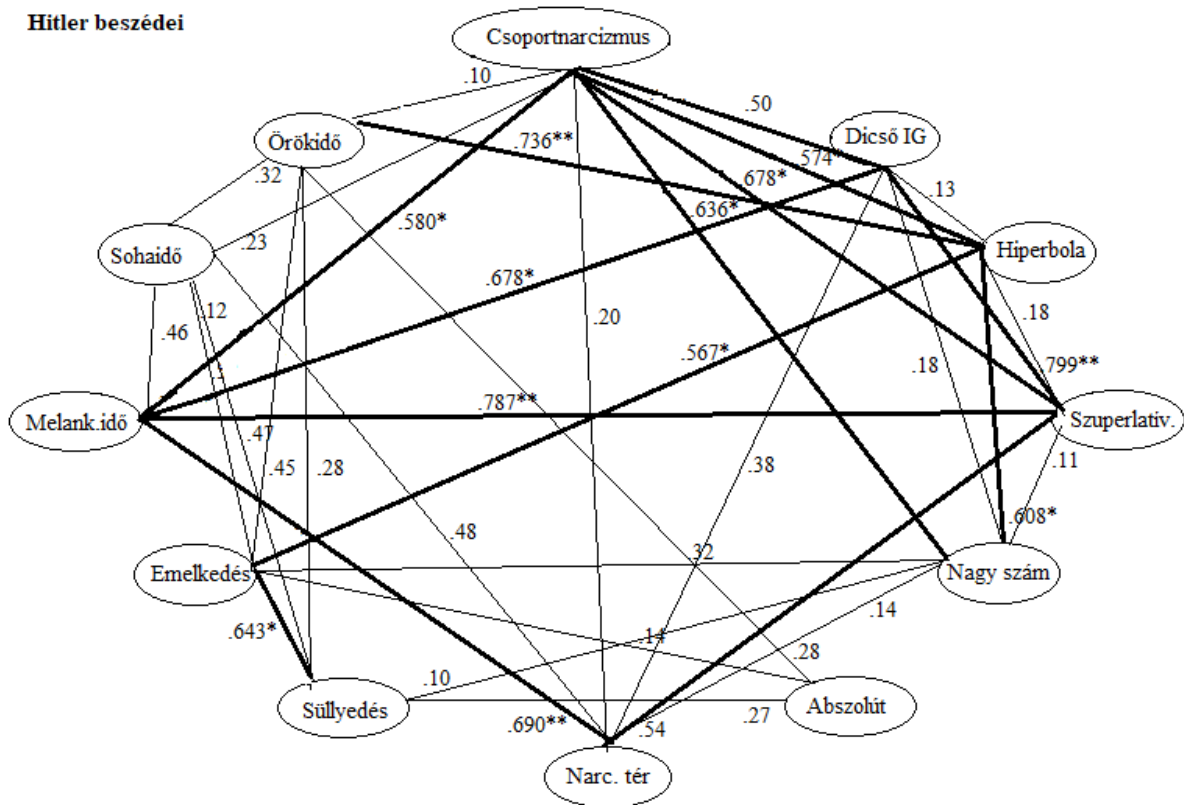
Következő lépésként azt is megéztük, hogy milyen együtt járások figyelhetők meg a csoportnarcizmus, a dicsőség érzés, a téridő és a nagyítás retorikai alakzatai között. Azért emeltük be a téridő vizsgálati dimenzióját, mert a korrelációk ebben a vizsgálati dimenzióban indikátorként működtek a paranoid és narcisztikus mintákban.

Hitler beszédeiben a négy nagyító alakzat közül háromnál (úgy mint hiperbolák, felsőfokú melléknevek és magas helyiértékű számok) szignifikáns kapcsolat jelent meg a csoportemlések és a nagyító stilisztikai alakzatok között.

Ábra 8

A nagyító alakzatok korrelációs kapcsolatai.

Hitler beszédei

A csoportnarcizmus nyelvi jegyei szignifikáns korrelációt mutattak:

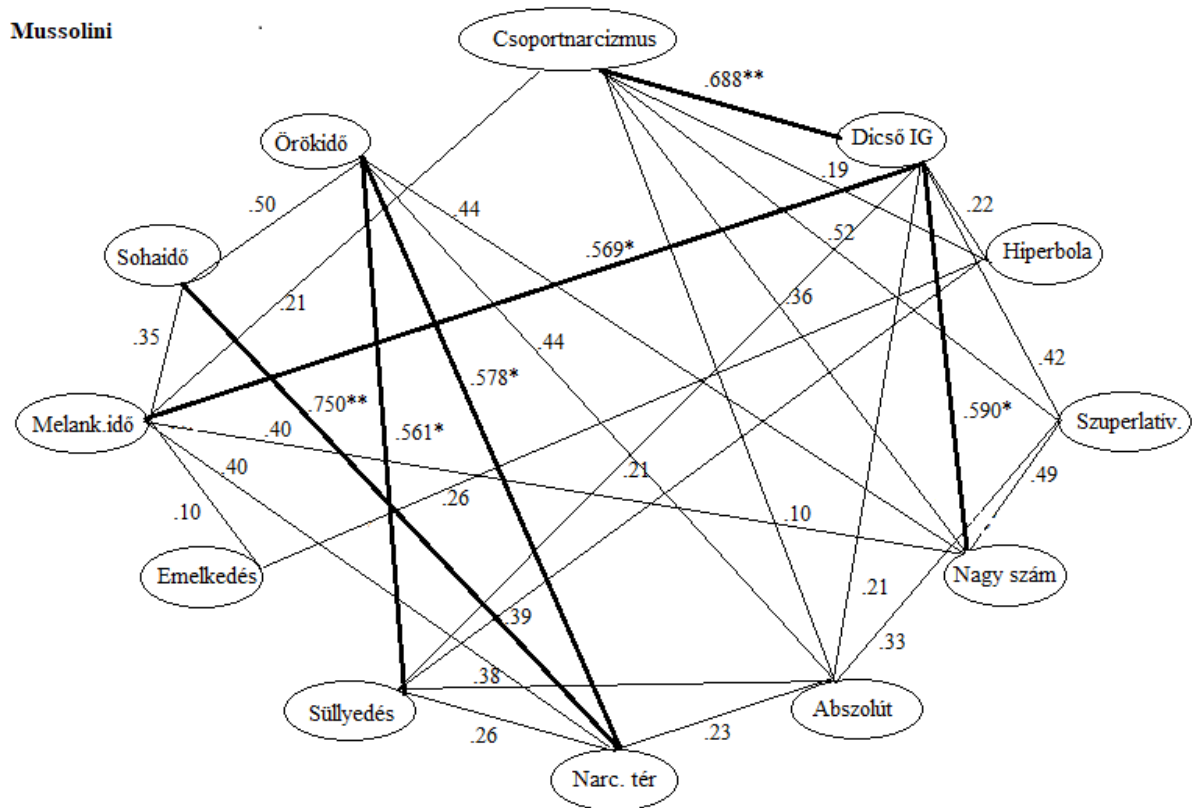
- a saját csoportnak tulajdonított *dicsőség* érzésével ($r = .50$; $p = 0,08$)
- a *hiperbolákkal* ($r = .574$; $p = 0,04$)
- a *felsőfokú melléknevekkel* ($r = .678$; $p = 0,01$)
- a *magas helyiértékű számokkal* ($r = .636$; $p = 0,02$)

Viszont ellentétes, mégis jelentős kapcsolat mutatkozott az abszolút értelmű szavakkal ($r = -.640$; $p < 0,05$). A nagyító alakzatok tehát szignifikánsan kapcsolódtak a csoportemlékezésekhez és a saját csoport dicsőség érzéséhez is. A paranoid térészlelés jeleként határoztuk meg a vertikális tér fel és le irányainak együtt járását. Az ábrán jól látszik, hogy ez a „tengely” a hiperbolákhoz kapcsolódik.

Mussolini beszédeiben a csoportnarcizmus nyelvi jegyei csak egy kategóriával mutattak szignifikáns korrelációt, a saját csoport *dicsőség* érzésével ($r = .688$; $p = .01$). Itt is pozitív és trendszerű kapcsolatot találtunk a csoportnarcizmus és a felsőfokú melléknevek ($r = .52$; $p = .07$) között, viszont a többi nagyító alakzattal nagyon gyenge együtt járásek mutatkoztak.

Ábra 9

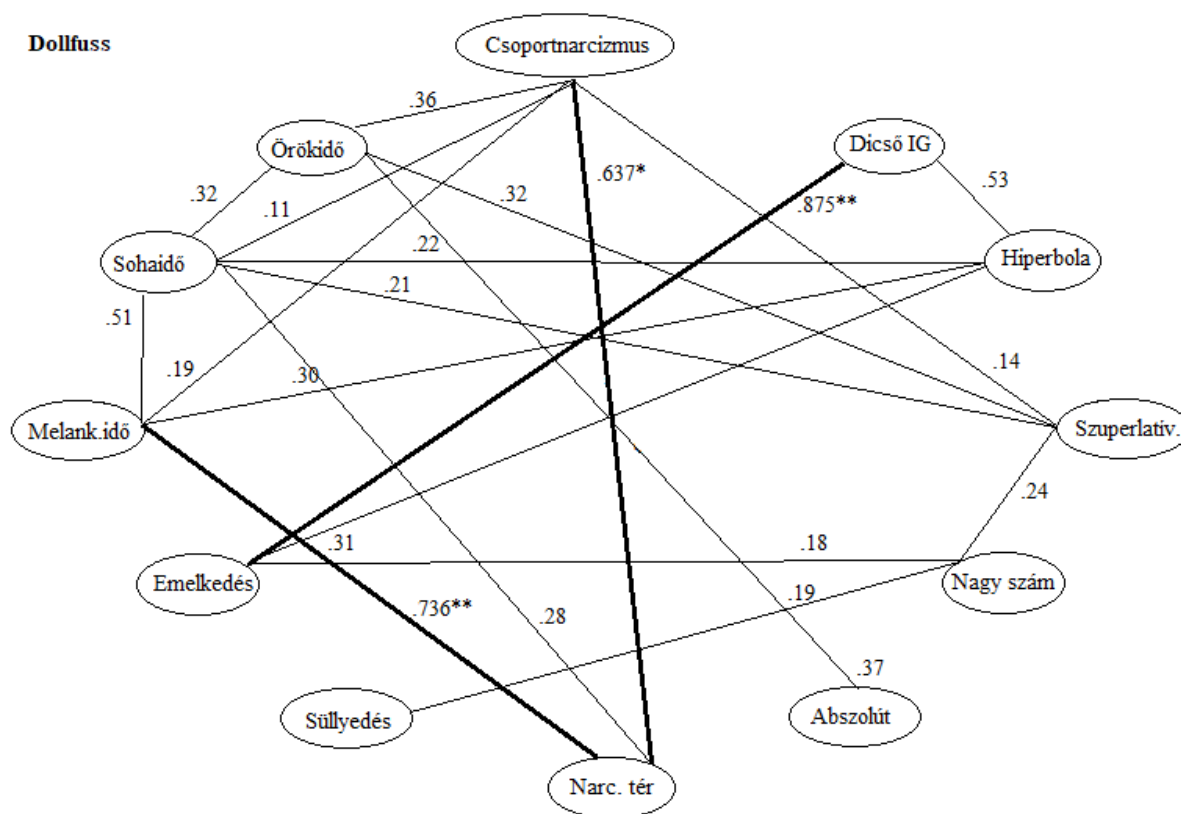
A nagytó alakzatok korrelációs kapcsolatai.

A korrelációkat tovább elemezve kiderült, hogy bár Mussolininél is hasonló minőség sejlik a háttérben, de nála a nagytás nyelvi alakzatai nem annyira a csoport említésével mutattak együtt járást, hanem a dicsőség érzésével. A téridő vizsgálati eredményeit is bevonva kiderült az is, hogy *a saját csoport dicsősége a melankolikus idővel mutat szignifikáns kapcsolatot* mindkét politikai vezérnél. A beszédek szöveganyagából tájékozódhatunk arról, hogy mit is jelez ez a kapcsolat. Mussolini a múlt (Róma) dicsőségét nagyítja fel és ezt kapcsolja össze a csoportnarcizmussal. Hitler pedig a germán múlt dicsőségét emeli ki. Erősen feltételezhető, hogy *ez a sajátos együtt járás a (történelmi) választott dicsőséget jelzi* (Volkan, 1999, 2004a; 2015a; 2020). Ez a minta Dollfuß beszédeiben nem mutatható ki, itt negatív trendet találunk, viszont Merkel beszédeiben bár nagyon gyengén, de megjelenik ($r = .26$; $p = .40$).

Ábra 10

A nagyító alakzatok korrelációs kapcsolatai.

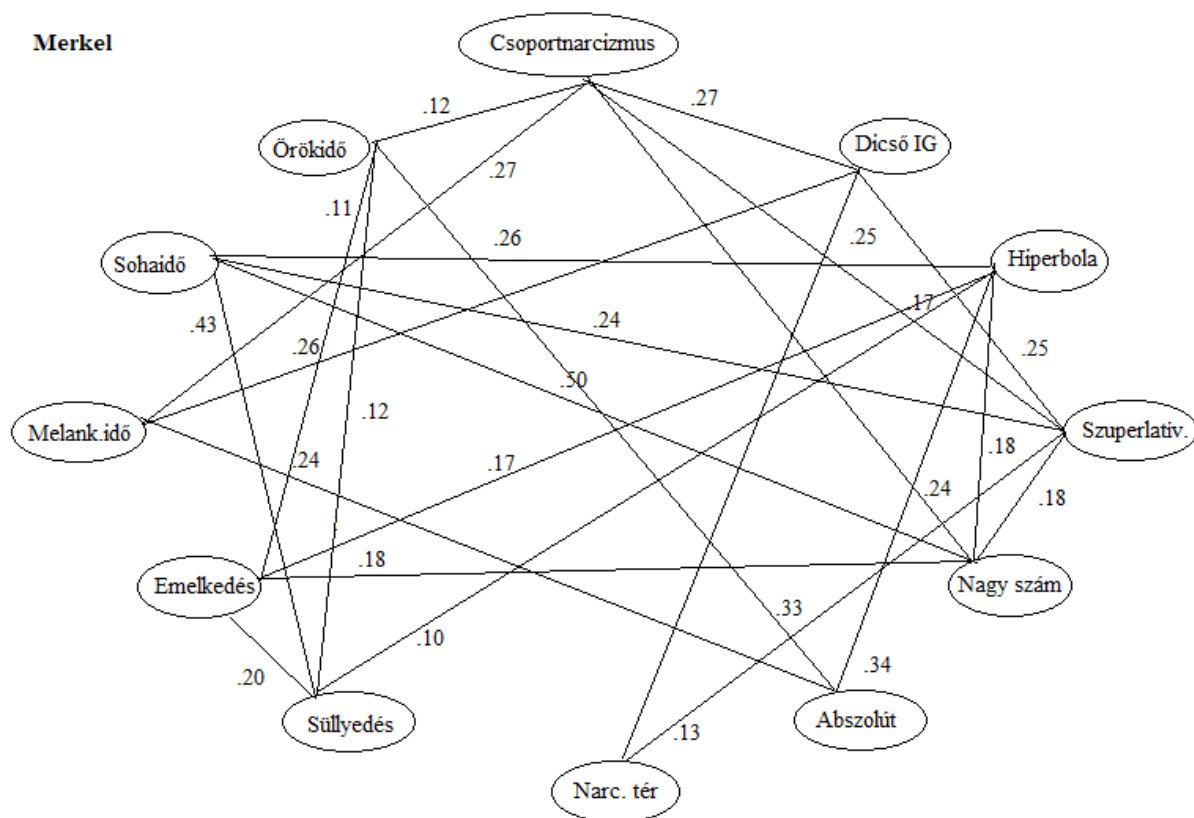

Ha egy pillantást vetünk a fenti ábrára, szembeötlő, hogy Dollfuß beszédeiben a kapcsolatok inkább a regresszív tér és idő oldalán sűrűsödnek, és a dicsőség érzése nem jelenik meg korrelációs csomópontként. A nagyítás nyelvi jegyei sem lépnek kapcsolatba egymással, vagyis a retorikai alakzatok nem egymást erősítve jelennek meg a beszédekben. Merkel beszédeiben ugyan megjelenik a dicsőség és a melankólia együtt járása ($r = .26$; $p = .64$), de ez egy nagyon gyenge kapcsolat, statisztikai szempontból teljesen súlytalan. Vagyis Dollfuß és Merkel mintáiban nem találtunk szignifikáns kapcsolatot sem a csoportnarcizmus és a dicsőség, sem a dicsőség és a nagyító alakzatok között.

Ábra 11

A nagyító alakzatok korrelációs kapcsolatai.

Merkel

Nagyító alakzatok a tankönyvi mintákban

A náci tankönyvekben a nagyítás alakzatai közül a hiperbolák és a felsőfokú melléknevek szignifikánsan, és negatív irányban mutatnak együtt járást, ezek úgy tűnik egymással komplementer viszonyban vannak. A *felsőfokú melléknevek kapcsolati jellegzetességeit más változókhöz képest is megvizsgálva kiderült, hogy a német vezérrel szemben nem a saját csoport dicsőségét, hanem a németek megalázottságát és a külső csoportok felelősségét kísérték* ($r = .922$; $p < .05$). Volt ugyan némi hasonlóság abban, hogy a *magas helyiértékű számok itt is szignifikáns kapcsolatot mutattak a dicsőséggel*, csak hogy nem pozitív irányban és nem a saját, hanem a külső csoportokhoz kapcsolatosan ($r = -.914$; $p < .05$). A *magas helyiértékű számok sem a németek dicsőségét emelték ki, hanem a győztesekét* ($r = .914$; $p < .05$).

A háború utáni NSZK tankönyvekben a nagyításoknál negatív irányú kapcsolatot találtunk a németek dicsősége és a hiperbolák ($r = -.456$; $p < .01$) ill. a felsőfokú melléknevek között ($r = -.368$; $p = .07$). Ez a minta is azt jelzi, hogy itt sem egy „klasszikus” glorifikáló nagyítással van dolgunk. *A saját csoport dicsőségét (a náci évek tankönyveihez hasonlóan) a sohaidő és nem a melankolikus idő kísérte, mégpedig szignifikánsan* ($r = .675$; $p < .01$). Az ezredforduló után

azonban, amikor a régi szövegek visszakerültek a tankönyvekbe, a saját csoport dicsősége a grandiózus diktátorokhoz hasonlóan a felsőfokú melléknevekkel pozitív és szignifikáns együtt járást mutatott ($r = .564$; $p < 01$). Az abszolút szavak viszont a becsület kísérőivé válnak, mind a saját csoport ($r = .479$; $p < 05$), mind győztesek ($r = .533$; $p < 01$) vonatkozásában. Vagyis ezekben a mintákban ismét megjelent a grandiózus jelleg. Az abszolút fogalmak szignifikánsan kísérték ($r = .565$; $p < 01$) a győztesek megvetettségét és a saját csoport megalázottságát ($r = .636$; $p < 01$). Ez a két változó, a külső csoportok megvetése és a saját csoport megalázottsága pedig szignifikáns kapcsolatot mutatott egymással ($r = .496$; $p < 05$).

Az NDK mintában a nagyítások nyelvi jegyei két elkülönülő kapcsolati csoportot alkotott. A felsőfokú melléknevek és a magas helyiértékű számok nagyon magas együtt járást mutattak ($r = .922$; $p < .01$), de nem kapcsolódtak a hiperbolákhoz és az abszolút szavakhoz, ezek külön kapcsolatban jelentek meg ($r = .736$; $p < 05$). A minta a megalázottság vonatkozásában is egészen sajátos volt. Az NDK tankönyvírók szuperlatívuszokkal ($r = .709$; $p < 01$) és nagy számokkal ($r = .679$; $p < 05$) írták le a saját csoport megalázottságát, ugyanakkor hiperbolákkal ($r = .772$; $p < 01$) és abszolút szavakkal ($r = .709$; $p < 05$) a külső csoport megalázását, melybe tudjuk, hogy az „imperialista” németek is beletartoztak. A saját csoport dicsőségét ugyancsak hiperbolák ($r = .913$; $p < 01$) és abszolút szavak ($r = .849$; $p < 01$) kísérték. A kutatónak az a benyomása támad, mintha a megalázottság érzése „ketté hasadt” volna a két német csoport között, a túlzások pedig abszolút mértéket öltöttek. Mindemellett az NDK mintában fokozottan jelent meg a fenyegetés is, a hiperbolák ($r = .944$; $p < 01$) és az abszolút szavak ($r = .867$; $p < 01$) szignifikánsan kísérték a saját csoport ártó szándékait.

6.3 Vizsgálat: Abszolút értelmű névszók

Először a szignifikáns kapcsolatokat néztük meg az egyes beszédekben. Az abszolút szavak Hitler beszédeiben negatív korrelációt mutattak a saját csoport örömeivel ($r = -.777$; $p < 01$), a csoportnarcizmussal ($r = -.640$; $p < 05$), a magas helyiértékű számokkal ($r = -.577$; $p < 05$) és a melankolikus idővel ($r = -.595$; $p < 05$). Mussolininél is döntően negatív korrelációs kapcsolatok emelkedtek ki a mintából, mert az abszolút szavak negatív kapcsolatot mutattak a felelősséggel ($r = -.633$; $p < 05$) és a hosztilis szándékokkal ($r = -.600$; $p < 05$). Merkelnél ugyancsak negatív együtt járást jelent meg a saját csoport jó szándékával ($r = -.651$; $p < 01$). Dollfuß volt az egyetlen

politikus, akinél az abszolút szavak a magas korrelációs értékek tekintetében pozitív értéket mutattak. Abszolút kiemelést kapott az osztrákok megvetettsége ($r = .778$; $p < 01$), jóindulata ($r = .691$; $p < 01$) és felelősségvállalása ($r = .722$; $p < 01$).

A tankönyvekben az abszolút szavak negatív együtt járást mutattak a náci tankönyvekben, mégpedig a külső csoportok reményének vonatkozásában ($r = -.919$; $p < 01$). Az összes többi mintában viszont pozitív értékeket találtunk. A háború utáni években a legmagasabb korrelációs értéket a csoportnarcizmus és az abszolút szavak mutatták ($r = .649$; $p < 01$). Abszolút szavak kísérték a győztesek haragját ($r = .453$; $p < 05$) és a saját csoport megalázottságát is ($r = .391$; $p = .05$), a két változó között pedig szignifikáns kapcsolat mutatkozott ($r = .519$; $p < 01$). Az újraegyesítés utáni évtizedekben az abszolút szavak több változóval is szignifikáns, pozitív irányú kapcsolatba léptek. Abszolút szavak kísérték a saját csoport félelmét ($r = .656$; $p < 01$) és megalázottságát ($r = .636$; $p < 01$), a németek reményét ($r = .620$; $p < 01$) és a győztesek lenézését ($r = .565$; $p < 01$). Visszatért egy rég letűnt érzelem is, a becsület, mely mind a saját csoport ($r = .479$; $p < 05$), mind a győztesek oldalán ($r = .533$; $p < 01$) megjelent. Az NDK mintában viszont egyáltalán nem fordultak elő negatív korrelációs kapcsolatok a nagyítás alakzatainál. Abszolút szavak kísérték a saját csoport dicsőségét ($r = .849$; $p < 01$), a külső csoport (imperialista németek) megalázottságát ($r = .709$; $p < 05$), a saját csoport ártó szándékait ($r = .867$; $p < 01$) és a csoportnarcizmust ($r = .774$; $p < 05$).

6.4 Az eredmények kiértékelése

A csoportalapú narcizmus egyik manifeszt jellegzetessége a saját csoportját dicsőítése, ezért megnéztük, hogy a csoportemlékeket milyen mértékben kíséri a dicsőség érzése. A politikusok közül a leginkább glorifikáló jellegzetességet Mussolini beszédeiben tártunk fel, de Hitlernél is említésre érdemes érték mutatkozott (H12). Ezek az eredmények összhangban voltak mind RID2, mind a narratív strukturális elemzések eredményeivel és számszerűen is alátámasztották azt az olvasói benyomást, hogy a két diktátor erősen dicsőítette a saját csoportját.

Dollfuß beszédeire viszont nem jellemző a saját csoport glorifikáló ábrázolása és a szövegek olvasatok is ugyanez volt a benyomásunk. Nála azt láttuk, hogy jelentős melankóliával tekintett a saját csoport múltjára, de nem az osztrákok régi dicsőséghez kapcsoltnak, hanem egy olyan korszakhoz, amelyben a keresztény (katolikus) erényeknek és a méltóságnak még súlya volt. A Dollfuß által képviselt rendi állam ideológiájának középpontjában a politikai

katolicizmus, az osztrák típusú német nemzeti identitás, Habsburg-nosztalgia és a (katolikus) vallás értékei álltak (bővebben ld. Dreidemy, 2014). Ne felejtsük el, hogy „osztrák” nagycsoportidentitásról aligha beszélhetünk a két világháború közötti években. Dollfuß a nemzeti identitást a katolikus és Habsburg múlttal kapcsolta össze, ami tulajdonképpen örökre elveszett. A csoportról ebben a korszakban nehéz lett volna kizárólag pozitív képet festeni egyrészt mert Ausztriára már születése órájában árnyék vetült (a háborús felelősség árnyéka), másrészt a mindennapok életkörülményeiben nagyon sok szociális és politikai jellegű probléma jelent meg az első világháború után. Az első köztársaság (1918) kikiáltásával a Habsburgok és a nemesség „dicsősége” leáldozott. Az országot mélyen megosztotta a szociáldemokrácia és a konzervatív erők antagonizmusa. Vagyis a múlt dicsőségére való hivatkozás egyáltalán nem lett volna reális ebben a nagycsoportban. Ez persze nem jelentené akadályát egy narcisztikus önkép kialakításának, Dollfuß azonban nem ezt az utat választotta.

Merkel esetében sem beszélhetünk glorifikáló attitűdről, és ez az eredmény is összhangban volt mind a RID2, mind a narratív elemzések eredményeivel. A német kancellár élt ugyan némi kiemeléssel a németek pénzügyi sikereit illetően, de a melankolikus veszteség nála is azt indikálja, hogy ez inkább a múlt „dicsősége”. A kollektív narcizmus megjelenése a nagycsoportokban a pszicho-dinamikus elmélet szerint az inkohézió állapotát, Cichocka (2016) szerint pedig defenzív szociális identitást jelez. Merkel egy olyan korszak kancellárja volt, amikor a gazdasági válság ellenére is viszonylagos prosperitás és stabilitás jellemezte a német nemzeti nagycsoportot. Ezzel szemben a három kortárs politikus egy olyan korszakban került megválasztásra, amikor az első világháború következményei még erősen meghatározták a nemzetek mindennapjainak tapasztalatát. Mussolini és Hitler ráadásul egy olyan alcsoport képviselőjében jelentek meg, amelynek a szociális értéktelenítés negatív tapasztalatát a leginkább élte meg. A lövészárkok katonái mindkét társadalomban teljesítményük elismerését követelték. Hatalomra jutásuk tkp. elégtételként, a társadalmi igazságtalanság (jogtalanság) helyretételeként értelmezhető (Krumeich, 2018; Agora 2020). Vagyis az identitásállapotok tekintetében két teljesen eltérő mintával dolgozunk Merkel és a két világháború közötti időszak politikusai között, amit a kutatási eredmények is mutatnak.

A tankönyvi korpuszból az NDK minden minta közül kiemelkedett a glorifikáció tekintetében. A náci és az újraegyesítés utáni NSZK tankönyvekben is találtunk ugyan erre utaló jeleket, de a glorifikáció sajátos módon nem a saját csoport, hanem a győztesek oldalán jelent meg. Erre a furcsa jelenségre ad magyarázatot a Csoportkísérletben (Pollock, 1955) leírt megfigyelés, mely

szerint a németek a második világháború után sem adták fel túlzó idealizációjukat, csupán átvitték a megszállókra. Az idealizációt indikáló dicsőség érzés a tankönyvi mintákban Németország mindkét felében a második világháború utáni évtizedekben folyamatosságot mutatott. Ha a különbségek okára kérdezzük rá, akkor erősen feltételezhető, hogy a hetvenes években meginduló holokauszt-diskurzus hatása jelenik meg ebben a trendben. Az NSZK-ban a német múlt glorifikálása a külvilág, de legfőképp a megszállók számára azt a benyomást kelthette volna, hogy a németek még mindig „Übermenschnek” hiszik magukat. Az NDK-ban azonban ez az arrogancia szabadon megélhető volt, ahol a múlt bűneiért nem kellett felelősséget vállalni, mert mindent az „imperialista” nyugat-németek számlájára lehetett írni.

A kutatás egyik nem várt eredménye, hogy nagy valószínűséggel *a választott dicsőség nyelvi manifeszt jegyeit is sikerült feltárni*. Tulajdonképpen ez is a glorifikáció egyik formája, de ebben az esetben a dicsőség nem a csoporthoz, hanem annak múltjához kapcsolódik. A melankolikus időt a múlt és jövő egyidejű megjelenéseként (egy sajátos idői juxtapozícióként) határoztuk meg a kódolás szabályainál és leírtuk azt is, hogy a melankólia a narcisztikus tárgyvesztés indikátora (Freud, 1917; Lepenies, 1988; Földényi, 2015). A mintákban megjelenő *dicsőség és melankólia együtt járása arra utal, hogy a beszélő vagy narrátor a csoport múltját dicsőíti, ezért ezt a sajátos kapcsolatiságot a választott dicsőség nyelvi manifesztációjaként határoztuk meg*. A narratívumokban ilyen együtt járást találtunk Hitler és Mussolini beszédeiben, de (érthető módon) egyáltalán nem jelent meg a nemzeti trauma emlékezeti reprezentációjában. Továbbá Dollfuß és Merkel beszédeiben sem jelent meg a választott dicsőség kapcsolati mintája. Volkan (Volkan, 1998; 1999b; 2003; 2004a; 2006a; 2015a) ezt a kommunikációs stratégiát a narcisztikus vezérek sajátosságaként említi. A narcisztikus vezérek azért instrumentalizálják a választott dicsőség képeit, hogy válságos időkben (regresszió esetén) szubjektív státusznövekedést érjenek el és mobilizálni tudják a tömeget.

A nagyítás retorikai alakzatai

Arra is kíváncsiak voltunk, hogy a nagyítás alakzatai vajon kvantitatív módon is jelzik-e a glorifikációt, ezért a nagyító alakzatok relatívgyakoriság-értékeit összehasonlítottuk egymással. A minták között volt ugyan némi eltérés, de nyilvánvalóvá vált, hogy a narcisztikus és nem narcisztikus minták között a nagyító alakzatok tekintetében a differencia nem kvantitatív jellegű. Ez után a nagyítás nyelvi jegyeit korrelációs kapcsolataikban vizsgáltuk meg, ezek az eredmények már több értékes eredménnyel szolgáltak.

A nagyítás alakzati közül a felsőfokú melléknevek és magas helyiértékű számok a politikai beszédekben jellemzően a saját csoport pozitív értékeinek kiemelését szolgálták, hiszen ezek a szavak a csoportnarcizmus és a saját csoport dicsőségének említését kísérik Mussolini és Hitler beszédeiben. Dollfuß-nál azonban azt láttuk, hogy ez a politikus a saját csoport értékét inkább hiperbolákkal erősítette. Merkelnél nem jelent meg szignifikáns kapcsolatiság a nagyító alakzatok között, ami megerősíti azt az eddigi feltételezést, hogy a beszédekből egy reálpolitikus stabilitása tükröződik. Természetesen különbség van a politikai kontextus tekintetében is, hiszen Merkel – ellentétben a három kortárs politikussal – egy olyan időszak politikai vezetője volt, amikor a nemzeti csoport nem válságos, hanem egy prosperáló és viszonylag stabil időszakot élt meg. Noha az Iszlám Állam fenyegetése megjelent az elemzési eredményekben is, ez a (reális) fenyegetettség nem váltott ki narcisztikus védekező mechanizmusokat, és nem volt dezintegráló hatással a csoportkohézióra sem.

A szuperlatívuszok a saját csoport dicsőségét kísérték a teljes NSZK tankönyvi mintában. A háború után alacsonyabb és negatív előjelű korreláció jelent meg ($r = -.368$; $p=.07$) az újraegyesítés után pedig pozitív és szignifikáns ($r = .564$; $p<.01$) kapcsolatiság. Ugyanakkor a tankönyvi narratívumokban nem csak ez a változó mutatott szignifikáns együtt járást a dicsőségérzéssel. A felsőfokú melléknevek a saját csoport megalázottságát kísérték a náci tankönyvekben, az újraegyesítés utáni NSZK leírásaiban és az NDK tankönyvek szövegeiben is.

A hiperbolák a politikusok beszédeiben a csoportidentitás releváns aspektusainak kiemelését szolgálták. Hitlernél jellemzően a saját csoport becsületéhez kapcsolatosan jelent meg, Mussolininél a saját csoport oldalán megjelenő haragot, szeretetet és irigységet kísérték, Dollfuß a hiperbolákat a saját csoport iránti szeretet kiemelésére használta, Merkel pedig a németek büszkeség-érzését emelte ki ezzel a retorikai alakzattal. A hiperbolák úgy tűnik ugyanezzel a funkcióval működtek a tankönyvekben is, ahol kivétel nélkül a saját csoport megalázottságát kísérték.

A magas helyiértékű számok a dicsőség érzéssel kapcsolatosan jelentek meg Mussolini beszédeiben, Hitlernél pedig a Csoportnarcizmus változót kísérték. Dollfuß és Merkel beszédeiben nem ezeknek a nagyító alakzatoknak nem volt relevanciája. A tankönyvi szövegekben csak a diktatúrák szövegeiben jelent meg együtt járás a két változó között. A náci tankönyvekben szignifikáns, de negatív kapcsolat mutatkozott a magas helyiértékű számok és a Csoportnarcizmus változó, ill. a külső csoportok Dicsőség érzése között. Az NDK

tankönyvekben ugyanakkor a nagy számok a saját csoport megalázottságát emelték ki. Az abszolút névszók viszont úgy tűnt nem illenek a funkcionális nagyítás alakzatai közé, más kapcsolati jellegzetességeket mutattak.

Az abszolút szavak vonatkozásában először megvizsgáltuk azt, hogy milyen kapcsolat van a Csoportnarcizmus változó és az Abszolút névszók között. Szignifikáns, de negatív kapcsolat jelent meg Hitler beszédeiben ($r = -.640$; $p < .05$), Mussolini, Dollfuß és Merkel beszédeiben viszont nulla közeli korrelációkat találtunk. A tankönyvekben szignifikáns kapcsolat mutatkozott a háború utáni évtizedek NSZK tankönyveiben ($r = .649$; $p < .01$) és az NDK tankönyvekben ($r = .774$; $p < .05$). Nulla közeli volt a korrelációs kapcsolat a náci tankönyvekben és az újraegyesítés utáni évtizedek NSZK tankönyveiben.

Az abszolút szavak elemzési eredményei arra utaltak, hogy ez a nagyító alakzat valószínűleg a csoportidentitásnak nem a pozitív aspektusához kapcsolódik, mivel negatív együtt járást találtunk a saját csoport Örömével Hitler, Mussolini és Merkel beszédeiben is (utóbbiaknál azonban nem volt szignifikáns a kapcsolat). Dollfuß beszédeiben nulla közeli volt a korrelációs érték. Az NDK tankönyvekben ez a pozitív csoport alapú érzelem egyáltalán nem fordult elő, a háború utáni NSZK tankönyvekben pedig negatív volt a kapcsolat iránya. Két tankönyvi mintában találtunk ugyan pozitív kapcsolatiságot (a náci évek és az újraegyesítés utáni évek német tankönyveiben), de ez nem volt szignifikáns.

Mivel a kutatás fő célja azt volt, hogy a csoportalapú narcizmusra jellegzetes nyelvhasználat sajátosságait tárjuk fel, ezért a nagyítás alakzatait egymáshoz való relációjukban is megvizsgáltuk. A nagyítás retorikai alakzatainak minden eleme között találtunk (pozitív vagy negatív irányban) kapcsolatot az NDK és az újraegyesítés utáni NSZK tankönyvek Versailles-i békeszerződésről szóló szövegeiben. A legérdekesebb azonban az NDK minta volt, ahol a négy változó egyértelműen két csoportra hasadt: a hiperbolák az abszolút névszókkal ($r = .736$; $p < .05$), a szuperlatívuszok pedig a számokkal ($r = .922$; $p < .01$) mutattak szignifikáns korrelációs kapcsolatot. Az újraegyesítés utáni NSZK mintában csak a hiperbolák és az abszolút névszók között találtunk szignifikáns kapcsolatot ($r = .580$; $p < .01$). Ez viszont nem jelenti azt, hogy az abszolút névszókra ez a kapcsolatiság univerzális jellegzetesség lenne, hiszen a minták többi részében minden más nagyító alakzattal találtunk kapcsolatot. Szignifikáns értékkel azonban kizárólag ebben a két mintában.

6.5 Faktoranalízis vizsgálatok

A nyelvi változók eredményeinek további vizsgálatára faktoranalízist is végeztünk, hogy kiszűrjük azokat a változókat, melyek a csoportalapú narcizmus pszicho-dinamikáját a nyelvhasználatban a leginkább indikálhatják. A nagyítás alakzatairól már kiderült, hogy ezek valóban gyakran kísérhetik a csoportok glorifikációját. Ugyanakkor az is kiderült, hogy ezek nem jelentenek egységes, úgymond univerzális nyelvi indikátort. A meglévő adathalmazból ezért azt is szeretnénk volna kiszűrni, hogy a csoportalapú narcizmusnak vannak-e olyan *univerzális* nyelvi jegyei, melyek beszélőtől függetlenül is indikálják a kommunikáció narcisztikus jellegét (H15).

A csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek további elemzéséhez a faktoranalízis egyik speciális esetét, a főkomponens-analízist választottuk. Ettől azt vártuk, hogy a teljes minta átszűrésével olyan nyelvi jegyeket tárhatunk fel, amelyek a csoportalapú narcizmus univerzális nyelvi indikátoraként funkcionálnak. A főkomponens analízis egy olyan statisztikai eljárás, amely több független változót alakít át lineáris transzformáció segítségével az eredetnél kisebb számú, új független változókká. Lehetőséget ad arra, hogy az eredetileg megfigyelt változókat korrelációjuk alapján kisebb számú főkomponens változóvá vonjuk össze. Jól alkalmazható a változók számának csökkentésére, és a kevésbé fontos változók kiszűrésére. Természetesen több változót is teszteltünk ezekben a vizsgálatokban, de ezek részletes bemutatásától a dolgozatban eltekintünk. Itt és most kizárólag azokat az eredményeket tárjuk az Olvasó elé, amelyek jelen vizsgálat szempontjából szolgálnak releváns információval. Első lépésként abból indultunk ki, hogy itt maga a csoport áll a középpontban, tehát a csoportnarcizmushoz kapcsolatosan néztük meg a nyelvi változókat.

A politikai beszédek elemzési eredményei a Csoportnarcizmus változóval

Hitler beszédeiben a faktoranalízis vizsgálatok eredményeként négy olyan változó jelent meg, amelyek azonos tengelyen mozogtak a csoportnarcizmussal:

- Felsőfokú melléknevek: 0,938
- Öröm 0,930
- Melankolikus idő 0,884
- Dicsőség 0,796

- Csopornarcizmus 0,790

A Cronbach-alfa értéke ($\alpha = 0,687$) azonban arra utalt, hogy ezek között az elemek között ugyan van belső konzisztencia, de ez az érték nem jelzett erős kapcsolatot.

Mussolini beszédeiben a Felsőfokú melléknevek szintén egy tengelyen mozogtak a Csopornarcizmussal, de ezekben a beszédekben az Abszolút idő (vagyis az Örök- és a Sohaidő), a Narcisztikus tér és az Öröm ellentétes tengelyen kapcsolódtak.

- Abszolút idő 0,917
- Narcisztikus tér 0,847
- Öröm 0,837
- Felsőfokú melléknevek -0,696
- Csopornarcizmus -0,693

A megbízhatósági elemzés eredménye hasonló volt a Hitler esetében mért belső konzisztencia értékével (Cronbach-alfa-érték: 0,67).

Dollfuss beszédeiben a Csopornarcizmus a Narcisztikus térrel mozgott azonos tengelyen, ezzel a párossal ellentétesen a Kényszer, a Megvetés és az Abszolút tagadás jelentek meg egy komponensként. Az öt változó Cronbach-alfája azonban elfogadhatatlan értéket mutatott ($\alpha = 0,364$).

- Kényszer 0,856
- Csopornarcizmus -0,814
- Megvetés 0,747
- Abszolút tagadás 0,698
- Narcisztikus tér -0,677

Merkel beszédeiben a Csopornarcizmust semmi nem befolyásolta, vagyis nem funkcionált főkomponensként. Az analízisben négy változó jelent meg, de a Cronbach-alfa-érték ebben az esetben is elfogadhatatlan volt ($\alpha = 0,592$).

- Abszolút tagadás 0,850
- Csopornarcizmus -0,739
- Tagadás 0,724
- Narcisztikus tér 0,692

Ezek a vizsgálati eredmények azt jelezték, hogy a Csoportnarcizmusnak a nagyító alakzatok tekintetében a felsőfokú mellékneveken kívül nincs olyan univerzális nyelvi kísérője, amely kultúrától, beszélőtől, korszaktól függetlenül azonosítható lenne. Persze ez az eredmény sem elhanyagolható. Az abszolút névszók tekintetében azonban kiderült, hogy ezek pszichológiai funkciójukat tekintve nem mozognak együtt a nagyítás többi alakzataival, ill. más jellegű kapcsolatiság jellemző rájuk. A mintákban feltűnően magas kapcsolat jelent meg több mintában is a Tagadás változóval, ezért a faktoranalízis vizsgálatokat erre a főkomponensre is elvégeztük.

A politikai beszédek elemzési eredményei a Tagadás változóval

A faktoranalízis vizsgálatokat először a Tagadás, majd az Abszolút tagadás változóval is elvégeztük és a következő eredmények születtek:

Hitler beszédeiben a Tagadás a következő változókkal hozott létre közös faktort:

Abszolút névszók	0,635
Abszolút idő	0,620
Örökidő	0,619
Külső csoportok felelőssége	0,523
Saját csoport öröme	-0,455
<hr/>	
<i>Cronbach alfa</i>	0,755

Ezek az adatok azt jelezték, hogy a német diktátor kommunikációjában a tagadáshoz abszolút minőségek társulnak (abszolút névszók, abszolút idő, örökidő) és a faktorban megjelent a csoportalapú narcizmus egyik indikátora a felelősség hárítása és a glorifikáló narcizmus másik indikátora, a saját csoport öröme is. A faktor korrelációs értékeiből számított Cronbach-alfa elfogadható értéket jelzett. Hitler beszédeiben tehát az abszolútumok mellett a felelősség és az öröm változók mutattak releváns értékeket, de ez utóbbi a tagadással ellentétes tengelyen jelent meg.

Amikor ugyanezeket a komponenseket Mussolini és Dollfuß beszédeiben megvizsgáltuk, akkor az olasz diktátornál a Cronbach értéke $\alpha = 0,660$ volt, Dollfussnál pedig $\alpha = 0,600$, ami arra utalt, hogy a három politikus mintája között hasonlóság van. Merkelnél azonban elfogadhatatlan kapcsolatot találunk ($\alpha = 0,215$). Ezek az eredmények is erősítették azt a kutatói sejtést, hogy a két diktátor kommunikációja egyértelműen narcisztikus jellegzetességeket mutat, Dollfuß-nál viszont voltak eredmények arra vonatkozóan, hogy narcisztikus, de arra is, hogy nem narcisztikus mintával van dolgunk. A faktoranalízis módszere optimális módszert jelentett ahhoz, hogy ezt a kérdést tisztázni tudjuk.

A Tagadások és az Abszolút névszók ugyancsak egy tengelyen jelentek meg *Mussolini* beszédeiben is, sőt még erősebb szignifikanciával ($r = .852$; $p < 01$). A Tagadással hat változó jelent meg egy faktorban:

Abszolút névszók	0,852
Külső csoportok ártó szándéka	-0,642
Külső csoportok jó szándéka	-0,613
Külső csoportok felelőssége	-0,575
Külső csoportok megvetése	-0,560
Külső csoportok félelme	-0,557
<hr/>	
<i>Cronbach alfa</i>	0,774

Mussolini és Hitler mintái között a hasonlóságot az abszolútumok és a felelősség háritása jelenti. A Cronbach-alfa értéke ebben a faktoranalízisben is elfogadható értéket mutatott.

Dollfuß beszédei alapvetően eltértek az első két vizsgált szövegmintától abban, hogy a faktort nem a Tagadás, hanem az Abszolút tagadás változó hozta létre. Hasonlóak viszont a faktorba kerülő változók, hiszen az osztrák kancellár beszédeiben is megjelent a Megvetés és az Öröm, persze más relációban. Az Abszolút tagadással kerültek egy faktorba a

Saját csoport haragja	0,751
Saját csoport felelőssége	0,708

Saját csoport megvetettsége	0,663
<hr/>	
<i>Cronbach alfa</i>	0,700

Merkel beszédeiben a Tagadással azonos tengelyen csak a saját csoport büszkesége jelent meg. Ellentétes előjellel viszont több változó is bekerült, ezek konzisztenciája azonban nem jelzett elfogadható értéket.

Saját csoport jóindulata	-0,570
Saját csoport büszkesége	0,553
Abszolút idő	-0,467
Külső csoport dicsősége	0,450
Saját csoport felelőssége	-0,435
<hr/>	
<i>Cronbach alfa</i>	0,592

A mintákban közös eredmény, hogy a felelősség változó minden faktorban megjelent, de a két diktátornál a külső csoportok felelőssége kapcsolódott a Tagadáshoz, Dollfuß és *Merkel* beszédeiben viszont a saját csoport felelőssége.

A tankönyvi korpusz faktoranalízis-vizsgálati eredményei

A faktoranalízis vizsgálatok sem a politikai beszédekben, sem a tankönyvi mintán nem hoztak meggyőző eredményt arra vonatkozóan, hogy a narcisztikus kommunikációban a Csoportnarcizmus főkomponensként konzisztens faktort hozhat létre. Ezzel szemben a Tagadás változóval végzett elemzések konzisztens eredményeket hoztak.

Náci évek tankönyvei

Ebben a mintában csak három változó jelent meg a faktorban, azonban épp ez a „szűkösség” világított rá arra, hogy a tagadás milyen módon kapcsolódik a vulnerabilitáshoz. A tankönyvi minták közül a náci évek tankönyvein végzett faktoranalízis mutatta a legmagasabb

konzisztenciát. A Cronbach-alfa értéke rendkívül magas értéket mutatott. A Versailles-i békéről szóló tankönyvi narratívumokban a Tagadással képeztek közös faktort:

Saját csoport öröme	0,935
Saját csoport haragja	0,934
Abszolút névszók	0,657
<hr/>	
<i>Cronbach-alfa</i>	0,924

NSZK tankönyvek (1950-1980)

A náci évek tankönyvi szövegeitől némileg eltértek a háború utáni NSZK szövegeinek vizsgálati eredményei, ahol – Dollfuß eredményeihez hasonlóan – nem a Tagadás, hanem az Abszolút tagadás nyelvi változó hozott létre konzisztens faktort. Az Abszolút tagadással kerültek egy faktorba:

Csoportnarcizmus	0,599
Saját csoport megalázottsága	0,578
Abszolút névszók	0,453
<hr/>	
<i>Cronbach-alfa</i>	0,682

A faktor belső konzisztenciája azonban nem volt túl meggyőző.

NDK tankönyvek

A NDK diktatúra tankönyveiben a Tagadás főkomponensként konzisztens faktort alkotott a következő változókkal:

Kényszer	-0,860
Saját csoport haragja	0,799
Abszolút névszók	0,727
<hr/>	
<i>Cronbach-alfa</i>	0,885

A Cronbach-alfa megerősített minket abban, hogy ezek a változók valóban konzisztensek.

Az újraegyesítés után megjelent tankönyvekben a Tagadás főkomponens kapcsolatai ugyancsak optimális konzisztenciát mutattak és e minta érdekessége, hogy kizárólag negatív csoportalapú érzelmek jelentek meg a faktorban a Tagadás mellett:

Abszolút névszók	0,811
Saját csoport megalázottsága	0,804
Külső csoportok megvetése	0,549
<hr/>	
<i>Cronbach-alfa</i>	0,878

Mivel a tankönyvi korpuszban egy nemzeti trauma emlékezeti reprezentációját vizsgáltuk, ezek a szövegek lehetőséget adtak arra is, hogy a narcisztikus trauma indikátorérmére vonatkozóan is elvégezzük az elemzéseket. Narcisztikus traumát jelezhet a saját csoport megalázottsága, ezért ezt a változót is főkomponensként vizsgáltuk és a következő eredményt kaptuk:

Táblázat 24

Főkomponens: saját csoport Megalázottsága (teljes tankönyvi minta vizsgálata)

Főkomponens:	Saját csoport megalázottsága	Szignifikancia
Hiperbolák	.492**	p < 0,01
Tagadás	.507**	p < 0,01
Abszolút névszók	.275*	p < 0,05
<hr/>		
	<i>Cronbach-alfa</i>	0,650

A saját csoport megalázottságát három nyelvi marker kísérte szignifikánsan a nemzeti traumáról szóló narratívumokban: nagyító hiperbolák, tagadások és abszolút névszók.

6.6 Az eredmények összegzése

A Nyelvi jegyek fejezetben leírt vizsgálatok célja az volt, hogy a tömegkommunikációs produktumokban feltárja a narcisztikus kommunikációra sajátos nyelvhasználat jellegzetességeit. A kutatásban négy hipotézist fogalmaztunk meg.

Mivel a kollektív narcizmus gyakran jár együtt glorifikációval, ezért *feltételeztük, hogy azokban a mintaegységekben, ahol a narratív kategoriális elemzés a narcisztikus pszicho-dinamika jelenlétét tárta fel, ott a saját csoport említését valószínűleg gyakrabban kíséri a dicsőség (glory) érzése* (H12). A nyelvi jegyek vizsgálatára nyolc mintaegységet alakítottunk ki. A csoportnarcizmus változóval manipulált mintaegységekben nyolcból hét esetben (Merkel beszédei jelentették a kivételt) tártunk fel csoportalapú regresszióra utaló gondolkodási folyamatokat. Ezek közül glorifikációra utaló kapcsolatiságot tártunk fel a két diktátor, Hitler és Mussolini beszédeiben, továbbá az NDK iskolai tankönyvekben. A náci évek és az újraegyesített Németország (1990-2016) tankönyveiben is megjelent ugyan glorifikációra utaló kapcsolatiság, de ez sajátos módon nem a németek, hanem a győztes hatalmak oldalán. A háború utáni NSZK tankönyvekben (1950-1989) nem jelent meg glorifikációra utaló kapcsolatiság a Versailles-i békéről szóló leírásokban.

Hipotézisként állítottuk továbbá azt is, hogy azokban a mintákban, ahol glorifikáció van, ott a narrátor vagy beszélő a saját csoport értékét nagyító retorikai alakzatokkal is kiemeli (H13). Ezt a hipotézis megvizsgáltuk a nagyító alakzatok relatív gyakoriságát illetően, de nemtaláltunk jelentős különbséget a szövegek között. Ebből arra következtettünk, hogy *a narcisztikus kommunikációt nem a nagyító alakzatok gyakoribb használata különbözteti meg a nem narcisztikus kommunikációtól*. Megvizsgáltuk azt is, hogy milyen együtt járás van egyes narcizmus-releváns narratív változók és a nagyító alakzatok (hiperbolák, felsőfokú melléknevek, magas helyiértékű számok és abszolút névszók) használata között. Az eredmények alapján elmondható, hogy a bizonyos együtt járások valóban magasabb szignifikanciát jeleztek, ugyanakkor a nagyító alakzatok használatában jelentős eltérések is felszínre kerültek. A két diktátor beszédeiben a Csoportnarcizmus kísérőjeként jelentek meg a felsőfokú melléknevek és a magas helyiértékű számok. A saját csoport dicsőségét Hitler beszédeiben magas szignifikanciával kísérték a szuperlatívuszok, Mussolini beszédeiben pedig a magas helyiértékű számok.

Ezzel szemben a glorifikáló tankönyvi mintákban (náci évek, egyesített Németország, NDK), ott a nemzeti traumáról szóló narratívumokban a szuperlatívuszok nem a dicsőségérzést kísérték, hanem a saját csoport Megalázottságát. A háború utáni NSZK tankönyvekben nem találtunk glorifikációt és a szuperlatívuszok sem kapcsolódtak a Megalázottsághoz. Ezek az eredmények összhangban voltak Craig és Amernic (2011) vizsgálati eredményeivel. A felsőfokú melléknevek tehát valóban indikálhatják a narcisztikus kommunikációt, de annak *grandiózus* formáját. Bár Craig és Amernic ezeket a nyelvi markereket a „destruktív” narcisztikus kommunikáció indikátoraként nevezték meg, a Szerző amellet érvel, hogy ezekben a szövegekben nem a csoport ártó szándékainak nyelvi kiemelése történik, hanem a grandiozitásé. Jelen kutatás eredményei inkább Cichocka (2016) felosztását erősíti, mely a „grandiózus” típus mellett egy „vulnerabilis” változatot is tételez. Feltételezhető, hogy a grandiózus narcizmus másik nyelvi jele a magas helyiértékű számok is (milliók, milliárdok) használata is, de a kutatási eredmények ezt nem igazolták olyan meggyőzően, mint a szuperlatívuszok és a grandiozitás kapcsolatát. A saját csoport dicsőségét elsősorban Mussolini kommunikációjában kísérték a magas helyiértékű számok, és szignifikáns értékkel.

A nagyító alakzatok azonban a csoportidentitásnak nemcsak a grandiózus, pozitív aspektusait nagyíthatják fel, hanem a csoportot ért narcisztikus sérülést is. A kollektív narcizmusról ismeretes, hogy nem csak grandiozításban nyilvánulhat meg, hanem a csoportidentitás bármely aspektusát felnagyíthatja a beszélő attól függően, hogy milyen szempontból tulajdonít a csoportnak többletértéket (Golec de Zavala et al., 2009). A nemzetek esetében nem ritka a csoport múltjának ill. múltbéli dicsőségének felnagyítása (Volkan, 2009; 2011). Vagyis a nagycsoportokban az identitáskonstrukció folyamatai egyáltalán nem függetlenek a csoport történetétől (László, 2005). A politikai beszédekben a melankolikus idő és a saját csoport dicsősége a két nacionalista diktátor beszédeiben jelent meg, amit a választott dicsőség nyelvi manifesztációjaként értelmeztünk. A tankönyvekben azonban nem a csoport dicsősége került fókuszba, hanem a nemzet vesztesége és sértettsége. A nagyító alakzatok szolgálhatnak a narcisztikus trauma kiemelésére is, ami a narcisztikus áldozatiságot indikálja.

Jelen kutatásban hipotézisként fogalmaztuk meg azt is, hogy ha a kollektív narcizmusnak valóban létezik egy vulnerabilis típusa, akkor ennek a nyelvhasználati sajátosságokban is meg kellene jelennie (H14). A vulnerabilitást indikálhatják bizonyos nyelvi jelek, mint például a tagadások (Hargitai et al., 2007; Ringel, 1976; Kézdi 1995; László, 2005) vagy a kényszer kifejezései (László, 2012; Retzinger, 1991; 1995). Az eredmények igazolták a hipotézist, mert

valóban sikerült olyan nyelvi változókat kiszűrni, amelyek a vulnerabilitást indikálhatják. A hiperbolák esetében már a faktoranalízis vizsgálatok eredményei is sejtették azt, hogy ennek a nagyító alakzatnak nem a grandiozitással van kapcsolata, hiszen a tankönyvi mintákban minden esetben a saját csoport Megalázottságát kísérték. Amikor a saját csoport Megalázottságát választottuk ki főkomponensként, akkor egyértelmű igazolást kaptuk arra vonatkozóan, hogy a nemzeti traumáról szóló narratívumokban a vulnerabilitás nyelvi markerei közös faktorként jelennek meg. *A saját csoport Megalázottságához szignifikánsan kapcsolódott három nyelvi marker: a hiperbolák, a tagadások és az abszolút névszók.* Ez a kapcsolatiság igazolta a grandiózus minták mellett a *vulnerabilis* típus jelenlétét.

Feltételeztük továbbá, hogy a csoportalapú narcizmusnak lehetnek olyan univerzális nyelvi markerei is, amelyek a narcizmus típusaitól (grandiózus és vulnerabilis) ill. minőségeitől (narcisztikus és paranoid) függetlenül a narcisztikus pszicho-dinamika univerzális nyelvi indikátorait jelenthetik (H15). A nagyító alakzatok nyelvi változóinak korrelációs kapcsolatait elemezve fogalmaztuk meg azt a sejtést, hogy az Abszolút névszók és a Tagadás változó közötti szignifikáns kapcsolatiság a vulnerabilitás indikátora lehet. A Tagadás ill. az Abszolút tagadás változókat főkomponensként vizsgálva azt az eredményt kaptuk, hogy Merkel beszédeinek kivételével mind a hét vizsgálati mintában konzisztens faktort alkotott az Abszolút névszókkal. Az abszolút értelmű névszók a kommunikációs folyamatban a nagyítás retorikai alakzatai közé tartoznak, stilisztikai eszközként funkciójuk abban áll, hogy segítik a beszélőt a releváns tartalmak kiemelésében. Pszichológiai szempontból azonban az abszolútumoknak a szelf idealizált aspektusainak fenntartásában van szerepük, és a nyelvben való megjelenésük az idealizáció minőségi változását jelzi (Wurmser, 1993). A Csoportnarcizmus és saját csoport Öröm változókkal végzett vizsgálatok eredményei már jelezték azt, hogy az abszolút szavak a csoportidentitásnak valószínűleg nem a pozitív értékdimenziójához kapcsolódnak. Csak a faktoranalízis vizsgálatokkal sikerült fényt deríteni arra, hogy az abszolútumokkal kísért tagadáshoz további változók is konzisztens módon kapcsolódhatnak.

A politikai beszédekben a Felelősség változó minden politikusnál megjelent a Tagadás faktorban. A két diktátornál a külső csoportok Felelőssége kapcsolódott a Tagadáshoz, Dollfuß és Merkel beszédeiben viszont a saját csoport Felelőssége. Az előjelek tekintetében azonban eltérések voltak, hiszen Hitlernél pozitív, Mussolininél negatív volt a korrelációs kapcsolat iránya, Dollfuß-nál és Merkelnél pedig negatív kapcsolat jelent meg a tagadás és a saját csoport felelőssége között. Ezek az eredmények meglehetősen ellentmondásosnak tűnnek abban az

esetben, ha kizárólag e két változó viszonyát nézzük. A faktoranalízis eredményei azonban arra hívták fel a figyelmünket, hogy az Abszolút névszók és Tagadás (Abszolút tagadás) egy „tengelyt” alkotnak, melyhez az egyes narratívumokban ambivalens vagy negatív minőségek kapcsolódnak. Az abszolút tagadás pedig erre a negatív vagy ambivalens minőségre vonatkozik. A politikai beszédekben következésképp *az abszolút tagadást nem a felelősség tagadásaként kell értelmeznünk, hanem a felelősség miatt keletkezett ambivalencia abszolút tagadásaként*. Hitler beszédeiben így az abszolút tagadások a felelősség és a saját csoport öröme között feszülő ambivalenciát iktatják ki. Mussolini beszédeiben az abszolút tagadások egyértelműen a külső csoportokkal szembeni ambivalenciához kapcsolódnak. Dollfuß-beszédeiben a saját csoport státuszvesztesége (az osztrákok megvetettsége) és a saját csoport felelősségének összekapcsolódása azt sejteti, hogy a beszélő intenzív lelkiismeretfurdalással küzd. Az abszolút tagadások ennek a negatív identitástartalomnak a kiiktatására irányulnak. Merkel beszédeiben azonban a Tagadás főkomponensként nem alkotott konzisztens faktort és nem járt együtt a két változó sem.

A tankönyvi mintákban a náci évek elemzési eredményei a legtisztább formában mutatták meg, hogyan jelenhet meg a csoportidentitáshoz kapcsolt ambivalencia (saját csoport öröme és saját csoport haragja között), melyhez az abszolút tagadás kapcsolódik. Ugyancsak konzisztens eredményeket jelzett az NDK tankönyvi minta faktoranalízis vizsgálata is, ahol a kényszer és a harag negatív tartalmi kerületek kapcsolatba az abszolút tagadással. A háború utáni évtizedek NSZK tankönyveiben a Csoportnarcizmus mellett a saját csoport Megalázottsága is megjelent a faktorban, de ezek a változók csak „sejtették” a kapcsolatot, nem alkottak konzisztens egységet. Ezzel szemben az újraegyesített Németország tankönyveiben a narcisztikus sértettség és annak érzelmi kompenzációja (külső csoportok megvetése) közös faktorban jelentek meg, ami egyáltalán nem stabil identitásminőséget tükröz, még ha tudjuk is, hogy ez a jellegzetesség döntő mértékben a 2000-es évek tankönyveinek forrásanyagaiból eredeztethető.

A narcisztikus pszicho-dinamika, vagyis a saját csoport értékének felnagyítása és a külső csoportok értékének drasztikus csökkentése ill. a hosztilis szándékok tételezése eltérő intenzitással jelent meg a szövegekben. Az NDK mintákban „vegytisztá” paranoia jelent meg, ami szintén a narcisztikus pszicho-dinamika alapjain alakul ki, de már egy másik minőségben nyilvánul meg. A szociálpszichológiai szakirodalom nem, az analitikus megalapozottságú pszicho-dinamikai elmélet viszont külön kategóriaként írja le. A paranoid minőséget ezekben a kutatásokban többek között a téridő elemzési eredményei alapján sikerült elkülöníteni. Továbbá

az irigység-megvetés ráta értékei alapján erősen sejthető az is, hogy a paranoid minőségű szövegekben több megvetés, a narcisztikus minőségű szövegekben pedig több irigység érzés jelent meg. A legújabb tankönyvekben ezek a negatív csoportalapú érzelmek már egyáltalán nem jelentek meg.

Különböző típusokat sikerült elkülöníteni a csoportalapú narcizmuson belül is, melyek a nyelvi jegyek vonatkozásában is eltéréseket mutattak. A grandiozitást indikáló felsőfokú melléknevek a tankönyvi mintákban is jelezték a narcizmusnak ezt a minőségét. Ugyanakkor a vulnerabilitást indikáló hiperbolák mellett megjelentek a tagadások és az abszolút névszók is. *A nagyító alakzatok eltérhetnek abban, hogy grandiózus vagy vulnerabilis narcizmust jeleznek, ugyanakkor a vizsgálatok arra is rávilágítottak, hogy ezek egyáltalán nem egymástól független indikátorként működnek.* Golec de Zavala és munkatársainak (2018; 2019a) kutatásaiból eddig az derült ki, hogy a kollektív narcizmus nem a grandiózus, hanem a vulnerabilis individuális narcizmussal jár együtt gyakrabban. Ezeket az eredményeket alátámasztják jelen kutatás eredményei is, hiszen a nyelvi jelek korrelációs kapcsolati mintái is ebbe az irányba mutatnak. Sőt a faktoranalízis vizsgálatok tükrében állítható, hogy tulajdonképpen a narcizmus teljes spektruma a vulnerabilitást indikálja. Az abszolút tagadás szignifikáns kapcsolatisága arra utal, hogy a felszíni grandiozitás ellenére a diktátorok csillogása mögött valójában egy instabil, defenzív jellegű szociális identitás húzódik meg, ahogy ezt Cichocka (2016) leírta. A a narcizmus megjelenését a nagycsoportok identitásfolyamataiban Volkan (2004a) is az inkohézió állapotaként írta le. Az adatok mindkét koncepció téziseit alátámasztják. Erősen feltételezhető, hogy az abszolút tagadás, mely minden narcisztikus mintában megjelent, elsősorban a regresszív állapotot jelzi, melyben a narcizmus pszicho-dinamikája működik. A narcisztikus kommunikáció (tudatos, vagy nem tudatos módon) tulajdonképpen az ambivalenciák kiiktatását célozza és ezzel válthatja ki a regresszivitást.

Megvitatás

Jelen kutatás a csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek feltárására fókuszált. E célját el is érte, hiszen több olyan nyelvi jegyet is sikerült feltárni, melyek a narcisztikus pszicho-dinamika nyelvi kísérőiként funkcionálnak a kommunikációs folyamatban. A fő célon kívül azonban számos nem várt eredményt is hozott a kutatás. Az első ilyen eredmény a kutatás alapfogalmának pontosítása volt. A kutatás kezdetén és a dolgozat címében még a „kollektív narcizmus” fogalom szerepel, a narcizmus diszkurzusának feltárásával azonban kiderült, hogy ez a fogalom történelmileg és ideológiailag is determinált, ezért a csoportok identitásfolyamatait kísérő narcizmust célszerű lenne szociálpszichológiai kontextusba helyezni. A „kollektív narcizmus” terminusa helyett, ami valójában egy szélsőséges identitáskonstrukciót tematizál, helyénvalóbb lenne *a narcizmus csoportalapú folyamatként való értelmezése*.

Jelen kutatás eredményei ugyanis arra mutattak rá, hogy a „kollektív” narcizmus nem csupán a saját csoport iránti pozitívitás és a külső csoportokkal szembeni negativitás együttes megjelenése – ahogy ezt a szociálpszichológiai koncepció (Golec de Zavala et al., 2009; Cichocka, 2016; Golec de Zavala, 2019a) tételezi –, hanem egy dimenzió, melynek finom átmenetei vannak. Problémaként fogalmaztuk meg, hogy a kurrens elmélet nem különíti el a narcizmus és a paranoia jellegzetességeit. Ezen túl fény derült arra, hogy a Cichocka (2016) által feltételezett differenciálkategóriák (vulnerabilis és grandiózus) is igazolhatóan jelen vannak, ezt a kutatás eredményei is megerősítik. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy *itt nem egyszerű fenotípusokról van szó, hanem többnyire keverékekről*. Jelen kutatásban erre utalnak a nyelvi jegyek mintázatai. Ezeket az eredményeket tehát fontos lenne további empirikus kutatásokkal is megerősíteni.

A kutatás újdonságát jelenti, hogy módszereiben eltér a pszichometriai kutatások hagyományos gyakorlatától. Bár a csoportalapú narcizmus empirikus megragadása egyáltalán nem könnyű feladat, a tudományos narratív pszichológia paradigmájának alapjairól indulva mégis egészen finomra hangolt elemzésekkel dolgozhat a kutató. A narratív pszichológiai tartalomelemzés, melyet a Pécsi Tudományegyetem Pszichológiai Intézetében (Ehmann et al., 2014) alapoztak meg, a gyakorlatban jól operacionalizálható és olyan tudattalan folyamatok is összefüggéseikben ragadhatók meg, melyekre a „big data” elemzések egyáltalán nem tudnak reflektálni. A téridő, az érzelmek és intenciók mentén kirajzolódó minták a csoportidentitás

reprezentációjának jellegzetességeit jelzik, melyek változhatnak és változnak is. A módszer legnagyobb előnye, hogy a narratív kategoriális elemzésekkel a narcizmus dinamikája válik megragadhatóvá. Ezek az eredmények azt igazolják, hogy egy csoportalapú jelenség nem ragadható meg pusztán a szavak gyakoribb használata mentén, hiszen *a szavak nem önmagukban állnak, hanem egy struktúrához kapcsoltan funkcionálnak, mely struktúra maga a csoportidentitás.*

A szociálpszichológiai kutatások eredményeit sikerült tovább finomítani abból a szempontból is, hogy *a glorifikáció nem kizárólag a saját csoporthoz kapcsolódhat, hanem a győztes külső csoporthoz is*, ahogy ezt a Versailles-i békéről szóló tankönyvi narratívumokban feltártuk. A Csoportkísérletben Adorno és kollégái (Pollock, 1955) ugyanerről a reakcióról számoltak be a németek második világháború utáni attitűdjeinek bemutatásakor. Vagyis a glorifikáció a vereségek után is töretlenül fennmaradt, de nem a vereséget szenvedett saját csoportra vonatkozóan, hanem a győztes csodálatát erősítve. Vegyük észre, hogy amikor Adorno és Hagen von Schulze (Pollock, 1955) a kollektív narcizmus dinamikáját tematizálták, akkor tulajdonképpen az autoriter karakter „működésére” kerestek pszichológiai magyarázatot. A hatalom és erő kritikátlan dicsérete, a vele való azonosulás ill. a „gyengeség” (melyet maga a demokrácia testesít meg) megvetése jellemzi ezt a sajátos társadalmi karatert. Tehát ezért is fontos a kurrens szociálpszichológia koncepcióból tovább lépni, hiszen *a cél nem a társadalmi „gonosz” alanyainak azonosítása, hanem annak a pszichológiai folyamatnak a megragadása, amely reális csoportközi konfliktusokhoz vezet.*

A nyelvi jegyek kutatásának eredményei lehetőséget adtak arra is, hogy a kommunikációs folyamatban manifestált narcizmus funkciójáról is információt kapjunk, hiszen az abszolútumok és a tagadások együtt járása egy olyan nyelv megjelenését indikálja, mely az ambivalenciák kiiktatását célozza. A felszíni jegyek változékonysága mellett, gondolok itt a felsőfokú melléknevek, magas helyiértékű számok és hiperbolák használatára, a szövegek mélyén mégis nagyon hasonló kapcsolatiság jelent meg. *A narcizmus kommunikációs stílusát gyakorló szónok tulajdonképpen egy primitív, regresszív nyelvet használ, amely egyrészt polarizál (éles határt húz a saját és a külső csoportok között), másrészt pedig homogenizál (eltüntetni a csoporton belüli különbségeket).* Vagyis pontosan arról a jelenségről van szó, amit már Tajfel és Turner (1979) kutatásai is feltártak, hiszen a csoportalapú narcizmus a csoportalakulás alapfolyamatát kísérő jelenség. Felerősödése minden olyan helyzetben várható, ahol a csoport tagjai identitás-fenyegetettséget érzelenek. A narcizmusnak ugyanis a

csoporthoz tartozás meg- ill. újratemtésében van alapvető szerepe. *A narcisztikus kommunikációt folytató szónok a nagyító alakzatok használatával tkp. kiélesíti a csoportok közötti határt, és ez által a csoportidentitás strukturális határait erősíti meg.*

Az abszolút tagadások ugyanezt a célt szolgálják, hiszen segítenek abban, hogy a csoporthoz tartozás pozitív értelme helyreálljon, vagyis megkönnyíti a csoporttagok számára a csoporttal való azonosulást. Az ambivalenciák kiiktatása a tömegkommunikáció alapfunkciója – ahogy ezt már William Burke (1968) évtizedekkel ezelőtt feltárta. A gondolkodás és az érzés között keletkező ambivalenciák jelenségével azonban már Festinger (1957/2000) is intenzíven foglalkozott. A csoportalapú narcizmus estében a divergáló gondolatok és érzelmek a csoporttagsághoz kapcsolatosan nyernek értelmet. A saját csoport értékének túlzó nagyítása és a negatív identitástartalmak totális tagadása lehetővé teszi az azonosulást akkor is, ha ennek a valóságban komoly akadálya lenne. A narcisztikus kommunikáció tehát a csoporttagok számára szociális identitásuk pozitív értelmének helyreállítását teszi lehetővé anélkül, hogy az észlelt depriváció (státuszhátrány) leküzdésére bármit is tennének. Kényelmes, gyors és hatékony módja annak, hogy egy csoport tagjai aktív teljesítmény és felelősségvállalás nélkül jussanak (szubjektív) státusznövekedéshez. Tegyük azonban hozzá, hogy csak a külső szemlélő számára. *A csoportalapú narcizmus ugyanis történelmileg determinált jelenség, vagyis a csoporttagok számára a narcizmusba menekülés nem opció, hanem az egyetlen észlelt lehetőség arra, hogy a csoporthoz tartozás értelmét még fenn tudják tartani.*

Felhasznált irodalom

- Abse, D.W. & Ulman, R. (1977): Charismatic Political Leadership and Collective Leadership. In: Robins, R. S. (ed.) *Psychopathology and Political Leadership*. New Orleans: Tulane University Press.
- Adler, A. (1910): Psychischer Hermaphroditismus und männlicher Protest. Ein Kernproblem der nervösen Erkrankungen. In: A.A. *Praxis und Theorie der Individualpsychologie*.
- Adorno, T.W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D.J., Sanford, R.N. (1950) *The Authoritarian Personality (Studies in Prejudice)*. New York: Harper.
- Adorno, T. W. (1954): Bemerkung über Politik und Neurose. In: *Gesammelte Werke*. Bd. 8, 434-439.
- Adorno, T. W. (1955): Schuld und Abwehr. Eine qualitative Analyse zum Gruppenexperiment. In: Pollock (Hg.): *Das Gruppenexperiment. Ein Studienbericht*. Frankfurter Beiträge zur Soziologie, Bd. 2, Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt, 278–428.
- Adorno, T. W. (1960): Was bedeutet: Aufarbeitung der Vergangenheit? In: *Gesellschaft-Staat-Erziehung*, 5.
- Adorno, T. W. (1967). *Sociology and Psychology*. *New Left Rev*, 46. 67–80.
- Adorno, T. W. (1978/2016). Freudian Theory and the Pattern of Fascist Propaganda. In: Arato, A., Gebhart, E. (eds.): *The essential Frankfurt School Reader*. Urizen Books: New York. 118–137. Magyarul: A freudi elmélet és a fasiszta propaganda mintázata. *Thalassa*, 17, 2-3, 17–32.
- Adorno, T.W. (1959a). *Theorie der Halbbildung*. In: Adorno, T.W. *Gesammelte Schriften*, Bd. 8. *Soziologische Schriften I*, 93–121.
- Adorno, T.W. (1959b). Was bedeutet: Aufarbeitung der Vergangenheit. In: *Gesammelte Schriften*, Bd. 10/2, 555-572.
- Adorno, T.W. (2006). A freudi pszichoanalízis és a fasiszta propaganda mintázata. *Thalassa*, 17,2-3, 7-32.
- Adorno, T. (1963/1998). *Critical models: Interventions and catchwords*. New York, NY: Columbia University Press.
- Adorno, T.W. & Horkheimer, M. (1947/2020): *A felvilágosodás dialektikája*. Budapest, Atlantisz.
- Agora, Zs. (2018): Historische Identitäten psychologisch erforschen. In: Ludwig Janus, Winfried Kurth, Heinrich J. Reiß, Götz Egloff (Hg.): *Der Wandel der Identitätsstrukturen*

- und Beziehungen im Laufe der Geschichte – gesellschaftliche und politische Prozesse verstehen. *Jahrbuch für psychohistorische Forschung* 18. Mattes Verlag, 73-94.
- Agora, Zs. (2018): Kollektív áldozatiság a náci propagandabeszédekben. (Victim Role in Nazi Propaganda Speeches) In: Fülöp Éva, Kővágó Pál (szerk.): *A kollektív áldozatiság szociálpszichológiája*. Budapest: Oriold Books. 169–191.
- Agora, Zs. (2015): El nem sírt könnyei(n)k. Alexander és Margarete Mitscherlich: *A gyászolásra képtelenül. A közösségi viselkedés alapjai*. BUKSZ, 27, 1, 30-34.
- Agora, Zs. (2020): *A náciizmus történeti pszichológiája*. Kronosz: Pécs.
- Agresti, A. (2019): *An introduction to categorical data analysis. an introduction to categorical data analysis*. Wiley, Florida.
- Akhtar, S. (2015): Deskriptive Merkmale und Differenzialdiagnose der narzisstischen persönlichkeitsstörung. In: Kernberg, O. F. & Hartmann, H. (ed.), *Narzissmus. Grundlagen-Störungsbilder-Therapie*. Stuttgart: Schattauer. 231–262.
- Akstinaite, V.- Robinson, G.-Sadler-Smith, E. (2019). Linguistic Markers of CEO Hubris. *Journal of Business Ethics*. 1–19.
- Alford, F.C. (1988): *Narcissism: Socrates, the Frankfurt School and psychoanalytic Theory..* New Haven: Yale Press.
- Al-Mosaiwi, M. & Johnstone, T. (2018): In an Absolute State: Elevated Use of Absolutist Words Is a Marker Specific to Anxiety, Depression, and Suicidal Ideation. *Clinical Psychological Science*, 6, 4, 529–542.
- Alper, G. (2003): *Self Defence in a Narcissistic World. The New Everyday Addiction to Power Trips*. UP of America.
- Altmeyer, M. (2011): Im Spiegel des Anderen: Gruppe, Narzissmus, Gruppennarzissmus. *Gruppenpsychotherapie und Gruppendynamik*. 47: 69 – 93.
- Anderson, R. E. and M. E. Tirrell: 2004, ‘Too Good to be True. CEOs and Financial Reporting Fraud’, *Consulting Psychology Journal*, 56, 35–43.
- Andreasen, N.C., Black, D.W. (1997): *Bevezetés a pszichiátriába*. Medicina: Budapest.
- Andreouli, E. & Chrysochoou, X. (2015). Social representations of national identity in culturally diverse societies. In: Sammut, Gordon; Andreouli, Eleni; Gaskell, George and Valsiner, Jaan eds. *The Cambridge Handbook of Social Representations*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 309–322.
- Anglin, A. H., Wolfeb, Mt.T., Short, J.C., McKenny, A.F., Pidduck, R.J., (2018): Narcissistic rhetoric and crowdfunding performance: A social role theory perspective. *Journal of Business Venturing*, 33, (6), 780-812.

- Angvik, M., von Borries, B. (1997): A Comparative European Survey on Historical Consciousness and Political Attitudes among Adolescents. Korber-Stiftung: Hamburg.
- Arato and Eike Gebhardt. (eds.): The Essential Frankfurt School Reader. Urizen Books. New York. 118–137.
- Magyarul A Freudi elmélet és a fasiszta propaganda mintázata. *Thalassa* 2016, 17,2–3., 7–32.
- Ashforth, B. E., & Mael, F. 1989. Social identity theory and the organization. *Academy of Management Review*, 14: 20-39.
- Ashton-James, C., & Tracy, J. (2012). Pride and prejudice: how feelings about the self influence judgments of others. *Personality & Social Psychology Bulletin*, 38, 466–476.
- Assmann, J. (1999): *A kulturális emlékezet*. Atlantisz Kiadó, Budapest.
- Augoustinos, M., and Innes, J. M. (1990). Towards an integration of social representations and social schema theory. *British Journal of Social Psychology*, 29(3), 213–231.
- Bach, S (1977) On the narcissistic state of consciousness. *International Journal of Psychoanalysis*, 58, 209-233.
- Bach, S. (2006): *Getting from Here to There*. Hillsdale, NJ: Analytic Press.
- Bahtyin, M. M. (1982): *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*. Európa, Budapest.
- Balogh, L. L., Takács, M. & Valastyán, T. (szerk.) (2019): *Áldozat-narratívák*. Budapest, Kijárat.
- Balogh, L.L. & Valastyán, T. (szerk.) (2016): *Az áldozat reprezentációi*. Debreceni Egyetem, Kultúra Animi.
- Banaji, M. R., & Prentice, D. A. (1994): The self in social contexts. *Annual Review of Psychology*, 45: 297-332.
- Bandura, A. (1989). Social Cognitive Theory. In. Vasta, R., *Annals of Child Development*. Vol. 6. Six Theories of Child Development (1–60). Greenwich: JAI Press.
- Bánki, Gy. (2016). *A legnagyobb könyv a narcizmusról*. Budapest: Ab Ovo.
- Bar-On, D. (2007): Reconciliation Revisited for More Conceptual and Empirical Clarity. In_ Beč-Neumann (ed.): *War Crimes, Genocide and Memories*. Sarajevo: Center for Interdisciplinary Postgraduate Studies of the University of Sarajevo, 62-84.
- Bar-Tal, D. (1998). Societal beliefs in times of intractable conflict: The Israeli case. *International Journal of Conflict Management*, 9, 22-50.
- Bar-Tal, D., Chernyak-Hai, L., Schori, N. & Gundar, A. (2009): A Sense of Self-Perceived Collective Victimhood in Intractable Conflicts. *International Review of the Red Cross*, June, 229-258.

- Bar-Tal, D. (2000). *Shared beliefs in a society: Social psychological analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Bar-Tal, D. (2001). Why does fear override hope in societies engulfed by intractable conflict, as it does in the Israeli society? *Political Psychology*, 22, 601–627.
- Bar-Tal, D. (2007). Sociopsychological foundations of intractable conflicts. *American Behavioral Scientist*, 50, 1430-1453.
- Bar-Tal, D. (Ed.) (2011): *Intergroup Conflicts and Their Resolution. A Social Psychological Perspective*. New York: Psychology Press, Taylor & Francis.
- Bar-Tal, D., Halperin, E., Rivera, J. (2007): Collective Emotions in Conflict Situations: Societal Implications. *Journal of Social Issues*, 63, 2, 441–460.
- Barry, P.D. (2002): *Mental Health and Mental Illness*. Philadelphia: Lippincott.
- Bastian, B. and Haslam, N., 2011. Experiencing dehumanization: Cognitive and emotional effects of everyday dehumanization. *Basic and Applied Social Psychology*, 33, 4, 295–303.
- Battegay, R. (1989): Das Ich-Abwehrmechanismen und Coping. *Zeitschrift Psychosomatischer Medizin*, 35, 220–240.
- Baumeister, R. F., & Hastings S. (1997): Distortions of Collective Memory: How Groups Flatter and Deceive Themselves. In: Pennebaker, J.W., Paez, D., Rimé, B., Baumeister, R.F., Hastings, S. (eds.): *Collective Memory and Political Events. Social Psychological Perspective*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 277-93.
- Baumeister, R. F., Heatherton, T. F., & Tice, D. M. (1993): When ego threats lead to self-regulation failure-negative consequences of high self-esteem. *Journal of Personality*, 61(1): 49-61.
- Baumesiter, R. F. & Newman, S. L. (1994): How Stories Make Sense of Personal Experiences: Motives that Shape Autobiographical Narratives. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20,6, 676-690.
- Baumeister, R. F., Tice, D. M., & Hutton, D. G. (1989): Self-presentational motivations and personality differences in self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57: 547-579.
- Baumgardner, A. H., Kaufman, C. M., & Cranford, J. A. 1990. To be noticed favorably: Links between private self and public self. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 16(4): 705-716.

- Becker, M., Vignoles, V. L., Owe, E., Brown, R., Smith, P. B., Easterbrook, M., . . . Yamakoglu, N. (2012). Culture and the distinctiveness motive: Constructing identity in individualistic and collectivistic contexts. *Journal of Personality and Social Psychology*, 102, 833-855.
- Bell, A. (1984): Language style as audience design. *Language in Society*, 13, 145–204.
- Bendick, R. (1997): Zur Wirkung und Verarbeitung nationaler Kriegskulturen: Die Darstellung des ersten Weltkriegs in deutschen und französischen Schulbüchern. In: Gerhard Hirschfeld et. al.: Kriegserfahrungen. Studien zur Sozial- und Mentalitätsgeschichte des Ersten Weltkrieges. Essen: Klartext, 403-423.
- Bettelheim, B. (1999): A végső határ. Budapest: Európa.
- Bibring, E. (1953): The mechanism of depression. In: P. Greenacre (eds.) *Affective Disorders*. New York: International University Press, 13-48.
- Biggs, A., Brough, P. & Drummond, S. (2017): *The Handbook of Stress and Health: A Guide to Research and Practice*. Chichester: Wiley and Sons, 351–364.
- Binswanger, L. (1960): Melancholie und Manie. *Phänomenologische Studien*. Pfullingen, Neske, 43-45.
- Bion, Wilfred (1961): *Experiences in Groups*. London: Tavistoc Publications.
- Bion, Wilfred (1962): *Learning from Experience*. London: Tavistoc Publications.
- Bion, Wilfred (1970): *Attention and Interpretation: A Scientific Approach to Insight in Psychoanalysis and Groups*. London: Tavistoc Publications.
- Blos, P. (1967). The second individuation process of adolescence. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 22, 162-186. doi:10.1080/00797308.1967.11822595
- Bogart, L. M., Benotsch, E.G. & Pavlovic, J. D. (2004): Feeling Superior but Threatened: The Relation of Narcissism to Social Comparison, *Basic and Applied Social Psychology*, 26:1, 35-44.
- Bogolyubova, O., Tikhonov, R., Ivanov, V., Panicheva, P., & Ledovaya, Y. (2017). Violence exposure, posttraumatic stress, and subjective well-being in a sample of Russian adults. *Journal of Interpersonal Violence*. 30, 1153-1167.
- Bogolyubova, O., Panicheva, P., Tikhonov, R., Ivanov, V., & Ledovaya, Y. (2018). Dark personalities on Facebook: Harmful online behaviors and language. *Computers in Human Behavior*, 78, 151-159.
- Boschan, P. (1990). Temporality and Narcissism. *International Review of Psycho-Analysis*. 17, 337–349.

- Bossle, L. (2021): Die Erhaltung des Katholizitätsprinzips als Sauerteig im 21. Jahrhundert. Helmut Serrand zum 65. Geburtstag. In: *Medizinhistorische Mitteilungen. Zeitschrift für Wissenschaftsgeschichte und Fachprosaforchung*. Bd. 36/37, 253–263.
- Breakwell, G. M. (1983). Identities and conflicts. In G. M. Breakwell (Ed.), *Threatened Identities* (pp. 189-214). Chichester, U. K.: Wiley.
- Breakwell (1986): *Coping with Threatened Identities*. New York: Methuen.
- Breakwell GM (1992) Processes of self-valuation: efficacy and estrangement. In: Breakwell GM (ed.) *Social Psychology of Identity and the Self Concept*. London: Academic Press/Surrey University Press, 35–55.
- Breuer, S. (1992): Sozialpsychologische Implikationen der Narzißmustheorie. *Psyche*, 46, 1–31.
- Brewer, M. B. (1991): The social self: On being the same and different at the same time. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17, 475-482.
- Brewer, M. B. (1993). The role of distinctiveness in social identity and group behaviour. In M. A. Hogg & D. Abrams (Eds.), *Group motivation: Social psychological perspectives*, London: Harvester Wheatsheaf, 1–16.
- Brewer, M.B., Kramer, R.M. (1985) The psychology of intergroup attitudes and behaviour. *Annual Review of Psychology*, 36, 219-243.
- Brown, J. D., Collins, R. L., & Schmidt, G. W. (1988): Self-esteem and direct versus indirect forms of self-enhancement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 55: 445-453.
- Brown, J. D., & Dutton, K. A. (1995). The thrill of victory, the complexity of defeat: Self-esteem and people's emotional reactions to success and failure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(4), 712–722.
- Brown, A. D. (1997): 'Narcissism, Identity, and Legitimacy', *Academy of Management Review* 22, 643–686.
- Bursten, B. (1973): Some Narcissistic Personality types. In: *International Journal of Psychoanalysis*, 54. 287-300
- Bruner, J. (1986/2005): *Valóságos elmék, lehetséges világok*. Budapest, Új Mandátum.
- Bruner, J. & Lucariello, J. (1989): Monologues as a narrative recreation of the world. In: Nelson, K. (ed.): *Narratives from the crib*. Harvard University Press, Cambridge, 234–308.
- Burke, W. L. (1968): Space modulators and the gat people: Ambiguity reduction and mass communications, *Journal of Broadcasting*, 12, 4, 301-308.

- Cai, H., & Gries, P. (2013). National narcissism: Internal dimensions and international correlates. *PsyCh Journal*, 2, 122-132.
- Campbell, D. T. (1958). Common fate, similarity, and other indices of the status of aggregates of persons as social unities. *Behavioral Sciences*, 3, 14–25.
- Campbell, D. T. (1961). Conformity in psychological theories of acquired behavioral dispositions. In I. A. Berg & B. M. Bass (Eds.), *Conformity and deviation* (pp. 101–142). New York: Harper.
- Campbell, J. D. 1990. Self-esteem and clarity of the self-concept. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(3): 538-549.
- Campbell, W. K., Foster, J.D. & Brunell, A.B. (2004): Running From Shame or Reveling in Pride? Narcissism and the Regulation of Self-Conscious Emotions. *Psychological Inquiry*, 15, 2, 150-153.
- Catt, I. (1986): Rhetoric and narcissism. *Western Journal of Speech Communication*, 50, 242–253.
- Cattell, R. B. (1957). *Personality and motivation: Structure and measurement*. New York: World Book.
- Canetti, E. (1960): *Crowds and Power*. New York: Seabury Press. Magyarul: *Tömeg és hatalom*. Budapest: Európa, 1992.
- Carey, A. L., Brucks, M. S., Küfner, A. C. P., Holtzman, N. S., Roße Deters, F., Back, M. D., et al. (2015). Narcissism and the use of personal pronouns revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 109, 1-15.
- Carver, C. S., & Scheier, M. F. (2006): *Személyiségpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest
- Carver, C. S., Scheier, M. F., & Weintraub, J. K. (1989): Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 2, 267–283.
- Casement, P. (1990): *Further Learning from the Patient. The Analytic Space and Process*. London, Routledge.
- Cichocka, A. (2016): Understanding Defensive and Secure Ingroup Positivity: The Role of Collective Narcissism, *European Review of Social Psychology*, 27,1, 283-317.
- Cichocka, A., Marchlewska, M., Golec de Zavala, A., Olechowski, M. (2015): 'They will not control us': Ingroup positivity and belief in intergroup conspiracies. *British Journal of Psychology*, 107 (3), 556-76.

- Codol, J. P. (1987): Comparability and incomparability between oneself and others: Means of differentiation and comparison reference points. *European Journal of Cognitive Psychology*, 7, 1-19.
- Cohen, A. R. (1959): Some implications of self-esteem for social influence. In C. I. Hovland & I. L. Janis (Eds.), *Personality and persuasibility*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Conze, E. (2018): *Die große Illusion. Versailles 1919 und die Neuordnung der Welt*. Frankfurt am Main, Siedler.
- Cooley, C. H. (1902): *Human Nature and the Social Order*. New York: Scribner.
- Costello, K. and Hodson, G., 2014. Explaining dehumanization among children: The interspecies model of prejudice. *The British Journal of Social Psychology*, 53, 1, 175–197.
- Craig, R. & Amernic, J. (2011): Detecting Linguistic Traces of Destructive Narcissism At-a-Distance in a CEO's Letter to Shareholders. *Journal of Business Ethics*, 101, 563–575.
- Crisp, R.J., Turner, R.N. (2010): *Essential Social Psychology*. London: Sage.
- Crusius, J., & Mussweiler, T. (2012). When people want what others have: The impulsive side of envious desire. *Emotion*, 12, 142–153.
- Cruwys, T., Alexander Haslam, S., Dingle, G. A., Haslam, C., and Jetten, J. (2014). Depression and social identity: an integrative review. *Personality and Social Psychology Review* 18, 215–238.
- De Fina, A. (2003): *Identity in Narrative. A Study of Immigrant Discourse*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- De Rivera, J. (1977): *A Structural Theory of Emotions*. New York, International Universities Press.
- de Zavala, A. G., Cichocka, A., Eidelson, R., & Jayawickreme, N. (2009). Collective narcissism and its social consequences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(6), 1074–1096.
- de Zavala, A. G. (2011a):
- de Zavala, A. G. (2011b): de Zavala, A. G. (2011). Collective narcissism and intergroup hostility: The dark side of in-group love'. *Social and Personality Psychology Compass*, 5(6), 309–320.
- de Zavala, A. G. (2012). Collective narcissism. In Christie, D.J. (Ed.), *Encyclopedia of Peace Psychology*. Hoboken, New Jersey: Wiley-Blackwell.

- de Zavala, A., Cichocka, A., & Iskra-Golec, I. (2013a). Collective narcissism moderates the effect of in-group image threat on intergroup hostility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 104, 1019-1039.
- de Zavala, A., Cichocka, A., & Bilewicz, M. (2013b). The paradox of in-group love: Differentiating collective narcissism advances understanding of the relationship between in-group and out-group attitudes. *Journal of Personality*, 81, 16-28.
- de Zavala, A., Peker, M., Guerra, R., & Baran, T. (2016). Collective Narcissism Predicts Hypersensitivity to In-group Insult and Direct and Indirect Retaliatory Intergroup Hostility. *European Journal of Personality*, 30(6), 532-551.
- de Zavala, A. G. (2018): Collective narcissism: antecedents and consequences of exaggeration of the in-group image. In A. Hermann, A. Brunell, & J. Foster (Eds.), *The handbook of trait narcissism: Key advances, research methods, and controversies* (pp. 79–89). New York, NY: Springer.
- de Zavala, A., & Federico, C. M. (2018). Collective narcissism and the growth of conspiratorial thinking over the course of the 2016 United States presidential election: A longitudinal analysis. *European Journal of Social Psychology*, 48, 7, 1011-1018.
- de Zavala, A.G., Dyduch-Hazar, K., & Lantos, D. (2019). Collective narcissism: Political consequences of investing self-worth in the ingroup's image. *Political Psychology*, 40(Suppl 1), 37–74.
- de Zavala, A. (2019a). Collective Narcissism and In-Group Satisfaction Are Associated With Different Emotional Profiles and Psychological Wellbeing. *Frontiers in Psychology*, (10), 203. doi: 10.3389/fpsyg.2019.00203.
- de Zavala, A. (2019b). Emotional profile associated with collective narcissism. Manuscript submitted.
- Devine-Wright, P. (2003): A Theoretical Overview of Memory and Conflict. In: Carins, E. & Roe, M.D. (eds.): *The Role of Memory in Ethnic Conflict*, New York: Palgrave Macmillan, 9-33.
- Diamond, D. (2009): Narzissmus als klinisches und gesellschaftliches Phänomen. In: Kernberg, O. F. & Hartmann, H. (ed.), *Narzissmus. Grundlagen-Störungsbilder-Therapie*. Stuttgart: Schattauer. 171–204.
- Doeselaar, L., Becht, A. I., Klimstra, T.A., Meeus, W, H. J. (2018): A review and integration of three key components of identity development. Distinctiveness, Coherence, and Continuity. *European Psychologist*, 23, 278-288.

- Doosje, B., Branscombe, N. R., Spears, R., & Manstead, A. S. R. (1998). Guilty by association: When one's group has a negative history. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(4), 872–886.
- Douglas, M. (1987): *How institutions think*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Dörte, G. (Hg.) (1994): *Schulvorschriften für den Geschichtsunterricht im 19./20. Jahrhundert. Dokumente aus Preußen, Bayern, Sachsen, Thüringen und Hamburg bis 1945*. Köln: Böhlau.
- Dreidemy, L. (2014): *Der Dollfuß- Mythos. Eine Biographie des Posthum*. Böhlau, Wien.
- Duchon, D. & Drake, B. (2009): Organizational Narcissism and Virtuous Behavior, *Journal of Business Ethics*, 85, 301–308.
- Dutton, J. E., & Dukerich, J. M. (1991): Keeping an eye on the mirror: Image and identity in organizational adaptation. *Academy of Management Journal*, 34(3): 517-554.
- Dyduch-Hazar, K., Mrozinski, B., Simão, C., & Golec de Zavala, A. (2019). Collective narcissism and ingroup satisfaction predict different reactions to the past transgressions of the ingroup. *Polish Psychological Bulletin*, vol. 50(4) 316–325.
- Egli, W., Saller, V., Signer, D. (2002): *Neuere Entwicklungen der Etnopschoanalyse*. Münster: LIT.
- Ehmann, B. (2002): *A szöveg mélyén*. Budapest: Új Mandátum.
- Ehmann, B. (2004a): A pszichológiai idő kutatásáról, *Pszichológia*, 24, 4, 317-324.
- Ehmann, B. (2004b): Time related word categories and narrative patterns in life story recalls, 7th International Conference on Philosophy, Psychiatry and Psychology, „Time, Memory and History“. Heidelberg, September 23-26, Absztrakt kötet, 31-32.
- Ehmann B., Kis B., Naszódi M., László J: (2005): A szubjektív időélmény tartalomelemzéses vizsgálata. A LAS Vertikum időmodulja. *Pszichológia*, 25, 2, 133-142.
- Ehmann B., Garami V., Rózsa S. & Demetrovits Zs. (2008). Mentális téri és idői mozgások énelbeszélésekben. In Magyar Pszichológiai Társaság XVIII. Országos Tudományos Nagygyűlése. Nyíregyháza, Magyarország, 2008.05.22 - 2008.05.24.
- Ehmann, B., Csertő, I., Ferenczhalmy, R., Fülöp, É., Hargitai, R., Kővágó, P., Pólya, T., Szalai, K., Vincze, O., László, J. (2014): Narratív kategoriális tartalomelemzés: a NARRCAT. In: X. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia, 2014. január 16-17., Szeged.
- Ellemers, N., Spears, R., & Doosje, B. (Eds.) (1999): *Social identity: Context, commitment, content*. Oxford, England: Blackwell Publishers.
- Ellis, A. (1962): *Reason and Emotion in Psychotherapy*, Secausus, New York, Lyle Stuart.

- Ellis, A. (1989): Rational-emotive therapy, In: Corsin, R.J. & Wedding, I.D. (eds): *Current Psychotherapies*, Itasca, Illinois, Peacock Publishers, 197-238.
- Ellis, H. (1898). Auto-Erotism: a psychological study. *Alienist & Neurologist*; 19, 260–99.
- El-Meligi, M. (1972): A technique for exploring time experiences in mental disorders. In: Yaker, H., Osmond, H. & Cheek, F. (Eds.): *The Future of Time*. The Hogarth Press, London 220-272.
- Emmons, R. A. (1987). Narcissism: Theory and measurement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 11-17.
- Erez, M., & Earley, P. C. (1993): *Culture, self-identity, and work*. New York: Oxford University Press.
- Erikson, E. H. (1950/2002): *Childhood and Society*, New York: Norton & Co. magyarul: *Gyermekkor és társadalom*. Budapest: Osiris.
- Erikson, E. H. (1966): *Kinderspiel und politische Phantasie. Stufen in der Ritualisierung der Realität*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Erikson, E. H. (1975): *Dimensionen einer neuen Identität*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Erikson, E. H. (1968): *Identity: Youth and Crisis*. New York: W.W. Norton.
- Erős, Ferenc (2017). *Tömeg - egyén - hatalom: Freud tömegpszichológiájának újraértelmezése*. In: Vonyó, József; Csukovits, Enikő; Gyarmati, György (szerk.) *Személyiség és történelem: a történelmi személyiség: A történelmi életrajz módszertani kérdései*. Budapest, Magyarország, Pécs, Magyarország: Magyar Történelmi Társulat, Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, Kronosz Kiadó, 111-131.
- Evans, V., Green, M. (2006): *Cognitive Linguistics. An Introduction*. Edinburgh, Edinburgh University Press.
- Fairbairn, W. D. (1952): *An Object Relations Theory of Personality*. New York: Basic Books.
- Fast, L. A. & Funder, D. C. (2008). Personality as manifest in word use: Correlations with self-report, acquaintance report, and behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94, 334-346.
- Fast, L. A. & Funder, D. C. (2010). Gender differences in the correlates of self-referent word use: Authority, entitlement, and depressive symptoms. *Journal of Personality*, 78, 313-338.
- Federico, C. M., & Golec de Zavala, A. (2018). Collective narcissism and the 2016 US presidential vote. *Public Opinion Quarterly*, 82, 1, 110–121.
- Festinger, L. (1954). A Theory of Social Comparison Processes. *Human Relations* 7, 117-140.

- Festinger, L. (1957/2000). A kognitív disszonancia elmélete. Budapest, Osiris.
- Finchelstein, F. (2017): From Fascism to Populism in History. University of California Press, Oakland.
- Fine, R. (1986). Narcissism, the self, and society. Columbia University Press, New York.
- Fischer, A. H., & Manstead, A. S. R. (2008). Social functions of emotion. In M. Lewis, J. M. Haviland-Jones, & L. F. Barrett (Eds.), Handbook of emotions (pp. 456–468). The Guilford Press.
- Földényi, L. F. (2015): Melankólia. Kalligram, Budapest.
- Fónagy, I. (1990): Gondolatalakzatok, szövegszerkezet, gondolkodási formák. MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest.
- Freud, A. (1946/1996): Das Ich und die Abwehrmechanismen. London, Imago. Magyarul: Az én és az elhárító mechanizmusok. Budapest, Párbeszéd könyvek.
- Freud, S. (1900/2000): Álomfejtés. Helikon, Budapest.
- Freud, S. (1914). Zur Einführung des Narzissmus. Leipzig, Wien, Zürich: Internationaler Psychoanalytischer Verlag.
- Freud, S. (1917/1997): Gyász és melankólia. Sigmund Freud művei. VI. Ösztönök és ösztönsorsok. Metapszichológiai írások. Budapest: Filum, 129–143.
- Freud, S. (1919): Zur Psychoanalyse der Kriegsneurosen. Leipzig-Wien: Internationaler Psychoanalytischer Verlag.
- Freud, S. (1921/1995). Massenpsychologie und Ich-Analyse. Magyarul: Tömegelektan és énanalízis. Budapest: Cserépfalvi, 1995.
- Freud, S. (1923): Das Ich und das Es. Internationaler Psychoanalytischer Verlag, Leipzig
- Freud, S. (1931): Über libidinöse Typen.
- Freud, S. (1930/1992): Rossz közérzet a kultúrában. Budapest: Kossuth.
- Freud, S. (1933): Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse. Internationaler Psychoanalytischer Verlag., Leipzig, Wien, Zürich.
- Frevert, U. & Haupt, H-G. (Hg.) (1999): Der Mensch des 20. Jahrhunderts. Frankfurt: Campus.
- Frevert, U. (1991): Ehrenmänner. Das Duell in der bürgerlichen Gesellschaft. C.H. Beck: München.
- Fromm, E. (1956). The Art of Loving. An Inquiry to the Nature of Love. New York: Harper, Row.
- Fromm, E. (1941/2002): Menekülés a szabadság elől. Budapest, Napvilág.
- Fromm, E. (1964): Die Seele des Menschen. Ihre Fähigkeit zum Guten und Bösen. In. GA Bd. II. 159-268.

- Fromm, E. (1973/2001). Anatomie der menschlichen Destruktivität. In: Funk, R. (1989). Erich Fromm Gesamtausgabe. DTV: München. Magyarul: A rombolás anatómiája. Budapest: Háttér.
- Fromm, E. (1981): Gesamtausgabe. DTV: München.
- Frugé, E, Adams, C. (1995): Applications of the Tavistoc Group Relations Model in Community Mental Health and Protective Service Systems. Residential Treatment for Children & Youth, 13:1, 29-53, DOI: 10.1300/J007v13n01_04.
- Funk, R. (1998). Egoismus als Selbstsucht und Narzissmus. Überlegungen in Anschluss an Erich Fromm Rainer Funk Erstveröffentlichung. In: Heck, Th. L. (Ed.). Das Prinzip Egoismus. Tübingen: Nous, 353-366.
- Fülöp, É., Csertő, I., Ilg, B., Szabó, Zs., Slugoski, B., László, J. (2014): Emotional elaboration of collective traumas in historical narratives. In Forgas, J.P., Vincze, O. & László, J. (Eds.), Social Cognition and Communication (245–262). New York, Psychology Press.
- Fülöp, É. & Kővágó, P. (szerk.) (2018): A kollektív áldozati szerep szociálpszichológiája. Budapest, Oriold.
- Gabbard, G.O. (1986): Two Subtypes of Narcissistic Personality Disorder. In: Bulletin of the Menninger Clinic, 53. 527-537
- Ganesh, S. (2003): ‘Organizational Narcissism’, *Management Communication Quarterly*, 16, 558–595.
- Gebauer, J.E., Sedikides, C., Verplanken, B. & Maio, G.R. (2012): Communal narcissism. *Journal of Personal Social Psychology*, 103, 5, 854–878.
- Geoghegan, B. (2016): A Psychoanalytic Perspective on an Interview with an Irish Republican Prisoner. *Journal of Terrorism Research*, 7 (2), 1-14.
- Gersten, S.P. (1991): Narcissistic Personality Disorder Consists of two Subtypes. In: *Psychiatric Times*, 8. 25-26.
- Goldberg, C. (1991). *Understanding shame*. New York, Aronson
- Goffman, E. (1967): *Interaction Ritual*. New York: Anchor.
- Gorman, B. S. & Wessmann, A. E. (1977): Images, Values and Concepts of Time in Psychological Research. In: Gormann, B.S. & Wessmann, A. E. (eds): *The Personal Experience of Time*, 218-263. Plenum Press New York and London.
- Gottschalk, L.A. & Gleser, G.C. (1969): *The Measurement of Psychological States through the Content Analysis of Verbal Behavior*. Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press.

- Graff, A. (2010). Looking at picture of gay men: Political uses of homophobia in contemporary Poland. *Public Culture*, 22(3), 583–603.
- Greenwald, A. G. (1980): The totalitarian ego: Fabrication and revision of personal history. *American Psychologist*, 35(7): 603-618.
- Grice, H.P. (1997): A társalgás logikája. In: Pléh, Cs., Síklaki, I., Terestyéni, T. (szerk.): *Nyelv-Kommunikáció - Cselekvés*. Osiris Kiadó, Budapest, 213–228.
- Griffin, R. (1993): *The Nature of Fascism*. Routledge, London.
- Grunberger, B. & Dessuant, P. (1997): *Narzißmus, Christentum, Antisemitismus. Eine Psychoanalytische Untersuchung*. Klett Cotta, Stuttgart. *Eredeti Uők (1997) Narcissisme, Christianisme, Antisemitisme*. Paris, ,Actes Sud Hebraica.
- Guerra, R., Golec de Zavala, A., Neves, T. (2017). Fraternalistic deprivation, collective narcissism and intergroup hostility in Europe. 18th European Association of Social Psychology General Meeting, 5-8 July Granada, Spain.
- Guerra, R., Bierwiazzonek, K., Ferreira, M., Golec de Zavala, A., Abakoumkin, G., Wildschut, T. & Sedikides, C. (2020): An intergroup approach to collective narcissism: Intergroup threats and hostility in four European Union countries. *Group Processes & Intergroup Relations*, 1-19.
- Gudykunst, W. B. (1988): „Culture and Intergroup Processes.” In: *The Cross-Cultural Challenge to Social Psychology*. ed Bond, M.H.. Thousand Oaks, Ca: Sage. 165-81.
- Gunderson, J.G. (2011): Clinical practice. Borderline personality disorder. *N Engl J Med* 2011;364: 2037–2042.
- Gurr, T. R. (1970). *Why men rebel*. Princeton NJ: Princeton University Press.
- Gyáni, G. (2007): *Relatív történelem*. Budapest, Typotex.
- Gyáni, G. (2010): *Az elveszített múlt. A tapasztalat mint emlékezet és történelem*. Budapest, Nyitott könyvműhely.
- Haan, N. (1977) *Coping and Defending: Processes of Self-environment Organization*. New York: Academic Press.
- Hagain B. E., Hammack, P.L., Pilecki, A. & Aresta, C. (2013): Shifting Away From a Monolithic Narrative on Conflict: Israelis, Palestinians, and Americans in Conversation. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 19(3), 295–310.
- Haffner, S. (1978/2002): *Megjegyzések Hitlerhez*. Európa, Budapest.
- Hall, S. (1994): *Rassismus und kulturelle Identität. Ausgewählte Schriften 2*. Hamburg: Argument.

- Haller, R. (2019): Die Narzissmusfalle. Anleitung zur Menschen- und Selbstkenntnis. Salzburg, Ecovin.
- Hancock, J. T., Woodworth, M. T., & Porter, S. (2013). Hungry like the wolf: A word-pattern analysis of the language of psychopaths. *Legal and Criminological Psychology*, 18, 102-114.
- Hartocollis, P. (1972): Time as a Dimension of Affects. *The Journal of the American Psychoanalytic Association*, 20, 92-108.
- Hartocollis, P. (1978): Time and Affects in Borderline Disorders. *The International Journal of Psycho-Analysis*, 59, 157-163.
- Haslam, N., (2006): Dehumanization: An Integrative Review. *Personality and Social Psychology Review*, vol. 10,3, 252–264.
- Haslam, N. & Loughnan, S. (2014): Dehumanization and Infrahumanization. *The Annual Review of Psychology*, 65, 399–423.
- Henseler, Heinz (2000, 4.Aufl.). Narzisstische Krisen. Zur Psychodynamik des Selbstmords. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- Henry, P. J. (2009): Low-Status Compensation: A Theory for Understanding the Role of Status in Cultures of Honor. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97, 3, 451–466.
- Hill, S. E., & Buss, D. M. (2008). The evolutionary psychology of envy. In R. Smith (Ed.) *Envy: Theory and research* (pp. 60–70). New York: Oxford University Press.
- Hilton, D.J., Erb, H.R., Dermot, M., Molian, D.J. (1996): Social representations of history and attitudes to European unification in Britain, France and Germany. In: Breakwell, G.M., Lyons, E.(eds.) *Changing European Identities*. Jordan Hill: ButterworthHeinemann Linacre House. 275–295.
- Hinrichs, R. (1984): Zeit und Psyche: Zur Genese und Dynamik der subjektiven Zeitwahrnehmung. *Zeitschrift für Psychosomatische Medizin und Psychoanalyse*, 30, (4), 342-356.
- Hodson, G., MacInnis, C.C. & Costello, K. (2014). (Over)valuing “humanness” as an aggravator of intergroup prejudices and discrimination. In: P. G. Bain, J. Vaes, & J.-P. Leyens, (eds.) *Humanness and Dehumanization*. New York: Psychology Press, 86–110.
- Holtzman, N. S., Vazire, S., & Mehl, M. R. (2010). Sounds like a narcissist: Behavioral manifestations of narcissism in everyday life. *Journal of Research in Personality*, 44, 478-484.
- Holtzman, N. S., Tackman A. M., Carey A. L., Brucks M.S., Kufner A. C. P., Deters F., Back M. D., Donnellan M. B., Pennebaker J. W., Sherman R. A., Mehl M. R. (2019): Linguistic

- Markers of Grandiose Narcissism: A LIWC Analysis of 15 Samples. *Journal of Language and Social Psychology*, 38, 5–6, 773-786.
- Hopkins, N., & Reicher, S. (1997). Social movement rhetoric and the social psychology of collective action: A case study of the anti-abortion mobilization. *Human Relations*, 50, 3, 261-286.
- Horowitz, R., & Schwartz, G. (1974). Honor, normative ambiguity and gang violence. *American Sociological Review*, 39, 238–251.
- Horkheimer, M. (1936): Egoismus und Freiheitsbewegung. Zur Anthropologie des bürgerlichen Zeitalters. In: Horkheimer, M. (1992): Traditionelle und kritische Theorie. Fünf Aufsätze. Frankfurt am Main, Fischer, 43-122.
- Horkheimer, M., Adorno, T. W. (1944/1990). A felvilágosodás dialektikája. Budapest: Atlantisz.
- Hopper, & Weinberg (:): *The Social Unconscious in Persons, Groups, and Societies: Volume 3: The*
- Horney, K. (1939): *New Ways in Psychoanalysis*. New York: Horton.
- Horowitz, M. J. (1975). Sliding Meanings: A Defense Against Threat in Narcissistic Personalities. *International Journal of Psychoanalysis and Psychotherapy*, 4, 167-80.
- Horowitz, M. J. (1989). Clinical phenomenology of narcissistic pathology. *Psychiatric Clinics of North America*, 12, 531-539
- Hovland, C. I., & Janis, I. L. (Eds.). 1959. *Personality and persuasibility*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Hymes, D. (2001): A nyelv és a társadalmi élet kölcsönhatásának vizsgálata. In: Pléh Csaba–Síklaki István–Terestyéni Tamás (szerk.) *Nyelv – kommunikáció – cselekvés*. Osiris. Budapest. 458–495.
- Imhoff, R. (2010). *The dynamics of collective guilt three generations after Holocaust: Young Germans' emotional experiences in response to the Nazi past*. Hamburg, Germany: Kovac.
- Iványi, Zs. (2010). Nyelvészeti konverzációelemzés. *Magyar Nyelvőr* 125, 74–93.
- Ireland, M. E. & Mehl, M. R. (2014). Natural language use as a marker of personality. In T. Holtgraves (Ed.), *The Oxford handbook of language and social psychology*: Oxford University Press.
- Jacobson, E. (1957): Denial and repression. *Journal of American Psychanal. Association*, 5, 61–92.
- Jacques, E. (1982). *The Form of Time*. New York, NY: Crane, Russak & Co.

- Jarymowicz, M., & Bar-Tal, D. (2006): The Dominance Of Fear Over Hope In The Life Of Individuals and Collectives. *European Journal of Social Psychology*, 36, 367–392.
- Jaspal R, Cinnirella M.(2010). Coping With Potentially Incompatible Identities: Accounts of Religious, Ethnic, and Sexual Identities From British Pakistani Men Who Identify as Muslim and Gay. *British Journal of Social Psychology*. 849–870.
- Jenness, V., Maxson, C. L., Matsuda, K. N., & Sumner, J. N. (2007): Violence in California correctional facilities: An empirical investigation of sexual assault. Report submitted to the California Department of Corrections and Rehabilitation, Sacramento.
- Jetten, J., Haslam, C., Haslam, S. A., Dingle, G., and Jones, J. M. (2014). How groups affect our health and well-being: the path from theory to policy. *Social Issues Policy Review*, 8, 103–130.
- Joffe, W.G. & Sandler, J. (1965): Über einige begriffliche Problem im Zusammenhang mit dem Studium narzisstischer Störungen. *Psyche*, 21, 152-165.
- Johnson, W.B. (1995): Narcissistic Personality as a Mediating Variable in Manifestations of Post-Traumatic Stress Disorder. *Military Medicine*, 160, 1, 40-41.
- Joó, M. (2013): Szerelem – politika – civilizáció: Marcuse nyomában. *Lábjegyzetek Platónhoz*, (11). 346-360. (2013)
- Jucovy, M. E. (1994): A pszichoanalízis hozzájárulása a holocaust tanulmányozásához. *Thalassa*, (5), 1–2: 12–31.
- Jovchelovitch, S. (1996). In defense of representations. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 26,2, 121-135.
- Karterud, S. (1989): A Study of Bion’s Basic Assumption Groups. *Human Relations*, 42, (4), 315–355.
- Kashima, Y. (2004): Culture, communication, and entitativity: A social psychological investigation of social reality. In: V. Yzerbit, C. M. Judd, and O. Cornelle (eds.): *The psychology of group perception: Perceived variability, entitativity and essentialism*. Philadelphia, Psychology Press, 257–273.
- Keltner, D., & Haidt, J. (1999). Social functions of emotion at four levels of analysis. *Cognition and Emotion*, 13, 505–521.
- Kern, M. L., Eichstaedt, J. C., Schwartz, H. A., Dziurzynski, L., Ungar, L. H., Stillwell, D. J., Kosinski, M., Ramones, S. M., & Seligman, M. E. P. (2014). The online social self An LIWC open vocabulary approach to personality. *Assessment*, 21, 158-169.
- Kernberg, O. (1957): *Borderline Conditions and Pathological Narcissism*. Jason Aronson Inc. New York. *Borderline szindróma és patológiás narcizmus*. Kapocs Kiadó, 1990.

- Kernberg, O. F. (1967). Borderline personality organization. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 15, 641–685.
- Kernberg, O. (1970): A psychoanalytic classification of character pathology. *Journal of American Psychoanalytic Association*, 18, 4, 800-22.
- Kernberg, O. (1975): *Borderline-Störungen und pathologischer Narzissmus*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Kernberg, O. (1976). *Object relations theory and clinical psychoanalysis*. New York: Jason Aronson.
- Kernberg, O. F. (1970). A psychoanalytic classification of character pathology. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 18, 800–822.
- Kernberg, O. (1989a): The temptations of conventionality. *International Psychoanalytical Review*, 16, 191-205.
- Kernberg, O. F. (1989b). Narcissistic personality disorder in childhood. *Psychiatric Clinics of North America*, 12, 671–694.
- Kernberg, O. (2003a): Sanctioned social violence: A psychoanalytic view. Part I. *International Journal of Psychoanalysis*. 84, 683–698.
- Kernberg, O. (2003b): Sanctioned social violence: A psychoanalytic view. Part II. *International Journal of Psychoanalysis*. 84, 953–968.
- Kernberg, O. (2003). Sanctioned social violence. A psychoanalytic view. Part II. *International Journal of Psychoanalysis*, 84. 953-68.
- Kernberg, O. (2008): The Destruction of Time in Pathological Narcissism. *International Journal of Psychoanalysis*, 89, 299–312.
- Kézdi, B. (1995): *A negatív kód. Kultúra és öngyilkosság*. Pannónia könyvek, Pro Pannonia Kiadó, Pécs.
- Kitayama, S., & Markus, H. R., (Eds.) (1994): *Emotion and culture: Empirical studies of mutual influence*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Klar, Y., & Bilewicz, M. (2017). From socially motivated lay historians to lay censors: Epistemic conformity and defensive ingroup identification. *Memory Studies*, 10(3), 334–346.
- Klimova, H. (2007): The Totalitarian System and Narcissistic Injury: Holocaust Consequences as a Special Case. *The Group-Analytic Society (London)*, Vol 40(3):366–378.
- Klemperer, V. (1984): *A Harmadik Birodalom nyelve*. Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont.

- Knellessen, O., Passett, P. & Schneider, P. (2009): Trauer oder Melancholie. In: Franz Wellendorf/Thomas Wesle (Hg.), *Über die (Un)Möglichkeit zu trauern*, Stuttgart: Klett-Cotta, 56-71.
- Kohut, H. (1971). *The Analysis of the Self: A Systematic Approach to the Psychoanalytic Treatment of Narcissistic Personality Disorders*. New York: International Universities Press.
- Kohut, H. (1973): Narzissmus und Narzisstische Wut. *Psyche*, 27, 6, Klett, Stuttgart.
- Kohut, Heinz. (1974). Remarks about the formation of the self. In *The search for the self* (Vol. 2). New York: International Universities Press: 737-770.
- Kohut, H. (1973): Überlegungen zum Narzißmus und zur narzißtischen Wut. *Psyche*, 27, 513–554.
- Kohut, H. (1972). Thoughts on narcissism and narcissistic rage. *Psychoanalytic Study of the Child*, 27, 360-400.
- Kohut, H. (1977). *The Restoration of the Self*. New York: International Universities Press.
- Kohut, H. (1979). *Die Heilung des Selbst*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Kohut, H. (2007). *Narzissmus. Eine Theorie der psychoanalytischen Behandlung narzißtischer Persönlichkeitsstörungen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Kohut, H. Wolf, E. S. (1980): Die Störungen des Selbst und ihre Behandlung. In: *Die Psychologie des 20. Jahrhunderts*, Bd. X, Ergebnisse für die Medizin (2) Psychiatrie, herausgegeben von Peters U H 1980, 667 – 682.
- Koselleck, R. (1992). Volk, Nation. In: Brunner, O., Conze, W. Koselleck, R.: *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Bd. 7, 316-321.
- Kosterman, R., Feshbach, S. (1989) Toward a measure of patriotic and nationalistic attitudes. *Political Psychology*, 10: 257-274.
- König, K. (1997). *Abwehrmechanismen* (2. Aufl.). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Kóvári, Z. (2011): Nyelvhasználat, szublimáció és szelf-kohézió a kreatív tevékenységben és a terápiás folyamatban. *Lélekelemzés*, 1, 106-130.
- Krippendorff, K. (1995): *A tartalomelemzés módszertanának alapjai*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Krisztián, A. (1997): A varázsló trükkjei. In: Bernáth László – Solymosi Katalin (szerk.): *Fejlődéslélektan olvasókönyv*. Budapest, Tertia Kiadó, 219–236.
- Kriz, J. (2011): *Chaos, Angst und Ordnung. Wie wir unsere Lebenswelten gestalten*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.

- Krumeich, G. (2018): Die unbewältigte Niederlage. Das Trauma des Ersten Weltkrieges und die Weimarer Republik. Herder: Freiburg im Breisgau.
- Lacan, J. (1966/1993): A tükör-stádium mint az én funkciójának alakítója, ahogyan ezt a pszichoanalitikus tapasztalat feltárja a számunkra. *Thalassa*, 4,2, 5-11.
- Lacan, J. (2017): Das Sinthom. Das Seminar, Buch XXIII (1975–1976). Turia und Kant, Wien 2017
- Lange-Eichbaum W, Kurth W. (1992): Genie, Irrsinn und Ruhm. In: Ritter W (Hrsg). *Die Politiker und Feldherren* Bd. 8. Ernst Reinhardt: München-Basel, 74–91.
- Langer, W. C. (1972): *The Mind of Adolf Hitler. The Secret Wartime Report*. New York, 1972, Basic Books.
- Laplanche, J. & Pontalis, J. B. (1972): Das Vokabular der Psychoanalyse. Frankfurt, Suhrkamp.
- Lasch, C., (1979/1984). *The Culture of Narcissism*. New York: Norton, magyarul: *Az önimádat társadalma*. Budapest: Európa.
- Lasch, C. (1981). *Le complexe de Narcissus. La nouvelle sensibilité américaine*. Paris: Robert Laffont.
- Lazarus. A. A. (1972): *Behavior Therapy and Beyond*. New York, McGraw-Hill.
- Lazarus, R. S., DeLongis, A., Folkman, S., & Gruen, R. (1985). Stress and adaptational outcomes: The problem of confounded measures. *American Psychologist*, 40, 7, 770–779.
- Lazarus, R. S. (1991). *Emotion and adaptation*. New York: Oxford University Press.
- Lepénies, W. (1969): *Melancholie und Gesellschaft*. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Leyens, J. Ph., Paladino, M.P., Rodriguez, R.T., Vaes, J., Demoulin, S., Rodriguez, A.P. & Gaunt, R. (2000): The emotional side of prejudice: The attribution of secondary emotions to ingroups and outgroups. *Personality and Social Psychology Review*, 4, 186-197.
- Lasswell, H. D. (1927): The Theory of Political Propaganda. *The American Political Science Review*, 21 (3), 627-631.
- László, J., Ferenczhalmy, R., & Szalai, K. (2010). The Role of Agency in Social Representations of History. *Social and Political Psychology International Review*, 1 (1), 31–43.
- László, J. – Ehmman, B. – Imre, O. (2002) Történelem történetek: a történelem szociális reprezentációja és a nemzeti identitás. *Pszichológia*, 22, 147-162.

- László, J., Ehmann, B., Péley, B., Pólya, T. (2002): Narrative Psychology and Narrative Psychological Content Analysis. In: László, J., Stainton Rogers, W. (eds.): *Narrative Approaches in Social Psychology*. Budapest, New mandate. 9–25.
- László, J. & Fülöp. É. (2010): A történelem érzelmi reprezentációja történelemkönyvekben és naiv elbeszélésekben. *Történelemtanítás*, XLV, I/3. URL: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2010/10/laszlo-janos-fulop-eva-a-tortenelem-erzelmi-reprezentacioja-tortenelemkonyvekben-es-naiv-elbeszelesekben-01-03-02/> letöltve 2020.07.31.
- László, J., Vincze, O. (2004): Coping with Historical Tasks. The Role of Historical Novels in Transmitting Psychological Patterns of National Identity. *Spiel*, 21, 1, 76-88.
- László, J. (2003): Szociális emlékezet: A történelem szociálpszichológiája. *Magyar Tudomány*, 1, 2-4.
- László, J. (2005): A narratív pszichológiai tartalomelemzés. *Magyar Tudomány*, 166, 11, 1366–1375.
- László, J. (2005): A történetek tudománya: Bevezetés a narratív pszichológiába. *Pszichológiai Horizont* 3, Budapest: Új Mandátum.
- László, J. (2008a): Narratív pszichológia. *Pszichológia*, 28, 4, 5–21.
- László, J. (2008b): *The Science of Stories: An Introduction to Narrative Psychology*. London & New York, Routledge.
- László, J. (2011): Narrative Psychology. In: Christine, D. (ed.) *The Encyclopedia of Peace Psychology*. San Francisco: Wiley-Blackwell, 687-691.
- László, J. (2012): *Történelemtörténetek*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- László, J. (2014): *Historical Tales and National Identity. An introduction to narrative social psychology*. Routledge, London & New York.
- László, J., Ehmann, B., Péley, B., Pólya, T. (2002): A narratív pszichológiai tartalomelemzés: elméleti alapvetés és első eredmények. *Pszichológia*, 4, 367-390.
- Lakoff, G. and Turner, M., 1989. *More Than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lazarus, R. S. & Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. New York, Springer.
- Leach, C. W., Van Zomeren, M., Zebel, S., Vliek, M. L., Pennekamp, S. F., Doosje, B., et al. (2008). Group-level self-definition and self-investment: a hierarchical (multicomponent) model of in-group identification. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95, 144–165.

- LeBlanc, V. R., Regehr, C., Jelley, R. B., and Barath, I. (2008). The relationship between coping styles, performance, and responses to stressful scenarios in police recruits. *International Journal of Stress Management*, 15, 1, 76–93.
- Leidner, B., Ginges, J. & Sheik, H. (2012): Affective Dimensions of Intergroup Humiliation. PLoS ONE 7(9): e46375. doi:10.1371/journal.pone.0046375.
- Lepenes, W. (1988): *Melancholie und Gesellschaft*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Leuzinger-Bohleber, M. (2001): Langzeitwirkungen von Psychoanalysen und Psychotherapien. In: Bohleber, W. (ed.) *Psyche. Zeitschrift für Psychoanalyse und die Anwendungen*, Heft 3, 193–276.
- Leyens, J. Ph., Paladino, M. P., Rodriguez, R. T., Vaes, J., Demoulin, S., Rodriguez, A. P., & Gaunt, R. (2000). The emotional side of prejudice: The Attribution of Secondary Emotions to Ingroups and Outgroups. *Personality and Social Psychology Review*, 4, 186–197.
- Leyens, Jacques-Philippe; Cortes, Brezo; Demoulin, Stéphanie; Dovidio, John F.; Fiske, Susan T.; Gaunt, Ruth; Paladino, Maria-Paola; Rodriguez-Perez, Armando; Rodriguez-Torres, Ramon; Vaes, Jeroen (November, 2003). "Emotional prejudice, essentialism, and nationalism The 2002 Tajfel lecture". *European Journal of Social Psychology*. 33 (6): 703–717.
- Levy K.N. (2012): Subtypes, dimensions, levels, and mental states in narcissism and narcissistic personality disorder. *Journal of Clinical Psychology*;68, 886–897.
- Levy, K.N., Ellison, W.D., Reynoso, J. S. (2011). A Historical Review of Narcissism and Narcissistic Personality. *The Handbook of Narcissism and Narcissistic Personality Disorder*. Hoboken, Wiley, 3-13.
- Lewis, A. (1932): The Experience of Time in Mental Disorders. *Proceedings of the Royal Society of Medicine*, 25, 611-620.
- Lewis, M., & Brooks-Gunn, J. (1979): *Social cognition and the acquisition of self*. New York: Plenum Press.
- Lewis, H. B. (1987): Shame and the Narcissistic Personality. In: Nathanson, D.L. *The Many Faces of Shame*. New York, London, Guilford Press.
- Lichtenstein, H. (1964): The Role of Narcissism in the Emergence and Maintenance of Primary Identity. *International Journal of Psychoanalysis*, 45, 49–56.
- Liu, J. H. & Hilton, D.J. (2005): How the past weighs on the present: Social representations of history and their role in identity politics. *British Journal of Social Psychology* (2005), 44, 537–556.

- Liu & László (2007): A Narrative Theory of history and Identity: Social Identity, Social Representations, Society and the Individual. In: Moloney, G. & Walker, I., (eds.): Social Representations and Identity: Content, Process and Power. London, Palgrave.
- Liu, J. H., Paez, D., Hanke, K., Rosa, A., Hilton, D.J., Sibley, C.G., Cabecinhas, R. Zaromb, F. Garber, I.E., Leong, C., Moloney, G., Valchev, V., Gastardo-Conaco, C., Huang, L., Quek, A., Techio, E., Sen, R., van Osch, Y, Muluk, H., Wagner, W., Wang, F., Khan, S.S., Licata, Klein, O., László, J., Fülöp, M., Chau-kiu, J., Cheung, Yue, X., Ben, S. Youssef, Kim, U., Park, Y., Puch-Bouwman, J., Hassall, K. Adair, J., Unik, iL., Spini, D., Henchoz, K., Böhm, G., Selart, M., Erb, H., Thoben, F., Leone, G., Mastrovito, T., Atsumi, T., & Suwa, K. (2012): Cross-Cultural Dimensions of Meaning in the Evaluation of Events in World History? Perceptions of Historical Calamities and Progress in Cross-Cultural Data From Thirty Societies. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 43(2) 251–272.
- Locke K. (2009): Aggression, narcissism, self-esteem, and the attribution of desirable and humanizing traits to self versus others. *Journal Res. Personal.* 43, 99–102.
- Lubit, R (2002): "The long-term organizational impact of destructively narcissistic managers". *Academy of Management Executive.* 16 (1): 127–38.
- Luhmann, N. (2005). *Soziologische Aufklärung.* Wiesbaden: Springer.
- Lyons, P. A., Kenworthy, J., & Popan, J. (2010). Ingroup identification and group-level narcissism as predictors of U.S. citizens' attitudes and behavior toward Arab immigrants. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36, 1267–1280.
- Mack, J. (1983). Nationalism and the self. *Psychohistory Review*, 11 (2-3), 47–69.
- Marcia, J.E. (1966): Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 55, 551-558.
- Marchlewska, M., Cichocka, A., Panayiotou, O., Castellanos, K., & Batayneh, J. (2018): Populism as identity politics: Perceived in-group disadvantage, collective narcissism, and support for populism. *Social Psychological and Personality Science*, 9, 2, 151–162.
- Marchlewska M, Cichocka A, Łozowski F, Górska P, Winiewski M. (2019): In search of an imaginary enemy: Catholic collective narcissism and the endorsement of gender conspiracy beliefs. *Journal of Social Psychology*, 159 (6), 766-779.
- Markova, I. (1987): Knowledge of the self through interaction, In: Yardley, K.M. & Honess, T. M. (eds.). *Self and Identity*, Chichester and New York: Wiley.
- Marques, J; Paez, D., Valencia, J., & Vincze, O. (2006): Effects of Group Membership on the Transmission of Negative Historical Events. *Psicologia politica*, 32, 79–105.

- Martindale, C. (1975): *Romantic Progression: The Psychology of Literary History*. Hemisphere, Washington.
- Martindale, C. (1990). *The clockwork muse: The predictability of artistic change*. New York, Basic Books.
- Mayer, J. D., (1993). The emotional madness of the dangerous leader. *Journal of Psychohistory*, 20, 331-348.
- Markova, I. (2008): Persuasion and Propaganda. *Diogenes*, 217, 37–51.
- Matsumoto, D. (2008). Contempt. In W. A. Darity (Ed.), *International encyclopedia of the social sciences* (2nd ed., pp. 113–114). New York, Macmillan.
- McAdams, D. P. (1993). *The stories we live by: Personal myths and the making of the self*. New York: William Morrow US.
- McAdams, D. P. (1996). Personality, modernity, and the storied self: A contemporary framework for studying persons. *Psychological Inquiry*, 7, 295–321.
- McCauley, C. & Moskaleiko, S. (2008). Mechanisms of political radicalization: pathways toward terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 20, 415-433.
- McIntyre, A. (1983): The Aging Narcissistic Leader: The Case of Sir Oswald Mosley at Mid-Life. *Political Psychology*, 4, 3, 483-499.
- McLuhan, M. (1964): *Understanding media. The Extensions of Man*. McGraw-Hill, New York.
- Mehl, M.R. & Pennebaker, J. W. (2003): The Sounds of Social Life: A Psychometric Analysis of Students' Daily Social Environments and Natural Conversations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 4, 857-70.
- Meltzer, D. (1968) 'Terror, Persecution and Dread'. *International Journal of Psychoanalysis*, 49, 396-400.
- Mentzos, S. (1988). *Interpersonale und institutionalisierte Abwehr*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Merton, R. K. 1980. *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Budapest, Gondolat.
- Miller, A. (1980): *Am Anfang war Erziehung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Millon, T., Millon, C.M., Meagher, S.E., Grossman, S.D., Ramnath, R. (2012): *Personality Disorders in Modern Life*. New Jersey: Wiley.
- Mitscherlich, A. (1963). *Auf dem Weg zur vaterlosen Gesellschaft: Ideen zu einer Socialpsychologie*. München: R. Piper & Co.
- Mitscherlich, A. & Mitscherlich, M. (1967): *Die Unfähigkeit zu trauern. Grundlagen kollektiven Verhaltens*, München: R. Piper & Co.

- Morf, C.C. & Rhodewalt, F. (2001): Expanding the Dynamic Self-Regulatory Processing Model of Narcissism: Research Directions for the Future. *Psychological Inquiry* 2001, Vol. 12, No. 4, 243-251.
- Morf, C. C. & Rhodewalt, F. (2001) Unraveling the Paradoxes of Narcissism: A Dynamic Self-Regulatory Processing Model, *Psychological Inquiry: An International Journal for the Advancement of Psychological Theory*,12:4, 177-196.
- Moscovici, S. (1961): *La psychanalyse, son image et son public*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Moscovici, S. (1985): *The Age of the Crowd*. Cambridge, Cambridge UP.
- Moscovici, S. and Marková, I. (2000) 'Ideas and Their Development: a Dialogue between S. Moscovici and I. Marková', in S. Moscovici, *Social Representations: Explorations in Social Psychology*, edited and introduced by G. Duveen. Cambridge: Polity Press.
- Moses, R. (1990): Self, Self-view, and Identity. In: *The Psychodynamics of International Relationships*, Vol. 1. Concepts and Theories. eds. Volkan, V. D., Demetrios, A.J., Montville, J.V. Lexington Books: Lexington. 47-55.
- Murray, H. (1938): *Explorations in personality*. New York: Oxford University Press.
- Müller, J. W. (2016): *What is populism?* Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.
- Nathanson, D.L. (1987): *The Many Faces of Shame*. New York/London, The Guilford Press.
- Ortny, A., Clore, G.L. & Collins, A. (1988): *The Cognitive Structure of Emotions*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Ostell, A. (1992): Absolutist thinking and emotional problems. *Counselling Psychology Quarterly*, 5, 2, 1992, 161-176.
- Parkinson, B., Fischer, A.H., Manstead, A.S.R. (2005): *Emotion in Social Relations: Cultural, Group, and Interpersonal Processes*. New York: Psychology Press.
- Pollock, F. (1955): *Gruppenexperiment*. Frankfurter Beiträge zur Soziologie. Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt.
- Pratto, F., & Sidanius, J. (2012): From Here to There: Theoretical Background. In F. Pratto, & J. Sidanius, *Social Dominance*. Cambridge, Cambridge University Press, 3-57.
- Rodriguez Mosquera, P. M., Uskul, A.K. & Cross, S. E. (2011): The Centrality of Social Image in Social Psychology. *European Journal of Social Psychology*, 41, 403–410.
- Näcke, P. (1899). Kritisches zum Kapitel der normalen und pathologischen Sexualitaet. *Archiv fuer Psychiatrie*, Berlin, 32, 1899, 356-386
- Niethammer, L. (2000). *Kollektive Identität. Heimliche Quellen einer unheimlichen Konjunktur*. Hamburg: Rowohlt.

- Ogilvie, D. M. (1968): The Icarus complex. *Psychology Today*, 3, 7, 30–67.
- Parsons, H. (2014) *War is Not Inevitable: On the Psychology of War and Aggression*. Lanham, MD: Lexington Books.
- Henri P. War is Not Inevitable – Why War Revisited. *Psychol Behav Sci Int J*. 2017; 2(3) : 555-588. DOI: 10.19080/007 PBSIJ.2017.02.555588.
- Pataki, F. (1987). *Identitás, személyiség, társadalom*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Paulhus, D. L. & Williams K.M. (2002). The Dark Triad of Personality. In: *Journal of Research in Personality*, 36, 556–563.
- Pennebaker, J. W., Francis, M. E., & Booth, R. J. (2001). Linguistic inquiry and word count: LIWC 2001. Mahway: Lawrence Erlbaum Associates, 71, 2001.
- Pennebaker, J.W. & Lay, T.C. (2002): Language Use and Personality During Crisis: Analysis of Major Rudolph Giuliani's Press Conference. *Journal of Research in Personality*, 36,3 271-282.
- Pettigrew, T. F. (2017). Social psychological perspectives on Trump supporters. *Journal of Social and Political Psychology*, 5, 107–116.
- Pintér, F. (2001): Szeretni bolondulásig. *Magyar Narancs*, 20, (2001.05.17.)
- Pléh, Cs. (2003): *A természet és a lélek*. Osiris, Budapest.
- Pollock, F. (Hg.) (1955): *Das Gruppenexperiment. Ein Studienbericht*. Frankfurter Beiträge zur Soziologie, Bd. 2, Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt.
- Pólya, T. & Szász, L. (2013): A Regresszív Képzleteti Szótár magyar nyelvű változatának létrehozása. In: Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia, 124-132.
- Pólya, T., Kiss, B., Naszódi, M. & László, J. (2005): Az érzelmi tapasztalat minősége az élettörténeti elbeszélésben. A LAS-Vertikum perspektíva modulja. *Pszichológia*, 25, 2, 143-155.
- Pólya, T. (2007): *Identitás az elbeszélésben*. Új Mandátum, Budapest.
- Preotiuc-Pietro, D., Carpenter, J., Giorgi, S., & Ungar, L. (2016). Studying the Dark Triad of Personality through Twitter Behavior. Paper presented at the Proceedings of the 25th ACM International on Conference on Information and Knowledge Management.
- Quintilianus, M. F. (1913): *M. Fabius Quintilianus szónoklattana tizenkét könyvben*. Franklin Budapest, 8. kötet, 68-76.
- Rank, O. (1911). Ein Beitrag zum Narcissismus. *Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen*, 3, 401–426.
- Raskin, R. & Hall, C. S. (1979). A narcissistic personality inventory. *Psychological Reports*, 45, 590.

- Raskin, R., & Shaw, R. (1988). Narcissism and the use of personal pronouns. *Journal of Personality*, 56, 393–404.
- Raskin, R., Terry, H. (1988). A Principia-Components Analysis of the Narcissistic Personality Inventory and Further evidence of Its Construct Validity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54. 5. 890-902.
- Reich, A. (1960): Pathologic forms of self-esteem regulation. *Psychoanalytic Study of the Child*, 18, 218-238.
- Reich, W. (1922): Zwei narzisstische Typen In: W. Reich: Frühe Schriften I. Aus dem Jahre 1920 bis 1925, Fischer Verlag, Frankfurt, 1977
- Reich, W. (1933): Massenpsychologie des Faschismus. Zur Sexualökonomie der politischen Reaktion und zur proletarischen Sexualpolitik. Kopenhagen/Prag/Zürich: Verlag für Sexualpolitik.
- Reich, W. (1972): *Character Analysis*. Farrar, Straus & Giroux, New York.
- Reicher, S., & Haslam, S. A. (2016, November 19). The politics of hope: Donald Trump as an entrepreneur of identity. *Scientific American*, URL: <https://www.scientificamerican.com/article/the-politics-of-hope-donald-trump-as-an-entrepreneur-of-identity>. Letöltve 2020.08.06.
- Rensmann, L. (2017): *The Politics of Unreason. The Frankfurt School and the Origins of Modern Antisemitism*. Suny Press, New York.
- Resch, F., Möhler, E. (2015): Entwicklungspsychologie des Narzissmus. In: Kernberg, O. & Hartmann H.: *Narzissmus. Grundlagen-Störungsbilder-Therapie*. Schattauer, Stuttgart, 37–70.
- Retzinger, S. (1997): 'Shame-rage in marital quarrels', in Lansky and Morrison (eds.), 297–312.
- Rey, H. (1994) *Universals of psychoanalysis in the treatment of psychotic and borderline states*. London: Free Associations Books.
- Rhodewalt, F., Morf, C., Hazlett, S., & Fairfield, M. (1991): Self-handicapping: The role of discounting and augmentation in the preservation of self-esteem. *Journal of Personal and Social Psychology*, 61(1): 122-131.
- Rhodewalt, & Morf. (1998): On Self-Aggrandizement and Anger: A Temporal Analysis of Narcissism and Affective Reactions to Success and Failure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1998, Vol. 74, No. 3, 672-683

- Rhodewalt, F., Morf, C. (2015): Die Paradoxa des Narzissmus: ein dynamisches selbstregulatorisches Prozessmodell. In: Kernberg, O. & Hartmann H.: *Narzissmus. Grundlagen-Störungsbilder-Therapie*. Schattauer, Stuttgart, 308–347.
- Reiser, O.L. (1934): Time, Space and Gestalt. *Philosophy of Science*, 1, 2 , 197-223.
- Rigato, E. and Minelli, A., 2013. The great chain of being is still here. *Evolution: Education and Outreach*, vol. 6, 1, 1-6.
- Rice AK(1965). *Learning for leadership*. London: Tavistock.
- Rice AK(1969). Individual, group, and intergroup processes . *Human Relations* 22: 565– 84.
- Ring, P. S., & Van de Ven, A. H. (1989): Formal and informal dimensions of transactions. In A. H. Van de Ven, H. L. Angle, & M. S. Poole (Eds.), *Research on the management of innovation: The Minnesota studies*: 171-192. New York: Ballinger.
- Roccas, S., Klar, Y., Liviatan, I. (2006) The paradox of group-based guilt: modes of national identification, conflict vehemence, and reactions to the in-group's moral violations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91, 698-711.
- Roediger, H. L. III, Zaromb, F. M., & Butler, A. C. (2009). The role of repeated retrieval in shaping collective memory. In P. Boyer & J. V. Wertsch (Eds.), *Memory in mind and culture* (p. 138–170). Cambridge University Press.
- Rommetveit, R. (1984). The role of language in the creation and transmission of social representations. In: Farr and Moscovici (eds.), *Social representations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rogers, C. (1951): *Client-centered therapy; its current practice, implications, and theory*. Houghton, Mifflin.
- Ronningstam E: Beyond the diagnostic traits: a collaborative exploratory diagnostic process for dimensions and underpinnings of narcissistic personality disorder. *Personal Disord Theor Res Treat* 2014;5:434–438
- Rosenfeld, H. (1971) 'A clinical approach to the psychoanalytic theory of the life and death instincts: an investigation into the aggressive aspects of narcissism', *International Journal of Psychoanalysis*, 52, 169-78.
- Rosenfeld, H. (1990): *Sackgassen und Deutungen. Therapeutische und antitherapeutische Faktoren bei der psychoanalytischen Behandlung von psychotischen, Borderline- und neurotischen Patienten*, Stuttgart: Verlag Internationale Psychoanalyse.

- Rozin, P., Lowery, L., Imada, S., & Haidt, J. (1999): The CAD hypothesis: A mapping between three moral emotions (contempt, anger, disgust) and three moral codes (community, autonomy, divinity). *Journal of Personality and Social Psychology*, 76, 574–586.
- Runciman, W. G. (1966). Relative deprivation and social justice: A study of attitudes to social inequality in Twentieth-century England. Berkeley: University of California.
- Salovey, P., & Rodin, J. (1984). Some antecedents and consequences of social comparison jealousy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47, 780–792.
- Sandler, P.C. (2005): *The Language of Bion: A Dictionary of Concepts*. Routledge. New York.
- Schatz, R. T., Staub, E., & Lavine, H. (1999). On the varieties of national attachment: Blind versus constructive patriotism. *Political Psychology*, 20, 151–174.
- Schlenker, B. R., Weigold, M. F., & Hallam, J. R. (1990): Self-serving attributions in social context: Effects of self-esteem and social pressure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(5): 855-863.
- Schneider, S. & Weinberg, H. eds. (2003): *The Large Group Revisited. The Herd, Primal Horde, Crowds and Masses*. London and New York: Jessica Kingsley.
- Schraven, M. (2014): Die charakteristische Gestalt absurder Meinung. In: Ulrich Ruschig; Hans-Ernst Schiller (Hrsg.): *Staat und Politik bei Horkheimer und Adorno*, Baden-Baden.
- Schermer, V.L. (2001): From I: A/M to “Who Am I?”- Aggregation/Massification and Trauma-Based Affects and Object Relations in Groups: A Response to Earl Hopper. *Group*, Vol. 25, No. 3, September 2001.
- Schivelbusch, W. (2001): *Die Kultur der Niederlage. Der amerikanische Süden 1865, Frankreich 1871, Deutschland 1918*, Berlin: Alexander Fest Verlag,.
- Schoinz, Julia (2017) *Das melancholische Narrativ des Abschieds in Werken von Joseph Roth und Arthur Schnitzler*. Dissertation, University of Vienna. Philologisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät.
- Schwarz, N., & Clore, G. L. (1988): How do I feel about it? Informative functions of affective states. In K. Fiedler & J. Forgas (Eds.), *Affect, cognition, and social behavior*, 44–62.
- Schwartz, H. A., Eichstaedt, J. C., Kern, M. L., Dziurzynski, L., Ramones, S. M., Agrawal, M., Shah, A., Kosinski, M., Stillwell, D., & Seligman, M. E. (2013). Personality, gender, and age in the language of social media: The open-vocabulary approach. *PloS one*, 8, e73791. Toronto: Hogrefe International.
- Segal, H. (1983): Some implications of Melanie Klein’s work. *International Journal of Psycho-Analysis*, 64, 269-76.

- Seta, J.J., Seta C.C. & Donaldson, S. (1991): The Impact of Comparison Processes on Coactors' Frustration and Willingness to Expend Effort. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17, 560–580.
- Shariff, A. F., Tracy, J. L., & Markusoff, J. L. (2012): The Power of Pride and Shame Expressions in Shaping Judgments of Social Status. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38, 1178–1193.
- Shengold, L. (1991). *Soul murder: The effects of childhood abuse and deprivation*. New Haven: Yale University Press.
- Sherif, M. 1980 [1968]. A vonatkoztatási csoport fogalma az emberi kapcsolatokban. In Pataki F. (szerk.): *Csoportlélektan*. Budapest, Gondolat, 185–199.
- Sibley, C.S., Liu, J.H., Duckitt, J., & Khna, S.S. (2008): Social Representations of History and the Legitimation of Social Inequality: The Form and Function of Historical Negation. *European Journal of Psychology*, 38, 512-565.
- Sigmund, A. M. (2013): *Die Frauen der Nazis*. München, Wilhelm Heyne Verlag.
- Simon, R.I (2001): Distinguishing trauma-associated narcissitic symptoms from posttraumatic stress disorder. A diagnostic challenge. *Harvard Review of Psychiatry*.10,28-36.
- Skarżyńska, K., Przybyła, K., & Wójcik, A. D. (2012). Group martyrdom: Psychological functions of beliefs about national victimhood. *Psychologia Społeczna* [Social Psychological Bulletin], 23, 335–332.
- Smith, R. H., & Kim, S. H. (2007). Comprehending envy. *Psychological Bulletin*, 133, 46–64.
- Snyder, C. R., & Fromkin, H. L. (1980). *Uniqueness: The human pursuit of difference*. New York, NY: Plenum Press.
- Stachel, P. (2005). Identität. Genese, Inflation und Probleme eines für die zeitgenössischen Sozial- und Kulturwissenschaften zentralen Begriffs. *Archiv für Kulturgeschichte*, 87. 395–425.
- Staub, E. (1997) Blind versus constructive patriotism: moving from embeddedness in the group too critical loyalty and action. In Bar-Tal, D., Staub, E. (Eds) *Patriotism in the lives of individuals and nations*. 213-228. Nelson-Hall, New York.
- Steckler, C.M. & Tracy, J.L. (2014): The Emotional Underpinnings of Social Status In: Cheng, J.T. et al. (eds.), *The Psychology of Social Status*, New York, Springer, 201–224.
- Stein, H. F. (1983): Historical Understanding As Sense of History: A Psychoanalytic Inquiry. *The Psychanalytic Review*, 70, 4, 595-620.
- Stein, M.: 2003, 'Unbounded Irrationality: Risk and Organizational Narcissism at Long Term Capital Management', *Human Relations* 56, 523–538.

- Steiner, J. (1993) *Psychic Retreats: Pathological Organisations in Psychotic, Neurotic and Borderline Patients*. London: Routledge.
- Stierlin, H. (1980): *Adolf Hitler. Familienperspektiven*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Stolorow, R., & Lachmann, F. (1980): *The Psychoanalytic Theory and Therapy of Developmental Arrests*. New York: International Universities Press.
- Stolorow, R. (1975): Toward a Functional Definition of Narcissism. *International Journal of Psychoanalysis*, 56, 2, 179-85.
- Straub, J. (1994): Identität und Sinnbildung. Ein Beitrag aus der Sicht einer handlungs- und erzähltheoretisch orientierten Sozialpsychologie. *ZiF Jahresbericht 1994/95*, Bielefeld. 1-31.
- Stürmer, S. & Siem, B. (2013): *Sozialpsychologie der Gruppe*. Wien, Köln, Weimar: Reinhardt, Böhlau.
- Sumner, C., Byers, A., Boochever, R., Park, G.J. (2012): Predicting Dark Triad Personality Traits from Twitter usage and a linguistic analysis of Tweets. *IEEE 11th International Conference on Machine Learning and Applications*. Unpublished.
- Symington, N. (1993): *Narcissism: a New Theory*. London: Karnac.
- Symington, N. (1995): *Wege zur Partnerschaft: narzisstische Störungen und ihre Überwindung; eine neue Theorie*. Göttingen, Steindl.
- Szalai, K., Ferenczhalmy, R., Hargitai, R., Révész, G., & László, J. (2011). A személyes ágensia nyelvi jegyei látássérültek élettörténeti szövegeiben. In Deák, A., Nagy, L., & Péley, B., *Lélekképek. Pszichológiai Tanulmányok* (pp. 197–207.). Pécs: Pro Pannónia Kiadó Alapítvány.
- Szabó, Zs.P., Fülöp, É., Banga, Cs. & László, J. (2011): A csoportalapú érzelmek kutatása a szociálpszichológiában. [Magyar Pszichológiai Szemle](#), 66, 2, 361-380.
- Szathmári, I. (2008): *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve. A magyar nyelv kézikönyvei 15*, Tinta Kiadó, Budapest.
- Szokolszky, Á. (2004): *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest, Osiris.
- Tajfel, H., Jaspars, J.M.F. & Fraser, C. (1984): The social dimension in European social psychology. In: Tajfel, H. (ed.) *The social dimension. European studies in Social psychology*. Tajfel, H. 1–8.
- Tajfel, H. (1969): Cognitive Aspects of Prejudice. *Journal of Social Issues*, 25, 79–97.
- Tajfel, H. & Turner, J.C. (1979): An Integrative Theory of Intergroup Conflict. In: W.G. Austin and S. Worchel (eds): *The Social Psychology of Intergroup Relations*, Monterey, CA: Brooks/Cole, 33–47.

- Tajfel, H. (1978): *Differentiation between social groups: studies in the social psychology of intergroup relations*. London, Academic Press.
- Tajfel, H. (1981): *Human Groups and Social Categories*. Cambridge, University Press.
- Tangney, J. P. & Tracy, J. L. (Eds.). (2012). Self-conscious emotions. In M. R. Leary & J. P. Tangney (Eds.), *Handbook of self and identity*, The Guilford Press, 446–478.
- Thompson, E. R. (2007). Development and validation of an internationally reliable short-form of the Positive and Negative Affect Schedule (PANAS). *J. Cross Cultural Psychol.* 38, 227–242. doi: 10.1177/0022022106297301.
- Townsend, E., 2014. Hate speech or genocidal discourse? An examination of anti-Roma sentiment in contemporary Europe. *PORTAL Journal of Multidisciplinary International Studies*, 11, 1.
- Tracy, J. L., & Robins, R. W. (2004). Putting the self into self-conscious emotions: A theoretical model. *Psychological Inquiry*, 15, 103–125.
- Tracy, J. L., Cheng, J.T., Robins, R.W., & Trzesniewski, K.H. (2009): Authentic and Hubristic Pride: The Affective Core of Self-esteem and Narcissism, *Self and Identity*, 8:2-3, 196-213.
- Tracy, J. L., Robins, R. W., Tangey, J.P. (Eds.) (2007): *The Self-Conscious Emotions. Theory and Research*. Guilford Press.
- Trice, H. M. & Beyer, J. M. (1993): *The Cultures of Work Organizations*. Prentice-Hall: Englewood Cliffs in New Jersey.
- Triest, J. (2003): The Large Group and the Organization. In: Schneider, S. & Weinberg, H. (Eds.), *The Large Group Revisited: The Herd, Primal HOrde, Crowds and Masses*, London: Jessica Kingsley, 157–168.
- Turner, J. C. (1975): "Social Comparison and Social Identity: Some Prospects for Intergroup Behaviour." *European Journal of Social Psychology* 5:5-34.
- Turner, J. C. & Brown, R. (1978): "Social Status, Cognitive Alternatives and Intergroup Relations." 201-34, in *Differentiation Between Social Groups*, edit- ed by Henri Tajfel. London: Academic Press.
- Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D., & Wetherell, M. S. (1987): *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Basil Blackwell.
- Turquet P (1975): Threats to identity in the large group. In *The large group: Dynamics and therapy*, ed. L Kreeger, London, Constable, 87 – 144.
- Tyler, T. R. (1994): Psychological models of the justice motive: Antecedents of distributive and procedural justice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 850–863.

- Ulman, R., & Brothers, D. (1988). *The shattered self: A psychoanalytic study of trauma*. Hillsdale, NJ: Analytic Press.
- Vaillant, G.E. (1971): Theoretical hierarchy of adaptive ego mechanisms: a 30-year follow-up of 30 men selected for psychological health. *Archives of General Psychiatry*, 24, 2, 107–118.
- Vaknin, Sam (2005): *Malignant Self-love: Narcissism Revisited*. Narcissus Publications Imprint. Prague & Skopje.
- Vignoles, V. L. (2011): Identity motives. In S. J. Schwartz, K. Luyckx, & V. L. Vignoles (Eds.), *Handbook of identity theory and research* (pp. 403-432). New York, NY: Springer.
- Vignoles, V.L., Chrysoschoou, X. & Breakwell, G.M. (2000): The Distinctiveness Principle: Identity, Meaning, and the Bounds of Cultural Relativity. *Personality and Social Psychology Review*, 4, 4, 337-354.
- Viki, G. T., Winchester, L., Titshall, L., Chisango, T., Pina, A., & Russell, R. (2006). Beyond secondary emotions: The inhumanization of outgroups using human-related and animal-related words. *Social Cognition*, 24(6), 753–775.
- Vincze, O., & Rein, G. (2010): A csoportközi diszkrimináció és tolerancia narratív alapjai: a kognitív állapotok szerepe a csoportközi attitűdök változásában történelmi szövegek esetében. *Pszichológia*, 31, 17-34.
- Vincze, O., Rein, G., László, J. (2011): Narrative Means if Intergroup Relations: Cognitive States and Their Role in Reducing or Increasing Intergroup Conflict. General Meeting of EASP 2012, Stockholm.
- Vincze, O., Ilg, B., Pólya, T. (2014): The Role of Individual and Historical Traumas. URL: https://regi.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop422b/2010-0029_kotet_07_104/104_1_1.html (letöltve: 2020.12.14.)
- Vincze, O., Ilg, B., Pólya, T. (2013): The Role of Narrative Perspective in the Elaboration of Individual and Historical Traumas. In: *Social Cognition and Communication. The Sydney Symposium of Social Psychology* (15). Psychology Press, New York, 229-244.
- Volkan, V., Ast, G. (1994): *Spektrum des Narzissmus*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Volkan, V.D., Ast, G. & Greer W. (2001): *The Third Reich in the Unconscious: Transgenerational Transmission and Its Consequences*. New York: Brunner-Routledge.
- Volkan, V. D. (1987). *Six Steps in the Treatment of Borderline Personality Organization*. New York: Jason Aronson.
- Volkan, V. D. (1988). *The Need to Have Enemies and Allies: From Clinical Practice to International Relationships*. Northvale, NJ, Jason Aronson.

- Volkan V. D. (1991) On chosen trauma. *Mind and Human Interaction*, 3, 13.
- Volkan, V. D. (1997): Blutsgrenzen. Die historischen Wurzeln und die psychologischen Mechanismen ethnischer Konflikte und ihre Bedeutung bei Friedensverhandlungen. (Originaltitel: Blood lines) Scherz, Bern.
- Volkan, V. D. (1998): Transgenerational Transmissions and Chosen Traumas. An Element of Large-Group Identity', Opening Address XIII International Congress International Association of Group Psychotherapy.
[URL:http://www.vamikvolkan.com/Transgenerational-Transmissions-and-Chosen-Traumas.php](http://www.vamikvolkan.com/Transgenerational-Transmissions-and-Chosen-Traumas.php). Letöltve 2020.06.01.
- Volkan, V. D. (1999a). Das Versagen der Diplomatie: Zur Psychoanalyse nationaler, ethnischer und religiöser Konflikte. Giessen: Psychosozial-Verlag (in German).
- Volkan, V. D. (1999b). Psychoanalysis and diplomacy part I: Individual and large-group identity. *Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 1, 29–55.
- Volkan, V.D. (1999c): The Tree Model: A Comprehensive Psychopolitical Approach to Unofficial Diplomacy and the Reduction of Ethnic Tension. *Mind and Human Interaction*, 10, 142–210.
- Volkan, V.D. (2000): Traumatized Societies and psychological care: Expanding the Concept of Preventive Medicine. *Mind and Human Interactions*, 11, 177-194.
- Volkan, V. D. (2001): September 11 and Social Regression. *Mind and Human Interaction*, 12, 196–216.
- Volkan, V.D., Ast, G. & Greer, W. (2002): *The Third Reich in the Unconscious. Transgenerational Transmission and its Consequences*. New York, London: Brunner-Routledge.
- Volkan, V.D. (2003): Large-group identity: Border psychology and related societal processes. *Mind and Human Interaction*, 13: 49-76.
- Volkan, V. D.(2004a): *Blind Trust: Large Groups and Their Leaders in Times of Crisis and Terror*. Charlottesville: Pitchstone.
- Volkan, V.D. (2004b): *Cyprus: War and Adaptation: A Psychoanalytic History of Two Ethnic Groups in Conflict*. Charlottesville, University of Virginia.
- Volkan, V. (2004c) Chosen trauma, the ideology of entitlement and violence. Paper read at the "Violence or Dialogue: Between Collective Fantasy and Collective Denial" meeting. Federal Office of Foreign Affairs. Berlin, Germany, June 10-12.
- Volkan, V. D. (2006a): *Killing in the Name of Identity: A Study of Bloody Conflicts*. Charlottesville, VA: Pitchstone Publishing.

- Volkan, V.D. (2006b): Large-group psychodynamics and massive violence. *Ciênc. Saúde Coletiva* 11, 2, Rio de Janeiro, 303–314.
- Volkan, V.D. (2007): Individuals and Societies as "Perennial Mourners": Their Linking Objects and Public Memorials. (Eds.), Brent Willock, Lori C. Bohm, and Rebecca C. Curtis. In *On Death and Endings: Psychoanalysts' Reflections on Finality, Transformations and New Beginnings*, Philadelphia: Routledge, 42-59.
- Volkan, V. D. (2009): Large-group identity, international relations and psychoanalysis. *International Forum of Psychoanalysis*, 2009,18, 206–013.
- Volkan V. D. (2010) A Discussion: Psychoanalytic considerations on large-group psychology. *Fall Newsletter of the American College of Psychoanalysts*, 44, 5-7.
- Volkan, V. D. (2011): Some remarks on persons with narcissistic personality organization. Estonia Meeting előadás Helsinki.
- Volkan, V. D. (2015a): Grossgruppen und ihre politischen Führer mit narzisstischer Persönlichkeitsorganisation. In: Kernberg, O. F. & Hartmann, H.: *Narzissmus. Grundlagen, Störungsbilder, Therapie*. Stuttgart, New York, Schattauer, 205–228.
- Volkan, V. D. (2015b): *A Nazi Legacy: A Study of Depositing, Transgenerational Transmission, Dissociation and Remembering Through Action*. London, Karnac.
- Volkan, V. D. (2020a): Does working with borderline patients teach us anything about international relations? Munich presentation. URL: https://www.researchgate.net/publication/331737644_Individual_and_large-group_identities_Does_working_with_borderline_patients_teach_us_anything_about_international_negotiations (letöltve: 2021.07.12.)
- Volkan, V. D. (2020b): *Large-Group Psychology: Racism, Societal Divisions, Narcissistic Leaders and Who We Are Now*. London, Phoenix.
- Waelder, R. (1971). Psychoanalysis and history. In *The Psychoanalytic Interpretation of History*, ed. B. B.
- Wälder, R.(1925). The psychoses: Their mechanisms and accessibility to influence. In: *International Journal of Psycho-Analysis*. Bd 6, 259–281.
- Walter, M., Bilke-Hentsch, O. (2020): *Narzissmus. Grundlagen-Formen-Intentionen*. Stuttgart: Kohlhammer.
- Walker, I., & Pettigrew, T. F. (1984). Relative deprivation theory: An overview and conceptual critique. *British Journal of Social Psychology*, 23, 301–310.
- Walker, I., & Smith, H. (Eds.). (2002). *Relative deprivation: Specification, development, and integration*. Cambridge, England, Cambridge University Press.

- Watson, P. J., Grisham, S. O., Trotter, M. V., & Biderman, M. D. (1984). Narcissism and empathy: Validity evidence for the narcissistic personality inventory. *Journal of Personality Assessment*, 48, 301–305.
- Weintraub, W. (1981): *Verbal Behaviour: Adaptation and Psychopathology*. New York: Springer Publishing.
- Weintraub, W. (1989): *Verbal Behavior in Everyday Life*. New York, Springer.
- Welzer, H., Moller, S. & Tschuggnall, K. (2002): *Opa war kein Nazi*. Frankfurt am Main, Fischer.
- Werner, H. (1948): *Comparative psychology of mental development*. New York: International Universities Press.
- Wertsch, J. V. (2002): *Voices of Collective Remembering*. Cambridge, Uk: Cambridge University Press.
- Westen, D. (1991): Social cognition and object relations. *Psychological Bulletin*, 109, 1-27.
- Wills, D., (2009). *At war with metaphor: Media, propaganda, and racism in the war on terror*. Lanham, MD: Lexington Books.
- Wills, T. A. (1991). Similarity and self-esteem in downward comparison. In J. Suls & T. A. Wills (Eds.), *Social comparison: Contemporary theory and research*. Hillsdale, NJ: Lawrence, Erlbaum Associates, Inc., 51-78.
- Wink, P. (1991): Two Faces of Narcissism. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 61. 590-597
- Winnicott, D.W. (1965): Ego distortions in terms of true and false self. In *The maturational processes and the facilitating environment*. 140-152. New York.
- Winnicott, Donald W. 1971. *Playing and Reality*. London, Tavistock.
- Winiewski, M., Jurczynszyn, L., Bilewicz, M., & Beneda, M. (2015): *Podło_ ze prawicowych preferencji wyborczych młodych Polako´w*. [Underpinnings of right-wing preferences of young Poles]. Warsaw, Poland: Center for Research on Prejudice.
- Wittenbrink, B. & Henly, J. (1996): Creating Social Reality: Informational Social Influence and the Content of Stereotypic Beliefs. *Personality and Social Psychology Bulletin* 22 (6): 598-610.
- Wohl, M.J.A., Branscombe, N.R., Klar, Y. (2006): Collectice Guilt: Emotional Reactions When One’s Group has Done Wrong or Been Wronged. *European Review of Social Psychology*, 17, 1-36.
- Woolfolk, R. L. & Richardson, F. L. (1978): *Stress, Sanity and Survival*. New York, New American Library.

- Wöller W. (2006): Trauma und Persönlichkeitsstörungen: psychodynamisch-integrative Therapie. Schattauer, Stuttgart.
- Wurmser, L. (1993): Die zerbrochene Wirklichkeit. Psychoanalyse als das Studium von Konflikt und Komplementarität. Berli: Springer.
- Zana, K. (2019): A transzgenerációs atmoszféra: a kollektív társadalmi traumák átörökítésének mélylélektani modellje. Konferenciaelőadás. Lélek és történelem: Örökség, ELTE, 2019.12.05.
- Žemojtel-Piotrowska, M., Piotrowski, J., Fatfouta, R., Gebauer, J., Rogoza, J., Czarna, A., Sedikides, C. (2019). Towards an agency-communion model of collective narcissism: Communal collective narcissism and its nomological network. Manuscript under preparation.
- Yamaguchi, I. (2003). The Relationships Among Individual Differences, Needs and Equity Sensitivity. *Journal of Managerial Psychology*, 18 (4), 324–344.
- Yarkoni, T. (2010). Personality in 100,000 Words: A large-scale analysis of personality and word use among bloggers. *Journal of Research in Personality*, 44, 363-373.
- Yuki, , M. (2003): Intergroup Comparison versus Intragroup Relationships: A Cross-Cultural Examination of Social Identity Theory in North American and East Asian Cultural Contexts. *Social Psychology Quarterly*, 66, 2, 166-83.

Forrásanyagok jegyzéke

A Versailles-i béke szövege

Der Friedensvertrag von Versailles nebst Schlußprotokoll und Rheinlandstatut sowie Mantelnote und deutsche Ausführungsbestimmungen. (1925). Berlin, Hobbing. Universitäts- und Stadtbibliothek Köln.

Tankönyvi korpusz

	Szerző	Év	Cím	Kiadó	Kiadó székhelye	Oldalsz.
1	Schmitthenner, P. & Fliedner, F. (Hrsg.)	1939	Führer und Völker. Geschichtsbuch für höhere Schulen. Fünfte Klasse. Von 1871 bis zur Gegenwart	Verhagen und Klasing	Bielefeld und Leipzig	193-213
2	Teubner, B. G.	1939	Aufriss der deutsch Geschichte im 19. und 20. Jahrhundert. Von der französischen bis zur nationalsozialistischen Revolution und zur Gegenwart	Teubner	Leipzig, Berlin	91-94
3	Hans Warneck, Bearb. von Dr. Paul Müller	1939	Geschichtliches Unterrichtswerk für höhere Schulen. Klasse 5. Geschichte des deutschen Volkes von 1871 bis zur Gegenwart	R. Oldenburg	München, Berlin	146-162
4	Dr. B. Rumsteller, U. Haacke, B. Schneider	1940	Geschichtsbuch für die deutsche Jugend. Klasse 5.	Quelle und Meyer	Leipzig	133-147
5	Dr. Walter Hohmann, Dr. Wilhelm Schiefer	1940	Volk und Reich der Deutschen. Geschichtsbuch für Oberschulen und Gymnasium. Klasse 5. Von 1871 bis zur Gegenwart.	Otto Salle	Frankfurt am Main	118-130
6	Maier-Schirmeyer, dr. Theodor Traber	1952	Geschichte der Neuesten Zeit von 1852 bis 1952	Johannes Borgmeyer	Bonn am Rhein	104-104

7	Otto Schulz	1950	Wege der Völker. Geschichtsbuch für deutsche Schulen	Pädagogischer Verlag Berthold Schulz	Berlin, Hannover, Frankfurt am Main	228-230
8	Dr. Herbert Deißler	1952	Grundzüge der Geschichte. Vom Wiener Kongress bis zum Ausbruch des Zweiten Weltkrieges	Moritz Diesterweg	Frankfurt am Main, Bonn	105-106
9	Dr. R. Hans Tenbrock	1952	Geschichtliches Unterrichtswerk. Europa weitet sich zur Welt. Europa in der Krise.	Ferdinand Schöningh	Paderborn	88-90
10	Hans Ebeling	1955	Deutsche Geschichte. Weltgeschichte der neuesten Zeit II. Das Zeitalter der Kriege	Georg Westermann	Braunschweig, München, Berlin, Hamburg, Darmstadt	33-37
11	Fritz Fikenscher	1958	Geschichtsunterricht. Teil 4. Vom Vormärz bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges	Micahel Prögel	Ansbach	553-555
12	Dr. H. Thierbach	1959	Europa und die Welt. Mittelstufe IV. 1815- 1958	Ferdinand Schöningh	Paderborn	120-123
13	Dr. H. Thierbach, Dr. Max Seitz	1960	Europa und die Welt Geschichtliches Unterrichtswerk	Blutenburg	München	100-101
14	Gerhard Frank, Walter Höfft, Walter Wulf	1960	Grundzüge der Geschichte. Von der Frühgeschichte Europas bis zur Weltpolitik der Gegenwart	Moritz Diesterweg	Frankfurt am Main, Bonn	245
15	Alfons Clemens, Fritz Paulus, Bruno Stephan	1961	Damals und heute. Geschichte für Oberschulen praktischen Zweiges in Berlin. Band 2.	Klett	Stuttgart	77-79
16	Josef Engl, Dr. Günter Grünke, Dr. Helmut Kistler, Dr. Sieghard Rost	1971	Geschichtliches Werden. Mittelstufe. III. Geschichte der Neuzeit bis zur Gegenwart	CC. Buchners	Bamberg	160-161

17	K.H. Menzel, F. Textor	1970	Staatensystem und Weltpolitik. Kletts Geschichtliches unterrichtswerk für die Mittelklassen	Klett	Stuttgart	50-54
18	Prof.Dr. Hans Döhn, Fritz Sandmann	1970	Erkunden und erkennen. Geschichte 3	Hermann Schroedel	Hannover, Berlin, Darmstadt, Dortmund	50-54
19	Rolf Lasius, Hubert Recker	1970	Geschichte. Ein Lese- und Arbeitsbuch. Band 3. Das Zeitalter der Weltmächte und Weltkriege.	Beltz	Weinheim	44-46
20	Willi Keßel, Dr. Dieter Böhn	1980	Europa und die Welt von 1890 bis zur Gegenwart	Blutenburg	München	48-51
21	Josef Engl, Dr. Günter Grünke, Dr. Helmut Kistler, Dr. Sieghard Rost	1980	Geschichtliches Werden. Mittelstufe. III. Geschichte der Neuzeit bis zur Gegenwart	Fränkischer Tag	Bamberg	159-162
22	K.H. Menzel, F. Textor, Günther Thiersch	1980	Staat und Welt	Klett	Stuttgart	50-53
23	Josef Schwandner, Franz Hutterer, Werner Ziebolt	1980	Blick in die Vergangenheit. Geschichte für die 8. Jahrgangstufe.	Oldenbour	München	156-159
24	Ebeling, Hans; Birkenfeld, Wolfgang	1981	Reise in die Vergangenheit. Ein geschichtliches Arbeitsbuch	Westermann	Braunschweig	116-118
25	Heinz Dieter Schmid Hg.	1984	Fragen an die Geschichte. Geschichtliches Arbeitsbuch für Sekundarstufe	Cornelsen	Berlin	16-17
26	Dr. Hilke Günther-Arndt, Prof. Jürgen Kocka	1988	Die Menschen und ihre Geschichte in darstellungen und Dokumenten. Von der französischen Revolution bis zum Ende des Ersten Weltkrieges	Cornelsen	Berlin	224-227

27	Joachim Hoffmann, Elmar Krautkrämer, Wolfgang Hug	1989	Geschichtliche Weltkunde Bd 4, Vom Ersten Weltkrieg bis zur Gegenwart	Moritz Diesterweg	Frankfurt am Main	8.-12.
28	Erich Goerlitz, Joachim immisch	1989	Zeiten und Menschen. Bd 3, Das Werden der modernen Welt.	Ferdinand Schöningh	Paderborn	170-174
29	Thomas berger, Karl-Heinz Müller, Prof Hans-Gert Oomen		Entdecken und verstehen	Cornelsen	Berlin	75
30	Dr. harro Brack, Dr. Günther Grünke	1991	Unser Weg in die gegenwart	Buchners	Bamberg	48-51
31	Giselher Birk, Thomas Gloohardt, Ulrich Hammer et al.	1992	Geschichte und Geschehen 10,	Klett	Stuttgart	18-23
32	Dr. Mafred Franze, Dr. Axel Herrmann et al.	1992	Geschichte für Gymnasien 10	Oldenbourg	München	125-127
33						
34	Chwostow, W.M. & Subok, L.I.	1949	Geschichte der Neuzeit 1870-1918	Volk und Wissen	Berlin	189-192
35	Autorenkollektiv	1951	Lehrbuch für den Geschichtsunterricht. 8. Schuljahr. Die Weimarer Republik	Volk und Wissen	Berlin	9-10
36	Mühlstädt, H., Schenderlein, E., & Ziegner, W.	1956	Lehrbuch für den Geschichtsunterricht. 8. Schuljahr.	Volk und Wissen	Berlin	86-87
37	Mühlstädt, H., Schenderlein, E., & Ziegner, W.	1957	Lehrbuch für den Geschichtsunterricht. 8. Schuljahr.	Volk und Wissen	Berlin	85-87
38	Gensch, HJ- Heidler, W- Kuncze, S- Kutscher,G- Rienaß,K- Schmidt,U- Zucker,G	1961	Lehrbuch für Geschichte der 9. Klasse der Oberschule	Volk und Wissen	Berlin	98-99
39	Mühlstädt, G- Grapentin, R	1961	Neueste Zeit. Lehrbuch für den Geschichtsunterricht	Volk und Wissen	Berlin	70-73

			der erweiterten Oberschule. 12. Klasse.			
40	Bleyer, W., Pauli, B., Gotschlich, H., Voigt, H.	1978	Geschichte. Lehrbuch für Klasse 9.	Volk und Wissen	Berlin	84-87
41	Bleyer, W., Pauli, B., Gotschlich, H., Voigt, H.	1984	Geschichte. Lehrbuch für Klasse 9.	Volk und Wissen	Berlin	77-79
42	Bleyer, W., Pauli, B., Gotschlich, H., Voigt, H.	1988	Geschichte. Lehrbuch für Klasse 9.	Volk und Wissen	Berlin	34-36
43	Albrecht, M., Ernst, P., Fiedler, A., Hallek, D. et al.	2000	Expedition Geschichte 5. Mittelschule Sachsen, Klasse 9/10.	Diesterweg	Frankfurt am Main	66-67
44	Funken, W., Verfers, H.J., Hagemann, F.	2000	Geschichte Plus. Thüringen	Volk und Wissen	Berlin	302
45	Funken, W., Verfers, H.J., Hagemann, F.	2000	Geschichte Plus. Sachsen Anhalt	Volk und Wissen	Berlin	36-37
46	Lenzian, H-J., Marx, C.A.	2001	Geschichte und Gegenwart	Schöningh	Paderborn	98-99
47	Baugärtner, U., Döscher, H.J., Fieberg, K.	2009	Horizonte. Geschichte Gymnasium Niedersachsen. Schuljahrgänge 9 und 10.	Westermann	Braunschweig	102-105
48	Brückner, D. & Focke, H.	2010	Das waren Zeiten. 4.	C.C. Buchner	Bamberg	41-43
49	Meyer, C., Bennöhr, D., Mros, L.	2010	Anno 9/10	Westermann	Braunschweig	64-66
50	Brückner, D. & Focke, H.	2011	Das waren Zeiten. Schleswig-Holstein	C.C. Buchner	Bamberg	108
51	Maas, K. & Naumann, B.	2012	Denk/mal. Geschichte. Nordrhein-Westfalen	Schroedel	Braunschweig	52
52	Sauer, M. (Hg.)	2013	Geschichte und Geschehen 9/10. Thüringen	Klett	Stuttgart	40-41
53	Cornelissen, J., Ehrenfeuchter, M., Henzler, C.,	2013	Mosaik der Geschichte auf der Spur. Hessen	Oldenburg	München	38-39

	Tocha, M., Winter, H. (Hg.)					
54	Ebeling, H. & Birkenfeld, W.	2015	Die Reise in die Vergangenheit. Thüringen.	Westermann	Braunschweig	32
55	Baumgärtner, U. (Hg.)	2015	Anno 5. Gymnasium Sachsen	Westermann	Braunschweig	18-19
56	Grahan, K., Kehrig, K., Machate, C., Pankratz, W., Schröfel, K.	2016	Denk/mal. Geschichte. Rheinland-Pfalz	Schroedel	Braunschweig	60

Hitler beszédeinek korpuszanyaga

1. Hitler beszéde Berlinben 1933.02.10-én: C 1216 DRA
2. Hitler beszéde 1934. január 30. Die Rede des Führers Adolf Hitler am 30. Jan. 1934 im Deutschen Reichstag nebst dem Gesetz über den Neuaufbau des deutschen Reiches und der Begründung von Reichsminister Dr. Wilhelm Frick. Reclam, Leipzig, 3-58.
3. Hitler beszéde 1935. január 30. In: Domarus, M. (1973): Hitler Reden und Proklamationen. 1932 bis 1945. Kommentiert von einem deutschen Volksgenossen. Pamminger & Partner, Leonberg, 477-478
4. Hitler beszéde 1936. január 30. In: Domarus, M. (1973): Hitler Reden und Proklamationen. 1932 bis 1945. Kommentiert von einem deutschen Volksgenossen. Pamminger & Partner, Leonberg, 569-571.
5. Hitler beszéde 1937. január 30. In: Domarus, M. (1973): Hitler Reden und Proklamationen. 1932 bis 1945. Kommentiert von einem deutschen Volksgenossen. Pamminger & Partner, Leonberg, 664-678.
6. Hitler beszéde 1938. február 20. In: Domarus, M. (1973): Hitler Reden und Proklamationen. 1932 bis 1945. Kommentiert von einem deutschen Volksgenossen. Pamminger & Partner, Leonberg, 792-800.
7. Hitler beszéde 1939. január 30. In: Domarus, M. (1973): Hitler Reden und Proklamationen. 1932 bis 1945. Kommentiert von einem deutschen Volksgenossen. Pamminger & Partner, Leonberg, 1047-1093.

8. Hitler beszéde 1940. január 30. In: Domarus, M. (1973): Hitler Reden und Proklamationen. 1932 bis 1945. Kommentiert von einem deutschen Volksgenossen. Pamminger & Partner, Leonberg, 1452-1461.
9. Hitler beszéde 1941. január 30. In: Domarus, M. (1973): Hitler Reden und Proklamationen. 1932 bis 1945. Kommentiert von einem deutschen Volksgenossen. Pamminger & Partner, Leonberg, 1657-1664.
10. Hitler beszéde 1942. január 30. In: Domarus, M. (1973): Hitler Reden und Proklamationen. 1932 bis 1945. Kommentiert von einem deutschen Volksgenossen. Pamminger & Partner, Leonberg, 1826-1834.
11. Hitler beszéde 1943. január 30. . In: Domarus, M. (1973): Hitler Reden und Proklamationen. 1932 bis 1945. Kommentiert von einem deutschen Volksgenossen. Pamminger & Partner, Leonberg, 1976-1981.
12. Hitler beszéde 1944. január 30. . In: Domarus, M. (1973): Hitler Reden und Proklamationen. 1932 bis 1945. Kommentiert von einem deutschen Volksgenossen. Pamminger & Partner, Leonberg, 2082-2087.
13. Hitler beszéde 1945. január 30. . In: Domarus, M. (1973): Hitler Reden und Proklamationen. 1932 bis 1945. Kommentiert von einem deutschen Volksgenossen. Pamminger & Partner, Leonberg, 2195-2198.

Dollfuß beszédeinek korpuszanyaga

Dollfuß, E., Tautscher, A. (1935): So sprach der Kanzler. Wien, Baumgartner.

Mussolini beszédeinek korpuszanyaga

Meyer, M.H. (Hg.) (1925): Mussolini, Reden : Eine Auswahl aus den Jahren 1914 bis Ende. Leipzig, Köhler.

Merkel beszédeinek korpuszanyaga

URL: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/bulletin/rede-von-bundeskanzlerin-dr-angela-merkel-1826624>, letöltve 2021.06.01.

Mellékletek

1. A csoportalapú narcizmus kódkatalógusa

NARRATÍV KATEGORIÁLIS VÁLTOZÓK			
Kódolási kategória		Rövid leírás	Kódolás típusa
I.	Csoportközi érzelmek	Ebben a dimenzióban azokat az érzelemszavakat kódoljuk, amelyek a saját vagy a külső csoportok vonatkozásában jelennek meg a szövegben	
1	Becsület	pozitív érzelem	szó szintű
2	Büszkeség	pozitív érzelem	szó szintű
3	Öröm	pozitív érzelem	szó szintű
4	Szeretet	pozitív érzelem	szó szintű
5	Dicsőség (glory)	pozitív érzelem	szó szintű
6	Remény	pozitív érzelem	szó szintű
7	Félelem	negatív érzelem	szó szintű
8	Harag	negatív érzelem	szó szintű
9	Irigység	negatív érzelem	tematikus
10	Megvetés	negatív érzelem	tematikus
11	Szomorúság	negatív érzelem	szó szintű
12	Megalázottság	negatív érzelem	szó szintű
II.	Intenciók és felelősség	Ebben a dimenzióban kódoljuk a csoportközi jó és ártó szándékokat.	
1	Felelősség-attribúciók	Alcsoportok: helyzeti és diszpozicionális. Olyan szövegrészek, melyek a csoportok felelősségét, bűnét, mulasztását tematizálják a negatív eseményekben.	tematikus
2	Intenció-attribúciók	Alcsoportok: Male- és benevolencia tartalmak, azaz ártó, hosztilis csoportintenciók és jó szándékok.	tematikus
IV.	Tér és idő	Ebben a kategóriában kódoljuk azokat a tartalmakat, amelyek a narcisztikus és paranoid észlelés indikátorai.	
1	Örökidő	Az idő végtelenségét kifejező szavak.	szó szintű

2	Sohaidő	Az idő befagyasztását, múlásának tagadását kifejező szavak.	szó szintű
3	Melankólikus idő	Sajátos időkapcsolat, mely múlt és jövő idő juxtapozícióját jelenti egy, max. két mondaton belül.	tematikus
4	Vertikális tér	A paranoia téri differenciáló alkategóriája.	szó szintű

A NYELVI JEGYEK KATEGORIÁLIS VÁLTOZÓI			
I.	Csoportnarcizmus	A csoportnarcizmus nyelvi indikátorai a csoportot és annak részeit jelölő szavak.	szó szintű
II.	Nagyítás	A nagyítás retorikai alakzatait feltáró kategória. Alcsoportjai: hiperbolák, felső- vagy túlzó fokú melléknevek, magas helyiértékű számok, abszolút értelmű szavak	szó szintű
III.	Tagadás	Ide tartozik a tagadás bármely nyelvi formája a német nyelvben. Alkategóriák: tagadás, abszolút tagadás.	szó szintű
IV.	Kényszer		
V.	Destruktív markerek	Malignitást indikáló nyelvi jelek tartoznak a kategóriába. Alkategóriák: Dehumanizáció (emberekre/-csoportokra való utalás negatívan konnotált biológiai kategóriákkal) és Purifikáció (megtisztulás, és elpiszkolódás, egészség és betegség szimbólumai).	szó szintű

2. sz. melléklet

A kategóriák szókészlete

A kategóriákat német nyelvre dolgoztam ki, a szavak fordításáról azonban a terjedelm kordában tartása miatt lemondtam. A „RID” utalás azt jelenti, hogy az adott kategória automatikus, gépi kódolással történt a RID szótár segítségével. Tematikus kódolás esetén a kódrendszer leírást is tartalmaz.

I. Csoportközi érzelmek

BECSÜLET (RID)	BÜSZKESÉG (RID)	ÖRÖM (RID)	SZERETET	REMÉNY
<i>szó szintű</i>	<i>szó szintű</i>	<i>szó szintű</i>	<i>szó szintű</i>	<i>szó szintű</i>
BEWUNDERN	STOLZ	FREUDE/N	LIEBE	HOFFNUNG
BEWUNDERT/E	STOLZIEREN	FREUDIG	LIEBEN	HOFFT/E
BEWUNDERUNGSWÜRDIG	STOLZIERT/E	FREUEN	LIEBT/E	HOFFEN
EHRFURCHT		FREUTE	GELIEBT	
EHRFÜRCHTIG		FRÖHLICH/KEIT/EN		
EHRE		FROH		
EHREN		FROHLOCKEN/D		
EHRT		FROHLOCKT/E		
ANERKENNEN		FROHSINN		
ANERKENNUNG		GLÜCK		
KOMPLIMENT		GLÜCKLICH		
RESPEKT		BEGLÜCKT		
WÜRDE		ÜBERGLÜCKLICH		
ACHTUNG		ERFREULICH		
WERTSCHAETZUNG		BEGEISTERT		
WERTSCHAETZEN				

DICSŐSÉG (RID GLORY)

szó szintű

ABENTEUER	GEPRAENGE	REICHTÜMER	UNVERGESSLICH
ADLER	GESIEGT	REICHTUM	JAHRTAUSEND
ADLIG	GLANZ	RUHM	
AEUSSERST	GLORIE	RUHMREICH	
ALLERERST	GLORREICH	RUHMVOLL	
ANGEBERISCH	GOLD/EN	SCHLÖSSER	
ANMASSEND	GOLDENES	SCHLOSS	
APPLAUDIEREN	GRÖSSE	SIEG/E/N	
APPLAUDIERT/E	GRÖSSTEN	SIEGER	
ARROGANT	GROSS/ARTIG	SIEGES	
ARROGANZ	HEHR	SIEGREICH	
AUSGESTELLT	HELD/EN	SIEGT/E	
AUSGEZEICHNET	HERRLICH/KEIT/EN	STÄTTLICH	
AUSSERGEWÖHNLICH	HERRSCHEN	THRON	
AUSSERORDENTLICH	HERRSCHER	TRIUMPH/E	
AUSSTELLEN	HERRSCHTE	TRIUMPHIEREND	
BEIFALL	HERVORRAGEND	ÜBERHEBLICH	
BERÜHMT	HERVORSTECHEND	ÜBERLEGENHEIT/EN	
BERÜHMTHEIT/EN	HOCHMÜTIG/KEIT	VEREDELN	
BESIEGEN	HOCHMUT	VEREDELTE	
BESIEGT/E	HOHHEIT/EN	VERHERRLICHEN	
BLLENDE/N	HULDIGEN	VERHERRLICHT/E	
BRÜSTEN/D	HULDIGUNG/EN	VERWEGENHEIT/EN	
BRÜSTETE	JUBELND	VORNEHM	
CAESAR	KAISER	VORTREFFLICH	
EDEL	KÖNIGLICH	VORZÜGLICH	
EITEL	KÖNIGREICH/E	WELTBEKANNT	
ELITE	KÖNIGSWÜRDE	WELTBERÜHMT	
ERHÖHEN**	KRONE/N	WOHLSTAND	
ERHÖHT/E**	KÜHNHEIT/EN	WÜRDEVOLL	
ERHÖHUNG**	LOBGEPRIESEN	WUNDER/BAR/E	
ERHÖHUNGEN**	LOBPREISEN	WUNDERSCHÖN	
ERFOLG/E	MAJESTAET/ISCH	WUNDERVOLL	
ERFOLGREICH	NIMBUS	ZEPTER	
ERHABEN/HEIT/EN	PALAESTE	ZIERDE	
ERLAUCHT	PALAST	HISTORISCH	
EROBERUNG/EN	POMP	GESCHICHTLICH	
FÜRSTLICH/KEITEN	PRACHT/VOLL	EINMALIG	
GEBRÜSTET	PRAECHTIG	INGENIUM	
GEHERRSCHT	PRESTIGE	EINZIGARTIG	
GEHULDIGT	PRINZ	HEILIG	
GENIAL/E	PRUNK	UNSTERBLICH	
GENIUS	REICH	UNVERGAENGLICH(KEIT)	

FÉLELEM (RID) <i>szó szintű</i>	FÉLELEM (RID) <i>szó szintű</i>	HARAG (RID) <i>szó szintű</i>	SZOMORÚSÁG <i>szó szintű</i>
ABSCHEU	FURCHTSAM	AERGER/WUT (RID)	ABGESCHRECKT
AENSGTE	GEFAEHRlich	AERGERlich	ACH
AENGSTIGEN	GEFAHR	AERGERN	AECHZEN
ANGSTIGTE	GEFÜHRCHTET	AERGERTE	ANKLAGE
AENGSTlich/KEIT/EN	GEKAUERT	EMPÖREN	BEDAUERN
ALARM/RUF	GEKREISCH/T	EMPÖRT/E	BEDRÜECKEN
ANGSTIGTE	GESCHAUDERT	EMPÖRUNG/EN	BEKlkAGEN
ANGSTGEFÜHL/E	GESORGT	ERBITTERN	BEKUEMMERT
ARGWOHN	GRAESSlich	ERBITTERT/E	BEREUT
AUFGERIEBEN	GRAUEN	ERZÜRNEN	BETRAUERT
AUFGESCHRECKT	GRAUSEN	ERZÜRNt/E	BETRUEBT
AUFREIBEN	GRAUT	GEAERGERT	BEWEINEN
AUFSCHRECKEN	GREUEL	GEHAESSIG	DEPRESSION
BANGE	KAUERN	GEHAESSIGKEIT/EN	EINSAM
BEDRAENGNIS/SE	KAUERTE	GEHASST	ELEND
BEFANGENHEIT/EN	KREISCHEN/D	GERAECHT	ENTMUTIGEN
BEFÜRCHTEN	KREISCHTE	HASS/EN	ENTTAUSCHT
BEFÜRCHTETE	KRISE/N	HASSTE	ERDULDEN
BEFÜRCHTUNG/EN	NERVÖS	RACHE	ERLEIDEN
BESORGNIS/SE	NERVOSITAET	RACHSÜCHTIG	ERLITT
BESORGT/E	NOTLAGE/N	REAECHE	GEDULDET
BESTÜRZT	PANIK/EN	RAECHT/E	GEKLAGT
BESTÜRUNG/EN	PANISCH	WÜTEND/E/R	GELITTEN
ENTSETZEN	PEIN	WUT	GESEUFZT
ENTSETZlich	PHOBIE/N	ZORN/IG/ER	GESTOEHT
ENTSETZT/E	QUAL/EN	ZORNAUSBRUCH	GETRAUERT
ERREGBAR	SCHAUDER/N/T/TE	ZORNAUSBRÜCHE	GEWEINT
ERREGEN	SCHEU		GEWISSENSBISSE
ERREGT/E	SCHRECK/EN		GRAEMEN
ERREGUNG	SCHRECKlich		HAERMEN
ERRÖTEN	SCHÜCHTERN/HEIT		HOFFNUNGSLOS
ERRÖTET/E	SORGE/N		JAMMER
ERSCHRECKEN/D	SORGT/E		JAEMMERlich
ERSCHRECKT/E	TERROR		KLAGE
ERSCHÜTTERN	TRAUMA		KLAEGlich
ERSCHÜTTERT/E	UNBEHAGEN		MELANCHOLIE
ERSCHÜTTERUNG/EN	UNBEHAGlichKEIT/EN		MITLEIDIG
FEIG	UNRUHE/N		MUTLOS
FEIGLING/E	UNRUHIG		NIEDERGESCHLAGEN
FÜRCHTEN/D	VERAENGSTIGT		REUE
FÜRCHTERlich	VERLEGEN/HEIT		SCHLUZCHEN
FRÜCHTET/E	VERMEIDEN		SCHMERZ
FURCHT/BAR	VERMIED/EN		TRAUER ETC.

MEGALÁZOTTSÁG			
(RID)	MEGALÁZOTTSÁG (RID)	IRIGYSÉG	MEGVETÉS
Szó szintű	Tematikus	Tematikus	Tematikus
BELEIDIGEN	A csoport szociális értékének		Olyan minősítő főnevek, melyek
BELEIDIGT/E/N	szándékos csökkentése,	Olyan szövegrészek, ahol a narrátor a	egy csoport vagy tagjainak
BELEIDIGUNG/EN	kigúnyolása, lejáratása mások	két csoportot összehasonlítva és az	leértékelését fejezik ki. Pl.
BESCHIMPFEN	előtt.	összehasonlítás eredménye negatív a	bolond, idióta, pancser etc.
BESCHIMPFTE	DIE EHRE WIRD UNS	saját vagy a másik csoportra nézve,	NARR
BESCHULDIGEN	GENOMMEN	de lehet az irigység és szinonimáinak	STÜMPER
BESCHULDIGT/E	DAS REICH WIRD	szószintű manifeszt formája főnévi,	IDIOT
BESPÖTTELN	TRIBUTKOLONIE	melléknévi (irigy, fukar) vagy igei	
		formában (irigyel).	
		NEID	
BESPÖTTELT/E	... UNTER AUSSCHLUSS	GIER	
DEGRADIEREN	DEUTSCHER VERTRETER	GEIZ	
DEGRADIERT/E	...VERHANDELT	UND	
ERNIEDRIGEN	VOR ALLER WELT	IHRE ADJEKTIVISCHE ODER	
ERNIEDRIGT/E	VERHÖHNT UND	VERBFORMEN	
GEHAENSELT	EHRLOS GEMACHT		
GESCHAENDET			
GESCHOLTEN			
HÖHNEND			
HOHN			
KRAENKEN			
KRAENKTE			
SARKASMUS			
SARKASTISCH			
SCHAENDEN			
VERSCHMAEHT/E			
VERSPOTTEN			
VERSPOTTET/E			
VERUNGLIMPFEN			
VERUNGLIMPFT/E			
AUSLACHEN			
AUSSPOTTEN			
DEMÜTIGEN			
ERNIEDRIGEN			
VERSKLAVEN			
AUSLACHEN			
AUSSPOTTEN			
ENTEHREN			
ENTEHRUNG			
UNWÜRDIGKEIT			

ÁRTÓ SZÁNDÉKOK (RID agresszió kategóriából leválasztva

szó szintű

Szándékos veszteség, kár, fizikai fájdalom okozása másoknak.

		NOTZÜCHTIGE				
ABGERISSEN	BETRUG	GESCHOSSEN	N	STÖSSE	VERWUNDEN	
ABGESCHNITTEN	BOSHAFT	GESTOCHEN	PEINIGEN	STÖSST	VERWUNDET/E	
ABGESTRITTEN	BRACH	GESTOHLLEN	PEINIGTE	STOSS	ZANK/EN	
ABNEIGUNG/EN	BRECHEN	GESTOSSEN	PEITSCHEN	STOSSEN	TANKEREI	
ABREISSEN	BRICHT	GETAEUSCHT	PEITSCHTE	TAEUSCHEN/D	ZANKT/E	
ABSCHNEIDEN	BRUCH	GETÖTET	PLÜNDERND	TAEUSCHT/E	ZERBERCHEN	
			PLÜNDERUNG/			
ABSCHRECKEN	BRÜCHE	GETRAMPALT	EN	TAEUSCHUNG/EN	ZERBRACH	
		GEWALT/SAM/K				
ANFALLEN	DEGEN	EIT/EN	PRÜGELN	TÖTEN	ZERBRICHT	
		GEWALTTAETIG				
ANGEFALLEN	DROHEN	/KEIT/EN	PRÜGELT/E	TÖTETE	ZERBROCHEN	
ANGEGRIFFEN	DROHTE	GEZANKT	QUAELEN	TOTGESCHLAGEN	ZERDRÜCKEN	
ANGEKLAGT	DROHUNG/EN	GEZÜCHTIGT	QUAELT/E	TOTSCHLAG/EN	ZERDRÜCKT/E	
ANGREIFEN/D	EINDIRNGEN	HINTERHALT	RAUBERISCH	TRAMPELN	ZERREISSEN	
	EINDRINGLICHK					
ANGRIFF/E	EIT	INVASION/EN	RANG	TRAMPELTE	ZERRISS/EN	
			RAUB/ENRAU			
AUSBEUTEN	EINGEDRUNGEN	KAMPF	BT/E	TÜCKE/N	ZERSCHLAEGT	
AUSGEBEUTET	ENRÜSTEN	KAEMPFE/N	REISSEN	TYRANN/EN	ZERSCHLAGEN	
AUSGELÖSCHT	ENRÜSTET/TE	KAEMPFER	REIZEN	TYRANNISIEREN	ZERSCHLUG	
	ENRÜSTUNG/E					
AUSGENUTZT	N	KAEMPFT/E	REIZT/E	TYRANNISIERT/E	ZERSCHMETTERN	
		KAMPFHANDLU				
AUSGEROTTET	ERMORDEN	NG/EN	RINGEN	ÜBERFAELLE	ZERSCHMETTERTE	
AUSGESCHOLTEN	ERMORDET/E	KAMPFLUSTIG	RINGKAMPF	ÜBERFAELLT	ZERSCHNEIDEN	
AUSLÖSCHEN	FOLTERN	KNURRE	RINGT	ÜBERFALL/EN	ZERSCHNITT/EN	
AUSNUTZEN	FOLTERTE	KNURRTE	RISS	ÜBERFIEL	ZERSTÖREN/D	
			RÜCKSICHTSL			
AUSROTTEN	FOLTERUNG/EN	MISSBRAEUCHE	OS	ÜBERWAELTIGEN	ZERSTÖRT/E	
		MISSBRAUCH/E				
AUSSCHELTEN	GEBROCHEN	N	SCHADEN	ÜBERWAELTIGT/E	ZERSTÖRUNG/EN	
		MISSBRAUCHT/				
BEDROHEN	GEDROHT	E	SCHADET/E	VERDAMMEN	HETZEN	
BEDROHT/E	GEFOLTERT	MISSFALLEN	SCHAEDEN	VERDAMMT/E	UNTERMINIEREN	
BELAESTIGEN	GEGEISSELT	MISSGÖNNEN	SCHAEDIGEN	VERGELTUNG/EN		
BELAESTIGTE	GEISSEL/N	MISSGÖNNT/E	SCHAEDIGT/E	VERKRÜPPELN		
BELAESTIGUNG/E						
N	GEISSELTE	MISSHANDELN	SCHIESSEN	VERKRÜPPELT/E		
BERAUBEN	GEPEINIGT	MISSHANDELT/E	SCHLACHTEN	VERLETZEN		
		MISSHANDLUN	SCHLACHTET/			
BERAUBT/E	GEPITSCHT	G/EN	TE	VERLETZT/E		
BESCHAEDIGT/E	GEPLAGT	MÖRDER/ISCH	SCHLAEGE	VERLETZUNG/EN		

BESCHAEDIGUNG/

EN

GEPRÜGELT

MORD/E

SCHLAEGT

VERNICHTEN/D

JÓ SZÁNDÉKOK

tematikus

A jó szándék kinyilvánítása a morális cselekvés alapja. Kódolásra kerülnek olyan mondatgyűszék, ahol a beszélő cselekvési szándékát szándékosan és a csoport előnyére fejt ki.

FELELŐSSÉG

tematikus

Kódolásra kerülnek az olyan a negatív eseményekért vállalandó felelősség, mely bizonyos csoportok számára veszteséggel vagy hátránnyal jár. Ez megjelenhet bűnként, kriminális cselekedetként, kár okozásként, árulásként, de lehet felbujtás, forradalom, háború kirobbantása is.

DAS GUTE WOLLEN

WIR WOLLEN NICHT LÜGEN

WIR WOLLEN DAS BESTE

DIE ZUKUNFT SICHERN

ARBEITSLOSIGKEIT BESEITIGEN

VOR DEM VERTREIBEN BEWAHREN

WIEDERAUFRICTUNG DES REICHES

FRIEDLICHE VORSCHLAEGE

RÜSTUNGSBESCHRAENKUNG VORSCHLAGEN

FRIEDEN ANBIETEN/WOLLEN

WIR SIND SCHULDLOS

SIE MÜSSEN DIE VERATWORTUNG TRAGEN

ALLES GEMACHT UND ANGSTIFTET VON...

ANGESTIFTET VON DEN NOVEMBERVERBRECHER

VERBRECHEN DER INFLATION

DIE SOZIALDEMOKRATEN HABEN UNS VERRATEN

URHEBER DES KRIEGES

CSOPORTNARCIZMUS (Híder)

szószintű/szó szintű

RASSE

VOLK

VOLKES

VOLKES

VOLKSKÖRPER

VOLKSKÖRPERS

VOLKSGEMEINSCHAFT

DEUTSCHLAND/S

NATION

HEIMAT

NATIONAL/E/EN/ER/ES

REICH/ES/E

NATIONALSOZIALISTISCH/E/ER/ES/EN

DEUTSCHE/E/ER/EN/ES

NATIONALSOZIALIST/EN/IN/INNEN

VOLKSGENOSSE/N

VOLKSGENOSSIN/NEN

MITKAEMPFER

MITBÜRGER/IN

MITGLIED

KAMERAD/EN

PARTEGENOSSE/N/IN/INNEN

CSOPORTNARCIZMUS (Dollfuß)

szó szintű

CHRISTENTUM

CHRISTLICH/E/ER/ES/EN

KATHOLISCH/E/ER/EN/ES

KATHOLIK/EN

VOLK/ES/E

VOLKSTUM/S

ÖSTERREICH

ÖSTERREICHISCH/E/EN/ER/ES

ÖSTERREICHER/IN/INNEN

DEUTSCH

HEIMAT

CHRIST/EN

BLUT/ES/IG/IGES/IGEN/STE/STEN

REICHSANGEHÖRIGE
 VATERLAND
 BLUT/ES/IG/IGES/IGEN/STE/STEN

CSOPORTNARCIZMUS (Mussolini)	CSOPORTNARCIZMUS (Merkel)
<i>szó szintű</i>	
ITALIEN	DEUTSCHLAND
ITALIENISCH	DEUTSCH
NATION	DEUTSCHE
VOLK/E	EUROPA
VATERLAND	EUROPAEISCH
ROM	EUROPAEER
FASCHISMUS	UNSER LAND
FASCHIST/EN	MITBÜRGER
FASCHISTISCH/E/ER/EN/ES	MITBÜRGERINNEN
SCHÜTZENGRABEN	SOLDATINNEN
ITALIENER/IN/INNEN	SOLDATEN
MITKAEMPFER	POLIZISTINNEN
COMBATTIMENTI	POLIZISTEN
BÜRGER	ZIVILE/N
SOLDAT/EN	ARBEITNEHMER
KAMERAD/EN	ARBEITNEHMERIN
KRIEGSKAMERAD/EN	BÜRGER
LANDLEUTE	BÜRGERIN/NEN
KRIEGSVERLETZTE/R/N	NATION
VETERAN/EN	NATIONAL
BLUT/ES/IG/IGES/IGEN/STE/STEN	

CSOPORTNARCIZMUS (Tankönyvek)	
<i>szó szintű</i>	
RASSE	NATIONALES
VOLK	REICH
VOLKES	REICHES
VOLKE	NATIONALSOZIALISTISCH/E/ER/ES/EN
VOLKSKÖRPER	REICHSANGEHÖRIGE/N
VOLKSKÖRPERS	PARTEIGENOSSE/N
VOLKSGEMEINSCHAFT	PARTEIGENOSSIN
DEUTSCHLAND	KAMERAD
DEUTSCHLANDS	MITKAEMPFER
DEUTSCH	MITBUERGER
DEUTSCHE/R/N/M/S	BÜRGER
DEUSCHTUMS	NATIONALSOZIALIST
HEIMAT	NATIONALSOZIALISTEN
NATION	VOLKSGENOSSE/N
NATIONAL/E/N/R	STAATSBÜRGER
	BLUT/ES/IG/IGES/IGEN/STE/STEN

INDIVIDUALIS NARCIZMUS (RID)*szó szintű*

ACHSEL/N	HAENDE
ADER/N	HAEUTE
ANTLITZ	HALS
ARM/E	HAND
AUGE/N	HANDFLAECHE/N
AUGENBRAUE/N	HANDGELENK/E
AUGENLID/ER	HAUT
BAERTE	HERZ/EN
BART	HÜFTE/N
BEIN/E	KINN
BLUT	KNIE/E
BRAUE/N	KNIEKEHLE/N
BRUSTKASTEN	KNOCHEN
DAUMEN	KÖPFE
FERSE/N	KÖRPER
FÜSSE	KOPF
FUSS	LEBER
GEHIRN/E	LEIB/ER
GENICK/E	LEICHE/N
GESICHT/ER	LEICHNAHM
GLIED/ER	MUSKEL
HAAR/E	NABEL
HAELSE	NACKEN
SCHAEDEL	NIERE/N
SCHULTER/N	ORGAN/E
STIRN	RIPPE/N
WANGE/N	ZEHE/N

HIPERBOLÁK	FELSŐFOKÚ MELLÉKNEVEK	MAGAS HELYIÉRTÉKŰ SZÁMOK	ABSZOLÚT ÉRTELMŰ SZAVAK
<i>szó szintű</i>	<i>szó szintű</i>	<i>szó szintű</i>	<i>szó szintű</i>
GIGANTISCH	BESTE	MILLIONEN	UN-...LICH
GEWALTIG	GRÖSSTE	MILLIARDEN	UN-...BAR
ETC.	AELTESTE	TAUSENDE	TOTAL
	MUTIGSTE	HUNDERTTAUSENDE	ABSOLUT
	ETC	ZEHNTAUSENDE	ALLE
		HUNDERTE	JEDE
			VOLL
			GANZ
			ALLEIN

NUR

ALL

IDŐTLENSÉG TIMELESSNESS (RID)	SOHAIDÓ NEVERTIME	MELANKÓLIKUS IDŐ	VERTIKÁLIS TÉR	NARCISZTIKUS TÉR
RID kategóriával azonos	Az idő (múlásának) tagadása	Múlt és jövő juxtapozíciója egy max. két mondaton belül	RID Kategória Ikaroszi képzelet (ascend+descend+height+depth)	Gömbforma vagy a határok hiányának vagy túllépésének szimbolikus nyelvi formái

szó szintű

<i>szó szintű</i>	<i>szó szintű</i>	<i>tematikus</i>	<i>szó szintű</i>	<i>szó szintű</i>
AEON	NIE	HISTORISCHE	KATEGORIE ASCEND	WELT
ANDAUERND	NIEMALS	ZUKUNFT	KATEGORIE HIGH	ERDE
BESTAENDIG/KET/EN	NIE MEHR		KATEGORIE DESCENT	ERDBALL
BLEIBEND	NIRGENDS MEHR		KATEGORIE DEPTH	
DAUERHAFT/IGKEIT				
DAUERND				
ENDLOS				
EWIG/KET/EN				
IMMER/WAEHREND				
JAHRHUNDERT/E				
LEBENSZEIT/EN				
STAENDIG				
ÜBERDAUERN				
ÜBERDAUERT/E				
ÜBERLEBEN				
ÜBERLEBT/E				
UNABLAESSIG				
UNAUFHÖRLICH				
UNSTERBLICH				
UNVERGAENGLICH				
ZEITLOS/IGKEIT				
JE				
JEMALS				
STETS				
ALLE ZUKUNFT				
ALLE ZEITEN				
UNABSEHBARE ZEITEN				
UNUNTERBROCHEN				
ALLEMAL				

TAGADÁS	ABSZOLÚT TAGADÁS	KÉNYSZER
<i>szó szintű</i>	<i>szó szintű</i>	<i>szó szintű</i>
A német nyelvben használt tagadószavak, tagadást jelölő prefixumok és szuffixumok	A tagadásnak azon formái, melyek abszolút értelemmel bírnak, fokozhatatlanok, teljes kizárást fejeznek ki.(senki, semmi, sehol, nem, hatatlan/hetetlen szuffixum)	A kényszer kifejezései, mely a környezet vagy mások irányából vagy belső indítatásból következik
NICHT	KEIN/E/N/ER/ES/EM	ZWINGEN*
SUFFIX -LOS	NEIN	GEZWUNGEN
PRAEFIX A-	NIEMAND	AUFGEZWUNGEN
PRAEFIX UN-	NIRGENDWO	MUSS
PRAEFIX DES-	NIRGENDS	MÜSSEN
PRAEFIX DIS-	NICHTS	MUSSTE
PRAEFIX MISS-	UN...BAR ALS TOTALITAET UN...LICH ALS	MUSSTEN
PRAEFIX IN-	TOTALITAET	HAT..ZU
PRAEFIX NON- OHNE	KEINE*RLEI/SWEGS/SFALLS	HABEN ...ZU AUFGEBÜRDET
WEDER..NOCH (1-1)		AUFOKTROYIERT PFLICHT DRUCK